

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ALİ EL-ARABÎ İLYAS'IN *EVŞÂF-I BİNÂ-YI İSTANBUL VE BİNÂ-YI
AYASOFYA* ADLI ESERİ (TAHLİL VE METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşegül MUHCU

Tarih Anabilim Dalı

Yeniçağ Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zeynep AYCİBİN SEYİTKIRAN

NİSAN 2019

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ALİ EL-ARABÎ İLYAS'IN *EVŞÂF-I BİNÂ-YI İSTANBUL VE BİNÂ-YI
AYASOFYA* ADLI ESERİ (TAHLİL VE METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşegül MUHCU

Tarih Anabilim Dalı

Yeniçağ Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zeynep AYCİBİN SEYİTKİRAN

NİSAN 2019

Ayşegül MUHCU tarafından hazırlanan ALİ EL-ARABÎ İLYAS'IN *EVSÂF-I BİNÂ-YI İSTANBUL VE BİNÂ-YI AYASOFYA* ADLI ESERİ (TAHLİL VE METİN) adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Zeynep AYCİBİN SEYİTKIRAN

Tez Danışmanı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Doç. Dr. Zeynep AYCİBİN SEYİTKIRAN

Üye : Prof. Dr. Ömer İŞBİLİR

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya TÜRKMEN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Filiz BAYRAM

Üye : Doç. Dr. Murat ULUSKAN

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak yazılmıştır.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

Adı-Soyadı

İmzası

ALİ EL-ARABÎ İLYAS'IN *EVŞÂF-I BİNÂ-YI İSTANBUL VE BİNÂ-YI AYASOFYA* ADLI ESERİ (TAHLİL VE METİN)

ÖZET

XVI. yüzyılın II. yarısında Semiz Ali Paşa'nın hizmetinde bir *muallim* olan Ali el-Arabî İlyas tarafından kaleme alınan *Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya* adlı risale, İstanbul'un ve Ayasofya'nın tarihini anlatmaktadır. Kostantiniyye'nin fethinden sonra Rumca metinlerin Türkçe'ye çevrilmesiyle birlikte Osmanlı tarihçileri ve müellifleri arasında Kostantiniyye'nin ve Ayasofya'nın tarihini yazma geleneği başlamıştır. Bu geleneğin Kanûnî Sultan Süleyman dönemindeki halkasında Ali el-Arabî İlyas ve risalesi yer almaktadır.

Risale, Kostantiniyye'nin ve Ayasofya'nın hem tarihi hem de efsanevi kuruluş hikâyesinin harmanlanmış bir biçimini ihtiva etmektedir. Müellif önce şehrin coğrafi yapısı ve konumu hakkında bilgi vermiş, sonra da şehrin kuruluşu hakkındaki farklı rivayetleri aktarmıştır. Bununla birlikte Hz. Süleyman'ın öyküsüne ve İstanbul ile alakasına değinmiştir. Şehrin efsanevi hükümdarı Yanko bin Madyan'ın Kostantiniyye'ye yaptığı katkıları anlatan Ali el-Arabî İlyas, şehrin başına gelen talihsizliklerden bahsetmiştir. Bu uğursuzlukları gidermek ve şehrin iâşesini sağlamak için yapılan tılsımları saymıştır. Büyük Constantinus döneminde Hristiyanlığın kabulünden sonra Ayasofya Kilisesi yapılmış ve bu kilisenin yapımı ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. II. Iustinos döneminde meydana gelen bir zelzele sonucunda yıkılan Ayasofya'nın kubbesinin, mimarı Ignatios tarafından tamir edilmesinin anlatıldığı bölümden sonra Nûşirevân'ın İstanbul'u ziyareti anlatılmıştır. Bu bölümden sonra II. Mehmed dönemine geçilmiştir. Yazar eserin sonunda fetihten itibaren devlet erkânının ve hanedan üyelerinin Kostantiniyye'de inşa ettirdikleri yapılar hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca eserin giriş kısmında ve hatimesinde Semiz Ali Paşa'dan bahsedilmiş, hakkında yazılmış beyitlere yer verilmiştir.

Kostantiniyye ve Ayasofya tarihi hakkında Osmanlı müelliflerince yazılmış metinler genel hatlarıyla birbirinin tekrarı gibi görünmektedir. Fakat metinlerde zaman içinde yapılan ve incelemeler sonucunda fark edilen değişiklikler, siyasi mesajlar içermektedir. Şüphesiz Ali el-Arabî İlyas risalesini devletin politikaları doğrultusunda şekillendirmiştir.

Eserin gerek yurt içindeki gerekse yurtdışındaki kütüphanelerde birçok nüshası bulunmaktadır. Maalesef ulaşabildiğimiz nüshalardan hiçbirisi müellif hattı değildir. Biz temin edebildiğimiz 7 nüshanın 5'i ile *édition critique* yaptık. Bunu yaparken en sağlam metni ortaya çıkarmaya gayret sarf ettik ve araştırmacıların hizmetine titizlikle yürütülmüş bir çalışma sunmayı hedefledik.

Anahtar Kelimeler: Ali el-Arabî İlyas, Ayasofya, İstanbul, Kostantiniyye

***EVSÂF-I BİNÂ-YI İSTANBUL VE BİNÂ-YI AYASOFYA* BY ALİ EL-ARABÎ İLYAS (ANALYSIS AND TEXT)**

SUMMARY

The *risalah* called *Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya* was written by Ali el-Arabî İlyas who was a *muallim* serving to Semiz Ali Pasha in the 2nd half of XVI. century is about the legendary history of Istanbul and Hagia Sophia. The tradition of writing history of the Constantinople and Hagia Sophia started among Ottoman historians and authors via Romaic texts were translated into Turkish after conquering of the Constantinople. The text of Ali el-Arabî İlyas was included in the ring of this tradition during the period of Suleiman the Magnificent.

The *risalah* contains historical and legendary story of the establishment of the Constantinople and Hagia Sophia. The author initially informed about the topography and the location of the city and narrated various stories about the establishment of the city. In addition to this he mentioned about the story of Holy Solomon and his relation to the Istanbul. Ali el-Arabî İlyas who narrated the contributions of the legendary dynast Yanko bin Madyan to the Constantinople told about the misfortunes that happened to the city. He sorted out the talismans made in order to get away with the bad luck and provide the livelihood of the city. After the adoption of Christianity in the era of the Constantine the Great, the Hagia Sophia Basilica was built and the construction of the building was elaborately narrated. Following the stage that the architect Ignatios' restoration of the Hagia Sophia's dome that was collapsed in consequence of an earthquake that happened in the era of Iustinos II, the visit of Husrav I was told. After that stage it was skipped to the era of Mehmed the Conqueror. The author recorded the structures which were built by state and dynasties before and on his own period at the end of the work. Also in the opening and the epilogue of the work Semiz Ali Pasha was mentioned and the verses written about him took place.

The texts written about the Constantinople and the Hagia Sophia by Ottoman authors seem like repetitions of themselves. But the alterations made in the texts by time and discerned as a result of detailed surveys contains political messages. Definitely Ali el-Arabî İlyas formed his work according to the policy of the state.

There are many copies of the work both in the libraries in our country and in the libraries abroad. Unfortunately, none of the copies of the work are author copy. We made *édition critique* on the 5 versions of the work among 7 ones. We did our best to find out best text and we tried to present an attentive work to the researchers.

Keywords: Ali el-Arabî İlyas, Hagia Sophia, Istanbul, Constantinople

ÖNSÖZ

Tarih boyunca en bilinen adlarıyla Byzantion, Constantinopolis, Kostantiniyye ve İstanbul iki devlete (Doğu Roma, Osmanlı) başkentlik yapmış bir şehir olarak önemini her çağda muhafaza etmiştir. Bu şehirdeki en önemli mabetlerden Ayasofya ise geçmişten günümüze bütün dönemlerde simgesel ve dikkatleri celp eden bir yapı olmuştur. Ayasofya ve İstanbul hakkında önemlerine binaen çokça yazılıp çizilmiştir.

Kostantiniyye ve Ayasofya'nın tarihi bugün olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de dönem dönem gündeme gelmiştir. Kostantiniyye'nin tarihi Osmanlı döneminde kuşatmadan önce ve sonra muhtelif müelliflerce kaleme alınmıştır. Şehir alındıktan sonra ise şehrin tarihine yönelik artan ilginin bir neticesi olarak, daha II. Mehmed zamanından itibaren İstanbul ve Ayasofya'ya dair yazılmış Rumca eserlerden tercüme yapılmaya başlanmıştır. 1479'da Müneccim Yûsuf bin Mûsâ bin Mûsâ el-Balikesrî tarafından Rum dilinden Türkçe'ye tercüme edilen *Târîh-i Ayasofya* bunlardan biridir. Keza bir başka tercüme eser, 1480'de Şemsüddîn Harabatî (Karamanî) tarafından Rumca'dan Farsça'ya çevrilmiş olan *Târîh-i Binâ-yı Ayasofya*'dır. Eseri Fatih Sultan Mehmed, Şemsüddîn Harabatî'ye emir vererek bizzat kendisi tercüme ettirmiştir. Bunların yanısıra fetihten itibaren Ayasofya ve İstanbul, her dönemde telif eserlere konu olmuş, zaman içinde oldukça geniş bir literatür ortaya çıkmıştır.

Çalışma konumuz olan Ali el-Arabî İlyâs'ın *Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya* adlı eseri İstanbul'un fethinden itibaren gerek tercüme gerek telif suretiyle ortaya çıkmış olan bu geniş literatür kapsamındaki eserlerden biridir. Eser, Kanûnî'nin sadrazamı Semiz Ali Paşa'ya ithafen yazılmıştır. Osmanlı Devleti'nin zirvede olduğu, padişahın geniş topraklara hükmettiği, çağdaşı Batılı yazarlarca “*Magnificent*”, “*Grand Turc*” olarak tanımlandığı ve aynı zamanda Kana'da Düğün¹ tablosundaki gibi başyapıtlarda yer edindiği bir çağda, bir devlet adamına ithafen yazılıp sunulmuş bu eser muhakkak ki önem teşkil etmektedir. *Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya* adlı risale tamamen yazıldığı çağdan bahsetmese bile o döneme ışık tutmaktadır. Bu vesileyle Devlet-i Aliyye'nin bahsi geçen devrinde gündemde olan konulardan ve dolayısıyla o dönemin atmosferinden haberdar olmaktadır. Yeniçağ Tarihi araştırmacıları için bu çok önemli bir veridir. Ayrıca yangınlardan, doğal afetlerden, bilhassa savaş dönemlerinde gerçekleşen yağmalardan kurtulup günümüze ulaşabilen bu eserin gün yüzüne çıkarılıp, ilim dünyasına kazandırılması gerekmektedir.

¹ The Wedding Feast at Cana ya da Les Noces de Cana adlı eser **İncil**'de anlatılan Hz.İsa'nın Kana köyünde bir düğüne katılmasını betimler. İtalyan ressam Paolo Veronese tarafından 1563'te resmedilen tabloda büyük bir masanın etrafında Hz. İsa ve Meryem ile birlikte Kanûnî Sultan Süleyman, Avusturya Kraliçesi Eleanor, Fransız Kralı I. Francis, İngiltere Kraliçesi I. Mary, İmparator V. Charles başta olmak üzere dönemin büyük hükümdarları oturmaktadır. Tablo Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. Fatih Başbuğ, “Bazı Avrupalı Ressamların Kana'da Düğün Konulu Eserleri Üzerine”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. VII, Sayı 3, Bişkek 2018, s. 249-259.

Bu çalışmaya danışman hocamızla birlikte, kendi hocasından aldığı düstur doğrultusunda karar verdik. Bu düstur, öğrencilerin yüksek lisans ya da doktora tezlerinden birini tenkitli metin neşri yaparak hazırlamasıdır.

Ali el-Arabî İlyas risalesi üzerinde çalışmaya karar verdiğimizde eserin sadece 3 nüshasından haberdardık. Eserden bahseden kitaplarda nüshaların çoğunun ismi dahi geçmemekteydi. Yurt içindeki ve yurt dışındaki kütüphanelerin kataloglarını tarayarak başka nüshalara ve en iyi ihtimalle müellif hattına ulaşmaya çalıştık. Uzun bir araştırmanın neticesinde eserin 10 nüshasını tespit ettik ama müellif hattına ulaşamadık. Bu nüshaların yurt içinde olanları İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (TSMK), Süleymaniye Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı ve Sadberk Hanım Müzesi'nde bulunmaktadır. Yurt dışındakiler ise Paris, Berlin, Londra, Viyana ve Wrocław'dadır. Bu 10 nüshadan ise 7 tanesini temin edebildik.

Metnin tesisi aşamasında temin ettiğimiz 7 nüshadan 5'inin kullanılabilir sıhhatte olduğuna karar verdik. Böylece Ali el-Arabî İlyas'ın *Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya* adlı eserinin 5 nüshaya dayalı mukayeseli bir metnini ortaya koyduk.

Biz bu tez çalışmasına 2016 senesi sonlarında başlamıştık. O sıra eser üzerinde yapılmış herhangi bir çalışma olup olmadığını kontrol etmiş ve böyle bir çalışmanın mevcudiyetine rastlamamıştık. Fakat çalışmayı bitirmek üzere olduğumuz 2018 senesi sonunda, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi'nde *Tarih-i Kostantiniye ve Ayasofya* adlı bir Yüksek lisans tezinin varlığını fark ettik². Tez erişime kapalı olduğu için içeriğini göremedik. Sadece tez özetine ulaşabildik. Özet doğrultusunda eserin adının ve istinsah tarihinin bizim çalışmamızla uyumlu olduğunu gördük. Tez sahibi, çalışmada TSMK nüshasını esas aldığını ve Sadberk Hanım nüshasından da istifade ettiğini belirtmiş, kullandığı TSMK nüshasının envanter numarasını ise özette vermemiştir. Dolayısıyla teze konu olan eserin bizim eserimiz mi yoksa TSMK'de mevcut yine Ayasofya tarihinden bahseden bir başka eser mi olduğunu bilemiyoruz. Ama büyük olasılıkla aynı eser olduğu kanaatindeyiz. Yine de kararımız, eser üzerindeki çalışmamıza devam etmek yönünde oldu. Bu karar üzerindeki en önemli etkenin, YÖK'teki mevcut tezi fark ettiğimizde metnin tesisini çoktan tamamlamış bulunmamız olduğunu burada samimiyetle ifade etmeliyiz. Fakat daha önemlisi, özette verilen bilgiden hareketle, tez sahibinin çalışmasının yeterince titizlikle yürütülmemiş olduğu öngörüsüne sahip olduk. Bu kanaate ulaşmamızdaki başlıca etken, tez sahibinin esere ait nüshaların pek çoğundan habersiz olmasıdır. Nitekim kendisi özette, eserin sadece iki nüshasının var olduğunu belirtmiştir³. Bu iki nüshadan da sadece TSMK'yi esas almış, nüsha mukayesesi yöntemine başvurmamıştır. Kaldı ki TSMK nüshasının esere ait diğer nüshalarla kıyas edildiğinde imla hatalarının fazlalığı ile dikkat çektiğini de burada mutlaka belirtmeliyiz. Dolayısıyla bizim tesis ettiğimiz metnin en önemli farkı ve ayrıcalığı, 5 farklı nüshanın mukayesesine dayanılarak hazırlanmış olmasıdır. Tenkitli metin neşrinin gerektirdiği titizlik ve dikkat çerçevesinde sıhhatli 5 nüshayı belirleyerek ve her bir nüsha farkını dipnotlandırarak hazırladığımız bu çalışmanın, her ne kadar

² Anıl Deniz, *Tarih-i Kostantiniye ve Ayasofya*, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Siirt 2018.

³ Bu arada, söz konusu tez çalışmada tarihle ilgili hataların mevcudiyetini de burada zikretmeliyiz. Özette TSMK nüshasının istinsah tarihi 1637 olarak verilmiştir. Oysaki nüshada görülen istinsah tarihi, 14 Safer 1046'dır. Yalnızca sene çevrildiğinde 1046 senesi 1636/1637 yılına denk gelmektedir. Gün, ay ve yıl olarak çevrildiğinde ise 18 Temmuz 1636 tarihi karşımıza çıkmaktadır.

metni görememiş olsak da, eser üzerinde bizimkinden önce yapılmış olan diğer çalışmanın tekrarından ibaret olmayıp çok daha kapsamlı bir mesainin ürünü olduğu kanaatindeyiz.

Üzerinde çalıştığımız eser orijinal bir eser değildir. Kostantiniyye ve Ayasofya hakkında kendinden önce yazılmış metinlerin biraz daha geliştirilip, değiştirilmiş bir biçimdir. Bu nedenle ihtiva ettiği birkaç tema hariç bilinen efsaneleri anlatmaktadır. Orijinal olmamakla beraber Kostantiniyye ve Ayasofya'nın efsanevi tarihi hakkındaki geniş literatürün erken tarihli bir örneği, Kanûnî Sultan Süleyman dönemindeki parçasıdır. II. Mehmed'den geç dönemlere kadar uzanan geniş zaman diliminde onca eserin oluşturduğu zincirin bir halkasıdır. Bu nedenle bir bütünü tamamlamak adına önem teşkil etmektedir. O günlerin siyasi atmosferinde efsanenin oluşum ve evrim sürecine bakmak isteyen araştırmacılar için dikkate değerdir.

Bu çalışmayı yapmamı bana tavsiye eden, *édition critique* yapma hususunda beni teşvik eden ve bu uzun, meşakkatli süreçte saatlerini bana ayıran danışman hocam Doç. Dr. Zeynep Aycibin Seyitkiran'a her zaman müteşekkir kalacağım. Lisans ve yüksek lisans öğrenimimiz esnasında Osmanlı Türkçesini bize sevdiren öğreten Prof. Dr. Ömer İşbilir'e de şükranlarımı sunarım. Maddi ve manevi desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen babama, anneme ve ablama, ayrıca bu metnin vücut bulmasında emeği geçen herkese yürekten teşekkür ederim.

Ayşegül Muhcu
Gebze, 2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	vii
SUMMARY	ix
ÖNSÖZ.....	xi
İÇİNDEKİLER	xv
KISALTMALAR	xvii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xix
1. GİRİŞ – AYASOFYA İLE İLGİLİ LİTERATÜRE DAİR	1
2. ALİ EL-ARABÎ İLYAS VE <i>EVŞÂF-I BİNÂ-YI İSTANBUL VE BİNÂ-YI AYASOFYA</i>	9
2.1 Ali el-Arabî İlyas Hakkında	9
2.2 <i>Evşâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya</i>	11
2.2.1 Eserin adı.....	11
2.2.2 Telif tarihi	11
2.2.3 Telif sebebi ve kime sunulduğu meselesi	12
2.2.4 Muhtevası.....	13
2.2.5 Nüshaları ve nüshaların mukayesesi	16
2.2.6 Kaynakları.....	26
2.2.7 Tesirleri	28
2.2.8 Dil ve üslup özellikleri	28
2.2.9 Kaynak Değeri	30
3. SONUÇ.....	41
4. METİN TESİSİNDE İZLENEN YOL	43
5. METİN	47
KAYNAKLAR	127
EKLER.....	131
ÖZGEÇMİŞ.....	139

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
B	: Berlin nüşhası
bkz.	: Bakınız
BnF	: Bibliothèque nationale de France
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
DİA	: <i>Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi</i>
E	: Esad Efendi nüşhası
ed.	: Editör (Türkçe eserler için)
ed. by	: Editör (İngilizce eserler için)
H.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
Ktp.	: Kütüphanesi
nşr.	: Neşreden
nr.	: Numara
p.	: Sayfa (İngilizce eserler için)
P1	: Paris 147 nüşhası
P2	: Paris 404 nüşhası
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren
T	: Topkapı nüşhası
TSMK	: Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi
vr.	: Varak
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : Eserin nüshalarını topluca gösteren çizelge 24

1. GİRİŞ–AYASOFYA İLE İLGİLİ LİTERATÜRE DAİR

Ayasofya ile ilgili Osmanlı Devleti döneminde muhtelif risaleler, eserler kaleme alınmıştır. Bu risalelerin çekirdeği Bizans *Patria* metinlerine dayanmaktadır. Fetihden sonra bu metinler Türkçe'ye çevrilmiştir. Esasında, genel olarak Kostantiniyye ve Ayasofya tarihi diye adlandırılan eserler, tarihi gerçeklikle efsanevi hikâyelerin harmanlanmasıyla oluşturulmuş metinlerdir. Bu sebepten dolayı biz de çalışmamız içinde bu eserlerden Ayasofya ve Kostantiniyye tarihi, efsane metni veya efsanevi metin diye bahsedeceğiz. Zamanla bu efsanevi metne yeni öğeler eklenmiş, bazı öğeler ise metinden çıkartılmıştır. Bizans geleneğinin hâkim olduğu ilk metinler zamanla değişime uğramış, Müslümanların efsaneye yaptığı katkılarla yeni biçimini almıştır. Efsanenin pek çok farklı versiyonu mevcuttur. Yalnızca XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde efsanenin 100 yıldan fazla geçmişi ve 12 farklı versiyonu bulunmaktaydı¹. Şüphesiz bu eserlerin adedi, uzun bir zaman diliminin yekûnu olduğu için oldukça fazladır. Türkiye'deki çeşitli kütüphanelerde ve yurt dışındaki kütüphanelerde bu konuda oldukça geniş bir literatür mevcuttur. Bu eserlerin çoğu Farsça ve Türkçe'dir. Ekseriyetle isimleri ve muhtevaları birbirinden nakil suretiyle benzerlik göstermektedir. Müstakil eserler dışında bir de standart Osmanlı kroniklerinde, çoğunlukla İstanbul'un fethinin anlatıldığı kısımlarda kimi kısa kimi sayfalarca süren uzunlukta anlatılar vardır. Eserlerin isimlerine bundan önceki çalışmaların tekrarı olacağı kanısına vardığımız için tek tek yer vermedik. Belli başlı ve önemli olanları zikretmeyi uygun gördük.

Fetihden hemen sonra, XV. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen Yazıcıoğlu Ahmed Bîcan'a ait *Dürr-i Mekkûn* adlı eserde Ayasofya'nın yapılışından, Kostantiniyye'nin fethinden sonra kopması beklenen kıyametten, Hz. Süleyman'ın öyküsünden bahsedilmektedir. Yerasimos'a göre *Dürr-i Mekkûn* Bizans geleneğine göre İstanbul tarihini anlatan son eserlerdendir² ve Kostantiniyye ile ilgili efsaneyi oluşturacak olan unsurların sentezlendiği potadır³. Böylece çekirdek metin ortaya çıkmıştır. Aynı

¹ Stefanos Yerasimos, *Türk Metinlerinde Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul 2014, s. 354.

² Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, s. 150.

³ Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, s. 83.

dönemlerde kaleme alınan *Oruç Beğ Târîhi*'nin bazı nüshalarında da efsaneden söz edilmektedir⁴.

Müneccim Yûsuf bin Mûsâ bin Mûsâ el-Balıkesrî tarafından H. 884/ M. 1479'da Rum dilinden Türkçe'ye tercüme edilen *Târîh-i Ayasofya*⁵ adlı metin Fatih Sultan Mehmed dönemine aittir. Bu kısa metin özet şeklindedir. Bu metinde hem somut bilgilere hem de efsanevi unsurlara yer verilmiştir. Müstensihlerce sonuna ilaveler yapılmış, III. Murad devrine kadar getirilmiştir. 1480 yılına gelindiğinde ise Harabatî lakabıyla bilinen bir derviş olan Şemsüddîn, Fatih Sultan Mehmed'in emriyle efsane metnini Rumca'dan Farsça'ya çevirmiştir. Eserin adı *Kostantiniyye ve Ayasofya'nın Kuruluş Tarihi (Târîh-i Binâ-yı Ayasofya)*'dir⁶.

Fî beyân-ı târîh-i Kostantiniyye min evvelihî ilâ âhirihi adlı metin efsanenin ilk tam metnidir. Bu metin *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman*'da⁷ yer almaktadır. Efsanenin bulunduğu bu anonim Osmanlı tarihi 1491 yılına kadar gelen olayları anlatmaktadır.

Kostantiniyye efsanelerini içinde barındıran başka bir kaynak ise XV. yüzyılın ortalarında yazıldığı tahmin edilen Ali bin Abdurrahman'ın *'Acâ'ibü'l-mahlûkât* adlı eseridir⁸. XV. yüzyılın sonunda ise efsanenin biraz daha gelişip değiştiğini gösteren 1497 tarihli anonim bir metin kaleme alınmıştır. Özellikle "Kerkes Kuşu"⁹ hikâyesine bu metinde yeni öğeler eklenmiştir¹⁰.

XVI. yüzyılda efsaneyi aktaran başlıca büyük tarihler Hoca Sâdeddin Efendi'nin *Tâcü't-tevârîh*¹¹ ve Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr* adlı eserleridir¹². Ayrıca bu yüzyılda ilk örneği ortaya çıkan *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman*'da mevcut olan efsane metni ile *Târîh-i Âl-i Osmân*'da bulunan metin büyük benzerlik göstermektedir¹³.

⁴ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 97-98.

⁵ Yûsuf bin Mûsâ bin Mûsâ el-Balıkesrî, **Târîh-i Ayasofya**, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2057/2, vr. 128b-131a.

⁶ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 164.

⁷ **Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman**, nşr. Friedrich Giese, haz. Nihat Azamat, İstanbul 1992, s. 78-114.

⁸ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 144.

⁹ Akbaba

¹⁰ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 114.

¹¹ Hoca Sâdeddin Efendi, **Tâcü't-tevârîh**, C. II, sad. İsmet Parmaksızoğlu, Eskişehir 1992.

¹² Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 89.

¹³ Mustafa Karazeybek, "Kanûnî Döneminde Yazılmış Bir Târîh-i Âl-i Osmân", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Sayı 4, İzmir 2000, s. 191.

XVII. yüzyılda *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*¹⁴, *Solakzâde Tarihi*¹⁵ gibi kaynaklar da Ayasofya ve İstanbul tarihini ihtiva eder. Bunlar dönemin başlıca eserleridir.

Devlet-i Aliyye'nin son dönemlerinde basılan İstanbul ve Ayasofya tarihini anlatan eserlere baktığımızda, tarihi gerçeklikle daha fazla örtüşen metinlerle karşılaşmaktayız. Buradan yola çıkarak efsanenin bu dönemlerde artık önemini kaybettiğini söyleyebiliriz. *Hey'et-i Sâbika-i Kostantiniyye*¹⁶, *Târîh-i Ayasofya*¹⁷, *Feth-i Kostantiniyye ve Ta'rîf-i Ayasofya*¹⁸ gibi eserler XIX. yüzyılda basılmışlardır. *Feth-i Kostantiniyye ve Ta'rîf-i Ayasofya* adlı eser taşbaskıdır. Türkçe kaleme alınmıştır ve klasik efsane metnini de barındırır. Ayrıca der-kenârlarında *Kostantiniyye Manzûmî Türkî Tarihi*¹⁹ vardır.

Yakın tarihte ise Ayasofya ile ilgili kaleme alınmış iki eser ön plana çıkar. Bunlar Stefanos Yerasimos'un *Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri* ile Ahmet Akgündüz'ün *Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya*²⁰ adlı çalışmalarıdır. Çalışmamızın başından itibaren istifade ettiğimiz bu kitaplar efsaneleri ve kaynaklarını muhteva etmesi bakımından önemlidir. Fakat çalışmalarda yer yer hatalar ve eksiklikler mevcuttur. Her iki yazar da efsanenin Ali el-Arabî İlyas neşrinden bahsetmiş, nüshaları hakkında bilgi vermiştir. Fakat nüshaların çoğundan haberdar olmadıklarını müşahede ettik. Yerasimos sadece Paris 147, Paris 404, Viyana ve Berlin, Akgündüz ise Paris, Topkapı ve Berlin nüshalarından bahsetmiştir. Akgündüz Paris'te mevcut sadece bir nüshadan haberdardır. Bu eserin envanter numarası ise yanlış verilmiştir. Esad Efendi nüshasını ise, risalenin daha önce yazılmış dar bir versiyonu olarak göstermiştir²¹. Biz çalışmamızda, fark edebildiğimiz bu eksiklik ve hataları düzelttik.

¹⁴ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. I-II, sad. Tevfik Temelkuran, İstanbul 1984, s. 17-32.

¹⁵ Mehmed Hemdemî Solakzâde, *Solakzâde Tarihi*, C.I, haz. Vahid Çabuk, Ankara 1989, s. 274-289.

¹⁶ *Hey'et-i Sâbika-i Kostantiniyye*, müt. Yorgaki Petropulo, nşr. Şemsi Bey, İBB Atatürk Kitaplığı, Osmanlıca Kitaplar, nr. K. 2402, İstanbul 1289.

¹⁷ Alexander Kostantinidi, *Târîh-i Ayasofya*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osmanlıca Kitaplar, nr. O. 1108, İstanbul 1285.

¹⁸ Ahmet Akgündüz esere ulaşamadığı söylemiştir. Bkz. A. Akgündüz – S. Öztürk – Y. Baş, *a.g.e.*, s. 35. Eser taşbaskıdır ve eserin İBB Atatürk Kitaplığı başta olmak üzere pek kütüphanede baskıları mevcuttur. Bkz. *Feth-i Kostantiniyye ve Ta'rîf-i Ayasofya*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osmanlıca Kitaplar, nr. O. 389/1.

¹⁹ *Kostantiniyye Manzûmî Türkî Tarihi*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osmanlıca Kitaplar, nr. O. 389/2.

²⁰ Ahmet Akgündüz - Said Öztürk - Yaşar Baş, *Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya*, İstanbul 2005.

²¹ A. Akgündüz – S. Öztürk – Y. Baş, *a.g.e.*, s. 29.

Ayasofya ile ilgili günümüzde kaleme alınan başka bir çalışma ise Ferhat Aslan'a ait doktora tezidir²². Bu çalışmada Ayasofya ile ilgili literatüre yer verilmiştir ve Ali el-Arabî İlyas'ın eserinden bahsedilmiştir²³.

Kostantiniyye ve Ayasofya tarihi ile bazı eski Türkçe eserler elektronik ortamda mevcuttur. Dileyen araştırmacılar İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar'a aktarılmış birçok esere çevrimiçi ve ücretsiz olarak ulaşılabilir.

Ayasofya ve İstanbul tarihini ihtiva eden eserleri incelediğimizde ortak unsurları barındıran metnin *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'daki metin olduğunu tespit ettik. Bu öykü genel hatlarıyla şu şekildedir:

Fatih Sultan Mehmed Kostantiniyye'yi fethettiği zaman buradaki yapılara hayran kaldı ve şehrin tarihini öğrenmek istedi. Tarih bilen Rumları bir araya getirdi ve binaların banisini, şehre kimlerin hükmettiğini sordu. Onlar da kendi bildiklerini anlatmaya başladılar.

Öyküye Hz. Süleyman'ın hikâyesi ile başladılar: Hz. Süleyman tüm dünyaya hâkim ve malik idi. Yalnız Frengistan'da bir cezirenin hükümdarı olan Ankur ona itaat etmedi. Süleyman *aleyhisselam* Ankur'u yendi, çok beğendiği kızını nikâhına aldı. Ankur'un Şemsiyye adlı bu kızı zahiren tevhit akidesini benimsemişti, gerçekte ise putperestlik inancını sürdürüyordu. Hz. Süleyman'dan rahatça ibadet edebileceği bir köşk istedi. Bunun üzerine Hz. Süleyman uygun bir yer aranmasını emretti. Aydıncık şehrinde karar kılındı ve burada Şemsiyye için bir köşk yaptırdı. Şemsiyye burada gizlice puta tapmaya devam etti. Süleyman Peygamber bu yüzden Allah tarafından tahtından indirildi ve cezalandırıldı. Kırk gün boyunca bir şeytan O'nun tahtına oturdu ve Hz. Süleyman terk-i diyar etti. Cezası son bulunca geri döndü. Şemsiyye ise çoktan ölmüştü. Şemsiyye'nin taptığı put da sarayda bir yerde gömülü kaldı.

Çok sonraları Yanko bin Madyan adlı padişah Hz. Süleyman'ın Aydıncık'taki köşkünde daha önce bahsi geçen putu buldu ve hikâyesini sordu. Yanko'nun veziri Kantur hikâyeyi anlattı ve Ona zamanının Süleyman'ı olduğunu, Süleyman

²² Ferhat Aslan, **Ayasofya Efsaneleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmış Doktora Tezi, İstanbul 2009.

²³ Bahsi geçen Doktora tezinde yalnızca Esad Efendi nüshasından bahsedilmiş, diğer kopyalar hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

aleyhisselam gibi bir şehir kurarsa ilelebet adının hatırlanacağını söyledi. Bundan sonra Yanko'ya rüya yoluyla yapacağı şehrin Karadeniz ile Akdeniz'in arasında olacağı bildirildi. Civar ülkelerden toplanan bennalar ve ırgatlarla şehrin yapımına başlandı. Bina yapımına başlamak için temel kazarken boyu ve dairesi kırk arşın olan büyük bir kubbe ortaya çıktı. Kubbenin kapısından içeri girdiler ve orada değerli taşlardan yapılmış kerkes kuşlarını gördüler fakat hikmetini bilemediler. Bunun üzerine Eflatun'un şakirtlerinden bir kaçına işin aslını sordular. Onlar da kerkes kuşlarının hikâyesini anlattılar ve burada eskiden bir şehir olduğunu söylediler.

Temel kazılıp, binalar için malzeme temin edildikten sonra müneccimlerin belirlediği uğurlu saati beklemeye başladılar. Şehri eşref saatte yapmak için beklerken bir leylek çanın yanına geldi, ağzındaki yılanı düşürdü. Yılan can acısıyla kıpırdayınca çanın çalmasına sebep oldu ve bennalar uğurlu saatin geldiğini zannedip, binaları yapmaya başladılar. Uğursuz vakitte şehrin binasına başlanınca, bu yerden belanın eksik olmayacağı inancının temelleri atılmış oldu. Şehir tamamlanınca adını Yanko bin Madyan koydular.

Daha sonra Yanko şehirde bir kilise yaptırdı. Orada çeşitli din ve inanışlara sahip kimseler kendi ibadetleriyle meşgul oldular. Yine aynı kilisede Hud *aleyhisselam* zamanından kalan bir keşiş vardı. Bu keşiş zeytinden başka şey yemezdi. Kilisedeki diğer insanların gıdası da zeytin ve balıktı. Mağrip vilayetinden gelen kâmil kişilerin yaptığı tılsımlar sayesinde şehirde zeytin ve balık hâsıl olurdu. Uzun müddet sonra Yanko kendini ilah ilan etti ve halkı da yoldan saptırdı. Onların bu azgınlıklarından dolayı sel, zelzele gibi doğal afetler neticesinde binalar harap oldu. Şehir ıssız kaldı, yaban canavarları şehri mesken tuttu.

Bu afetten Yanko'nun oğlu Buzantin kurtuldu ve Engürüs'te hüküm sürmeye başladı. Kırk yıl burada hüküm sürdükten sonra Kostantiniyye'ye dönüp tekrar şehri mamur etmek istedi. Buzantin'in Şeddad bin Ad'dan kalan bir kılıcı vardı. Engürüs'e kaçarken kılıcı Tuna nehrine düşürmüştü. Hicret'in 886. yılında Sultan Bâyezîd bin Mehmed Han kılıcın kendisine getirilmesi için elçi gönderdi ve türlü badirelerden sonra kılıç padişaha ulaştı.

Buzantin asker cem edip, Kostantiniyye'ye geldi ve şehri yeniden mamur etmek istedi. Beylere, beyzadelere ve şehirde kim varsa yer altının kazılmasını emretti.

Kiliseler, saraylar, hâsılı önemli yapılar yerin altına yapıldı. Çünkü Yanko zamanında vaki olan zelzeleden ders almışlardı.

Buzantin babası gibi şehri mamur etti ve yine babası gibi ulûhiyet davası güttü. Halkı kendine tapmaya zorladı. Kim ona inanmadıysa yaptırdığı milin üstünden aşağı attırdı. Bu sefer de bir nevruz gününde şehirdekiler vebadan helak oldular ve Kostantiniyye yine ıssız kaldı. Kalanlar tarumar olmuştu.

Buzantin'den sonra oğlu Kir Mihal padişah oldu. Sonra İskender-i Rûmî zamanı geldi ve geçti. Kir Mihal'den sonra yine Buzantin'in neslinden Kostantin bin Alaniyye padişah oldu. Alaniyye, Kostantiniyye'yi tekrar mamur etmek istedi fakat Hristiyan olan Kaysariyye padişahı Hırkil, putperest olduğu için Alaniyye'ye izin vermedi. Bunun üzerine Alaniyye İsa Peygamber'in havarilerinden olan Şem'ûn'dan yardım istedi. Şem'ûn'un duası ve yardımı ile Alaniyye Hırkil'ı yendi ve barıştılar. Oğlu Kostantin bin Alaniyye tahta geçti, Hristiyanlığı kabul etti ve Hırkil'ın kızı Âsafıyye ile evlendi. İkiisi birlikte şehri tekrar mamur ettiler. Bir kâmil gelip Atmeydanı'nda ejderha şeklinde bir tılsım düzdü. Böylece şehirde olan yılanlar, yaban hayvanları cümleten helak oldular ve tekrar şehri mesken tutamadılar. Âsafıyye zayıf mizaçlı olduğundan kısa süre sonra öldü ve ölürken malıyla bir kilise yapılmasını vasiyet etti. Onun malıyla Ayasofya'yı yaptılar.

Diğer bir rivayete göre ise Ayasofya'yı bina eden hünerli mimar Frengistan'dan gelmişti. Ayasofya şöyle bina edilmişti: Önce temel için yeri kırk arşın kazdılar. Bu kazdıkları yerden yeryüzüne kadar muhkem temeller ve binalar yaptılar. Bina yeryüzüne çıkınca büyük bir kubbe yaptılar. Sonra mimar kayboldu. Kostantin emrindeki diğer mimarlardan inşaata devam etmelerini istedi fakat kimse yanaşmadı. 18 sene sonra mimar geri geldi. Padişahın gazabını görünce temel ve kubbe tamamen kuruyup otursun diye ortadan kaybolduğunu söyledi. Bunun üzerine yeniden binaya başladılar.

Başka bir rivayete göre ise inşaat ikinci defa durdu. Bu sefer hazine tükenmişti ve binaya sarf eyleyecek malzeme yoktu. Binayı bekleyen adamlardan birinin yanına nur yüzlü bir pir geldi ve ona Ayasofya'yı tamamlayacak hazinenin yerini tarif etti. İhtiyarın dediği yeri kazdılar ve vafir mal buldular. Böylece bina tamamlandı.

Kostantin Hz. İsa dini üzere idi. Kendisinin bir heykelinin yapılmasını ve heykelin bir mil üzerine dikilmesini emretti. Bu şehrin vebadan korunması için bir tılsımdı. Kostantin'in kendi heykelinde eline haç yerleştirdiği ve yerleştirdikten sonra öldüğü söylenir.

Kostantin'den sonra oğlu İlyon, İlyon'dan sonra oğlu Harkıl padişah oldu. Harkıl döneminde Hz. Muhammed dünyaya geldi. O doğduğunda kisranın sarayı çöktü, ateşperestlerin ateşi söndü, Ayasofya'nın kubbesi çöktü ve bunun gibi nice olaylar meydana geldi. Kaç kez Ayasofya yaptırıldı ama sağlam olmadı. Sonunda Hz. Muhammed'den icazet alındı ve kubbe sağlam oldu. Harkıl Müslüman oldu fakat bunu beyan etmedi. Oğlu Yorgı Müslüman olmadı.

Sonra Risâlet ve Hulefâ-i Raşidîn dönemleri geldi ve geçti. Muaviye H. 44 yılında Kostantiniyye'ye asker gönderdi fakat başarılı olamadı. H. 52 yılında Ebû Eyyûb Ensârî 50.000 kişiyle, Abdullah bin Abbas ve Abdullah bin Zeyd 500 pare gemiyle gelip Kostantiniyye şehrini kuşattı. Azim cenk ettiler ama başarılı olamadılar. O dönemde Kostantiniyye'nin tekfurı Yorgı idi. Ebû Eyyûb Ensârî ve ashaptan pek çok kişi cenk ederken Kostantiniyye'de vefat eyledi. Fatih Sultan Mehmed Kostantiniyye'yi fethettikten sonra Ebû Eyyûb Ensârî'nin mezarını ortaya çıkardı.

Benî Ümeyye döneminde H. 92'de Kostantiniyye tekrar kuşatıldı. Zafer bulamadılar. H. 97 yılında Mesleme ordusu ile gelip yine Kostantiniyye'yi kuşattı. H. 165 yılında Mervân bin Hakem halife oldu ve Kostantiniyye'yi altı ay muhasara ettiler. Sonra sulh ile geri verdiler ve içinde mescitler yaptılar, namazlar kıldılar ve şehrin tekfurundan haraç aldılar. Sonraki muhasaralarda da Müslümanlar başarılı olamadılar. Ta ki Fatih Sultan Mehmed zamanına gelinceye değin.

Ayasofya ve İstanbul'a dair Bizans dönemi efsanelerinin az bir kısmı Osmanlı dönemine aktarılmış ve Türkler tarafından bu efsanelere yenileri eklenip anlatılagelmiştir. Bunlar günümüzde artık unutulmuştur.

2. ALİ EL-ARABÎ İLYAS VE *EVSÂF-I BİNÂ-YI İSTANBUL VE BİNÂ-YI AYASOFYA*

2.1 Ali el-Arabî İlyas Hakkında

Eser Ali el-Arabî İlyas tarafından kaleme alınmıştır. Müellif hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Eserinin ilk sayfalarında yer alan “*Bu hakîr-i mu‘terifü't-taksîr ‘Alî el-‘Arabî İlyâs el-fakîru'l-mu‘allim fî hîdmet-i hazretü'l-vezîr*” ifadesinden anladığımız üzere yazar, dönemin sadrazamının hizmetinde bir muallimdi. Ali el-Arabî İlyas’ın hizmetinde olduğu vezir Kanûnî Sultan Süleyman’ın sadrazamı Semiz Ali Paşa idi. Varak 2a’da yer alan satırlarda müellif veziri çok övmüş, ona sadık bir hizmetkâr olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte eserini Semiz Ali Paşa’ya ithaf ettiğini beyan etmiştir.

Ali el-Arabî İlyas’ın tam olarak hangi mertebede ders verdiğini ortaya çıkarmak ve görevinin günümüzde hangi vazifeye denk geldiğini öğrenmek için “muallim” kelimesini muhtelif sözlüklerde taradık. Bu sözlüklerde “muallim” kelimesinin karşılığı olarak “öğretmen, hoca, müderris” sözcüklerinin verildiğini gördük. Öte yandan Ahmet Akgündüz müellifin kendisini “müderris²⁴”, Gülru Necipoğlu ise “madrasa proffesor²⁵” olarak tanımladığını söylemiştir²⁶. Bu verilerden yola çıkarak yaptığımız taramalar sonucunda gördük ki “müderris” kelimesinin karşılığı olarak “muallim, hoca, camide ders veren” tanımları çıkmaktadır. *Redhouse Lügati*’nde “Muslim professor at a university college²⁷”, *Kubbealtı Lügati*’nde ise “Tanzimat’tan sonra üniversite profesörü²⁸” tanımı verilmiştir. Genel olarak “muallim” ve “müderris” kelimeleri için sözlüklerde aynı manalar verilmiş olmakla beraber “müderris” için “profesör, camide ders veren” denilmiş ama “muallim” için böyle bir

²⁴ A. Akgündüz – S. Öztürk – Y. Baş, **a.g.e.**, s. 29.

²⁵ Gülru Necipoğlu, “Mediterranean Portable Archeology”, ed. by Alina Payne, **Dalmatia and the Mediterranean Portable Archeology and the Poetics Influence**, Leiden 2014, p. 368.

²⁶ Öte yandan Ferhat Aslan da **Ayasofya Efsaneleri** adlı Doktora tezinde Ali el-Arabî İlyas’ın kendisini “muallim” olarak tanıttığını yazmış, bu ifadenin karşılığı hakkında herhangi bir görüş belirtmemiştir. Bkz. Ferhat Aslan, **a.g.e.**, s. 89.

²⁷ James W. Redhouse, **Turkish and English Lexicon**, İstanbul 2015, p. 1787.

²⁸ **Kubbealtı Lügati**, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, <http://lugatim.com/s/muallim>, (Erişim Tarihi: 29.03.2019)

tanımlama yapılmamıştır. Bu bilgiler ışığında yazarın, ilim taliplerine özel olarak ders veren bir muallim mi yoksa medrese hocası mı olduğunu kesin olarak söyleyebilmemiz elimizdeki verilerle mümkün değildir.

Babinger'in *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* adlı eserinde *Târîh-i Kostantiniyye ve Târîh-i Âyâ Sofîa* adlı bir bölüm mevcuttur²⁹. Bu bölümün sonunda Ali el-Arabî İlyas'ın adının geçtiği kısım aynen şöyledir: “*sadırâzam Şişman Alî'nin hizmetinde mu'allim olan İlyâs (Alî el-Arabî İlyâs ?) adlı birinin yazmış olduğu...*”. Bu ifadeden anladığımız kadarıyla Babinger müellif hakkında kesin bir bilgi edinmemiştir ve “muallim” olduğu bilgisine de kendi eserinden ulaşmıştır³⁰.

Yazar hakkında daha fazla malumat elde edebilmek ümidiyle Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*³¹, Mehmed Süreyya'nın *Sicill-i Osmânî*³² adlı eserlerini taradık fakat herhangi bir bilgiye rastlamadık. Kanaatimizce Ali el-Arabî İlyas çok fazla bilinen bir yazar değildir. Onun hakkında ulaşabildiğimiz cüz'î malumat yine kendi eserine dayanmaktadır.

Bununla birlikte çeşitli kaynakları tararken Şeyh Ali el-Arabî adlı bir zat karşımıza çıktı. Bu zat Halep'te doğmuştur. İbrahim Halebî'nin talebesidir. Daha sonra İstanbul'a gelmiştir. Burada Tercüman Yunus Camii ve Fatih Camii'nde imamlık vazifesini ifa edip, Said Efendi Dârü'l-Kurrâ'sında kıraat hocalığı yapmıştır. *Mültekâ* şerhi ve gayrimüslim çocuklar hakkında risalesi vardır. Hikmet ve mevâizi içeren şiirler yazmıştır. Eserleri arasında bizim eserimiz zikredilmemiştir. Halvetî şeyhi olan el-Arabî H. 977 yılında vefat etmiştir³³. Ali el-Arabî İlyas da H. 970 yılında eserini tamamlamıştır. Tarihlerin yakınlığından hareketle Şeyh Ali el-Arabî ile bizim müellifimiz olan Ali el-Arabî İlyas'ın aynı kişi olup olamayacaklarını merak ettik. Ancak bu konuda kesin söz söyleyebilecek herhangi bir veriye sahip değiliz.

Öte yandan yazarın kimliğine ve hayatına dair veri elde etmeye çalışırken karşımıza çıkan bir isim de Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, nr. 827'de

²⁹ Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Coşkun Üçok, Ankara 1992, s. 30-34.

³⁰ Ayrıca Babinger, Ali el-Arabî İlyas risalesinin, Berlin ve Viyana nüshalarının envanter numaralarını vermiş, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, no. 3024'de de başka bir nüshanın var olduğunu yazmıştır. Bkz. Babinger, **a.g.e.**, s. 33. Ayasofya koleksiyonundaki bu eseri inceledik. Fakat eser **Kal'a-i Kostantiniyye ve Binâ-i Ayasofya** adlı Farsça bir yazmadır. Yazarı ise Ahmed b. Ahmed el-Ceylânî'dir, Ali el-Arabî İlyas'ın eserinin başka bir nüshası değildir.

³¹ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, C. I-II-III, İstanbul 1333.

³² Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmânî**, C. I, haz. Nuri Akbayar, İstanbul 1996.

³³ Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, C.I, s. 250.

kayıtlı bulunan *Şerh-i Mu‘ammâ-yı Esmâ’ü'l-Hüsnâ* adlı eserin yazarı olan Alâeddîn Ali el-Arabî el-Halebî'dir. Sözüünü ettiğimiz eser üzerinde bizzat incelemede bulunduk ve bu eserin de yine Kanuni dönemine ait olduğunu tespit ettik³⁴. Fakat bununla beraber eserde, bu zatın yukarıda bahsettiğimiz Şeyh Ali el-Arabî veya bizim müellifimiz olan Ali el-Arabî İlyas ile aynı kişi olup olmadığı hakkında bize fikir verebilecek herhangi bir ipucuna rastlamadık.

2.2 *Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya*

2.2.1 Eserin adı

Biz bu çalışmamızda eserin adını *Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya* olarak esas almış olmakla beraber şunu belirtmeliyiz ki aslında esere ait nüshaların hiçbirinde ortak bir başlık ya da eser adı zikredilmiş değildir. Mesela nüshalardan birinde “*Hazâ er-risâletü's-şerîfe tevârih-i ibtidâ-i şehri İstanbul ma‘a Ayasofya-i Kebîr ve binâ-yı a‘lâ-yı lâ nazîr*” şeklinde geçerken³⁵, bir diğerinde *Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya* şeklinde geçmektedir³⁶. Bir başka nüshada ise *Tevârih-i Kostantiniyye ve Ayasofya ve Ba‘zı Hikâyât* adına rastlıyoruz³⁷. Öte yandan eserin ismi, nüshaların buldukları kütüphanelerin kataloglarında da muhtelif şekillerde görülmektedir. *Tevârih-i Kostantiniye ve Ayasofya*, *Târîh-i Kostantiniye* gibi... Biz bu muhtelif isimler arasında, *Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya* ismini veren nüshayı daha muteber bulduğumuz için, bu başlığı esas almayı uygun gördük. Bu hususa, detaylı olarak ileriki satırlarda yer verilmiştir.

2.2.2 Telif tarihi

Eserin Kanûnî Sultan Süleyman döneminde yazılmış olduğunda şüphe yoktur. Nitekim müellif, yazmanın sonunda dönemin önemli yapılarını zikrettiği kısımda Kanûnî Sultan Süleyman'dan henüz hayatta olarak bahsetmektedir³⁸.

³⁴ Alâeddîn Ali el-Arabî el-Halebî, *Şerh-i Mu‘ammâ-yı Esmâ’ü'l-Hüsnâ*, Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 827, vr. 2b.

³⁵ Ali Arabî el-İlyas, *Tevârih-i İbtidâ-i Şehr-i İstanbul*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1803/4, vr. 161b.

³⁶ Ali el-Arabî İlyas, *Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya*, BnF, Suppl. Turc, nr. 404, vr. 34b.

³⁷ Ali el-Arabî İlyas, *Tevârih-i Kostantiniyye ve Ayasofya ve Ba‘zı Hikâyât*, Süleymaniye Ktp., Fotokopi, nr. 00192, vr. 1a. Berlin nüshasının Süleymaniye Kütüphanesi'nde mikrofilmli mevcuttur. Biz çalışmamızda bu mikrofilmli kullandık.

³⁸ Metin, vr. 42b-43a.

Fakat bununla beraber eserin telif tarihi hakkında iki ayrı kayıt söz konusudur. Bunlardan biri H. 970 (1562/1563) ve diğeri H. 972 (1564/1565)'dir. Taradığımız kayıtların ve incelediğimiz nüshaların yedisinde 970, ikisinde 972 tarihinin geçtiği görülmektedir³⁹. Biz bunlardan 970'in daha muteber olduğu kanaatindeyiz. Bu kanaate varmamızdaki başlıca etken, sadece iki nüshaya karşın yedi nüsha ile çoğunluğun 970 tarihini vermiş olmasıdır. Öte yandan 972 tarihini veren iki nüshanın da birbirinden istinsah edilerek çoğaltılmış olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.3 Telif sebebi ve kime sunulduğu meselesi

Yazar eseri telif için özel bir sebep göstermemiş ve telif sebebiyle ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Eserine İstanbul'un öneminden ve ne denli güzel bir şehir olduğundan bahsederek başlamıştır. Bu başlangıçtan anlaşılabilir, eserin şehrin önemine binaen kaleme alınmış olduğudur.

Söz konusu eser, Kanûnî Sultan Süleyman'ın baş vezirlerinden olan Semiz Ali Paşa'ya sunulmuştur. Bu bilgiyi varak 2a'nın sonunda yer alan şu satırlardan öğrenmekteyiz: “*‘İlmü'l-Hüdâ kehfe'l-verâ muhibbül-fudalâ mürebbiyyü'l-'ulemâ-i sâhilü's-seyf ve sâhibü'l-kalem, melâzü'l-halk ve melce'ü'l-ümem didüğüm Hazret-i 'Ali Paşa, sâne rabbünâ 'ani'l-fahşâ ve ebbede Allâhu te'âlâ eyyâm-ı Devletü'l-'Aliyye ve sebbete esâs rif'atehu ve sa'âdetühü's-seniyye. Mâ imtedde'z-zamân vehtelege'l-mevân bâb-ı sa'âdet menâb ve a'nâb-ı devlet esbâblarının çâkeri adına olup...*”.

Semiz Ali Paşa 1520'li yıllarda Hersek'ten devşirilmiş ve İstanbul'a getirilmiştir. Enderun'da eğitimini tamamladıktan sonra çeşitli kademelerde görev almış, 1546'da yeniçeri ağası olmuştur. Bu görevden sonra Rumeli beylerbeyliğine atanmış, ardından Mısır beylerbeyliğine tayin edilmiştir. Vezirlik ve sadrazamlık görevlerinde bulunduğu dönemlerde Amasya Antlaşması, Avusturya ile ilişkilerin düzeltilmesi, Malta'nın kuşatılması gibi önemli siyasî ve askeri hadiselerde aktif rol almıştır.

Kaynaklarda sadrazamın iri yarı ve şişman olduğu kaydedilmiştir. Bu nedenle “Semiz”, “Semin” yahut “Kalın” gibi lakaplarla anılmıştır. Ayrıca Ali Paşa vergisi ona isnat edilmiştir. Ayrıca Semiz Ali Paşa için nüktedan, zarif, akıllı ve barışsever

³⁹ Bkz. Çizelge 2.1.

bir devlet adamı olması dolayısıyla siyasi sorunları çözme konusunda mahirdi denilmiştir⁴⁰.

Ali Paşa'nın iyi bir devlet adamı olduğunu vurgulayanlardan biri de Avusturya imparatoru I. Ferdinand'ın İstanbul'a gönderdiği elçisi Ogier Ghislain de Busbecq'dir. Elçi hatıratının muhtelif yerlerinde Paşa'yı keskin zekâlı ve anlayışlı olarak nitelendirmiştir⁴¹. İstanbul'daki veba salgınında Büyükkada'ya gitmesi için kendisine izin vermesini minnetle yâd etmiştir⁴².

1565 yılında vefat eden devlet adamı arkasında büyük bir miras, İstanbul ve Babaeski'de Cedid Ali Paşa Camii, Edirne'de Ali Paşa Çarşısı gibi pek çok hayrat bırakmıştır.

2.2.4 Muhtevası

Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya adlı eser, adından açıkça anlaşıldığı üzere, bir İstanbul ve Ayasofya tarihidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu risale tarihi kaynakların aktardıkları bilgilerle efsanevi öğelerin harmanlandığı bir metindir, bir kronik değildir.

Ali el-Arabî İlyas eserine dönemin tarih yazıcılığı anlayışına uygun bir giriş yapar. Allah'a hamd ü sena edip, Hz. Muhammed'e salât ü selâmdan getirdikten sonra Onun âl ü ashâbını anar (vr. 1b).

Giriş bölümünden sonra eseri yazdığı tarihi, kendi ismini, görevini ve hizmetinde bulunduğu Ali Paşa'yı zikreder. Ali Paşa'ya methiyeler düzdükten sonra kitabının konusunu açıklar. Türkçe olarak kaleme aldığı risalesinde şehir-i İstanbul'un başlangıcından eserin yazıldığı tarihe kadar olan ahvalini, Ayasofya'nın ve bazı meşhur binaların tafsilatını tahrir ettiğini kaydeder (vr. 2a-2b).

Eserin ilk bölümü olan⁴³ **İbtidâ-i Binâ-yı Şehr-i Kostantiniyye** başlığı altında konuya klasik üslup gereğince Hz. Âdem ile başlar. Sonra İstanbul'un içinde yedi

⁴⁰ Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, C. I, s. 293; Erhan Afyoncu, "Semiz Ali Paşa", **DİA**, C. XXXVI, İstanbul 2009, s. 495-496.

⁴¹ Ogier Ghislain de Busbecq, **Türk Mektupları**, çev. Derin Türkömer, İstanbul 2011, s. 68.

⁴² Busbecq, **a.g.e.**, s. 199.

⁴³ Aşağıda görüleceği üzere biz eseri 13 bölüm halinde tanıttık. Ancak yazmada bizim ayırdığımız şekilde bir bölümlendirme mevcut değildir. Çeşitli başlıklara ve anlatılan rivayetlerin başlangıç satırlarına dayanarak tasarrufta bulunup, eserin tanıtımını kolaylaştırmak amacıyla böyle bir bölümlendirme yoluna gittik.

dağı olan bir ada olduğunu ve *Cezîre-i heft-cebel* adıyla bilindiğini yazar. Vezendu ve neslinin buranın ilk yöneticileri olduğunu, nesilleri kesildikten sonra bir çobanın buraya hükmettiğini kaydeder. Akabinde gelişen olaylarda Roma imparatoru Kostantin'in İstanbul'u alması ve burada Hristiyanlığı yaymasını anlatır. Kostantin burada imar faaliyetlerine başlar ve şehir kurulduktan sonra adı Kostantiniyye olur (vr. 2b-4b).

İkinci bölümde şehrin kuruluşuyla ilgili farklı bir rivayeti aktarır. Hz. Süleyman'ın İstanbul'u görüp beğenmesi fakat Aydıncık'ı taht edinmesiyle başlayan bölüm, Yanko bin Madyan'ın İstanbul'u imar etmesiyle devam eder, Hz. Süleyman zamanında yapılmış putun bulunmasıyla sona erer (vr. 5a-6a).

Eserin üçüncü bölümünde mezkûr putun hikâyesi anlatılır. Rivayete göre; Ankur adlı hükümdarın kızıyla evlenen Hz. Süleyman çok sevdiği yeni eşinin isteği üzerine bir put yaptırır. Şemsiyye adlı yeni haseki gizli din taşıyordur ve putperesttir. Hz. Süleyman Allah tarafından Şemsiyye'ye olan muhabbeti yüzünden cezalandırılır. Tahtını ve cemi mahlûkat üzerindeki iktidarını kaybeder, sürgüne gitmek zorunda kalır. O sürgündeyken cereyan eden olayların neticesinde Şemsiyye putu gömüp kaçar, Hz. Süleyman'ın da mihneti son bulur ve sarayına geri döner (vr. 6b-13a).

Dördüncü bölümde Yanko bin Madyan'ın imar faaliyetleri detaylı bir biçimde anlatılır. Önce şehrin yerinin beğenilmesi hikâyesi aktarılır. Düş âleminde kendine, kuracağı şehrin mevkiî bildirilir. Dünyanın dört bir tarafından gönderilen üstat, ırgat, mimar, alet ve kerestelerle şehrin binasına başlanır (vr. 13b-15b).

Yâften-i Kubbe Der Zîr-i Zemîn ve Kerkesân adını taşıyan beşinci bölümde temel kazarken bulunan kubbenin ve kerkes kuşlarının ilginç hikâyesi anlatılır. Bu yapıdan elde edilen malzemelerle inşaata başlanmasına karar verilir. Başlamak için müneccimlerin belirlediği uğurlu saati beklerken bir leylek ağzındaki yılanla gelir ve yılan can çekişirken çana dokunur. Uğurlu vaktin geldiğini haber veren çanın çaldığını zanneden bennâlar inşaata başlar. Uğursuz zamanda şehrin yapımına başlanması sebebiyle şehir bir nevi lanetlenir. İlelebet veba, zelzele ve türlü belalar orada yaşayanların üstünden eksik olmayacaktır (vr. 16a-18a).

Akabinde şehrin içinde yapılan kilisede ibadet eden ve muhtelif inanışlara sahip olan ilim talebelerinden bahsedilir. Mezkûr kiliseye ve şehre hizmet için, Kudüs, Mağrib

ve Frengistan'dan ehl-i ilm kimseler gelir. Bu üstatların tılsım yapmak gibi çeşitli maharetleri vardır. Kilisenin iaşesini sağlamak için tılsımlar yaparlar (vr. 18b-19b).

Yedinci bölümde Yanko b. Madyan'ın inancından saptığını ve kendisini ilah ilan ettiğini görürüz. Bununla birlikte halkı da kendine tapması için zorlar. Neticede azgınlıkları sebebiyle cezalandırılırlar ve zelzele yüzünden şehir harap, insanlar tarumar olur (vr. 20a-21a).

İstanbul terk edilmiş bir şehir halindeyken Yanko'nun oğlu Buzantin idareyi eline alır, şehri yeniden mamur eder. Kilise, kervansaray, hamam gibi yapıları zelzele korkusundan yerin altında yaptırır. O da babası Yanko gibi kendini ilah ilan eder ve bu sefer veba ile cezalandırılırlar. Şehir tekrar ıssızlaşır (vr. 21b-22a).

Dokuzuncu bölümde sırasıyla İskender-i Rumi, Kir Mihal ve Alaiye'nin İstanbul üzerindeki hâkimiyetinden bahsedilir (vr. 22b-24a).

Nikâh-ı Kostantin be-Safiyye, Duhter-i Herkil başlığını taşıyan bölümde Kostantin ve Safiyye'nin evlilikleri üzerinde durulur. Kostantin şehri tekrar imar eder. Türlü belalardan şehri korumak için sütunlar diktirir, tılsımlar yaptırır (vr. 24a-24b).

On birinci bölüm **Üstünyanu, Sâhib-i Ayasofya-yı Kebîr** adını taşır. Bu kısımda Üstünyanu adlı imparatorun Ayasofya'yı yaptırması ve bu uğurda pek çok zorluğu aşması konu edilir. Ayasofya'nın inşa edileceği mahal ve binanın planı imparatora rüya yoluyla ilham edilir (vr. 24b-31b).

On ikinci bölüm Ayasofya'nın mimarı Ignatios ve onun ortadan kaybolması, ayrıca binaya sarf edilecek malzemelerin tükenmesi etrafında gelişir (vr. 31b-32b).

Bir sonraki kısımda Ayasofya'nın inşaatında kullanılacak hazinenin temini hakkında farklı bir rivayete değinilmektedir. Malzemelerin temininden sonra inşaat tekrar başlar ve yapıda kullanılan direkler, süslemeler ayrıntılı bir biçimde anlatılır. Ayasofya tamamlandıktan sonra halka ziyafet verilir. Üstinus imparator olduktan sonra yapının kubbesi çöker ve mimar Ignatios cezalandırılır. Ayrıca Nûşirevân'ın İstanbul'u ziyareti ve Ayasofya'nın yıkılan kemerlerini tamir ettirmesine değinilir (vr. 32b-42a).

On üçüncü bölüm Fatih Sultan Mehmed'in şehri fethiyle başlar. Fetih kitabının tahrir tarihine kadar şehirde yapılan önemli eserlerin adları ve kimlerin adına yapıldığı zikredilir. Semiz Ali Paşa'nın hayratı da sayılır (vr. 42a-45a).

Hatimede dualarla birlikte eserin istinsah tarihinin ve müstensihinin kaydı düşülmüştür (vr. 45a).

Eserin sonunda müstensihlerce ilave edilmiş olan ve inceleme fırsatını bulabildiğimiz 3 nüshada bulunan fakat esas aldığımız nüshada olmayan bir şerh vardır. Şerhte Müslümanlar nazarında itibar gören bazı yapıların boyutlarından bahsedilmektedir. Bu bağlamda önce Nuh *aleyhisselâmın* gemisinin katlarından ve ölçülerinden bahsedilir. Gemide bulunan hayvan türleri sıralanmıştır. Sonra Ayasofya'nın ve selatin camilerinin boyutları verilmiştir. Eserin orijinalinde olmadığını düşündüğümüz bu şerhi Ayasofya ve İstanbul tarihi ile ilgili efsanenin sürekli geliştiğini göstermesi bakımından metinden çıkarmadık.

2.2.5. Nüshaları ve nüshaların mukayesesi

Esere ait, yurt içinde ve dışında toplam 10 nüsha tespit etmiş olduğumuzu yukarıda bildirmiştik. Bunlardan 7'sini bizzat temin edip inceledik. Aşağıda nüshaların maddi tavsifini verirken, bizzat incelediğimiz bu 7 nüshayı doğrudan kendi gözlemlerimiz doğrultusunda tanıttık. Bizzat göremediğimiz 3 nüshayı ise katalog bilgilerine dayanarak değerlendirdik.

Fransa Milli Kütüphanesi (Bibliothèque nationale de France), Turc 147⁴⁴, vr. 1b-45a

Adı: *Histoire de Constantinople par 'Ali el-'Arabi Ilyas*

Varak Sayısı: 45

İstinsah Tarihi: 1043

Müstensih: Rıdvân bin 'Abdülmennân

Yazı Türü: Nesih

⁴⁴ Ahmet Akgündüz bu yazmanın katalog numarası yanlışlıkla "Fonds turcs., nr. 1546" şeklinde vermiş olup bu yanlışlık araştırmacıları yanılgı ve zahmete düşürmektedir. Bkz. A. Akgündüz – S. Öztürk – Y. Baş, **a.g.e.**, s. 30.

Paris 147 nüshasının bitimindeki bir sayfalık boşluğun ardından “*Sâbıkâ şeyhü'l-İslâm olan Es‘ad Efendi merhûm Şâh ‘Abbâs hâcesi Sarı Halîfe’ye fetvâ-yı şerîf ve pend-nâme yüzünden gönderdüğü sûretidir*” satırlarıyla başlayan 5 varaklık küçük bir risale mevcuttur. Topkapı ve Berlin nüshalarında bulunmayan bu risale Paris 404’de vardır.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi, 1803/4⁴⁵, vr. 161b-176a

Adı: *Tevârih-i İbtidâ-i Şehr-i İstanbul*

Varak Sayısı: 15

İstinsah Tarihi: 1044

Müstensih: Bilinmiyor

Yazı Türü: Talik

Nüshanın diğerlerinden ayrılan en belirgin özelliği çapraz olarak sarı, pembe ve yeşil renkte sayfalara yazılmış olmasıdır. Talik kalemle, çapraz ve çok küçük puntolarla yazıldığı için diğer nüshalarda ortalama 50 varak tutan eser bu nüshada 15 varak tutmuştur. Bu hacim farkı dolayısıyla nüsha, yanlışlıkla literatürde *Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya*’nın daha erken tarihli muhtasar bir versiyonu olarak kendisine yer edinmiştir.

Nüsha bir mecmua içerisinde yer almaktadır. Bu mecmuada sırayla şu eserler yer almaktadır:

Varak 1-94 arasında İbn Teymiyye’nin *Mi‘râcü'l-ayâle ve minhâcü'l-‘adâle* isimli eserinin Âşık Çelebi tarafından yapılan tercümesi bulunmaktadır.

Mecmuanın ikinci risalesi, varak 95-150 arasında yer alan Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi’nin *Fusûlü'l-hal ve'l-akd ve usûlü'l-harc ve'n-nakd* isimli eseridir.

Mecmuada yer alan üçüncü eser, varak 151-160 arasında bulunan Lütfî Paşa’nın *Âsafnâme* adlı siyasetnamesidir.

Varak 161-176 arasında Ali el-Arabî İlyas’ın *Tevârih-i İbtidâ-i Şehr-i İstanbul* adlı eseri vardır.

⁴⁵ Ahmet Akgündüz bu nüshanın Topkapı ve Berlin nüshalarından daha önce yazıldığını ve daha dar kapsamlı olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte yazmayı Ali el-Arabî İlyas’ın ayrı bir eseri olarak belirtmiş ve okuyucuyu yanılgıya sevk etmiştir. İncelemelerimiz neticesinde aynı eser olduğunu gördük. Bkz. A. Akgündüz – S. Öztürk – Y. Baş, **a.g.e.**, s. 29.

Beşinci ve son olarak varak 178-229 arasında *Târîh-i Nişâncı Mehmed Paşa/Siyer-i Enbiyâ-i İzâm ve Ahvâl-i Hulefâ-i Kirâm ve Menâkıb-ı Âl-i Osmân* adlı eser bulunmaktadır.

Fransa Milli Kütüphanesi (Bibliothèque nationale de France), Supplément Turc 404, vr. 34b-77a

Adı: *Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya*

Varak Sayısı: 44

İstinsah Tarihi: 1045

Müstensih: Bilinmiyor

Yazı Türü: Nesih

Paris 404 yazması 100 varaktan oluşmaktadır. Nüshanın sonunda ve başında muhtelif eserler vardır. Varak 2b-7b arasında küçük bir risale mevcuttur. Bu risalede Allahu teâlâ, peygamberler ve melekler hakkında vacip, muhal ve caiz olan sıfatlardan bahsedilmektedir.

Varak 12b-33a arasında bulunan ikinci risale bir *Hilye-i Şerîf* şerhidir.

Üçüncü olarak varak 34b-77a arasında çalışmamızda incelediğimiz ve metin içinde P2 olarak adlandırdığımız Ali el-Arabî İlyas'ın *Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya* adlı eseri mevcuttur.

Dördüncü olarak varak 77a-83b arasında “*Tercî‘-i bend ‘adîmü’l-misâl el-müsemmâ bi-hulâsatü’l-ahvâl sahîhü’l-hâl ‘Âlî Efendi*” satırlarıyla başlayan bir methiye mevcuttur. Başlık kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Beşinci olarak varak 84b-89a arasında muhtasar bir metin mevcuttur. Kırmızı mürekkeple yazılmış tek satırlık başlığı şöyledir: “*Meşâyîh-i kirâmdan Şeyh Mustafâ Dede nâm ‘azîzin risâlesidir*”.

Altıncı olarak varak 89a-93b arasında yine kırmızı mürekkeple iki satırlık bir başlık atılarak başlanmış bir risâle vardır. İki satırlık başlıkta “*Sâbıkâ şeyhü’l-İslâm olan Es‘ad Efendi ‘Acem şâhun hâcesi Sarı Halîfe fetvâ yüzünden gönderdüğü suret-i mufassaldır*” yazmaktadır. Aynı risale Paris 147 nüshasında da mevcuttur. Fakat başlıklar arasında birkaç kelime farkı vardır.

Son olarak varak 95a-99b arasında diğer eserlerden bağımsız, siyakat rakamlarını gösteren kısa bir bölüm vardır.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1640, vr. 1b-55b

Adı: *Târîh-i Kostantiniye ve Ayasofya*

Varak Sayısı: 55

İstinsah Tarihi: 1046

Müstensih: Mes‘ûd bin İbrâhîm bin Emrullâh bin Abdî el-Edirnevî

Yazı Türü: Nesih

Nüshanın başında ve sonunda herhangi başka bir eser yoktur.

Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin), Pertsch 232, vr. 1a-74b

Adı: *Tevârîh-i Kostantiniyye ve Ayasofya ve Ba‘zı Hikâyât*

Varak Sayısı: 74

İstinsah Tarihi: 1046

Müstensih: Mes‘ûd bin İbrâhîm bin Emrullâh bin Abdî el-Edirnevî

Yazı Türü: Nesih

Bu nüshanın kullandığımız mikrofilmini daha önce beyan ettiğimiz üzere Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi’nden aldık. Temin ettiğimiz nüshanın başında ve sonunda herhangi başka bir eser yoktur.

Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi, Hüseyin Kocabaş Kitaplığı, S.H.M.H.K.Yaz. 505, vr. 1b-28b

Adı: *Târîh-i Kostantiniye ve Ayasofya*

Varak Sayısı: 28

İstinsah Tarihi: 1096

Müstensih: Bilinmiyor

Yazı Türü: Nesih

Nüshanın başında ve sonunda herhangi başka bir eser bulunmamaktadır.

Sadberk Hanım nüshasının diğerlerine nispetle günümüze daha yakın bir tarihte istinsah edildiğini ve içeriğinin diğer nüshalardan kopuk olduğunu gördük. Dolayısıyla metin tesisinde bu nüshayı kullanmadık.

İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. K. 284/2, vr. 23b-89b

Adı: *Tevârih-i Kostantiniye ve Ayasofya*

Varak Sayısı: 67

İstinsah Tarihi: Bilinmiyor

Müstensih: Bilinmiyor

Yazı Türü: Nesih

Nüshanın başında, varak 1b-23b arasında Fatih Sultan Mehmed'in sadrazamlarından Mahmud Paşa hakkında yazılan bir risâle mevcuttur. Bu risale "*Hazâ tevârih-i Mahmûd Paşa-yı merhûm*" başlığını taşımaktadır⁴⁶.

Bu nüshanın içinde bulunduğu mecmuanın cildi diğerlerine göre oldukça yakın dönemin tarzını yansıtmaktadır. Bu nüshayı çalışmamızın sonlarına geldiğimiz günlerde keşfettik ve temin ettik. Metnin içine dâhil etmedik fakat eserin değerlendirmesinde kanaatimizi beyan ettik.

Britanya Kütüphanesi (The British Library), Or. 11195

Adı: *Târîh-i Kostantiniye*

Britanya Kütüphanesinde Or. 11195 envanter numarasıyla kayıtlı eserin ilk ve son sayfasını kütüphaneden temin ettik. Bir mecmuanın içinde *Târîh-i Kostantiniye* ve *Baytarnâme* adlı eserlerin mevcut olduğunu gördük. *Târîh-i Kostantiniye*'nin 970 olan telif tarihi dışında detaylı bilgi edinemedik ve istinsah tarihine ulaşamadık. Aynı

⁴⁶ Bu risale, Osmanlı literatüründe yaygın bir şekilde kendisine yer edinmiş olan Mahmud Paşa menkıbesinin bir versiyonudur. Mahmud Paşa menkıbesinin yayınlanmış bir versiyonu için bkz. Ferhat Aslan – Enfel Doğan, "Mahmud Paşa Menkıbesi Üzerinde Dil Bilgisel ve Halk Bilimsel Bir İnceleme", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 39(2008), İstanbul 2010, s. 47-102.

mecmuada farklı bir eserin başında bulunmasından ve müstakil olmamasından dolayı müellif hattı olamayacağı kanısına vardık. Nüshayı temin etme imkânlarımızın kısıtlı olmasından mütevellit metne dâhil etmedik.

Avusturya Milli Kütüphanesi (Österreichische Nationalbibliothek), Flügel 1661/5, vr. 33b-66a

Adı: *Târîh-i Kostantiniyye ve Ayasofya*

Varak Sayısı: 34

Avusturya Milli Kütüphanesinde bulunan nüshayı inceleme imkânımız olmadı. Fakat nüsha hakkında bilgi almak için kayıtlı olduğu Gustav Flügel kataloğunu inceledik ve ilgili sayfayı Almanca'dan tercüme ettirdik. Burada telif tarihi 970 olarak verilmiş fakat istinsah tarihi hakkında herhangi bir kayıt düşülmemiştir. I. Süleyman'ın hükümdarlığı zamanında Ali Paşa'nın isteğiyle yazıldığı, varak 34b'den itibaren İstanbul'un kuruluşuyla başladığı, varak 51a'ya kadar Heraklius'un kızı olan Sofia ile Büyük Constantinus'un evliliklerinden bahsedildiği kaydedilmiştir. 51b'den sonra Ayasofya'yı bina eden imparator I. Iustinianos ve Kostantiniyye'yi güzelleştirmek yolunda emek harcayan Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, I. Selim ve I. Süleyman'ın adları zikredilmiştir⁴⁷.

Nüshanın içinde bulunduğu mecmua 168 varaktan oluşmakta ve 14 adet eser ihtiva etmektedir. Varak 1b-2b arasında *Şerh-i Kasîde-i Emâlî*, 14b-22b arasında *Şerh-i Cennetü'l-esmâ'*, 23a-24b arasında *Kasîde-i eş-Şeyh Asîli'd-dîn ed-Dimyâtî*, 25b-33a arasında *Esmâ-i Ehl-i Bedr*, 33b-66 arasında *Târîh-i Kostantiniyye ve Ayasofya*, 67b-73b arasında *el-Keşfü 'an Mücâvezeti Hazîhi'l-ümmetü'l-elif* vardır.

Varak 74b-75b arasında “*Kur'ân-ı 'azîmin ve Kur'ân-ı Kerîm'in sûrelerin ve âyetlerin ve kelimelerin ve secdelerin ve fethaların ve zammelerin ve kesraların ve noktaların ve hemzelerin ve gayrîların beyân ider*” satırlarıyla başlayan bir bölüm bulunmaktadır.

Varak 76b-77a arasında *Muhtasar Ta'bîr-nâme*, 77b-86b arasında *Havâssü'l-esmâ'ü'l-hüsnâ*, 87b-89a arasında *Erba'ün Hadîsen*, 89b-99b arasında *Şerh-i Esmâ'ü'l-hüsnâ*, 100a-102b arasında *Verschiedenes*, varak 104b-147b arasında

⁴⁷ Gustav Flügel, **Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften Der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien**, Viyana 1867, p. 97.

Risâletü'd-duhân ve son olarak 150a-168a arasında *Beyân-ı Esrârü't-tâlibîn* yer almaktadır.

Tek mecmua içerisinde birden fazla eser olduğu için Viyana nüshasının müellif hattı olmadığı kanısına vardık. Hem bu nedenle hem de temin etme imkânımız kısıtlı olduğu için eledik ve metnin içine dâhil etmedik.

**Wroclaw Üniversitesi Kütüphanesi (Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego),
Or I-40⁴⁸, vr. 1b-30a**

Adı: *Tevârih-i İbtidâ-i Şehr-i İstanbul ma'a Aya Sofya*

Varak Sayısı: 30

Eser bir mecmua içerisinde. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihî hakkında bilgi edinemedik. Kütüphane ile yazışmalarımız sonucunda katalog bilgisini temin ettik⁴⁹. Mecmuanın içerisinde sırasıyla şu eserler vardır. Varak 1b-89b arasında yer alan eserin başlığı ve yazarının adı yoktur. Müstensihî Sahip Kemal'dir. 33 bölümden oluşan bu eser genel tarih bilgileri ihtiva eder.

Varak 1b-30a arasında, der-kenârda *Tevârih-i İbtidâ-i Şehr-i İstanbul maa Aya Sofya*, Ali el-Arabî İlyas vardır.

Varak 92b-199b arasında İbn Teymiye'nin kaleme aldığı *es-Siyâsetü's-şer'iyye* adlı eserin tercümesi vardır.

Son olarak 200a-233a *Kitâb-ı Ketebe-i Muhammed* bulunur.

Çalışmamıza karar verdiğimiz günlerde eserin 3 nüshasından haberdar idik. Topkapı ve Berlin'de bulunan nüshaları kolaylıkla temin ettik. Bibliothèque nationale de France'de (BnF) mevcut olduğunu bildiğimiz nüshanın daha önce de bahsi geçtiği üzere yanlış envanter numarasıyla kayıtlı olmasından dolayı farklı bir eser satın almış olduk. Gelen eserin öncesinde sayısal ortamda kayıtlı olmamasından dolayı taranması ve tarafımıza ulaşması hayli zaman aldı. Bu süre zarfında araştırmalarımız sonucu Sadberk Hanım nüshasını bulduk ve temin ettik. BnF ile yanlışlık sonrası

⁴⁸ Halil İbrahim Yakar makalesinde eserin envanter numarası Or. I-49 olarak yanlış vermiştir. Bkz. Halil İbrahim Yakar, "Polonya Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe El Yazmaları", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. VIII, Sayı 1, Gaziantep 2009, s. 262.

⁴⁹ Eserler hakkındaki bilgileri sıralarken bir üst dipnotta adı geçen makaleden faydalandık. Fakat bu makalede bazı yanlışlıkların olduğunu gördük ve katalog bilgisiyle karşılaştırma gereği doğdu. Katalog bilgisi Lehçe idi. Bu nedenle kendi imkânlarımızla katalog bilgisini tercüme ettik. Makaledeki bilgileri, tercüme sonucu edindiklerimizle karşılaştırdık ve en doğru bilgiyi vermeye çalıştık.

tekrar irtibata geçtiğimizde bu kütüphanede iki nüshanın olduğunu öğrendik ve temin ettik. Sadberk Hanım nüshasının diğerlerinden çok sonra istinsah edildiğini ve eserin orijinalinden hayli kopuk olduğunu gördük. Paris 147, Paris 404, Topkapı ve Berlin nüshalarını, istinsah tarihlerinin bildiğimiz en erken tarihli nüshalar olması ve içeriklerinin birbirine paralel gitmesinden dolayı metin tenkidine dâhil ettik.

Çalışmaya başladıktan yaklaşık bir sene sonra Britanya Kütüphanesi ve Avusturya Milli Kütüphanesi'nde bulunan nüshalardan haberdar olduk. Her iki nüshasının mecmua içinde bulunmasından ve müstakil olmamasından dolayı müellif hattı olamayacağı kanısına vardık. Maddi külfeti ve tedarik aşamasında karşılaşılabileceğimiz zaman kaybını göz önünde bulundurarak çalışmamıza dâhil edemedik.

Çalışmamızın sonuna geldiğimiz günlerde ise Atatürk Kitaplığı, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi ve Wrocław Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan nüshalardan haberdar olduk. Atatürk Kitaplığı ve Esad Efendi nüshalarını temin ettik. Çalışmamızın sonuna geldiğimiz için ve müellif hattı olmadığı için Atatürk Kitaplığı nüshasını metne dâhil etmedik. Bununla birlikte içeriğini inceledik ve kanaatimizi beyan ettik. Esad Efendi nüshasının ise Paris 147 nüshasından bir sene sonra istinsah edildiğini gördük ve çalışmamıza dâhil ettik. En son keşfettiğimiz nüsha olan Wrocław yazması da bir mecmua içerisindedir ve başka bir eserin varaklarının der-kenârındadır. Der-kenârda olması müellif hattı olmadığını göstermektedir. İncelemek için temin etmenin maddi külfetinden dolayı çalışmamıza dâhil edemedik.

Toplamda, eserin 9 farklı kütüphanede bulunan 10 nüshasından haberdarız. Bu nüshalardan 7 tanesi elimizde mevcuttur. 5 nüshayı metnin içine dâhil ettik. Kalan 3 nüsha yurtdışındaki kütüphanelerde olduğu için inceleyemedik. Bununla birlikte müellif hattına ulaşamadık. Aşağıdaki çizelgede şimdiye kadar ulaşabildiğimiz nüshaları istinsah tarihlerine göre sıraladık.

Çizelge 2.1 : Eserin nüshalarını topluca gösteren çizelge.

Nüsha Adı	Telif Tarihi (H.)	İstinsah Tarihi (H.)	Şerh
Paris 147	970	1043	Yok
Esad Efendi	970	1044	Yok
Paris 404	970	1045	Mevcut
Topkapı	972	1046	Mevcut
Berlin	972	1046	Mevcut
Sadberk Hanım	970	1096	Yok
Atatürk Kitaplığı	970	Bilinmiyor	Yok
Londra	970	Göremedik	Göremedik
Viyana	970	Göremedik	Göremedik
Wroclaw	Göremedik	Göremedik	Göremedik

Paris 147 nüshası haberdar olduğumuz en eski tarihli nüshadır. Okunaklı, anlaşılabilir bir biçimde istinsah edilmiştir. İçerik olarak Paris 404, Topkapı, Berlin, Esad Efendi ve Atatürk Kitaplığı yazmaları ile arasında derin farklar yoktur. Paris 147’de olmayıp bu nüshaların bazılarının ilk varaklarında mevcut olan dualar ve son varaklarında düşülen şerh farklıdır. İmlâca bazı düzensizlikleri barındırmasına rağmen, yazı bakımından okunaklı ve istinsah tarihi bakımından ise tüm nüshalar içinde en eskisi olduğu için Paris 147 nüshasını metnimizi oluştururken temel aldık.

Esad Efendi nüshası daha çok Paris 404 nüshası ile paralellik arz etmektedir. Topkapı ve Berlin nüshalarında bulunan ve aşağıdaki satırlarda bahsettiğimiz der-kenâr bunda da mevcut değildir. Bununla birlikte Paris 404, Topkapı ve Berlin nüshalarında bulunan şerhi ihtiva etmemektedir.

Paris 147 ve Paris 404 nüshaları iki yıl arayla istinsah edilmiştir. Yazı üslupları ve kâğıt türleri neredeyse birbirinin aynısıdır. İçerik olarak tek büyük fark Paris 404’te bulunup, 147’de bulunmayan şerhtir. Paris 404 diğerinden istinsah edilmiş olabilir.

Topkapı ve Berlin nüshaları yanlış yazılan kelimelerdeki imla hataları da dâhil neredeyse birbirinin aynısıdır. Nüshaların sonundaki ferağ kayıtları birdir. Ayrıca Berlin nüshasının 69a numaralı varağında bir der-kenâr mevcuttur. Bu der-kenâr Topkapı nüshasının 51a numaralı varağında metnin içine dâhil edilmiş vaziyettedir. Fakat bu arada, nüshanın müstensihinin der-kenârı metnin içine dâhil ederken hataya düşmüş olduğu da belirtilmelidir. Berlin nüshasında “uyduramamışlardır” kelimesi satır sonunda bölünerek yazılmış ve söz konusu der-kenâra da tam bu bölünmüş satırın yanında yer verilmiştir. Topkapı nüshasının müstensihi de sehven bu der-

kenârı metne tam olarak hecenin bölündüğü yerde dâhil etmiştir. Bu sebeplerden dolayı Topkapı nüshasının Berlin nüshasından kopya edildiği neticesine ulaştık.

Atatürk Kitaplığı nüshası giriş kısmındaki dua hariç Paris 147 nüshasıyla benzerdir. Yalnız Paris 147 nüshasında varak 25a'nın tamamı ve 26b'nin yarısına denk gelen sayfalar bu nüshada eksiktir. Bir mecmua içinde iki eserin bulunduğu Atatürk Kitaplığı nüshası bize cildi itibariyle daha geç tarihlerde kaleme alındığını göstermektedir. Bundan mütevellit tenkitli metin neşrini yaptığımız dört nüshadan küçük farklılıklar göstermektedir. Bazı dua sözleri ve kelimeler farklılık arz etmektedir. Arada satır atlamaları yapılmıştır. Topkapı ve Berlin nüshalarında bulunan, Ayasofya'nın tamirinde kullanılan harca Hz. Muhammed'in ağzının yarının katıldığı rivayeti ve Paris 147 hariç mukayesesini yaptığımız diğer nüshaların son kısmında bulunan şerh burada yoktur.

Sadberk Hanım nüshası inceleyebilme imkânı bulduğumuz yedi nüshanın içinde hem içerik hem de yazı tarzı bakımından diğerlerinden en farklı olanıdır. Bunun sebebinin, eserin istinsah tarihinin tespit edebildiğimiz en geç tarihli (H. 1096) nüsha olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Bu farklılıkların ilki nüshanın başındaki dua kısmıdır. Metnin içinde çeşitli der-kenârlar vardır. Metinle ilgili olanlar dışında iki adet gazel vardır. İmla hataları fazladır. Cümle içinde kelime ve satır atlamaları sıkça yapılmıştır. Az olmakla beraber esere yeni cümleler ve yeni kelimeler eklenmiştir. Örneğin; Paris 147 varak 6b'de “*Meğer Frengistân'da bir sarb cezîre-i ada var idi ki anda Ankur <عنکور> nâm Frenk pâdişâhı var idi*” cümlesi Sadberk Hanım nüshasında, varak 4b'de “*Meğer Frengistân'da nice kim Malta'dır bir sarb ada var imiş ki anda Ankur <عنکور> nâm Frenk pâdişâhı var idi*” şeklinde yazılmıştır. Eserin sonuna doğru müstensih düzeni oldukça bozmuştur. Hatta sayfa atlamaları yapılmıştır ve hayli eksik sayfa vardır. Bu nüshada varak 27a'nın sonundan 27b'nin sonuna kadar olan kısım ise esere sonradan eklenmiştir. Buraya Arapça, Farsça ve Türkçe olarak üç kıta yazılmıştır. İçeriğini inceleyebildiğimiz tüm nüshaların son kısmında bulunan mimar Ignatios ve Üstinus arasında cereyan eden, Üstinus'un Ignatios'u Ayasofya'nın kubbesinin çökmesinden dolayı hatalı görmesi ve kusurundan dolayı öldürtmek istemesini anlatan kısım Sadberk Hanım nüshasına ferağ kaydından sonra eklenmiştir. Hikâye hem içerik hem de kalem tarzı bakımından daha farklı olarak yazılmıştır. Son varakları hariç, muntazam bir nesih

kalemle istinsah edilen eserin her sayfasının başında, ortasında ve sonunda celi kalemle yazılmış satırlar mevcuttur.

2.2.6 Kaynakları

Eserde açıkça belirtilmiş bir kaynak ismi yoktur. Eserin sonuna önceki satırlarda bahsi geçtiği üzere müstensihlerce bir şerh düşülmüştür. İsmi geçen tek kaynak şerhin sonundaki *Tezkire*'dir. Mimar Sinan'ın ağzından, hayatının ve eserlerinin anlatıldığı *Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye*⁵⁰ adlı iki eser mevcuttur. Sâî Mustafa Çelebi'nin Sinan'ın ömrünün son zamanlarında yazdığı bu eserler III. Murad'ın veziriazamı Kanijeli Siyavuş Paşa'ya ithaf edilmiştir. Edisyon kritiğini yaptığımız eser Kanûnî Sultan Süleyman döneminde telif edilmiştir. Şerh ise bize düşüldüğü tarih olarak III. Murad dönemini işaret etmektedir. Bu bilgi şerhin eserin orijinaline ait olmadığını muhakkak bir surette göstermektedir. Ancak burada önemli bilgiler bulunduğundan dolayı metne alınmasını uygun gördük. Şerhte Müslümanlar nazarında itibar gören bazı yapıların boyutlarından bahsedilmektedir. Bu bağlamda önce Nuh *aleyhisselâmın* gemisinin ölçüleri verilmiş ve geminin katlarındaki hayvanlar zikredilmiştir. Sonra Büyük Ayasofya'nın ve selatin camilerinin boyutları verilmiştir. Şerhte *Tezkire*'ye atıfta bulunulmuş olmakla beraber, uzunluk ölçüleri *Tezkiretü'l-bünyan ve Tezkiretü'l-ebniye*'nin Hayati Develi tarafından yapılan neşrinde mevcut değildir. Bu kısım esere zaten sonradan eklenmiştir. Dolayısıyla her ne kadar metne alındıysa da bizim için doğrudan önem teşkil etmemektedir.

Eserin orijinal metninde hiçbir kaynak ismi geçmemesine rağmen, yazarın eser boyunca anlattığı efsaneler için bir takım kaynaklar kullanmış olduğu muhakkaktır. Nitekim yazar, eserin girişinde bu durumu, “*Ayasofya'nın ve ba'zı meşhûr ve zikri lâzım olan binâların tafsîlâtını kimi tevârîhden ve kimi ağızdan ve kimi müşâhededen tenkîh ü tahrîr ve tebeyyün ü takrîr idüp...*”⁵¹ şeklindeki ifadesi ile belirtmiştir. Bu “*tevarih*” neler olabilir ya da hangi bilgileri şifahi öğrenmiş olabilir bunu takip etmek mümkün değildir. Ayasofya'ya dair efsane ve menkıbeleri içeren literatür oldukça geniştir. Bunca eser arasından hangilerinin Ali el-Arabî İlyas'a kaynak teşkil etmiş olabileceğine dair bir çalışma zordur. Bizim bu kaynakların hangileri olduğunu tespit etmemiz mümkün değildir. Araştırılması gereken çok fazla eser ve öyküyü

⁵⁰ Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-bünyan ve Tezkiretü'l-ebniye*, haz. Hayat Develi, İstanbul 2003.

⁵¹ Metin, vr. 2b.

incelemek uzun ve meşakkatli bir araştırma süreci gerektirmektedir. Kaynak tespiti yapılsa bile bu, daha önce yapılmış olanların bir tekrarı olacaktır. O nedenle bu işe girişmedik. Konu hakkında Stefanos Yerasimos'un *Türk Metinlerinde Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri* adlı kitabına ve Ahmet Akgündüz'ün *Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya* isimli eserine başvurulabilir.

Ali el-Arabî İlyas metnini oluştururken herhangi bir Osmanlı tarihine bağlı kalmamıştır. Metne şehrin ayrıntılı bir tasviriyle başlamıştır. Derviş Şemsüddin'in metni gibi eserin ilk bölümünde Vezendu'dan bahsetmiştir. Sonra Şemsüddin tarafından efsane metnine dâhil edilen Kostantin'in Kostantiniyye'yi fethini kendi yorumunu katarak anlatmıştır⁵². Bundan sonra da "Çoban Padişah" temasını metne ekleyip Şemsüddin'in metninden kopmuştur. Küçük Ayasofya'nın yaptırılmasını anlattığı bölümden sonra yine Şemsüddin'in metnini izlemiştir. Bu bilgiler ışığında Ali el-Arabî İlyas'ın kaynaklarından birinin Derviş Şemsüddin'in eserini olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Derviş Şemsüddin ve Ali el-Arabî İlyas metinlerini karşılaştıran Yerasimos, İlyas'ın Derviş Şemsüddin'den bazı bölümleri aldığını, yalnız dilini halk diline çevirdiğini söylemiştir⁵³.

Müellif çoğunlukla eserin bölümlerinin başında "*râviyân-ı ahbâr şöyle rivâyet eylediler ki*", "*gayrı râvîler şöyle rivâyet iderler*", "*hikâyeti budur ki*", "*ba'zı rivâyetde gelmiştir ki*", "*bir rivâyetde dahi menkûldür ki*" gibi ifadeler kullanmıştır. Onun bu şekilde konuya girmesi, naklettiği olaylar ile kendi müşahedelerine dayanarak yazdığı kısımları birbirinden ayırdığını göstermek içindir. Metinde bu ifadelerle başlayan kısımlar kendinden önceki kaynaklardan faydalanarak eserine dâhil ettiği efsaneler, hikâyeler, Roma imparatorlarının icraatları ve peygamberlerle ilgili kıssalardır.

Ayrıca varak 37b'de geçen "*Bu didüğümüz kazıyılar 'ale't-tafsîl Ayasofya'nın içinde şark tarafında Yunan yazusuyla yazılmışdır. Bir kaç mermer tahtaları vardır ve anların içinde kazılmışdır*" ifadesinden anladığımız üzere eserin içinde yer alan bazı bölümlerin kaynağı bu levhalardır. Ali el-Arabî İlyas, Kostantiniyye'nin işgali, Hristiyanların elinden alınması ve Ayasofya'nın yağmalanmasını anlattığı bölümün kaynağı olarak bu mermer yazıtları göstermiştir.

⁵² Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 327.

⁵³ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 333.

Eserin son bölümünde İstanbul'da inşa edilen önemli yapılar sıralanmıştır. “*Ağızdan, müşahededen*” yani görüp-işittiklerini kaydettiği kısımların bu yapılar olduğunu anlıyoruz. Fatih Camii ve Külliyesi, Yavuz Selim Camii, Süleymaniye Camii ve Külliyesi, Mihrimah Sultan Camii, Cihangir Camii, Ali Paşa Medresesi bunlardan bazılarıdır⁵⁴.

2.2.7 Tesirleri

Kostantiniyye ve Ayasofya'nın tarihini anlatan Osmanlı dönemi kaynakları genellikle birbirinden nakil suretiyle meydana getirilmişlerdir. Hangi bilginin hangi eserlerden alındığını tam olarak söylemek zordur. Bu nedenle eserimizin tesiri altında olduğu ihtimali olan kaynakları da burada belirtmek istedik. Kanûnî Sultan Süleyman döneminde yazılmış olan *Târîh-i Âl-i Osmân* adlı eser, telif tarihi⁵⁵ kesin olarak bilinmemekle birlikte, Ali el-Arabî İlyas'ın eseriyle aynı bilgileri barındırmaktadır⁵⁶. İhtimaldir ki müellifi de kesin olarak tespit edilemeyen bu eser bizim eserimizin tesiri altındadır.

Araştırmalarımız sonucunda *Târîh-i Âl-i Osmân* haricinde eserin tesiri altında olduğu bir eser tespit edemedik. Ama açıkçası bu yönde derinlemesine bir çalışma da yapmadık. Ayasofya'ya dair efsane, öykü ve menkıbeleri içeren literatür oldukça geniştir. Bu denli eser arasından Ali Arabî el-İlyas'ın tesir etmiş olabileceği eserlere dair bir çalışma zordur. Bizim bu eserlerin neler olduğunu tespit etmemiz uzun ve meşakkatli bir araştırma süreci gerektirmektedir. Biz bu çalışmamızda böyle bir sürece girmeyi gerekli görmedik.

2.2.8 Dil ve üslup özellikleri

Eser XVI. yüzyılda yazılmıştır. Eserin genelinde sade bir üslup ve akıcı bir Türkçe karşımıza çıkmaktadır. Yine de tamamen duru bir Türkçe ile kaleme alındığını söyleyemeyiz. Keza eserin XVI. yüzyılda yazıldığını ve bu tarihlerde artık Osmanlı Devleti'nin üç kıta üzerindeki geniş topraklara hükmettiğini düşünürsek, edebiyat alanında bu geniş coğrafyada kullanılan dillerin izlerini görmemiz normaldir. Arapça ve Farsça bu dillerin başında gelmektedir. Eser yoğun olarak Arapça, ara ara da

⁵⁴ Bkz. Metin, vr. 42b-45a.

⁵⁵ Mustafa Karazeybek, eserin 1549 yılına kadar vuku bulan olayları ihtiva ettiğini kaydetmiş ve 1560-1584 yıllarında arasında kaleme alındığını söylemiştir. Eserde geçen fiyatlardan yola çıkarak da telif tarihi olarak 1560 yılında karar kılmıştır. Bkz. Mustafa Karazeybek, **a.g.m.**, s. 188.

⁵⁶ Mustafa Karazeybek, **a.g.m.**, s.191.

Farsça unsurların kullanıldığı hamdele, salvele, beyitler, ayetler ve dualarla başlar. Bu bölümlerde sanatlı ve ağır bir dil kullanılmıştır.

Eserde Türkçe'den sonra en baskın dil Arapçadır. Arapça beyitler, teşbihler, vecizeler, tamlamalar ve methiyelerle eser zenginleştirilmiştir. Yeri geldikçe eserin içine *Kur'ân-ı Kerîm*'den ayetler ve dualar dâhil edilmiştir. Arapça unsurlar Farsçaya nazaran daha çok kullanılmıştır. Aşağıda varak 2a'nın sonunda yer alan ve Ali Paşa için yazılmış Arapça bir beyit mevcuttur:

*Lâ hayle 'indeke tühdhâ ve lâ mâl,
Felyüs 'idi'n-nutku in lem tûs 'idi'l-hâl.*

Bir başka Arapça unsur ise varak 20b'de yer alan vecizedir: “*Te'âlâllâhu 'ammâ yekülü'z-zâlimûne 'ulüvven kebîrâ emme'd-Deyyân yümhilü ve lâ yühmilü*” . Bununla birlikte eserin içinde Farsça iki adet şiir vardır. Semiz Ali Paşa için yazılan bu şiirlerden ilki varak 2a'de yer alır. İkincisi ise varak 45a'da yer alan methiyedir.

Yazar yer yer söz sanatlarını kullanmıştır. Örneğin “Ölüm” için “*hâdimü'l-lezzât ve müferriku'l-cemâ'at*⁵⁷” ifadelerini kullanmıştır. Cümlelerinde “*câmi'-i mu'allâ ve medrese-i a'lâ*⁵⁸”, “*küfr ü dalâletde ve humk ü cehâletde*⁵⁹” örneklerinde olduğu gibi manayı kuvvetlendirecek tamlamalara sıkça yer vermiştir.

Eserin hatimesi ağır bir dille yazılmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman, Yavuz Sultan Selim gibi padişahlar ve efrad-ı hanedan için yazılmış bolca duayı ve methiyeyi ihtiva eder.

Yazar metnin içinde İslâmî terimleri bilinçli ya da bilinçsiz olarak kullanmıştır. Örneğin Paris 147 nüshasının 33b numaralı varağında Hristiyan bir imparator olan I. Iustinianos'un demir bir kapı üzerinde asılan kilidi açarken “*bismillah*” dediğini yazmıştır. Varak 39a'da ise “*Ve patrik dahi mihrâbın sağındaki kubbenin üzerine çıkup Hakk te'âlâya hamd ü şükr eyledi. Ve geçmiş peygamberler ervâhına salâvât virdi*” cümlesinde İslami terimler olan “*hamd, şükr, salavât*” gibi kelimeler kullanılmıştır. Yine aynı nüshada varak 21a'da Yanko bin Madyan ve vezirleri arasındaki konuşmayı anlatırlarken şu satırlar yazılmıştır. “*Ve semi'nâ ve ata'nâ*

⁵⁷ Metin, vr. 39b.

⁵⁸ Metin, vr. 42b.

⁵⁹ Metin, vr. 21a.

deyüp gerü memleketlerine giderlerdi.” Varak 38b'nin başında yer alan satırlarda Ayasofya'daki papazların ve keşişlerin dini ritüellerinden bahsederken “*Ve sabâh ve ahşam yemekleri çâk ayaklarına gelürdi ve muttasıl vâkıfın rûhu için İncil okurlardı ve sevâbını ana hediye eylerlerdi.*” gibi örnekler dikkatimizi en çok çekenlerdir.

Ali el-Arabî İlyas risalede şehrin ilk kurucuları olan Yanko ve Buzantin'i önce dindar ve iyi birer yönetici olarak tanıtmıştır. Fakat Yanko ve Buzantin'in ilerleyen zamanlarda kendilerini ilah ilan ettiklerini, halkı putperest yaptıklarını, bu nedenle Allah'ın gazabına uğradıklarını ve şehrin iki defa yıkıldığını dile getirmiştir. Yine İstanbul'u mamur etmek için emek sarf eden Alaiye, Kostantin, Üstünyanu, Üstinus ve Ayasofya'nın mimari Ignatios inançlı birer Hristiyan olarak anlatmıştır.

Müellif bazı bölümlerde ise kronolojik olarak hata yapmıştır. Örneğin varak 4a'da Hz. İsa İle I. Constantinus'u çağdaş göstermiş, Hz. İsa'nın imparatora dua ettiğini yazmıştır. Tüm nüshalarda ise müstensihlerden mi yoksa müelliften mi kaynaklandığını kesin olarak söyleyemeyeceğimiz imla hataları mevcuttur. Diğer üç nüshaya nazaran Topkapı ve Berlin nüshalarında hatalı yazımlar daha fazladır. Bu kısımlardaki hatalar okumayı güçleştirecek seviyededir.

Yazarın üslup özelliklerini belirttikten sonra vurgulanması gereken önemli bir husus daha vardır. Bu üslup özellikleri yazarın kendisine mi aittir yoksa kullandığı kaynakların üslup özelliklerinin aynen yansımaları mıdır? Keza şunu da göz ardı etmemek gerekir ki eserdeki bilgi hataları da yazara değil kaynaklara ait olabilir. Bunu bilebilmek için kuvvetli bir kaynak mukayesesi yapmak gerekiyor. Fakat yukarıda ifade ettiğimiz sebeplerden ötürü biz bu çalışmamızda bu tür bir kaynak mukayesesine girişmedik.

2.2.9 Kaynak değeri

Hz. Adem'in yeryüzüne indirilmesiyle başlayıp Kanûnî Sultan Süleyman dönemine kadar gelen Ali el-Arabî İlyas'ın *Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya* adlı eseri tamamen orijinal bilgiler ihtiva etmemektedir. Eserde zikredilenlerin büyük çoğunluğu kendinden önce yazılmış kaynaklardan aktarılanlardır. Fakat bu, risalenin kıymetsiz olduğu anlamına gelmez. Aksine eseri önemli kılan hususlardan biri, az olmakla birlikte yazarın kendi döneminde şahit olduklarını aktardığı satırlardır. Nitekim daha önce yukarıda değindiğimiz üzere, eserin giriş kısmındaki “*kimi*

müşâhededen tenkîh ü tahrîr ve tebeyyün ü takrîr idüp...” ibaresi ile yazar, eserde daha önce yazılmış eserlerden nakil suretiyle aktardıklarının haricinde kendi müşahedelerinden de istifade ettiğini bizzat belirtmiştir. İşte yer yer karşımıza çıkan, bunun gibi yazarın kendi müşahedesine dayalı kısımlar, eserin kıymetini arttırmaktadır. Eserin sonunda yer alan Fatih’in, II. Bayezid’in, Kanûnî’nin, Mihrimah Sultan’ın, Hürrem Sultan’ın ve Semiz Ali Paşa’nın yaptırmış olduğu hayrat hakkında bilgi verdiği kısım, doğrudan yazarın kendisine ait olması bakımından bilhassa önemlidir. Yazar burada en fazla bilgiyi Süleymaniye Camii hakkında vermiş, camiye ait mimari özellikleri detaylı bir şekilde anlatmıştır⁶⁰.

Daha önce zikrettiğimiz gibi Ayasofya ve İstanbul tarihini ihtiva eden efsanevi metinler zaman içinde değişmiştir. Bazı unsurlar müelliflerce ya da müstensihlerce metinlere eklenmiş, bazıları da metinlerden çıkarılmıştır. Yanko’nun oğlu Buzantin’in kılıcının Tuna nehrine düşmesi hikâyesi *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*⁶¹, *Solakzâde Tarihi*⁶² ve *Tâcü't-Tevârih*⁶³’de mevcut iken Ali el-Arabî İlyas metninde yer almaz. Öte yandan tam tersine Ali el-Arabî İlyas metninde yer alan “Çoban Padişah⁶⁴” öyküsü ise *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, *Solakzâde Tarihi*, *Tâcü't-Tevârih* ve *Yûsuf bin Mûsâ* metninde yer almaz. “Çoban Padişah” temasını öyküye Ali el-Arabî İlyas’ın dâhil ettiği hususunda kuvvetli bir kanaatimiz oluştu. Yerasimos’a göz attığımızda aynı fikirde olduğunu görüyoruz. Yerasimos bize Ali el-Arabî İlyas’ın halk öyküleri geleneğinde yer alan bu temayı eklediğini söyler⁶⁵.

Eser, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*’ın Kostantiniyye ve Ayasofya tarihi⁶⁶ ile ilgili bölümüyle karşılaştırıldığında giriş kısımlarının farklı olduğu, ileriki bölümlerin nispeten birbirine paralel ilerlediği, muhtevalarında ortak hikâyeler olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Ayasofya’nın yapılışının anlatıldığı bölümden sonrası büyük farklılıklar arz etmektedir. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*’da Emeviler ve Abbasiler döneminde İstanbul’a yapılan seferler başta olmak üzere pek çok olay zikredilmiş ve daha geniş tutulmuştur.

⁶⁰ Metin, vr. 43b-44a.

⁶¹ *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 90-91.

⁶² Mehmed Hemdemî Solakzâde, C. I, **a.g.e.**, s. 280-281.

⁶³ Hoca Sâdeddin Efendi, **a.g.e.**, C. II, s. 309-310.

⁶⁴ Metin, vr. 3b-4b.

⁶⁵ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 326.

⁶⁶ *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 78-114.

Metin her ne kadar çekirdek olarak Bizans kaynaklarına dayansa da zamanla İslam geleneğine uygun hale getirilmiştir. Yerasimos'a göre, Yanko bin Madyan efsaneye Türkler tarafından şehrin kurucusu olarak konulmuştur. Yunan ve Batı kaynaklarında şehrin kurucusu Byzas'tır⁶⁷. Bununla birlikte Yerasimos, öyküye İslam inanç ve akidesine uygun olarak kaderin önceden belirlenmişliğinin eklendiğini söyler⁶⁸. Ali el-Arabî İlyas metninden örnek verecek olursak, Üstünyanu rüyasında Ayasofya'nın planını elinde tutan bir pir görür. Bu pir aynı zamanda yapının adının Ayasofya olacağını ve bu ismin ezelden beri var olduğunu söyler. Bu kısımda diyalog şöyledir:

“Üstünyanu eyitdi: “Ey ‘azîz! Bunda neylersin ve bu elindeki levha nedir?”. Pîr eyitdi : “Bu levha Ayasofya'nın kâr-nâmesidir”. Pâdişâh eyitdi: “Ayasofya didiğin nedir?”. Pîr eyitdi: “Ayasofya didüğüm bu yerde yapılacak ‘ibâdet-hânedir ki anın ez-el-i âzâlde adı budur. Ve sûreti dahi bu levhadaki sûretdir ve tâ kıyâmete dek anın adı ve sûreti bu olsa gerekdir⁶⁹”.

Burada Levh-i Mahfûz'a vurgu yapılır. Ayrıca imparatorların rüyasına giren ve onlara yol gösteren varlık Bizans metinlerinde beyazlar giymiş, cinsiyetsiz bir melektir. Türk metinlerinde ise bu şahıs İslam geleneğine daha uygun hale getirilerek, Hızır kişiliğine büründürülmüş bir “*pîr-i fânî*” olarak karşımıza çıkarılmıştır⁷⁰.

Efsane metinlerini karşılaştırdığımızda dikkatimizi çeken birkaç husus da şunlardır: *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'da Şemsiyye Kudüs'e gider ve orada vefat eder. O'nu Kudüs'e gönderen ise bizzat Hz. Süleyman'dır⁷¹. Ali el-Arabî İlyas metninde ise Hz. Süleyman Şemsiyye'yi Kudüs'e yollamak istememiştir. Yine de Şemsiyye gider ve orada ölür⁷². *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'da yer alan Türkçe beyitler ve şiirler Ali el-Arabî İlyas metninde yoktur.

Efsane metinlerinde öyküdeki kahramanların adlarının değiştiğini de görürüz. Örneğin; Ali el-Arabî İlyas, Hz. Süleyman'ın yendiği ve kızını aldığı hükümdarın Ankur, kızının ise Şemsiyye olduğunu söylemiştir⁷³. Evliya Çelebi'de aynı

⁶⁷ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 85.

⁶⁸ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 173.

⁶⁹ Metin, vr. 30b.

⁷⁰ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 175-176.

⁷¹ **Anonim Tevârih-i Âl-i Osman**, s. 80.

⁷² Metin, vr. 13a.

⁷³ Metin, vr. 6b.

hükümdarın adı Sidon, kızınıninki ise Aline'dir⁷⁴. Hz. Süleyman'ın mührünü emanet ettiği cariyenin adı Ali el-Arabî İlyas metninde Emîne⁷⁵, *Feth-i Kostantiniyye ve Ta'rif-i Ayasofya*'da Cevâd'dır⁷⁶. Yine *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'da Alaniyye, Hırkil ve Âsafıyye olan isimler Ali el-Arabî İlyas metninde Alaiye, Herkil ve Safıyye olarak geçmektedir. Öyküler zaman içinde farklılaşırken isimler de aynı kalmamıştır.

Kostantiniyye ve Ayasofya tarihi anlatan metinlerin kaynakları hakkında bir diğer görüş de Yerasimos'a aittir. Yerasimos bu metinlerin tarihi gerçeklik barındırmadığını, metinlerin Türkler tarafından yazıldığını söylemiştir⁷⁷. Kaynakları taradığımız zaman ise ilk metinlerin Bizans tarihlerine dayandığını ve Rum dilinden Türkçe'ye çevrilerek oluşturulduğunu görüyoruz. Burada şunu belirtmek gerekir ki Kostantiniyye ve Ayasofya'nın tarihini anlatan metinler hem tarihi gerçekliği barındırmakta hem de efsanevi öğeleri ihtiva etmektedir. Yerasimos'un haklı olduğu noktalar olmakla birlikte kendisiyle çelişmektedir. Efsanevi öğelerin bazıları yukarıda zikrettiğimiz üzere Bizans kayıtlarına dayanmaktadır. Bunu kendisi de daha önce beyan etmiştir⁷⁸. Bu konuya yukarıda, Ayasofya ile İlgili Literatür kısmında değindik.

Kostantiniyye ve Ayasofya tarihinin efsanevi unsurlarının beslendiği kaynaklardan bir tanesi de evrensel öğelerdir. Örneğin "Kerkes Kuşu"⁷⁹ hikâyesi kaynağını antik bilgi (*gnosis*) kuramından almış ve İsmailî mistiğince geliştirilmiştir⁸⁰.

Hz. Süleyman'ın kıssası ise İslam kaynaklarına, özellikle tefsire dayanmış görünmekle birlikte içinde Tevrat'tan devşirilen öğeler barındırır. İsrâiliyyât dediğimiz Tevrat'tan alınmış peygamber menkıbelerine ilk İslam müfessirleri rağbet etmişler ve kitaplarına kaydetmişlerdir. Hz. Süleyman'ın yabancı eşlerine düşkünlüğü ve onların kendi ilahlarına tapınabilmeleri için yüksek yerler yaptırdığı Tevrat'ta geçmektedir⁸¹. Ali el-Arabî İlyas metni ve diğer metinlerde Hz. Süleyman putperest eşi Şemsiyye'yi çok sevmektedir ve eşi için Aydıncık'ta bir saray

⁷⁴ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, C. I-II, s. 17-18.

⁷⁵ Metin, vr. 9b.

⁷⁶ **Feth-i Kostantiniyye ve Ta'rif-i Ayasofya**, s.26.

⁷⁷ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 11.

⁷⁸ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 12.

⁷⁹ Metin, vr. 16a-16b.

⁸⁰ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 109.

⁸¹ Özkan Daşdemir, "Davutoğlu Süleyman Hikâyesinde Tevrat Kaynaklı Dönüştürmeler", **Turkish Studies**, Volume 11/20, Ankara 2016, s. 19.

yaptırmıştır. Şemsiyye burada babasının suretinde yaptırdığı puta gizli gizli ibadet etmektedir⁸².

Ayasofya'nın bulunduğu arsanın sahibinin bir kocakarı oluşu ve yerini bin bir inattan sonra verme hikâyesi⁸³, ayrıca Ayasofya'nın mimarının cezalandırılması hikâyesi⁸⁴, farklı yapıların inşasını anlatırken de zikredilmiştir ve evrensel bir nitelik taşımaktadır. Evrensel öğelerden diğeri ise “Sığırcık Tılsımı⁸⁵” hikâyesidir. Bu hikâye Roma şehrinin tarihini anlatılırken zikredilmiştir. Sığırcık kuşlarının biri gagalarında, biri sağ ayaklarında, biri de sol ayaklarında zeytinleri Roma'ya taşıyıp, şehrin iaşesi için gerekli malzemeyi çıkarmaları rivayeti birebir Kostantiniyye için anlatılanla aynıdır⁸⁶. “Sığırcık Tılsımı” Kostantiniyye tarihini anlatan Türk metinlerine XV. yüzyılda girmiştir⁸⁷.

Bu çalışma şehri ve şehrin tarihini anlatması bakımından Yeniçağ Tarihi araştırmacıları için somut veriler sunmakla beraber efsanevi unsurların neden olaylarla beraber kuşaktan kuşağa aktarıldığı sorusunu gündeme getirmektedir. Metni incelerken yüzeysel olarak baktığımızda gerçek olmayan olayların tetkikinin gereksiz olduğunu düşünebiliriz. Ya da bu iş edebiyatçıların alanına giriyor diyebiliriz. Ancak Kostantiniyye ve Ayasofya efsaneleri sadece halkı eğlendirme amacı güdülerek yazılmamıştır. Konu hakkında göz ardı edilemeyecek genişlikte bir literatür mevcuttur ve efsanenin dönemsel olarak gündeme gelmesi, değişmesi ve yazılması çağın politik koşullarına göre olmuştur.

Kostantiniyye ve Ayasofya'nın efsanevi tarihi şüphesiz İstanbul'un fethinden önce de Müslümanlar ve Türkler tarafından biliniyordu. Erken dönemlere ait olan Keykâvus b. İskender'in *Kabûsnâme* tercümeleleri, Yazıcıoğlu kardeşlere ait *Muhammediye*, *Envârü'l-Âşîkîn* ve *Dürr-i Mekkûn*, Bedr-i Dilşâd'a ait *Muradnâme*, *Karamanî Mehmed Paşa Tarihi*, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman* gibi başlıca eserlerde Kostantiniyye'nin uğursuzluğu, fethinin ardından kıyametin kopacağı yönündeki inanışlar kaydedilmiştir⁸⁸. Bu dönemlerdeki metinlerde şehir ağırlıklı olarak olumsuz yönleriyle ele alınmıştır. Bunun politik etkisi ise başta II. Mehmed olmak üzere

⁸² Metin, vr. 8b.

⁸³ Metin, vr. 28a-29a.

⁸⁴ Metin, vr. 40a-41b.

⁸⁵ Metin, vr. 19a.

⁸⁶ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 128-129.

⁸⁷ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 130.

⁸⁸ Feridun Emecen, **Fetih ve Kıyamet 1453**, İstanbul 2012, s. 32-33.

hükümdarların aleyhine olmuştur. Özellikle *Dürr-i Mekkûn*, *Envârü'l-Âşıkîn* gibi halkın itibar ettiği kitaplarda bu hususlara değinilmesi olumsuz düşüncelerin yaygınlaşmasına sebep olmuştur.

Fatih Sultan Mehmed doğunun ve batının en gözde şehrine sahip olmak ve Roma İmparatorluğu'nun mirasını devralmak istedi. Zor fakat imkânsız olmayan bu emele içerde ve dışarda karşı çıkanlar ve muhalefet edenler mevcuttu. Muhaliflerin dayandığı unsurlardan biri Kostantinopolis'in uğursuz bir şehir olduğu inancı, alınmasının hadislerde kıyamet alametlerinden biri olarak belirtilmesi ve yakın zamanda yıkılacağı kehanetiydi⁸⁹. Bu konu hakkında fikir beyan edenlerden biri de Yerasimos'tur. O'na göre Müslüman geleneğinde, putperestlerin kurduğu şehirlerin lanetli olduğu ve kötü bir sona mahkûm olmaları gerektiği inancı vardır⁹⁰. Aslında bu inanç Bizans ve Arap edebiyatından devralınmıştır. Asıl temeli ise Yahudi kaynaklarıdır⁹¹. Her ne kadar Kostantiniyye kadim inançların etkisiyle uğursuz bir şehir sayılsa da kutsiyeti konusunda da herkes hemfikirdi. Müslümanlar için İstanbul, Hz. Muhammed'in müjdelediği bir *şehr-i mev'ûd*⁹² idi. Tüm bu olumlu ve olumsuz inanışlar fetih sırasında daha da yaygınlaşmış, kaynaklara intikal etmiş ve konu sosyal bir olgu haline getirilmiştir⁹³.

Şehrin kuşatılmasını istemeyen ve II. Mehmed'e muhalif olan bazı vezirlerin, beylerin ve ulemanın elinde İstanbul'un olumsuz imajı bir koz olarak kullanılmıştır. Kuşatmadan vazgeçilmesini isteyen çevreler, şehrin fitne yuvası olduğunu, burada vebanın, kıtlığın eksik olmayacağını, alınsa bile Ayasofya hariç yerle bir edilmesi gerektiğini söylediklerinde, muhalif sesleri yatıştırmak için II. Mehmed'in cevabı "*Hele feth olsun nihayet biz yıkarız*" olmuştur⁹⁴. Fetihden sonra devletin içindeki siyasi rekabetin sürmesi nedeniyle Kostantiniyye hakkındaki olumsuz söylemler devam etmiştir.

Gerek kuşatmadan önce ve gerek şehir alındıktan sonra bu söylemlerin görünürdeki sebebi başkent olarak İstanbul-Edirne rekabeti olsa da asıl sorun II. Mehmed'in iç

⁸⁹ Feridun Emecen, **a.g.e.**, s. 37.

⁹⁰ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 93.

⁹¹ Yahudi inanışında kıyametten önce insanlığın günahlarından arınması için Kostantiniyye'nin yıkılması gerektiği vardır. Kostantiniyye lanetli başkentler dizisinde Babil ve Roma'nın yerini almıştır. Bkz. Feridun Emecen, **a.g.e.**, s. 40.

⁹² vadedilmiş şehir

⁹³ Feridun Emecen, **a.g.e.**, s. 31.

⁹⁴ Feridun Emecen, **a.g.e.**, s. 56.

reformlarına ve uç beylerinin merkezileşmeye olan tepkileridir. Serhat boylarındaki beyler İstanbul'un alınmasıyla birlikte denizciliğe önem verileceği ve kendi konumlarının önemini kaybedeceği inancını taşıyorlardı⁹⁵. Çandarlı Halil Paşa ise Bizans ile barışçıl siyaseti sürdürme taraftarıydı. 1422'deki başarısız kuşatma ve Varna Savaşı'ndaki Haçlı tehdidi hala hafızalarda canlılığını koruyordu. Çandarlı Halil Paşa Kostantiniyye'nin kuşatılması halinde yeni bir Haçlı ordusunun toplanmasından ve devletin yeni bir buhrana sürüklenmesinden endişe ediyordu⁹⁶. Stefanos Yerasimos'a göre ise Fatih Sultan Mehmed'den Kanûnî Sultan Süleyman'a kadar tüm padişahlar Avrupa'yı daima ele geçirmek ve Justinianus dönemindeki sınırlara erişmek istemişlerdir ve Roma mirasına dayanan bir imparatorluk projesi Müslümanlığın cemaat idealine uymadığı için iç muhalefetle karşı karşıya kalmışlardır⁹⁷.

Kostantiniyye ve Ayasofya efsanevi metinleri sayesinde muhalifler fikirlerini beyan ediyorlardı. Yerasimos'a göre bu metinlerin bazılarında II. Mehmed'in şahsına ve politikalarına sert eleştiriler vardır. Özellikle 1491 tarihine kadar gelen olayları ihtiva eden *Tevârîh-i Âl-i Osman*'da yer alan ve Kostantiniyye'nin tarihini anlatan bölüm tamamen Fatih'in imparatorluk projesine muhalif bir metindir⁹⁸. Keza *Dürr-i Mekkûn*'da yer alan metinde de aynı şekildedir⁹⁹. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a halkı yerleştirip, ardından oturdukları evler için devlete kira ödemelerini istemesi muhalefet nedenlerinden biriydi. Yerasimos, efsanevi metinlerde anlatılan, Yanko'nun zorunlu iskân politikasını yani şehre göçe mecbur bırakmasını akabinde halkın da Yanko'ya beddua etmesini¹⁰⁰ bu konuya bir gönderme olarak yorumlamaktadır¹⁰¹. 1491 metninde Fatih Sultan Mehmed'in emrinde çalışan mimarı haksız yere hapiste döve döve öldürttüğü bahsi ise en keskin eleştirilerden biridir¹⁰².

Fetihten sonra Fatih iç muhalefeti yatıştırmak için şehrin alınıp, İslam şehri haline getirilmesiyle, üzerindeki lanetin kaldırılabileceği şeklinde bir tez ortaya atmıştır¹⁰³. Mısır sultanına ve Karakoyunlulara gönderdiği fetihnameler bunun ilk

⁹⁵ Feridun Emecen, **a.g.e.**, s.77.

⁹⁶ Feridun Emecen, **a.g.e.**, s.191-192.

⁹⁷ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 10.

⁹⁸ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 11.

⁹⁹ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 83.

¹⁰⁰ Metin, vr. 18a.

¹⁰¹ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 119.

¹⁰² **Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman**, s. 103.

¹⁰³ Feridun Emecen, **a.g.e.**, s. 38.

örneklerindendir¹⁰⁴. Daha sonra Şemsüddîn Harabatî'ye Kostantiniyye ve Ayasofya tarihi hakkında bir eser yazmasını emretmiştir. Harabatî bu istek üzerine Rumca'dan Farsça'ya *Târîh-i Binâ-yı Ayasofya* adlı eseri tercüme etmiştir¹⁰⁵. Bu eser tehlikeli görülen unsurların temizlendiği bir metindir¹⁰⁶. Temizlemekten kasıt o bölümler ya çıkartılmıştır ya değiştirilmiştir ya da bölümlerin altına ilaveler yapılmıştır.

Kostantiniyye düştükten sonra Avrupalılar kendilerini daha çok tehdit altında hissetmişlerdir. III. Friedrich bu tehlikenin en çok Macarsitan'da hissedileceğinin farkına varmış, sınıra yaklaşmış olan Türklerin burayı ele geçirmeleri halinde tüm Avrupa'nın muhtemel sefer güzergâhı olacağını öngörmüştür¹⁰⁷. Nitekim haklılığı I. Süleyman döneminde ortaya çıkmıştır. Tahta çıktığı zaman İslam dünyasında babası dönemindeki fütuhatlar sayesinde kazanılan itibarı sağlamlaştırması için Kanûnî Sultan Süleyman'ın yeni fetihler yapması gerekiyordu¹⁰⁸. Saltanatının ilk yarısında büyük dedesi II. Mehmed gibi Avrupa'ya seferler düzenledi. Habsburglarla mücadele bu döneme damgasını vurmuştur. XVI. yüzyıl ortalarına kadar Kanûnî ile V. Karl arasında çatışmalar cerayan etmiştir. 1532'de çıkılan Alman Seferi'nin sebeplerinin başında V. Karl'ın imparatorluk sıfatını taşıma iddiasının tanınmaması yatmaktadır. Çünkü Kanûnî Sultan Süleyman da cihan hâkimiyeti mefkûresi için mücadele ediyordu.

Kanûnî devletin dışında askeri faaliyetlerini sürdürürken içeride de muhalif sesler yükselmeye başlamıştır. Tam da bu dönemde imparatorluk tartışmaları yeniden gündeme gelmiş, efsanevi metnin seyrini tekrar değiştirmiştir. Bunun nedeni seferler sırasında askeri harcamaları karşılamak için yapılan geniş çaplı tahrir çalışmalarıydı. Cephelerde başarılı olunsa bile vergilerden dolayı geniş bir memnuniyetsiz grup oluşmuştur. Bu gelişmeler karşısında efsanevi metin tekrar yorumlanmıştır. Bu dönemde kaleme alınan *Ayas Paşa Tarihi*'nde şehrin laneti hakkındaki olumsuz öğelere yer verilmemiştir¹⁰⁹. Yani muhaliflerin kullanabileceği unsurlar bertaraf edilmiştir. 1547 senesine gelindiğinde Habsburglarla beş yıllık bir antlaşma yapılmıştır. Antlaşmaya göre V. Karl yalnızca İspanya kralı olarak tanınıyordu. Kardeşi Ferninand da Macar topraklarına karşılık haraç ödeyecekti. Bundan sonra

¹⁰⁴ Feridun Emecen, **a.g.e.**, s. 53.

¹⁰⁵ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 370.

¹⁰⁶ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 164.

¹⁰⁷ Feridun Emecen, **a.g.e.**, s. 344.

¹⁰⁸ Halil İnalçık, **Devlet-i 'Aliyye**, C. I, İstanbul 2011, s.150.

¹⁰⁹ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 315.

Osmanlı-Habsburg ilişkilerinin seyri değişecektir. Artık bir denge politikası kurulmuştur. Fakat şehzadelerin ölümü, sufi çevrelerin de etkisiyle muhalif seslerin yeniden yükselmesine yol açmıştır¹¹⁰.

1562'ye gelindiğinde Ali el-Arabî İlyas kendinden önce yazılmış başlıca efsanevi metinlerin bir sentezini kaleme almıştır. Yerasimos'a göre Ali el-Arabî İlyas metni bir halk öyküsü biçiminde yazılmıştır¹¹¹. Bu öyküde kötüler yoktur, herkes ilahi bir emirle hareket etmiştir¹¹².

Diğer taraftan Kostantiniyye'nin güçlü imparatorlarının en nihayetinde yerini Türklere bırakmak zorunda kalması, Macarların akıbetinin de aynı olacağı mesajını taşımaktadır¹¹³. Kanûnî dönemindeki Macaristan ile olan çatışmaları düşündüğümüzde verilmek istenen mesaj daha iyi anlaşılacaktır.

Efsanenin bu yeni versiyonunun saraya bağlı bir müellif tarafından yazılması elbette devletin politikalarını destekleyen bir metni ortaya çıkarmıştır. 1491 metninde şehrin lanetli kuruluş öyküsünde, şehrin bünyâdına yanlış zamanda başlanmış ve bu nedenle uğursuz bir yer olacağı söylenmiştir¹¹⁴. Ali el-Arabî İlyas olumsuz unsurları olumlama yoluna gitmiştir. 1491 metninde yer alan bu bölüme ek olarak şehrin yapımına başlanan saatin talihi için şunları söylemiştir. “*Ammâ devlet ü ‘izzet yeri ola ve cümle dünyânın mâlları ve a ‘lâ tuhfe ve yâdigârları ana celb olunup dopdolu mâl ola. Hele bu hâline nazar eylediler ve gayrı belâsından bu mikdârıyla tesellî buldılar*”¹¹⁵. Böylece Kostantiniyye'nin bahtsızlığı inancını bertaraf etmek istemiştir. Ayrıca Ali el-Arabî İlyas, bütün metinlerde bir putperest olarak ölen Yanko bin Madyan'ı Buhtunnasar'ı yenen tek hükümdar¹¹⁶ olarak göstermiş ve saygınlığa kavuşturmuştur¹¹⁷.

Ali el-Arabî İlyas, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman* başta olmak üzere diğer bazı metinlerde yer alan Arap kuşatmalarını risalesine almamıştır. Bunun sebebi Kanûnî döneminde artık hedeflerin bambaşka olması olabilir. İstanbul'un Türkler tarafından alındığını kaydettikten sonra II. Mehmed'den I. Süleyman'a kadar şehirde yapılan

¹¹⁰ Feridun Emecen, “Süleyman I”, *DİA*, C. XXXVIII., İstanbul 2010, s. 62-74.

¹¹¹ Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, s. 325.

¹¹² Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, s. 328.

¹¹³ Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, s. 140.

¹¹⁴ *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 84.

¹¹⁵ Metin, vr. 17b.

¹¹⁶ Metin, vr. 5b.

¹¹⁷ Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, s. 330.

camileri sıralamıştır. Yerasimos'a göre bunu yapmasının nedeni iki padişah arasındaki imparatorluk zincirini gözler önüne sermektir. Metinde Süleymaniye Camii dördüncü harem olarak zikredilmiştir. Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksa'dan sonraki en önemli yapı olarak gösterilen bu caminin sütunlarından ikisi İskenderiye ve Baalbek'ten getirilmiştir. Diğer ikisi ise İstanbul'da bulunuyordu. Ali el-Arabî İlyas, İskender ve Hz. Süleyman zamanından kalan malzemelerin de kullanıldığı kaydetmiştir¹¹⁸. Süleymaniye Camii, Yerasimos'a göre dünyanın yeni efendisi olan Kanûnî'nin eski imparatorların mirasçısı olduğunun bir göstergesiydi¹¹⁹. Askeri seferlerin yanı sıra padişahın yaptırdığı anıtsal yapılar bu düşüncenin fiile geçirilmiş halidir. Yerasimos, Kanûnî'nin bina ettirdiği selatin camilerinin Ayasofya'ya rakip olarak algılandığını söyler¹²⁰.

Neden Kanûnî döneminde böyle bir eser yazılmasına ihtiyaç duyulduğu sorusunun peşine düşmek metnin önemini anlamak açısından gereklilik teşkil etmektedir. Kanûnî Sultan Süleyman uzun saltanatı boyunca cihan hâkimiyeti için mücadele ederken, sefer harcamaları, şehzadelerin ölümleri gibi halkın memnun olmadığı durumlar zuhur edince muhalif sesler yükselmiştir. Dışarıda başarılı olmak için içeride de halkın desteğinin alınması ve birliğin sağlanması gerekmektedir. Bu nedenle Ali el-Arabî İlyas, başta uğursuz sayılan Kostantiniyye olmak üzere Roma İmparatorluğu'nun mirasına sahip çıkan, bu bağlamda devletin politikalarını destekleyen, aynı zamanda halk öyküleri motiflerini de eserine ekleyerek insanların severek okuyabileceği bir risale kaleme almıştır. Bu özellikleriyle Ali el-Arabî İlyas'ın devlet ve halk arasında uzlaşma sağlamayı amaçlayan bir metin kalem aldığını söyleyebiliriz.

Tüm bu veriler ışığında yinelemek isteriz ki efsane metninin akıbetini politik koşullar belirlemiştir. Kostantiniyye ve Ayasofya efsanesi ideolojik tartışmalarda önemli bir rol oynamıştır. Bazı metinler muhalif unsurları barındırırken, Ali el-Arabî İlyas metninin de dâhil olduğu kimi metinler politikaları destekleyen temaları ihtiva etmişlerdir. Müellifleri efsane metinlerini fikirleri çerçevesinde şekillendirmişler ve aynı doğrultuda efsanevi karakterlere rol biçmişlerdir. Belki Ali el-Arabî İlyas metni tek başına çok büyük bir önem taşımamaktadır. Ancak İstanbul ve Ayasofya'ya dair

¹¹⁸ Metin, vr. 43b-4a.

¹¹⁹ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 338.

¹²⁰ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 12.

birkaç yüzyıl içinde kaleme alınmış çok sayıdaki eserle beraber bir bütünlük içinde değerlendirildiğinde, efsanelerin oluşum ve evrim süreçlerini gzlemleyebilmemize fırsat sağlaması açısından hiç şüphesiz öneme haizdir.

3. SONUÇ

Kanûnî Sultan Süleyman devri, devletin zirvede olduğu bir dönemdi. Bu çağda telif edilmiş olan Ayasofya ve Kostantiniyye tarihini anlatan metin, efsanevi unsurları içinde barındırması hasebiyle dönemin inanışlarına, tarihi bilgileri ihtiva etmesi hasebiyle de devrin gerçeklerine ışık tutmaktadır. En önemlisi eser, Osmanlı döneminde Kostantiniyye ve Ayasofya'nın tarihini yazma geleneğinin Kanûnî Sultan Süleyman devrindeki halkasını temsil etmektedir.

Ali el-Arabî İlyas eseri kaleme alırken efsaneye kendi yorumunu katmıştır. Diğer efsane metinleriyle karşılaştığımızda bunu açıkça görmekteyiz. Ayrıca efsanenin zamanla geçirdiği evrimi ve bu değişimin sebeplerini fark etmiş bulunmaktayız.

Esere Kostantiniyye'nin coğrafi konumunu ve özelliklerini anlatarak başlayan Ali el-Arabî İlyas, akabinde şehrin kuruluşu hakkındaki farklı rivayetleri zikretmiştir. Bununla birlikte şehrin başından eksik olmayan musibetleri, bunların sebeplerini ve Hz. Süleyman'ın Kostantiniyye ile ilgisini detaylı bir biçimde anlatmıştır. Ayasofya'nın yapılışını naklettiği bölümden sonra Fatih Sultan Mehmed dönemine gelmiştir. Osmanlı hâkimiyetiyle birlikte başta Kanûnî Sultan Süleyman olmak üzere devlet adamlarının ve saray efradının şehirde yaptırdığı hayratdan bahsederek eserini bitirmiştir.

Müellif eserinin giriş kısmı ve hatimesinde Farsça ve Arapça kelimelerin yoğunlukta olduğu bir üslup benimsemiştir. Diğer bölümlerde ise akıcı bir Türkçe kullanmıştır. Ayrıca eser, Arapça beyitler, teşbihler, vecizeler, tamlamalar ve methiyelerle zenginleştirilmiştir. İhtiva ettiği dil ve üslup özellikleriyle eser, Kanûnî dönemine yönelik dil çalışmalarına da bir katkıda bulunabilir.

Sonuç olarak, karşımızda sade bir üslupla ve yazar tarafından kendi yorumu katılarak tekrar telif edilmiş efsanevi bir metin yer almaktadır. Müellif verdiği bazı bilgilerde yanlışlığa düşmüş olmasına rağmen fetih öncesinden beri gündemde olan bir konuyu tekrar kaleme almış ve günümüze taşımıştır. Ancak esere, daha önceki metinlerin sıradan bir tekrarı nazarıyla bakmamak gerekmektedir. Eserin asıl önemi yazarın,

kendisinden önce pek çok kez yazılıp nakledilmiş efsaneleri tekrar yazıp naklederken hangi noktalarda ayrılığa düştüğü veya hangi noktalarda ilavelerde bulunduğunda gizlidir. Bir başka deyişle, Ayasofya ve İstanbul tarihine ait onlarca telif eser arasında Ali el-Arabî İlyas'ın eserinin, “Altın Çaę” olarak kabul edilen Kanûnî döneminin siyasî ve sosyal manzarası doğrultusunda dikkatli bir okumaya tabi tutulduğunda, araştırıcıları önemli birtakım noktalara getireceğinden şüphemiz yoktur.

4. METİN TESİSİNDE İZLENEN YOL

Tenkitli metin neşrini oluştururken nüshaları aşağıda belirttiğimiz şekilde, muteber olma durumlarına göre sıraladık ve buldukları kütüphanelere göre adlandırdık.

BnF, Turc 147	: P1 (Paris 1)
Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 1803/4	: E (Esad Efendi)
BnF, Supplément Turc 404	: P2 (Paris 2)
TSMK, Hazine 1640	: T (Topkapı)
Staatsbibliothek zu Berlin, Pertsch 232	: B (Berlin)

Metin içinde köşeli parantez içinde verdiğimiz varak numaraları Paris 147 nüshasına aittir.

Nüsha farklarını dipnot numarası vererek sayfa altlarında gösterdik. Dipnotları metinden daha küçük puntolarla verdik.

Bazı kelimelerin imlasında nüshalar arasında farklılıklar mevcuttur. Mesela, Topkapı ve Berlin nüshalarında “anun” olan kelime, Paris 147, Esad Efendi ve Paris 404 nüshalarında “anın” olarak yazılmıştır. Aynı şekilde “marazun/marazın”, “pâdişâhın/pâdişâhun” şeklinde farklı imlalar mevcuttur. Bu gibi ufak imla farklılıklarının hepsini dipnotlarda vermedik.

Metinde geçen ayetler, dualar ile bazı Arapça ve Farsça ibarelerde, metin içinde Latin harfli okunuşunu verip aşağıda dipnotta Arap harfli orijinalini ve mealini verme usulünü uyguladık. Bunu yaparken, bazı ayet ve dualardaki imla hatalarına da işaret ederek bunları düzeltmeye çalıştık.

Paris 147'nin muhtelif varaklarında hem Türkçe hem Fransızca der-kenârlar mevcuttur. Bunlardan okunabilir olanlarını ve gerekli gördüklerimizi metne dâhil ettik.

Paris 147, Esad Efendi ve Paris 404 nüshalarında “İstanbul” olarak yazılan şehrin ismi, Topkapı ve Berlin nüshalarının ilk varaklarında “İstanbul” daha sonra

“İslâmbol” olarak yazılmıştır. Biz birlik sağladık ve metne “İstanbul” olarak aldık. Bu farkları da dipnotlarda belirttik.

Metin içindeki herhangi bir mesele ile ilgili eklemek istediğimiz açıklamaları (*) işareti koyarak sayfa altında verdik. Aynı şekilde der-kenârlarda verilen bilgileri mana bütünlüğünü bozmaksızın metne dâhil edemediğimizden dolayı (*) işareti ile birlikte dipnotlarda gösterdik. Yine metinde zikredilen şahsiyetleri ve hükümdarları mümkün olduğunca gerçekleri ile karşılaştırdık. Emin olduğumuz tarihi kişilikleri de (*) işareti ile sayfanın altında gösterdik. Ayrıca eserde geçen bazı rivayetlerin benzerlerini, hikâyenin temelde aynı fakat şahsiyetlerin farklı olduğu örnekleri (*) işareti ile birlikte dipnotlarda gösterdik.

Nasıl okunduğunu konusunda tereddüte düştüğümüz yabancı isimlerin muhtemel okunuşları ile birlikte orijinal imlalarını baklava parantez (< >) içinde gösterdik.

Metni okumayı zorlaştırdığı için tam transkripsiyon kullanmadık. Daha az işaretlendirme yoluna gittik ve basit bir transkripsiyon usulü izledik. Arapça ve Farsça kelimelerde uzatmalar için (^), kaf ve gayın harflerinden sonraki uzatmalar için ise (¯) işaretini kullandık. Ayn harfini belirtmek için (‘), hemzeyi belirtmek için (’) işaretini kullandık.

Metinde müelliften ya da müstensihthen kaynaklanan ifade bozukluğunu gidermek için, yer yer metne tarafımızdan ilave edilen harf, hece veya kelimeleri köşeli parantez içinde ([]) verdik. Tahminen okuduğumuz kelimelerin yanına soru işareti (?) koyduk.

“Be” harfi ile biten Türkçe fiillerde son harfi “pe”ye çevirdik. “Oldı”, “itdi”, “gördi” gibi Türkçe fiillerde ise metnin orijinal imlasına sadık kaldık. “Doğrı” örneğinde olduğu gibi sonu “ı” veya “i” sesi ile biten Türkçe isimlerde, günümüz imlasını tercih ettik ve “doğru” şeklinde yazdık. “Üçünci”, “ömri” örneğinde olduğu gibi Türkçe ek almış kelimeleri de “üçüncü”, “ömrü” şeklinde yazdık.

Aynı nüshada yazarın aynı kelimeyi iki değişik imla ile yazdığı yerler vardır. Örneğin Paris 147 nüshasında “yapu” ve “yapı” imlasını kullanmıştır. Biz “yapu” olarak yazdık. Buna benzer yazımlarda yine aynı usulü takip ettik.

Mühür, şehir gibi kelimeleri, cümle içinde yalın halde geldikleri zaman aynı şekilde verdik, bir tamlamada yer aldıkları zaman mühr-i şerîf, şehir-i ‘azîm şeklinde yazdık.

Müstensihlerden biri farklı bir bölüm eklemişse, faydalı gördüğümüz bilgiyi metne dâhil etmeyi uygun gördük. Bu durumlarda ana nüshayı terk edip, diğerini baz aldık. İmlası yanlış yazılmış kelimelerde ise hangi yazmada olursa olsun doğru yazılmış olanı metne aldık. Beş nüshada birden kelime yanlış imla ile yazılmışsa mümkün mertebe düzelterek metne dâhil ettik. Bununla birlikte önemli görmediğimiz imla farklılıklarını dipnotlarda vermedik.

Paris 147, Esad Efendi ve Paris 404 nüshalarında “aleyhisselâm” kelimesi açık olarak “عليه السلام” şeklinde, Topkapı ve Berlin nüshalarında ise genellikle kısaltılarak “ء م” olarak yazılmıştır. Bunlarda birlik sağladık ve metne “aleyhisselâm” şeklinde aldık.

Cümlelerde mana bütünlüğünü sağlamak için “تا‘ayyün-تعين” olarak yazılan kelimelerin tümünü “ta‘yîn”e çevirdik.

Nüshaların muhtelif yerlerinde “binâ” kelimesini tamlayan olarak geldiğinde “بناء” ve “بنائي” olmak üzere iki farklı yazımla verilmiştir. Tamlamayı Latinize ederken imlâ kurallarına uygun yazımı seçtik ve “binâ-yı” şeklinde metne alıp bütünlüğü sağladık.

Paris 404, Topkapı ve Berlin nüshalarının sonuna bir şerh düşülmüş, Hz. Nuh’un gemisinin ve bazı önemli yapıların boyutları yazılmıştır. Esas aldığımız metin olan Paris 147’de bu kısım olmamasına rağmen önemli olduğu için metne dâhil ettik.

5. METİN

[1b]

Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya^{121*}

Sipâs¹²²-ı bedî'ü'l-esâs ve hamd-i bî-hadd ü kıyâs¹²³ ol ilâh¹²⁴-ı 'azîm¹²⁵ ve ma'bûd¹²⁶-ı Hayy-ı kerîm¹²⁷ hazretlerine olsun ki bünyâd-ı 'âlemi bî-pây-püş¹²⁸ ve dîvâr itdi¹²⁹. Ve kubbe-i felek-i a'zamî hareket üzerine ve kürre-i hâki ber-karâr itdi. Ve salavât-ı tayyibât¹³⁰ ve teslîmât-ı zâkiyyât¹³¹ ol Hâtemü'n-nebiyyîn ve Habîb-i Rabbü'l-'âlemîn el-müşerref bi-şeref¹³²-i –ve mâ erselnâke illâ rahmeten li'l-'âlemîn¹³³– Muhammedün seyyidü'l-mürselîn ve akrebü'l-mukarrebîn¹³⁴ üzerine olsun ki âl ü ikbâl ve ashâb-ı ber-kemâl¹³⁵ birle binâ-yı şehr-i dîn ve hisâr¹³⁶-ı îmân ve ta'yîn¹³⁷-i te'sîs ve¹³⁸ 'imâret ve zabt u hırâset eyledi. –Sallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ve 'aleyhim¹³⁹ ve radiye 'anhüm ve¹⁴⁰ 'an tâbi'ihim ve men intemâ¹⁴¹ ileyhim

¹²¹ *Evsâf-ı ... Ayasofya* P2 : –P1, T; *Hazâ er-risâletü's-şerîfe tevârih-i ibtidâ-i şehr-i İstanbul ma'a Ayasofya-i Kebîr ve binâ-yı a'lâ-yı lâ nazîr* E ; *Tevârih-i Kostantiniyye ve Ayasofya ve Ba'zı Hikâyât, Bismillâhirrahmânirrahîm ve bihi nesta'in* B.

* Berlin nüshasında başlıktan evvel şu birkaç satır mevcuttur:

Oldılar ol sâ'at yetmiş âyet-i kerîme Cebra'îl yetişüğüldi münzel oldu, Âl-i 'Îmrân Süresi'ni getürdi.
Bismillâhirrahmânirrahîm.

–*Elif, Lâm, Mîm. Allâhu lâ [ilâhe] illâ hüve'l-hayyü'l-kayyüm*–Tâ ana değîn okudı kim –*İnne mesele [İsâ] 'inde'l-lâhi kemeseli Âdeme halakahu min turâbin*– Hakk te'âlâ kavlınden 'İsâ Peygamber keyfiyyetinden Hazret-i Rasûl'e haber virdi. –*Elhamdülillâhi Rabbi'l-'âlemîn*–.

¹²² sipâs P1, E, P2 : sipâsî T, B.

¹²³ kıyâs P1, E, P2 : kıyâsî T, B.

¹²⁴ ilâh P1, E, P2 : –T, B.

¹²⁵ 'azîm P1, E, P2 : a'zam T ; a'zîm B.

¹²⁶ ma'bûd P1, E, P2 : –T, B.

¹²⁷ kerîm P1, E, P2 : kerîme T, B.

¹²⁸ bî-pây-püş P1 : bî-pây ü püş E, P2 ; benî pây-püş T, B.

¹²⁹ itdi T, B : yaratdı P1, E, P2.

¹³⁰ salavât-ı tayyibât P1, E, P2 : salavât ü tayyibât T, B.

¹³¹ teslîmât-ı zâkiyyât E, T, B : teslîmât ü zâkiyyât P1, P2.

¹³² müşerref bi-şeref E : şark bi-şark P1, P2 ; şeref bi-şark T, B.

¹³³ *وما ارسلناك الا رحمة للعالمين* = “Ve biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.”, **Kur'ân-ı Kerîm**, Enbiyâ, 21/107.

¹³⁴ akrebü'l-mukarrebîn P1, E, P2, T : akrebü'l-mukarrebîni B.

¹³⁵ ashâb-ı ber-kemâl P1, P2, T, B : ashâbına kemâl E.

¹³⁶ hisâr P1, E, P2 : ihsâr T, B.

¹³⁷ ta'yîn E : ta'ayyün P1, P2, B ; ta'tîn T.

¹³⁸ te'sîs ve P2 : te'sîsî ve P1, E ; te'sîsî T, B.

¹³⁹ ve 'aleyhim P1, E, P2 : –T, B.

¹⁴⁰ ve P1, E, P2 : –T, B.

ve¹⁴² ‘alâ men tebi ‘ahüm bi-ihsânin ilâ yevmi’d-dîni ve’l-îmân¹⁴³⁻¹⁴⁴. Ammâ ba‘dü¹⁴⁵ çün muktezâ-yı fezâ’-yı ‘ibret-nümâ –ve fi’l- ‘arzi âyâtün li’l-mûkinîn ve fi enfüsiküm efelâ tübsirün¹⁴⁶– budur ki râh¹⁴⁷-i dünyâda müsâfir olan evlâd-ı âdem ve menzil-i kevn ü fesâda¹⁴⁸ nâzil olan efrâd¹⁴⁹-i ‘âlem kendülerinden¹⁵⁰ evvel konup göçüp giden kârbânların menâzil¹⁵¹-i hâliyelerine ve âsâr-ı bâliyelerine ‘ayn-ı i‘tibâr ve basar-ı iftikâr birle tabassur¹⁵² u tefekkür ve tefehhüm¹⁵³ ü tedebbür ideler.

Şi‘r¹⁵⁴

*İnne âsârunâ tedüllü ‘aleynâ,
Fenzurû ba‘denâ ile’l-âsâr¹⁵⁵.*

Ve¹⁵⁶ ma‘lûm [2a] u muhakkak ve meşhur u musaddaktır ki¹⁵⁷ hâliyâ şehr-i Kostantiniyye¹⁵⁸ –harasehâ Allâhu teâlâ ‘ani’l-âfât ve hafeza sâhibühâ ‘ani’l-beliyye¹⁵⁹– eşher-i memâlik ve ekber-i emsâr¹⁶⁰ ve içinde ve dışında olan binâlar ve eski ve yeni ‘imâretler a‘cebü’l-‘acâ’ib¹⁶¹-i rûzgârdır. Ve bu zamânda –ki Hazret-i Resûlullah ‘aleyhisselâmın¹⁶² Hicret-i şerîfelerinden¹⁶³ dokuz yüz yetmiş¹⁶⁴ yıl

¹⁴¹ intemâ P1, P2, T, B : intesib E.

¹⁴² ve P1, E, P2 : –T, B.

¹⁴³ yevmi’d-dîni ve’l-îmân T, B : yevmi’l- ‘arzi ve’l-mîzân P1, E, P2.

¹⁴⁴ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَيْهِمْ وَرَضِيَ عَنْهُمْ وَعَنْ تَابِعِهِمْ وَمَنْ انْتَمَى إِلَيْهِمْ وَعَلَى مَنْ تَبِعَهُمْ بِاحْسَانٍ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ وَالْإِيمَانِ “Allahu te‘âlânın salât ve selâmı O’nun üzerine olsun. Onlardan ve onlara tabi olanlardan da hesap gününe kadar iyilikle razı olsun” mealinde bir dua.

¹⁴⁵ ammâ ba‘dü P1, E, P2, B : –T.

¹⁴⁶ وفي الأرض آيات للموقنين وفي أنفسكم أفلا تبصرون = “Kesin olarak inananlar için, yeryüzünde ve kendi nefislerinde nice ibretler vardır. Hiç görmüyor musunuz?”, **Kur’ân-ı Kerîm**, Zâriyât, 51/20-21.

¹⁴⁷ râh P1, E, P2 : râ T, B.

¹⁴⁸ kevn ü fesâda P1, E, T, B : kevn-i fesâda P2.

¹⁴⁹ efrâd P1, E, P2 : efâd T, B.

¹⁵⁰ kendülerinden T, B : kendülerden P1, E, P2.

¹⁵¹ menâzil P1, E, P2 : menâziliye T, B.

¹⁵² tabassur P1, E, P2, B : basar T.

¹⁵³ ve tefehhüm P1, E, P2 : –T, B.

¹⁵⁴ Şi‘r B : –P1, E, P2, T.

¹⁵⁵ ان اثارنا تدل علينا

فنظروا بعدنا الي الاثار

Doğrusu eserlerimiz bize delalet eder,

Bizden sonra o eserlere bakın.

¹⁵⁶ Ve P1, E, P2 : –T, B.

¹⁵⁷ ki P1, E, P2 : –T, B.

¹⁵⁸ şehr-i Kostantiniyye P1, E, P2, B : –T.

¹⁵⁹ حرسها الله تعالى عن الافات و حفظ صاحبها عن البلية “Allahu te‘âlâ onu afetlerden korusun ve sahibini belalardan muhafaza etsin” mealinde bir dua.

¹⁶⁰ emsâr P1, E : emsârdır P2 ; ensârdır T, B.

¹⁶¹ el-‘acâ’ib P1, E, P2 : ‘ancâbir T, B.

¹⁶² Hazret-i Resûlullah ‘aleyhisselâmın P1 : Resûlullah ‘aleyhisselâm hazretlerinin E, P2, T, B.

¹⁶³ şerîfelerinden P1, E, P2 : şerîflerinden T, B.

¹⁶⁴ dokuz yüz yetmiş P1, P2 : + iki T, B.

münkazî¹⁶⁵ olmuşdı– bu hakîr-i mu‘terifü’t-taksîr ‘Alî el-‘Arabî İlyâs el-fakîru’l¹⁶⁶-mu‘allim fî¹⁶⁷ hıdmet-i hazretü’l-vezîr u‘nîye bihi ed-düstûru’l-a‘zam ve sâhibü’l-efham ve’l-ekrem¹⁶⁸ el-kâ‘im be¹⁶⁹-tedbîri’l-memalik fî tarîki’l-insâf a‘delü’l-mesâlik¹⁷⁰ mazhârü’l-fazl ve’l-ımtinân mazhâr-ı fehvâ –innellâhe¹⁷¹ ye‘müru bi’l-‘adli ve’l-ihsân¹⁷²– ‘ilmü’l-Hüdâ kehfe’l-verâ muhibbü’l-fudalâ mürebbiyyü’l-‘ulemâ-i sâhilü’s-seyf¹⁷³ ve sâhibü’l-kalem, melâzü’l-halk ve melce’ü’l-ümem didüğüm Hazret-i ‘Ali Paşa, sâne rabbünâ ‘ani’l-fahşâ ve ebbede Allâhu te‘âlâ¹⁷⁴ eyyâm-ı Devletü’l-‘Aliyye ve sebbete¹⁷⁵ esâs rif‘atehu ve sa‘âdetühü’s-seniyye mâ imtedde’z-zamân vehtelege’l-mevân bâb¹⁷⁶-ı sa‘âdet menâb ve a‘nâb-ı devlet esbâblarının¹⁷⁷ çâkeri adına olup¹⁷⁸,

Şi‘r¹⁷⁹

Lâ hayle ‘indeke tühdiâ ve lâ mâl,

Felyüs ‘idi’n-nutku in lem tûs ‘idi’l-hâl¹⁸⁰.

muktezâsınca bir muhtasar tuhfe binâ¹⁸¹ idüp bu Türkî risâlede, [2b] şehr-i İstanbul’un ibtidâsından bu zamâna gelince vâki‘ olan ahvâlini ve Ayasofya’nın ve ba‘zı meşhûr ve zikri lâzım olan binâların tafsîlâtını kimi tevârîhden¹⁸² ve kimi ağızdan ve¹⁸³ kimi müşâhededen¹⁸⁴ tenkîh ü tahrîr ve tebeyyün ü takrîr idüp¹⁸⁵ sâhib-

¹⁶⁵ münkazî E : منقض P1, P2 ; متقصر T, B.

¹⁶⁶ el-fakîr P1, E, P2 : el-fıkra T, B.

¹⁶⁷ fî P1, E, P2 : fer T, B.

¹⁶⁸ ve’l-ekrem P1, E, P2 : el-ekrem T, B.

¹⁶⁹ be P1, E, P2 : –T, B.

¹⁷⁰ mesâlik P1, E, P2 : mâlik T, B.

¹⁷¹ innellâhe P1, P2, T, B : inne E.

¹⁷² ان الله يأمر بالعدل والاحسان = “Şüphesiz ki Allah, size adaleti, iyilik yapmayı emreder.”, **Kur’ân-ı Kerîm**, Nahl, 16/90 (Ayetin tamamı değil, sadece bir kısmıdır).

¹⁷³ sâhilü’s-seyf P1, P2, T, B : sâhibü’s-seyf E.

¹⁷⁴ Allâhu teâlâ P1, E, P2 : ileyhi T, B.

¹⁷⁵ sebbete P1, E, P2 : +ve T, B.

¹⁷⁶ bâb P1, E, P2, B : –T.

¹⁷⁷ esbâblarının P1, E, P2 : esbâbların T, B.

¹⁷⁸ adına olup P1, E, P2 : âhirine alup T, B.

¹⁷⁹ Şi‘r B : –P1, E, P2, T.

¹⁸⁰ لا خيل عندك تُهدِيها ولا مالٌ

فَلْيُسْعِدِ النَّطْقُ إِنَّ لَمْ تُسْعِدِ الْحَالُ

Sende armağan edecek at veya mal yoksa,

Hâl de sana bunun için yardım etmiyorsa sözün sana yardım etsin!

Meşhur Arap şairi Mütenebbî’nin (ölm. 955) kasidesinden bir beyit.

¹⁸¹ tuhfe binâ P1 : tuhfe-i bahâ E, P2 ; tuhaf bahâ T, B.

¹⁸² kimi tevârîhden P1, P2 : kimini tevârîhden E ; tevârîhinden T ; tevârîhden B.

¹⁸³ ve kimi ağızdan ve P1, E, P2 : –T, B.

¹⁸⁴ kimi müşâhededen P1, E, P2 : kimini müşâhededen T, B.

¹⁸⁵ idüp P1, E, P2 : oldı T, B.

i sa‘âdetin cenâb-ı ni‘amü'l-me‘âblarına hıdmet-i hakîrâne eyledim. Ümîddir ki melâlet nazarıyla bakmayup girişme-i lutf birle mütâla‘a buyuralar.

Kıt‘a

*Ârî halk-ı kirâm înest, Tahsîn konend herçi bînend,
Ger bed yâbend hûb sâzend, Ver hûb sezâ-yı hîş gûyend¹⁸⁶.*

Pes¹⁸⁷ şimden gerü matlûba şürû‘ idelim ve Hâlik-i bî-çûn’a tevekkül kılalım. –
Vallâhu'l-müste‘ânü ve ‘aleyhi't-tekülân¹⁸⁸–.

İbtidâ-i Binâ-yı Şehr-i Kostantiniyye¹⁸⁹

–*Hamâhâ Allâhu¹⁹⁰ te‘âlâ¹⁹¹ ‘an külli'l-beliyye¹⁹²–*, râviyân-ı ahbâr ve hâkiyân¹⁹³-i tevârîh-i rûzgâr şöyle rivâyet eylediler ki Ebü'l-beşer Hazret-i Âdem Peygamber *sallallâhu te‘âlâ¹⁹⁴ ‘aleyhi ve ‘alâ nebiiyinâ¹⁹⁵ yere¹⁹⁶ hübût eyledikten sonra beş bin yetmiş iki yıl geçdikde¹⁹⁷ bu İstanbul’un yeri¹⁹⁸ ada idi. Ve¹⁹⁹ deniz Ebû Eyyûb Ensârî cânibinden geçüp, Yedikulle²⁰⁰ tarafından Ak Deniz’e karışup ve şehir yeri²⁰¹ üç kûşelü cezîre idi ki²⁰² bir kûşesi Sarây-ı ‘Âmire’nin burnu ve bir kûşesi [3a] Tekfûr Sarâyı’dır –ki Eğrikapusu kurbundadır²⁰³– ve bir kûşesi Yedikulle cânibdedir²⁰⁴. Ve içinde yedi dağ var²⁰⁵ idi ki biri Ayasofya yerinde idi. Ve²⁰⁶ ikincisi*

¹⁸⁶ Evet, kerem sahipleri böyledir, Ne görürlerse beğenirler,
Bir şeyi kötü bulurlarsa güzelleştirirler, Güzelse layığı söyleylerler.

¹⁸⁷ Pes P1, E, P2: –T, B.

¹⁸⁸ *والله المستعان و عليه التكلان* “Yalnız Allah’tan yardım dileriz ve O’na tevekkül ederiz” mealinde bir dua.

¹⁸⁹ İbtidâ-i Binâ-yı Şehr-i Kostantiniyye P1, P2 : İmdi İbtidâ-yı Binâ-yı Şehr-i Kostantiniyye E ; İbtidâ-i Binâ-i Kal‘a-i Kostantiniyye T, B.

¹⁹⁰ *Allâhu* P1, E, P2 : *ileyhi* T, B.

¹⁹¹ *te‘âlâ* E, P2 : –P1, T, B.

¹⁹² *حماها الله تعالى عن كل البلية* “Allah’u te‘âlâ onu bütün belâlardan korusun” mealinde bir dua.

¹⁹³ *hâkiyân* P1, E, P2: *nâkılân* T, B.

¹⁹⁴ *te‘âlâ* P1, E : –P2, T, B.

¹⁹⁵ *nebiyyinâ* P1, E, P2 : *nebiyyinâdan* T, B.

¹⁹⁶ *yere* P1, E, P2 : –T, B.

¹⁹⁷ *geçdikde* P1, P2, T, B : *geçdikden sonra* E.

¹⁹⁸ İstanbul’un yeri P1, P2: İstanbul’un yeri bir E ; İstanbul ki yedi T, B.

¹⁹⁹ *Ve* P2 : –P1, E, T, B.

²⁰⁰ *Yedikulle* P1, E, P2 : *yedi* T, B.

²⁰¹ *yeri* E, P2, T, B : –P1.

²⁰² *ki* P1, E, P2 : –T, B.

²⁰³ *ve bir kûşesi Tekfûr Sarâyı’dır ki Eğrikapusu kurbundadır* P1 : –E ; *ve bir kûşesi Tekfûr Sarâyı’dır ki Eğrikapu yanındadır* P2 ; *ve bir kûşesi Tekfûr Sarâyı’dır* T , B.

²⁰⁴ *cânibdedir* P1: *cânibidir* E, P2 ; *cânibdir* T ,B.

²⁰⁵ *dağ var* P1, E : *dağ* P2 ; *dağı var* T, B.

²⁰⁶ *Ve* P1, E : –P2, T, B.

Tavukpazarı'ndaki Dikilitaş yerindedir. Ve²⁰⁷ üçüncüsü Eski Sarây yerindedir. Ve²⁰⁸ dördüncüsü Sultân Mehemed Hân²⁰⁹ Câmî'i yerinde idi²¹⁰. Ve²¹¹ beşincisi Sultân Selîm Hân²¹² Câmî'i²¹³ yerinde idi. Ve²¹⁴ altıncısı Türkmen Tekyesi²¹⁵ dimekle ma'rûf mekânda idi. Ve²¹⁶ yedincisi Edirnekapusu yerinde idi. Ol sebebden 'Arab ü 'Acem vilâyetinde "Cezîre-i heft-cebel" dimekle meşhûr idi. Ve târîh-i mezbûrda Vezendu²¹⁷ <وزندو>* nâm²¹⁸ pâdişâh²¹⁹ bu cezîreyi beğenüp içinde bir muhtasarca hisâr yaptı ki haliyâ Sarây-ı 'Âmire'nin yerinde idi. Ve²²⁰ ol hisâra Vezendu²²¹ deyü ad kodılar ve şehir yeri çepçevre tâ denize varınca hep²²² bağ ve bağçe idi²²³. Ve mezkûr Vezendu²²⁴ bunu yaptıktan sonra gerü²²⁵ kalan memleketini²²⁶ terk idüp bunu taht idindi²²⁷. Ve kendüsü vefât eyledikten sonra kendü²²⁸ neslinden altı yüz bir yıl mikdârı Vezendu evlâdı pâdişâhlık sürüp bunda hâkim oldılar²²⁹. Sonra onların nesli kesildi, kimesne²³⁰ kalmadı. Ve mezkûr pâdişâhın dört vezîri var idi. Ve²³¹ maraz-ı mevtinde kendüye danışup, [3b] "senden sonra bize bir pâdişâh ta'yîn²³² eyle²³³" didiler. Pâdişâh eyitdi: "Memleketin erkânı sizlersiz²³⁴ ve cemî' emr ü nehy ve hall ü akd size râci'dir. Ol gün ki ben âhirete intikâl eyleyim, beni defn eyleyüp,

²⁰⁷ Ve P1, E, P2 : -T, B.

²⁰⁸ Ve P1, E, P2 : -T, B.

²⁰⁹ Hân E, T, B : -P1 ; +gâzî P2.

²¹⁰ yerinde idi P1, E, P2 : yerindedir T, B.

²¹¹ Ve P1, E, P2 : -T, B.

²¹² Hân E, T, B : -P1, P2.

²¹³ Câmî'i P1 : Câmî'i'nin E, P2 : Câmî' T, B.

²¹⁴ Ve P1, E, P2 : -T, B.

²¹⁵ Tekyesi P1, E, T, B : Tekye P2.

²¹⁶ Ve P1, E, P2, B : -T.

²¹⁷ Vezendu P1, E, P2 : Vezendon T, B.

* Byzas: Yunan efsanelerine göre Byzantion şehrini kuran Megaralı kumandan. Buzantin ile aynı kişidir.

²¹⁸ nâm P1, E, P2 : -T, B.

²¹⁹ pâdişâh P1, E, P2 : +idi T, B.

²²⁰ Ve P1, E, P2 : -T, B.

²²¹ Vezendu P1, E, P2 : Vezendon T.

²²² hep P1, E, P2 : -T, B.

²²³ idi P1, E, P2 : -T, B.

²²⁴ Vezendu P1, E, P2 : Vezendon T, B.

²²⁵ gerü P1, E, T, B : -P2.

²²⁶ memleketini E, P2 : memleketi P1 ; memleket T, B.

²²⁷ idindi P1, E, P2 : eyledi T, B.

²²⁸ kendü P1 : kendünün E, P2, T, B.

²²⁹ altı yüz ... hâkim oldılar P1, P2 : pâdişâhlık sürüp altı yüz bir yıl mikdârı Vezendu evlâdı bunda hâkim oldılar E ; altı yüz bir yıl mikdârı Vezendu evlâdı bunda pâdişâhlık sürüp ve hâkim oldılar T , B.

²³⁰ kimesne E, P2, T, B : -P1.

²³¹ Ve P1, E, P2 : -T, B.

²³² ta'yîn T : ta'ayyün P1, E, P2, B.

²³³ eyle P1, E, P2 : eyleye T, B.

²³⁴ sizlersiz P1, E, P2 : sizlersiz T, B.

erte temcîd vaktinde hisâr kapusundan²³⁵ taşra çıkasız ve benim tâcımı bile alasız²³⁶ ve en evvel şehre gelen âdeme diyemez ki bizim pâdişâhımız fevt oldu ve biz anın vezîrleri idik. Bu tâcı elüne²³⁷ al ve her kangımıza gönlün düşerse başına giyür. Ve²³⁸ ol kimesne tâcı kime giydirirse²³⁹ ânı pâdişâh²⁴⁰ eylesiz ve cân ü dilden²⁴¹ sâmi' vü mutî' olasız". Hâsılı mezkûr pâdişâh fevt oldıktan sonra vezîrleri anın vasiyyetini²⁴² yerine getürdiler ve tan vaktinde tâcını²⁴³ getürüp, şehirden taşra çıkdılar²⁴⁴ ve durup yolları²⁴⁵ gözetdiler. İttifâk en evvel şehre gelen bir çoban imiş ki²⁴⁶ kesb için²⁴⁷ şehre sût getürür imiş. Anın yolun²⁴⁸ aldılar ve mâcerâyı söylediler. Meğer mezkûr çoban²⁴⁹ ziyâde²⁵⁰ 'akıllu âdem imiş. Kazıyyeyi fehm eyledikten sonra vezîrlere eyitdi: "Şimdi bu tâcı her kime giydirsem anı²⁵¹ pâdişâh ider misiz?". Anlar dahi eyitdiler²⁵²: "Bizim pâdişâhımızın vasiyyeti böyledir²⁵³, elbette ideriz²⁵⁴. Ana muhâlefet itmeziz." didikde²⁵⁵ hemân²⁵⁶ çoban tâcı kaldurup [4a] kendü başına giydi ve eyitdi: "Her kangınıza²⁵⁷ giydirse²⁵⁸ idim gerü kalanınız²⁵⁹ bî-huzûr olsanız²⁶⁰ gerek idi. Pes evlâsı budur ki beni pâdişâh yerine tutasız. Gûyâ ki pâdişâhınız ölmemişdir²⁶¹. Ve sizler de²⁶² evvelki hâlinüz üzre olasız²⁶³. Ben sizlere

²³⁵ hisâr kapusundan P1 : Edirnekapusu'ndan E, P2 ; Edirnekapusu semtinden T, B (Esasen P1'de de önce "Edirnekapusu" yazılmış, fakat sonradan "Edirne"nin üzeri çizilerek satırın üstüne "hisâr" kelimesi eklenmiştir).

²³⁶ taşra ... alasız P1, E, P2 : varasız deyü haber virdi ki "taşra çıkasız ve benim tâcımı alasız bile getüresiz" T, B.

²³⁷ elüne P1, E, P2 : elün T, B.

²³⁸ Ve P1, E, P2 : -T, B.

²³⁹ kime giydirirse P1, E, P2 : kim giydürüp sen T, B.

²⁴⁰ pâdişâh E, P2, T, B : + eyleye P1.

²⁴¹ cân ü dilden P1, E, P2 : cân-ı dilden T, B.

²⁴² vasiyyetini P1, E, P2 : vasiyyetin T, B.

²⁴³ tâcını P1, P2 : tâcı E, T, B.

²⁴⁴ çıkdılar P1, E, P2 : çıkardılar T, B.

²⁴⁵ yolları T, B : yollar P1, E, P2.

²⁴⁶ ki P1, E, P2 : -T, B.

²⁴⁷ kesb için T, B : -P1, E, P2.

²⁴⁸ yolun P1, E, P2 : yolunu T, B.

²⁴⁹ mezkûr çoban E, P2, T, B : -P1.

²⁵⁰ ziyâde P1, E, P2 : -T, B.

²⁵¹ kime giydirsem anı P1, E, P2 : kim giyerse T, B.

²⁵² Anlar dahi eyitdiler P1, P2 : Anlar dahi E ; Anlar da T, B.

²⁵³ vasiyyeti böyledir P1, E, P2: vasiyyetini budur T, B

²⁵⁴ ideriz T, B : -P1, E, P2.

²⁵⁵ didikde P1 : didiler E, P2, T, B.

²⁵⁶ hemân P1, T, B : -E, P2.

²⁵⁷ kangınıza P1, E, P2 : kangıanız T, B.

²⁵⁸ giydirse P1, E, P2 : giydirsem T, B.

²⁵⁹ kalanınız P1, E, P2 : kalanuz T, B.

²⁶⁰ olsanız P1, E : olsa P2, T, B.

²⁶¹ ölmemişdir T, B: ölmemişdi P1, E, P2.

²⁶² de T : -P1, E, P2, B.

²⁶³ olasız T, B : +ve P1, E, P2.

muhâlefet itmezim ve her²⁶⁴ ne murâdınız var ise anın üzerine olam”. Anlar dahi çâr-nâ-çâr kâ’il oldılar ve mezkûr çobanı tahta²⁶⁵ geçürdiler. Ve dimek isterler ki hayli zamân pâdişâhlık sürüp²⁶⁶ ve şimdiki zamânda²⁶⁷ Yeni Hâssekî Hammâmı kurbunda bir kadîmî²⁶⁸ binâ vardır –ki ana²⁶⁹ Cebe-hâne dirler ve bir a’lâ kubbesi vardır ve anın kemeri altından geçerler– mezkûr çoban pâdişâhın sarâyı idi. Sonra etrâf pâdişâhları bu hâle vâkîf oldılar ve²⁷⁰ “*ne münâsib²⁷¹ bir çoban pâdişâh ola*” deyü anın²⁷² memleketine²⁷³ göz dikdiler ve İstanbul’u²⁷⁴ elinden almağa teveccüh itdiler. Ve ittifâk ol zamânda ‘Îsâ Peygamber ‘âleyhisselâm vücûda geldi ve Kostantin <قسطنطين>* nâm pâdişâh ki²⁷⁵ ol eyyâmda Romatü’l-kübrâ²⁷⁶ pâdişâhı idi. Ve Hazret²⁷⁷-i ‘Îsâ Peygamber²⁷⁸ ‘âleyhisselâmın ahbârını ve mu’cizatının âsârını²⁷⁹ işidüp hüsn-i ihtiyâr ile varup, anın dînine girdi ve ‘Îsâ Nebî ‘âleyhisselâm ana hayır du’â²⁸⁰ kıldı ve buyurdi ki²⁸¹ kendü dînine tâbi‘ olan pâdişâhlar [4b] kamusu ana sâmi‘²⁸² u mutî‘ ve tâbi‘²⁸³ olalar. Ve andan sonra mezkûr Kostantin halkı Hazret²⁸⁴-i ‘Îsâ Peygamber’in²⁸⁵ dînine da‘vet eylemeye²⁸⁶ başladı. Ol ki ihtiyâr ile dîne²⁸⁷ girdi, kendü memleketinde mukarrer²⁸⁸ eyledi. Ve²⁸⁹ ol ki itâ‘at eylemeyüp²⁹⁰, temerrüd

²⁶⁴ her P1, E, T, B : –P2.

²⁶⁵ tahta P1, E, P2 : taht T, B.

²⁶⁶ sürüp P1, E, T, B sürdi P2.

²⁶⁷ zamânda P1, P2, T, B : –E.

²⁶⁸ kadîmî P1 : kadîm E, P2, T, B.

²⁶⁹ ana P1, E, T, B : –P2.

²⁷⁰ ve T, B : –P1, E, P2.

²⁷¹ münâsib P1, E, P2 : münâsibet T, B.

²⁷² anın P1, E, P2 : an T, B.

²⁷³ memleketine P1, E, P2 : memleketde T, B.

²⁷⁴ İstanbul’u P1, E, P2 : İstanbul T, B.

* Yazar burada tutarsız bilgi vermiştir. Hazreti İsa ve imparator I. Constantinus çağdaş gibi gösterilmiştir. Hristiyanlığı tanıyan, Kostantiniyye şehrini kuran Roma imparatoru I. Constantinus 306–337 yılları arasında hüküm sürmüştür.

²⁷⁵ ki P1, E, P2 : –T, B.

²⁷⁶ Romatü’l-kübrâ P1 : Romatü’l-kübrâ’nın E, P2 ; Roma-yı ekberî T, B.

²⁷⁷ Hazret P1, E, P2 : –T, B.

²⁷⁸ Peygamber P1, T, B : –E, P2.

²⁷⁹ âsârını P1, E, P2 : –T, B.

²⁸⁰ ‘Îsâ Nebî ‘âleyhisselâm ana hayr du’â P1 : ‘Îsâ ‘âleyhisselâm ana hayr du’â E ; ‘Îsâ Peygamber ‘âleyhisselâm ana hayr du’â P2 ; Hazret-i Peygamber ‘âleyhisselâmın du’â-yı hayr T, B.

²⁸¹ ki E, T, B : –P1, P2.

²⁸² sâmi‘ P1, E, P2 : râm T, B.

²⁸³ ve tâbi‘ P1, E, P2 : –T, B.

²⁸⁴ Hazret P2 : –P1, E, T, B.

²⁸⁵ Peygamber’in P1, P2 : Peygamber ‘âleyhisselâmın E ; Peygamber T, B.

²⁸⁶ eylemeye P1 : itmeğe E, P2, T, B.

²⁸⁷ dîne P1, E, P2 : dînine T, B.

²⁸⁸ mukarrer P1, E, T, B : +mukarrer P2.

²⁸⁹ ve P1, E, P2, B : –T.

²⁹⁰ itâ‘at eylemeyüp P1, E : itâ‘at itmeyüp P2 ; –T, B.

eyledi²⁹¹, ‘asker çeküp nâm u nişânını²⁹² nâ-bedîd eyledi. Ve târîh-i mezkûrda çobanın memleketinde²⁹³ putperestler²⁹⁴ ve âteşperestler²⁹⁵ ve gayrı dürlü milel-i muhâlife çok²⁹⁶ idi. Ve²⁹⁷ Kostantin anları ‘Îsâ Peygamber’in dînine kindırırdı²⁹⁸. Anlar²⁹⁹ birbiriyle ittifâk idüp, itâ‘at eylemedikleri için, üzerlerine ‘asker-i cerrâr ve mukâtele-i bî-şumâr ile³⁰⁰ Maşrık’dan ve Mağrib’den ve karadan ve denizden çeküp³⁰¹, Hakk te‘âlâ hazretlerinin ‘inâyetiyle³⁰² ve dîn-i Allâh’ın i‘ânetiyle³⁰³ zamân-ı kalîlde İstanbul’u feth eyledi. Ve mezkûr tavâ’ifin re’îslerini³⁰⁴ kırdı ve kalanlarını cümleten³⁰⁵ ‘Îsâ Peygamber’in dînine koydı³⁰⁶ ve Kostantin bunu aldıktan sonra yerini beğendi ve cezîre iken ana karadan nesne gelmek mümkün değil idi. Hemân denize mevkûi³⁰⁷ idi. Vâfir mâl u ricâl ve türâb ü ahcâr cem‘³⁰⁸ idüp denizi Ebû Eyyûb Ensârî³⁰⁹ cânibinden doldurdu ve anı karaya yol eyledi ve hisârını büyütü. Ve min ba‘d³¹⁰ anı taht idindi. Ve ol zamândan bu hîne³¹¹ gelinceye³¹² değin tahtı³¹³ oldu. Ol sebebdan Kostantin adına nisbet idüp³¹⁴ Kostantiniyye dirler³¹⁵.

Ammâ gayrı râvîler [5a] şöyle rivâyet iderler ki³¹⁶ kaçan Hazret-i Süleymân Peygamber ‘aleyhissalâtüvesselâm Maşrık³¹⁷ ve Mağrib’i alup, cinne³¹⁸ ve inse ve tayra ve rîhe mâlik ü hâkim oldıkda kâsd eyledi ki arâzi-i ma‘mûrenin bir yerinde

²⁹¹ temerrüd eyledi P1, E : -P2; temerrüdlük eyledi T, B.

²⁹² nâm u nişânını P1, E, P2: nâm-ı nişânını T, B.

²⁹³ memleketinde P1, E, P2: memleket T, B.

²⁹⁴ putperestler P1, E, P2: putperestlere T, B.

²⁹⁵ âteşperestler E, P2, T, B: -P1.

²⁹⁶ çok P1 : var E, P2, T, B.

²⁹⁷ Ve P1, P2 : -E, T, B.

²⁹⁸ kindırırdı P1 : kindırup E, P2 ; kindırdı T, B.

²⁹⁹ Anlar P2 : -P1, E, T, B.

³⁰⁰ ile P1, E, T, B : -P2.

³⁰¹ çeküp P1, E, P2 : geçüp T, B.

³⁰² ‘inâyetiyle E : ‘inâyetle P1, P2 ; ‘inâyetlüle T, B.

³⁰³ dîn-i Allâh’ın i‘ânetiyle P1, P2 : dîn-i Allâh’ın ‘inâyetiyle E ; dahi Allâh’ın emânıyla T, B.

³⁰⁴ re’îslerini P1, E, P2 : re’îslerin T, B.

³⁰⁵ cümleten P1 : cümle E, P2, T, B.

³⁰⁶ koydı P1, E, P2 : kodı T, B.

³⁰⁷ denize mevkûf P1, E, P2: karf T, B.

³⁰⁸ cem‘ P1, E, P2 : cemî‘ T, B.

³⁰⁹ Ensârî T, B : -P1, E, P2.

³¹⁰ Ve min ba‘d P1, E, P2 : ba‘dü T, B.

³¹¹ hîne P1, E, P2 : zamâna T ; zamân B.

³¹² gelinceye E : gelince P1 , P2 ,T, B.

³¹³ değin tahtı P1, P2 : değin taht E ; taht T, B.

³¹⁴ idüp P1, E, P2 : -T, B.

³¹⁵ dirler P1, E, P2 : +matlab: sebep-i tis‘a-i Kostantiniyye T, B (T ve B nüshalarında mevcut olan “sebeb-i tis‘a-i Kostantiniyye” tamlaması anlaşılabilir olup muhtemelen hatalı yazım söz konusudur).

³¹⁶ Ammâ gayrı râvîler şöyle nakl iderler ki P1: -E ; Ammâ gayrı râvîler şöyle rivâyet iderler ki P2, T, B.

³¹⁷ ‘aleyhissalâtüvesselâm Maşrık P1, E, P2 : ‘aleyhisselâm Maşrık’ı T, B.

³¹⁸ cinne P1, E, P2 : cin T, B.

şehir³¹⁹ yapup taht eyleye ki berden ve bahrdan³²⁰ ve cihânın dört yanından ana gelmek³²¹ mümkün ola³²². Hikmet Allâh'ın bu İstanbul'un yerini görmezden evvel Aydınçık* didikleri şehir ki Akdeniz** kenârında Mihaliç³²³ cânibindedir. Anı görüp³²⁴ beğendiler ve ol zamân içinde cin üstâdları ve ins mâhirleri etrâf-ı cihândan ve buldukları mekândan kereste vü âlât ve ahcâr u 'imârât³²⁵ hazırlayup, bir 'azîm şehir yaptılar ve hâliyâ andan İstanbul'a ve gayrıya³²⁶ sürülüp gelen mermerlerini³²⁷ ve mâhye taşlarını³²⁸ ve sâ'ir³²⁹ âlâtlarını gören kimesne ezelden ne mertebede idüğünü³³⁰ istidlâl ider. Sonra Hazret³³¹-i Süleymân Peygamber³³² 'aleyhisselâm bu İstanbul'un³³³ yerini³³⁴ gördi, gâyetle beğendi. Ve kasd eyledi ki tahtını³³⁵ Aydınçık'dan³³⁶ bunda³³⁷ nakl eyleye. Ammâ vahy ile bilmişdi ki eceli yakındır³³⁸. Ol sebebden mukayyed olmadı. Ammâ hâliyâ Sarây-ı 'Âmire'nin yerinde bir a'lâ köşk yaptırdı³³⁹ ve anın³⁴⁰ etrâfında vâfir bâğ ve bağçeler³⁴¹ eyledi³⁴² ve gâhî şikâra çıkup³⁴³, bunda gelüp avlanurdı³⁴⁴ ve karşı [5b] yakada şimâl cânibde bir hisâr yaptı ki hâliyâ Galata yerindedir ve Galata İstanbul'dan evvel yapılmıştır. Ammâ İstanbul'un³⁴⁵ yeri Galata'dan evvel beğenilmişdir. Sonra Yanko nâm³⁴⁶ <يانقو>***

³¹⁹ şehir P1, E, P2 : şehre T, B.

³²⁰ berden ve bahrdan P1, E, P2 : berde ve bahîrede T ; berde ve bahîrde B.

³²¹ gelmek P1 : gelinmek E, P2, T, B.

³²² ola P1, E, P2 : -T, B.

* Bugünkü adı Edincik'dir. Bandırma sınırları içinde bir beldedir.

** Marmara Denizi

³²³ Mihaliç P1, E, P2 : Mihalce T, B.

³²⁴ görüp P1, E, P2 : + matlab: didi T, B.

³²⁵ 'imârât P1, E, P2 : 'imâret T, B.

³²⁶ gayrıya P1, E, P2 : gayrı yerler T, B.

³²⁷ mermerlerini ve P1, P2 : mermerlerini E ; mermerler ve T, B.

³²⁸ taşlarını P1, E, P2 : taşları T, B.

³²⁹ sâ'ir P2 : -P1, E, T, B.

³³⁰ idüğünü P1 : idüğün E ; idüğüne P2, T, B.

³³¹ Hazret E, T, B : -P1, P2.

³³² Peygamber E, T, B : -P1, P2.

³³³ İstanbul'un T : İstanbul E, P1, P2 ; İstanbun B.

³³⁴ yerini P1, E, P2 : yerin T, B.

³³⁵ tahtını P1, T : tahtı E, P2, B.

³³⁶ Aydınçık'dan P1, P2, T, B : idinüp E.

³³⁷ bunda P1, E, P2 : yerinden T, B.

³³⁸ yakındır P1, E, P2 : yakındadır T, B.

³³⁹ yaptırdı P1 : yaptı E, P2, T, B.

³⁴⁰ anın P1, P2 : -E ; anun T, B.

³⁴¹ bâğ ve bağçeler P1, E, P2 : bâğ-ı bağçeler T, B.

³⁴² eyledi E, P2 : eylediler P1 ; ile T, B.

³⁴³ çıkup P1, E, P2 : çıkdıkda T, B.

³⁴⁴ gelüp avlanurdı P1 : gelüp anlarla avlanurdı E, P2 ; anlar avlanurdı T ; anlarla avlanurdı B.

³⁴⁵ İstanbul'un P1, E, P2 : İslâmbol'un T, B.

³⁴⁶ nâm P1, E, P2 : +bin Madyan T, B.

*** Türk kökenli efsanelere göre Kostantiniyye'yi kuran hükümdar.

pâdişâh³⁴⁷ Hazret³⁴⁸-i Süleymân Peygamber³⁴⁹ ‘aleyhisselâmın kavlini fi‘le³⁵⁰ getürüp, İstanbul’u yaptı ve tahtını³⁵¹ buna nakl eyledi. Ve mezkûr Yanko³⁵² Şeddâd-nijâd ve ‘İmlâk-aslı-ı ‘imâd³⁵³ idi ve Şeddâd bin ‘Âd’ı* görmüş ve tâcı andan giymiş³⁵⁴ ve kılıcı andan kuşanmış idi ve çok yaşadı. Ve Buhtunnasar^{**} Hindistân tarafından³⁵⁵ gelüp, Kuds-i Şerîf’e hücum eyledi ve Benî İsrâ’îl tâ’ifesini kırıp, helâk eyledi ve Beytül-mukaddesi^{***} harâb idüp³⁵⁶ ve Mısır’ı³⁵⁷ dahi dürlü dürlü hîleler ile aldı. Mezkûr Yanko’dan gayrı kimesne ana mukâvemet eylemedi. Nice kez anınla³⁵⁸ tutuşup, ceng eyledi. ‘Âkıbet mezkûr Yanko Buhtunnasar’ı³⁵⁹ sıdı ve Beytül-mukaddes’i elinden kurtardı ve Mısır³⁶⁰ ve Şâm’ı ve gayrı³⁶¹ tagallüb eyledüğü yerleri elinden³⁶² çeküp aldı ve Hindistân’a gerü³⁶³ kaçurdu. Ve Kuds-i Şerîf ve Şâm ve Mısır ve Mağrib-i zemîn ve Yunan ve Frenk ve Rus ve Rûm ve Engürüs ve Bulgar ve Çerkes ve Türkistân ve Fars ve Çin ve Maçin ve ‘Arab ve ‘Acem ve Hindistân Denizi’ne³⁶⁴ varınca ve’l-hâsıl³⁶⁵ arâzi-i ma‘mûrenin ekseri mezkûr Yanko’nun³⁶⁶ tasarrufunda [6a] idi. Ol sebep ile³⁶⁷ kim³⁶⁸ Hazret-i Süleymân Peygamber³⁶⁹ ‘aleyhisselâmdan sonra gelen pâdişâhların³⁷⁰ her biri Süleymânleyin³⁷¹ cemî‘³⁷²

³⁴⁷ pâdişâh P1, E, P2 : +idi T, B.

³⁴⁸ Hazret T, B : -P1, E, P2.

³⁴⁹ Peygamber P1, E : -P2 ; Nebî T, B.

³⁵⁰ fi‘le P1, E, P2 : me‘ale T, B.

³⁵¹ tahtını T : tahtı P1, E, P2, B.

³⁵² Yanko P1, E, P2 : -T, B.

³⁵³ ‘imâd P1, P2 : ‘ibâd E, T, B.

* Âd kavminden, İrem bağını yaptırdığı söylenen hükümdar.

³⁵⁴ giymiş P1, E, P2 : +idi T, B.

** Buhtunnasar: İbrânice ismi Nebukadnezzar, M.Ö. 605 – 562 yılları arasında hüküm süren, Yahuda Devleti’ni ortadan kaldırarak Kudüs’ü ve Süleymân Mâbedi’ni yakıp yıkan Bâbil Kralı. Daha detaylı bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, “Buhtunnasar”, *DİA*, C. VI, İstanbul 1992, s. 380-381.

³⁵⁵ tarafından P1 : etrafından E, P2, T, B.

*** İslâmî kaynaklarda Kudüs şehri *Beytül-mukaddes* yahut *Beytül-makdis* olarak geçmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, “Kudüs”, *DİA*, C. XXVI, Ankara 2002, s. 323-327.

³⁵⁶ harâb idüp P1, P2 : harâb eyledi E ; ihrâb idüp T, B.

³⁵⁷ Mısır’ı P1, E, P2 : Mısır’a T, B.

³⁵⁸ anınla P1, P2, : -E ; anla T, B.

³⁵⁹ Buhtunnasar’ı E, P2, T, B : Buhtunnasar’ımı P1.

³⁶⁰ Mısır P1, E, P2 : Mısır’ı T, B.

³⁶¹ gayrı E, T, B : -P1 ; sâ’ir P2.

³⁶² elinden E, P2, T, B : -P1.

³⁶³ gerü P1, E, T, B : -P2.

³⁶⁴ Hindistân Denizi’ne P1, T, B : bi’l-cümle Hindistân Denizi’ne E ; Hindistân Deniz’e P2.

³⁶⁵ ve’l-hâsıl P1, E, T, B : el-hâsıl P2.

³⁶⁶ Yanko’nun P1, E, P2 : Yanko bin Madyan’un T, B.

³⁶⁷ sebep ile P1, E, T, B : sebebden P2.

³⁶⁸ kim P1, E, P2 : -T, B.

³⁶⁹ Peygamber P2, T, B : -P1, E.

³⁷⁰ pâdişâhların P1, E, P2 : pâdişâhlar T, B.

³⁷¹ Süleymânleyin P1, E, P2 : Süleymân Nebî T, B.

³⁷² cemî‘ P1, E, P2, B : -T.

dünyâya hâkim olurdu. Ve bu üslûb³⁷³ üzere hayli zamân sürüldü. Ammâ Şeddâd bin ‘Âd baş kaldurup, başka oldu ve mezkûr Yanko ol zamâna yakîn idi. Sonra giderek bu hâle geldi ve mezkûr Aydınçık³⁷⁴ şehrinde Hazret-i Süleymân Peygamber³⁷⁵ ‘aleyhisselâm için bir a‘lâ sarây ve bir mu‘allâ köşk yapmışlardı ki yeryüzünde İrem³⁷⁶ zâtü'l-‘imâd gibi ma‘dümü'l-misl idi. Ve her gelen pâdişâh teberrüken ve temennen³⁷⁷ anda sâkin olurdu. İttifâk mezkûr Yanko zamânında zelzele vâki‘ oldu ve mezkûr köşkün ba‘zı yerleri münhedim oldu. Anı meremmet ider iken yerde gömülmüş³⁷⁸ bir put buldılar ki dürlü dürlü san‘atlar ve envâ‘-i mâhyeler birle³⁷⁹ musanna‘ ve kıymetlü la‘l ü cevâhir³⁸⁰ ve ağır bahâlu altun u ma‘âdinle³⁸¹ murassa‘ olup, anı gören kimesne sanurdu ki henüz üstâd³⁸² anın nakşından fâriğ olmuş ola³⁸³. Belki ekser re‘âyâ³⁸⁴ zann iderdi ki anda cân vardır. Yanko anı gördüğü sâ‘at³⁸⁵ andan³⁸⁶ ziyâde ta‘accüb eyledi³⁸⁷ ve yanında olan efâdil ü ehl-i ma‘rifetinden³⁸⁸ anın aslın³⁸⁹ sordı. Fikr ü firâsetle³⁹⁰ ve hads ü kiyâsetle³⁹¹ bildiler ki Süleymân Peygamber ‘aleyhisselâmın hâtûnunun³⁹² düzdürdüğü³⁹³ putdur. Hazret-i Süleymân Peygamber ‘aleyhisselâm³⁹⁴ anın evcinden³⁹⁵ [6b] ‘itâb-ı küllî ve imtihân-ı aslî vâki‘ olmuştur.

³⁷³ Ve bu üslûb P1, E, P2 : bu minvâl T, B.

³⁷⁴ Aydınçık P1, E, P2 : -T, B.

³⁷⁵ Hazret-i Süleymân Peygamber T, B : Süleymân P1 ; Süleymân Peygamber E, P2.

³⁷⁶ İrem P1, E, P2 : Âdem T, B.

³⁷⁷ temennen T, B : temeyyünen P1, E, P2.

³⁷⁸ gömülmüş P1, E, P2 : gümüşden T, B.

³⁷⁹ mâhyeler birle P1, P2 : mâhye birle E ; mâhyelerle T, B.

³⁸⁰ cevâhir P1, P2, T, B : cevher E.

³⁸¹ ma‘âdinle P1, E, P2 : magânîyle T, B.

³⁸² henüz üstâd P1, E, T, B : üstâd henüz P2.

³⁸³ ola P1, E, T, B : -P2.

³⁸⁴ re‘âyâ : P1 nüshasında رعاها, P2 nüshasında رَعَاهُ, E nüshasında , T nüshasında رعاء, B nüshasında رعاء şeklinde bozuk imla ile yazılmıştır. Düzelterek metne aldık.

³⁸⁵ anı gördüğü sâ‘at T : -P1, E, P2 ; ana gördüğü sâ‘at B.

³⁸⁶ andan P1, E, P2 : -T, B.

³⁸⁷ ziyâde ta‘accüb eyledi P1, E, P2 : ziyâde hayrân olup ta‘accüb eyledi T, B.

³⁸⁸ efâdil ü ehl-i ma‘rifetinden P1 : efâdıla ve ehl-i ma‘rifetden E ; efâdıla ve ehl-i ma‘rifete P2 ; efâdil ü ehl-i ma‘rifet T, B.

³⁸⁹ aslın P1, E, P2 : aslına T, B.

³⁹⁰ fikr ü firâsetle P1, E, P2 : fikr-i firâsetle T, B.

³⁹¹ hads ü kiyâsetle P1, E, P2 : hadîs-i kiyâsetle T, B.

³⁹² ‘aleyhisselâmın hâtûnunun E : ‘aleyhisselâm hâtûnun P1, P2 ; ‘aleyhisselâm hâtûnunun T, B.

³⁹³ düzdürdüğü P1, E, P2 : düzdüğü T, B.

³⁹⁴ Süleymân Peygamber ‘aleyhisselâm T, B : Süleymân’a P1 ,E, P2.

³⁹⁵ anın evcinden P1, E, P2 : andan ötürü cinden T, B.

Ve³⁹⁶ hikâyeti budur ki; kaçan³⁹⁷ Hazret-i Süleymân Peygamber ‘aleyhisselâm³⁹⁸ yeryüzüne mâlik³⁹⁹ oldu ve götürü memalik pâdişâhlarından tav‘an ve kerhen harâc⁴⁰⁰ alurdu. Meğer Frengistân‘da bir sarb ada^{401*} var idi⁴⁰². Anda Ankur <عنكور> nâm Frenk pâdişâhı⁴⁰³ var idi ki hasânet-i makarr ve metânet-i ‘askerine⁴⁰⁴ dayanup⁴⁰⁵, Hazret-i Süleymân Peygamber⁴⁰⁶ ‘aleyhisselâma⁴⁰⁷ tâbi‘ olmadı. Ol sebebden ana ins ü cinden ve⁴⁰⁸ berr ü bahrdan yaraklar ve ‘askerler⁴⁰⁹ ve periler ve ejderhâlar⁴¹⁰ gönderüp, mezkûr cezîreyi deniz gibi kuşatdılar ve tarfetü‘l-‘ayn içinde alup feth itdiler. Ve mezkûr Ankur pâdişâhıyla⁴¹¹ cemî‘ ehl ü ‘iyâlin⁴¹² dutup⁴¹³, dutsak⁴¹⁴ eyleyüp, kayd u bendiyle⁴¹⁵ Hazret-i Süleymân ‘aleyhisselâmın⁴¹⁶ nazar-ı şerîfine getürdiler. Ana îmân ‘arz eyledi. Kabûl itmedi. Tekrâr ikdâm idüp, Müslimân olmasına⁴¹⁷ kasd itdi⁴¹⁸, müfid olmadı. Âhirü‘l-emr başını kesdi ve nâm ü nişânını nâ-bedîd eyledi. Ve anın ehl ü ‘iyâlinde ol ki imân kabûl eyledi⁴¹⁹, Hazret-i Süleymân⁴²⁰ ‘aleyhisselâm kendü ehl ü ‘iyâline⁴²¹ katdı ve ol ki sâbika-yı şekâvet hükmünce küfr üzerine musırr oldu, kendü⁴²² re‘îslerine ilhâk itdi. Ve mezkûr Ankur’un bir mihr-i dirahşân ve mâh-ı tâbân Şemsiyye⁴²³ nâm kızı var idi ve⁴²⁴ kılıç

³⁹⁶ Ve P1, E, P2 : -T, B.

³⁹⁷ kaçan P1, P2 : -E, T, B.

³⁹⁸ Peygamber ‘aleyhisselâm P2, T, B : ‘aleyhisselâm P1 ; ‘aleyhisselâmın E.

³⁹⁹ mâlik P1, E, P2 : melik T, B.

⁴⁰⁰ harâc P1, E, P2 : hâce T ; harâce B.

⁴⁰¹ sarb ada P1, E, P2 : cezîre T, B.

* Sadberk Hanım nüshasına göre bu ada Malta olabilir. Bkz. Ali el-Arabî İlyas, **Târîh-i Kostantiniye ve Ayasofya**, Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi, Hüseyin Kocabaş Kitaplığı, S.H.M.H.K.Yaz. 505, vr. 4b.

⁴⁰² idi T, B : +ki P1, E, P2.

⁴⁰³ pâdişâhı P1, E, P2 : pâdişâh T, B.

⁴⁰⁴ hasânet-i ... ‘askerine P1, E, P2 : hasânet ve hakr-ı metânet ve ‘askerine T, B.

⁴⁰⁵ dayanup P1, E, P2, B : -T.

⁴⁰⁶ Süleymân Peygamber T, B : Süleymân P1 ; Süleymân’a E, P2.

⁴⁰⁷ ‘aleyhisselâma P1 : -E, P2 ; ‘aleyhisselâm T, B.

⁴⁰⁸ ve E, P2 : -P1, T, B.

⁴⁰⁹ berr ... ‘askerler P1, E, P2 : ve bahrîden yavaklar T, B.

⁴¹⁰ ejderhâlar E, B : ejhâlar P1 ; ejdehâlar P2 ; erderhâlar T.

⁴¹¹ pâdişâhıyla P1, E, P2 : -T, B.

⁴¹² ehl ü ‘iyâlin P1, E, P2 : ehl-i ‘iyâlin T, B.

⁴¹³ dutup T, B : -P1, E, P2.

⁴¹⁴ dutsak P1, E, P2 : esîr T, B.

⁴¹⁵ kayd u bendiyle P1, P2 : kayd u bend ile E ; kayd-ı bendiyle T, B.

⁴¹⁶ Süleymân ‘aleyhisselâmın P1, P2 : Süleymân Peygamber’in E ; Süleymân’ un T, B.

⁴¹⁷ olmasına P1, E, T, B : olmasını P2.

⁴¹⁸ kasd itdi P1, E, P2 : -T, B.

⁴¹⁹ eyledi P1, E, P2 : itdi T, B.

⁴²⁰ Süleymân P1, P2, T, B : +Peygamber E.

⁴²¹ ehl ü ‘iyâline E, P2 : ehl-i ‘iyâline P1 ; ‘iyâline T, B.

⁴²² kendü P1, E, P2, B : ۛ T.

⁴²³ Şemsiyye E, P2 : Şemsiye P1, T, B.

⁴²⁴ ve T, B : -P1, E, P2.

havfindan îmâna geldi. Ammâ küfr niyyetini⁴²⁵ ve ‘adâvet-i dîniyyesini izhâr itmeyüp, gönlünde bâkî [7a] kıldı⁴²⁶. Ve Hazret-i Süleymân ‘aleyhisselâm mezkûre⁴²⁷ kızı ziyâde beğendi ve şer‘ buyuruğunca⁴²⁸ nikâhla aldı. Giderek ana mahabbeti⁴²⁹ ziyâde⁴³⁰ oldu. Hattâ cemî‘ hâssekîlerinin⁴³¹ üzerine geçürdi. Ve⁴³² ol sebebden ki⁴³³ –en-nisâu habâilü’ş-şeytân⁴³⁴– hadîs-i sahîhdir⁴³⁵. Beyt:⁴³⁶ –İnne’n-nisâ’e şeyâtînen hulikne lenâ⁴³⁷ ne‘üzü billâhi min⁴³⁸ şerrü’ş-şeyâtîn⁴³⁹– nakl-i sarîhdir. Ve dirler ki şeytân iş pişiremediği⁴⁴⁰ yerde ‘avret bahânesiyle⁴⁴¹ istikrâr ider.

el-Kıssa⁴⁴²

Hazret-i Süleymân ‘aleyhisselâmın⁴⁴³ mezkûre Şemsiyye’ye⁴⁴⁴ gâyet mahabbeti ziyâde oldu⁴⁴⁵ ve cemî‘ didüğüne sâmi‘ ve istedüğüne râgıb oldu ve hâtırını gözedirdi⁴⁴⁶. Bir gün Hazret-i Süleymân⁴⁴⁷ ‘aleyhisselâm kalb-i selîm ve⁴⁴⁸ hâtır-ı müstakîm birle anı görmeğe vardı ve⁴⁴⁹ hâtırını sordı. Ve⁴⁵⁰ Şemsiyye dahi ol⁴⁵¹

⁴²⁵ küfr niyyetini P1 : küfrünü E ; küfriyyetini P2 ; küfr tenini T , B.

⁴²⁶ kıldı T, B : kalmışdı P1 ; kaldı E, P2.

⁴²⁷ mezkûre P1, P2 : mezkûr E, T, B.

⁴²⁸ buyuruğunca P1, E, P2 : buyurduğunca T, B.

⁴²⁹ mahabbeti P1, E, P2 : mahabbet T, B.

⁴³⁰ ziyâde P1, E, P2 : artık T, B.

⁴³¹ hâssekîlerinin E, P2 : hâssekîlerin P1 ; hâssekîlerinin T, B.

⁴³² Ve P1, E, P2 : –T, B.

⁴³³ ki P1, E, P2 : –T, B.

⁴³⁴ النساء حبائل الشيطان = “Kadınlar şeytanın kementleridir.” mealinde, merfu hadis-i şerif olarak gösterilen fakat kaynakların İbn Mesud’a nispet ettiği söz. Bkz. Seyfullah Efe, “Ebû’l-Fütûh Râzî’nin Tefsirinde Kadın Konulu Ayetler”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 38, İzmir 2013, s. 151.

⁴³⁵ sahîhdir P2 : sahîh P1, E ; sahîhde T, B.

⁴³⁶ Beyt P1, E, P2 : Müfred’de T, B.

⁴³⁷ lenâ E, P2, T, B : lehâ P1.

⁴³⁸ min P1, E, P2 : –T, B.

⁴³⁹ انّ النساء شياطين خلقن لنا نعوذ بالله من شرّ الشياطين = “Kadınlar bizim için yaratılmış şeytanlardır. Şeytanların şerrinden Allah’a sığınırız.” mealinde kaynaklarda Hazreti Ömer’e nispet edilen Arap literatüründe bir şiir. Bkz. Seyfullah Efe, **a.g.m.**, s. 151.

⁴⁴⁰ pişiremediği T, B : pişirmedüğü P1, E, P2.

⁴⁴¹ bahânesiyle P1, E, P2 : bahâsıyla T, B.

⁴⁴² el-kıssa T, B : –P1, E, P2.

⁴⁴³ Süleymân ‘aleyhisselâmın P2 : Süleymân’ın P1 ; Süleymân Peygamber’in E ; Süleymân ‘aleyhisselâm T, B.

⁴⁴⁴ mezkûre Şemsiyye’ye P1, P2 : mezkûr Şemsiyye’ye E ; mezkûr Şemsiyye T, B.

⁴⁴⁵ mahabbeti ziyâde oldu P1, E : mahabb oldu P2 ; mahabbet T ; mahabb B.

⁴⁴⁶ gözedirdi P1, E, P2 : Ve Şemsiyye dahi fırsatını gözedirdi kim Hazret-i Süleymân ‘aleyhisselâm ne vechile hiyeli ve hud‘ idüp, bir put düzdürdi T, B.

⁴⁴⁷ Süleymân P1, P2, T, B : +Peygamber E.

⁴⁴⁸ kalb-i selîm ve E, P2 : –P1 ; kalb-i sem ve T, B.

⁴⁴⁹ vardı ve P1 : varup E, P2, T, B.

⁴⁵⁰ Ve E, P2, T : –P1, B.

fursatı gözedirdi. Hemân yüzün gözün burtardı ve⁴⁵² bî-huzûrluk sûretin gösterdi ve temâruz⁴⁵³ izhâr eyledi. Ve Hazret-i Süleymân ‘aleyhisselâm⁴⁵⁴ ana merhamet yüzünden biraz acındı ve ‘illetinin aslını⁴⁵⁵ sordı. Ol dahi bu bahâne ile Hazret-i Süleymân’a⁴⁵⁶ şöyle ‘arz-ı hâl eyledi ki “bir maraz-ı sevdâvî ve bir âfet-i vesvâsî⁴⁵⁷ bana ‘âriz olmuşdur ve andan gönlüme ziyâde gamm u gussa⁴⁵⁸ gelmişdir⁴⁵⁹” didi⁴⁶⁰. Hazret-i Süleymân⁴⁶¹ ‘aleyhisselâm eyitdi: “Her marazın bir menşe’i ve her ‘arazın⁴⁶² bir mebde’i vardır. [7b] Eğer bu hastalığın aslına vâkıf ve bu teşevvüşün⁴⁶³ sebebine⁴⁶⁴ ‘ârif olursak, makdûrumuzu⁴⁶⁵ sarf eyleyelim⁴⁶⁶ ve bu ‘ârizaya mümkün olduğu kadar ‘ilâc bulalım”. Şemsiyye⁴⁶⁷ eyitdi: “Şöyle ma’lûm-ı hazret ola ki küççükden berü babam ile ziyâde ülfet bağlamışdım ve ‘akl u fikrimde anın hayâlini tutmuşdum⁴⁶⁸. Ve anın şahsı⁴⁶⁹ nazarımdan gâ’ib olalı cemî⁴⁷⁰ havâsım şaşdı ve dükeli a’zâm sust oldu ve korkarım ki bu maraz gitdikçe ziyâde ola ve ‘âkıbet beni öldüre veyâhûd⁴⁷¹ dîvâne eyleye” deyüp hâmûş oldu⁴⁷². Hazret-i Süleymân ‘aleyhisselâm⁴⁷³ bu kazıyyeden⁴⁷⁴ ziyâde munkabız oldu⁴⁷⁵ ve ol hâlden⁴⁷⁶ tamâm te’essüf kıldı. Andan sonra biraz fikr eyledi ve Şemsiyye’ye⁴⁷⁷ telâtüf birle⁴⁷⁸ eyitdi: “Bundan gam çekme ve bu râzı kimseye⁴⁷⁹ açma. İns hekimleri ve cin

⁴⁵¹ ol P1, E, P2, B : -T.

⁴⁵² yüzün gözün burtardı ve E, P2, T, B : yüzün burtardı ve gözüyle P1.

⁴⁵³ temâruz P1, P2, T, B : ‘âriz E

⁴⁵⁴ Ve Hazret-i ... ‘aleyhisselâm P2 : Ve Hazret-i Süleymân P1 ; Hazret-i Süleymân ‘aleyhisselâm E, T, B.

⁴⁵⁵ ‘illetinin aslını P1 : ‘illetinin aslın E, P2 ; ‘illetin aslın T, B.

⁴⁵⁶ Hazret-i Süleymân’a P1, E, P2 : Süleymân ‘aleyhisselâm T, B.

⁴⁵⁷ vesvâsî P1, E, P2 : vesvâs T, B.

⁴⁵⁸ gussa P1, E, P2 : gussaya T, B.

⁴⁵⁹ gelmişdir P1, E, P2 : mümtelâ olmuşum T, B.

⁴⁶⁰ didi T, B : -P1, E, P2.

⁴⁶¹ Hazret-i Süleymân P1, E, P2 : kelime-i Hazret-i Süleymân T, B.

⁴⁶² ve her ‘arazın P1, E, P2 : -T, B.

⁴⁶³ teşevvüşün P1 : teşvîşin E, P2, T, B.

⁴⁶⁴ sebebine E, P2, T, B : sebine P1.

⁴⁶⁵ makdûrumuzu P1, E, P2 : mikdârumuzu T, B.

⁴⁶⁶ eyleyelim P1, E, P2 : eyledelim T, B.

⁴⁶⁷ Şemsiyye P1, E, P2 : Şemsiye T, B.

⁴⁶⁸ anın hayâlini tutmuşdum P1, P2 : anın hayâlini dutmuş idim E ; anın hayâlin dolmuşdum T, B.

⁴⁶⁹ şahsı P1, P2 : şahs E, T, B.

⁴⁷⁰ cemî‘ P1, E, P2 : bî-cemî‘ T, B.

⁴⁷¹ veyâhûd P1, E, T, B : veyâ P2.

⁴⁷² deyüp hâmûş oldu T, B : -P1, E, P2.

⁴⁷³ ‘aleyhisselâm P1, E, T, B : Peygamber P2.

⁴⁷⁴ kazıyyeden P1, P2, T, B : kazıyyeye E.

⁴⁷⁵ oldu P1, E, P2 : -T, B.

⁴⁷⁶ hâlden P1, P2, T, B : hâle E.

⁴⁷⁷ Şemsiyye’ye P1, E, P2 : Şemsiye’ye T, B.

⁴⁷⁸ birle P1, E, P2 : -T, B.

⁴⁷⁹ râzı kimseye P1, P2 : râzı kimesneye E ; râz kimesneye T, B.

habîrleri görsünler. Ve⁴⁸⁰ sana her ne vechile mümkün ise ‘ilâc itsünler’. Şemsiyye⁴⁸¹ eyitdi: “*Ben kendü⁴⁸² ilâcımı bilürüm. Andan gayrı bir⁴⁸³ vechile kâbil-i imkân⁴⁸⁴ değildir. Eğer didüğüm olursa febihâ ve illâ bana kimesne⁴⁸⁵ ‘ilâc itmesün ve yok yere zahmet çekmesün’.* Süleymân ‘*aleyhisselâm* eyitdi: “*İlâcın nedir görelim ve murâdın ne ise [i]di idelim’.* Hâtûn eyitdi: “*Murâdım budur ki cihânın⁴⁸⁶ üstâd-ı kâmilleri ve mâhir nakkaşlar[ı]⁴⁸⁷ ve sûret-girleri benim babamın sûretin [8a] ve şekl ü endâmın ve nakşını⁴⁸⁸ düzüp, sûretini benimle bile⁴⁸⁹ koyasız. Tâ ki bana mûnis ola ve anın fikri ve hevesi hayâlimden gide’.* Ve ol zamânda⁴⁹⁰ anların dîninde sûret düzmek ve tasvîri evde⁴⁹¹ ve ‘ibâdet-hâned⁴⁹² komak câ’iz⁴⁹³ idi ve Süleymân ‘*aleyhisselâmın⁴⁹⁴ mezkûreye ziyâde mahabbeti olmağla bir sözünü iki eylemezdi⁴⁹⁵.* Ve ‘ale’t-ta’cîl buyurdı ki cin gavvâsları⁴⁹⁶ bahrdan la’l ü cevâhir ve ins sayyâğları berr ü ma’âdinden hayli vâfir yâdigârlar⁴⁹⁷ çıkardılar. Şemsiyye’nin⁴⁹⁸ babası şeklinde ve hey’et ü endâmında⁴⁹⁹ bir sûret düzdiler⁵⁰⁰. Anlar dahi Hazret-i Süleymân ‘*aleyhisselâmın* buyuruğun⁵⁰¹ ganîmet bilüp, bir a’lâ şekl ü sûret⁵⁰² ve bir⁵⁰³ ra’nâ tasvîr ü hey’et düzdiler ki ana nazar eyleyen⁵⁰⁴ kimesne hüsn ü letâfetden

⁴⁸⁰ *Ve* P1, E, P2 : -T, B.

⁴⁸¹ Şemsiyye P1, E, P2 : Şemsiye T, B.

⁴⁸² *kendü* P1, P2, T, B : -E.

⁴⁸³ *bir* T, B : -P1, E, P2.

⁴⁸⁴ *kâbil-i imkân* P1, B : *kâbil ü imkân* E, P2, T.

⁴⁸⁵ *bana kimesne* P1 : *kimesne bana* E, P2, T, B.

⁴⁸⁶ *cihânın* P2 : *cihân* P1 ; *cihânın cihânın* E ; *cihânun* T, B.

⁴⁸⁷ *nakkâşlar[ı]* P1, E, P2 ; *tenşelleri* T, B.

⁴⁸⁸ *sûretin ... nakşını* P1, P2 : *sûret ü şeklin ve endâmın ve nakşını* E ; *sûretin ve şekl ü endâmın ve nakş* T, B.

⁴⁸⁹ *bile* P1, E, P2 : -T, B.

⁴⁹⁰ *zamânda* P1, P2, T, B : *zamân* E.

⁴⁹¹ *evde* P1, E, P2 : *evüdde* T, B.

⁴⁹² ‘*ibâdet-hâned* P1, E, P2 : ‘*ibâdet-hânda* T, B.

⁴⁹³ *câ’iz* E, P2, T, B : +değil P1 (“değil” kelimesi P1’de satır üzerine sonradan eklenmiş durumdadır).

⁴⁹⁴ Süleymân ‘*aleyhisselâmın* T, B : Hazret-i Süleymân ‘*aleyhisselâm* P1 ; Hazret-i Süleymân ‘*aleyhisselâmın* E ; Hazret-i Süleymân’ın P2.

⁴⁹⁵ *mezkûreye ... eylemezdi* P1 : *mezkûreye mahabbeti ziyâde artuk idi ve bir sözünü iki eylemezdi* E ; *mezkûreye mahabbeti artuk idi ve bir sözünü iki eylemezdi* P2, T, B.

⁴⁹⁶ *gavvâsları* P1 : +berden ve P1, E, P2, T, B (“berden” kelimesi aslında P1’de de mevcut bulunmakla beraber sonradan kelimenin üzeri çizilmiştir).

⁴⁹⁷ *ma’âdinden ... yâdigârlar* P2 : *ma’âdinden vâfir* P1 ; *ma’âdinden hayli vâfir* E ; *ma’âdinden vâfir yâdigâr* T, B.

⁴⁹⁸ Şemsiyye’nin P1, E, P2 : Şemsiye T ; Şemsiye’nün B.

⁴⁹⁹ *hey’et ü endâmında* P1, E, P2 : *hey’et-i endâmında* T, B.

⁵⁰⁰ *düzdiler* T, B : *düzeler* P1, E, P2.

⁵⁰¹ Süleymân ... *buyuruğun* P1 : Süleymân ‘*aleyhisselâmın* *buyurduğunu* E ; Süleymân’ın *buyuruğun* P2 ; Süleymân ‘*aleyhisselâmın* *buyurduğunu* T ; Süleymân’un *buyurduğunu* B.

⁵⁰² *şekl ü sûret* P1, E, P2 : *şekl-i sûret* T, B.

⁵⁰³ *bir* P1, E, P2 : -T, B.

⁵⁰⁴ *eyleyen* P1, E, T, B : *iden* P2.

medhûş olurdu⁵⁰⁵. Ve⁵⁰⁶ üzerinde murassa⁵⁰⁷ olan cevâhir-i ma'âdini⁵⁰⁸ müşâhede⁵⁰⁹ eyleyenler hayrân ü bî-hoş olurlardı⁵¹⁰. Hâsılı hâtûn-ı mezkûre⁵¹¹ bu sanemi yanına alup⁵¹², gece ve gündüz ana nazar idüp, eğlenürdi ve ansız bir ân ve bir lâhza⁵¹³ olmazdı. Meğer anın murâdı babasının sûretiyle eğlenmek değil idi. Belki anın babalarının ve dedelerinin dîni putperestlik idi⁵¹⁴. Mezkûr sûreti bahâne ile düzdürüp⁵¹⁵, anın 'ibâdetine meşgûl olmak isterdi fe-emmâ Hazret⁵¹⁶-i Süleymân 'aleyhisselâmın hâssekipleri ile [8b] bu⁵¹⁷ sarâyın içinde olurdu. İstedüğü gibi 'ibâdet idemezdi. Ol sebebdan Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâma tazarru'lar idüp⁵¹⁸ kendüye mahsûs başka bir yerçeğiz istedi ve Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâm ana ziyâde mâ'il idi ve bu söz kendüye muvâfık geldi⁵¹⁹. Zamân-ı kalilde kendüye bir a'lâ köşk yaptırdı ve mezkûr köşkün hâliyâ Aydıncık'da nişânları vardır ki⁵²⁰ ana Kasr-ı Süleymân dirler ve 'avâm galat idüp Taht-ı Süleymân dirler. Ve mezkûr köşk⁵²¹ yapıldıktan sonra Şemsiyye'yi⁵²² hâssekipler arasından çıkarup anda⁵²³ koydu ve emr eyledi ki hâtûnun istedüğü kimesneden gayrı⁵²⁴ ol köşke girmeye ve Şemsiyye mezkûr⁵²⁵ köşkte tenhâ kalup, gece ve gündüz puta⁵²⁶ 'ibâdet itmeğe meşgûl ü müdâvim⁵²⁷ oldu. Ve Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâm kendü 'âleminde olup, gâhî ana ziyârete varırdı⁵²⁸ ve ins ü cinnin ve tayr u vahşin ve cemî' âlem halkının

⁵⁰⁵ olurdu T, B : -P1, E, P2.

⁵⁰⁶ Ve P1, E, P2 : -T, B.

⁵⁰⁷ murassa' P1, E, P2 : -T, B.

⁵⁰⁸ cevâhir-i ma'âdini P1, P2 : cevâhir ü ma'âdini E, B ; cevâhir ü ma'âdi T.

⁵⁰⁹ müşâhede P1, E, P2 : müşâhid T, B.

⁵¹⁰ olurlardı P1, E, P2 : olurdu T, B.

⁵¹¹ mezkûre P1, E, P2 : mezkûr T, B.

⁵¹² yanına alup P1, E, P2 : yanında olup T ; yanında alup B.

⁵¹³ bir ân ve bir lâhza P2 : bir ân P1 ; bir lâhza ve bir ân E ; bir lâhza bir ân T, B.

⁵¹⁴ idi P1, E, P2 : eyledi T, B.

⁵¹⁵ düzdürüp P2 : düzrüp P1 ; düzdürdü E ; düzrüp dürüp T, B.

⁵¹⁶ fe-emmâ Hazret P2 : fe-emmâ P1, T, B ; Ammâ ki E.

⁵¹⁷ bu P1 : bir E, P2, T, B.

⁵¹⁸ Hazret-i ... idüp P1, P2 : Süleymân hazreti 'aleyhisselâma tazarru'lar E ; Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâma tazarru'la T, B.

⁵¹⁹ Hazret-i ... geldi T, B : Süleymân Peygamber ana ziyâde mâ'il idi ve bu söz kendüye muvâfık oldu E ; Hazret-i Süleymân'ın ana mahabbeti ziyâde olmağın bu söz kendüye muvâfık geldi P1 ; Hazret-i Süleymân ana ziyâde mâ'il idi ve bu söz kendüye muvâfık oldu P2.

⁵²⁰ vardır ki P1, E, P2 : var idi ki T ; var eyledi ki B.

⁵²¹ köşk P1, E, P2 : köşkün T, B.

⁵²² Şemsiyye'yi P1, P2 : Şemsiyye E ; Şemsiyye'yi T, B.

⁵²³ anda P1 : ana E, P2, T, B.

⁵²⁴ gayrı P1, E, P2 : +kimse T, B.

⁵²⁵ Şemsiyye mezkûr E, P2 : Şemsiyye-i mezkûre P1, T, B.

⁵²⁶ puta P1, E, P2 : -T, B.

⁵²⁷ müdâvim P1, E, P2 : müdâvemet T, B.

⁵²⁸ ana ziyârete varırdı P1 : anı varup ziyâret iderdi P2 ; anı ziyâret iderdi E ; ziyâret iderdi T, B.

ahvâlini görüp⁵²⁹ mesâlihini gözetmekden hâlî olmazdı. Ve⁵³⁰ kendünün dahi 'ibâdeti var idi. Ana müteveccih olup mezkûre Şemsiyye'nin⁵³¹ ahvâlinden haberdâr olmazdı ve puta 'ibâdet eyledüğünden âgâh düşmezdi fe-emmâ ki kendüsü hem peygamber ve⁵³² hem [9a] pâdişâh idi ve bu sıfatların birisiyle mevsûf olan kimesneye lâzımdır ki cemî' halkın ahvâlini göre⁵³³ ve Hakk te'âlânın 'ibâdetine kandıra ve emre itâ'at eylemeyenleri doğru yola getüre. Ve Hazret-i Süleymân⁵³⁴ 'aleyhisselâm⁵³⁵ ol 'avrete meyl idüp, kendü hevâsına salıverip, ahvâlini tefahhus ü tefakkud eylemeye⁵³⁶ mukayyed olmadığı için Hakk te'âlâ ana⁵³⁷ 'itâb sûretinde bir mihnet-i 'azîme gümâşte⁵³⁸ eyledi. Ve sâ'ir peygamberân-ı hâdî⁵³⁹-i sübül ve enbiyâ-i ülü'l-'azm * mine'r-rüsül⁵⁴⁰ kavimleri elinden ve ümmetleri evcinden çekegeldikleri gibi şedâ'id ü mülimmât ve beliyyât ü eziyyât gibi⁵⁴¹ berr ü bahr ve ins ü cin ve tayr u vahş⁵⁴² ve cemî'⁵⁴³ kâ'inât üzerine hâkim ü mutasarrıf ve kâdir ü mâlik iken ol mertebeden ma'zûl olup, imtihâna düşdi⁵⁴⁴. Zübde-i hikâyeti ve 'umde-i rivâyeti oldır ki ehl-i tefsîrin ekseri ve kısas-ı enbiyânın râvîleri takrîr ü tahrîr ve tenkîh ü tastîr eylediler⁵⁴⁵. Ve icmâli dahi⁵⁴⁶ budur ki erbâb-ı kemâl ü fazl ve ehl-i şer' ve ashâb-ı 'akl katında rûşen ü münîruhünne(?) belki *-ke's-şemsi⁵⁴⁷ fî nehâri's-sayfi âşikâr ü mübîn⁵⁴⁸*—dir ki Hazret-i Süleymân Peygamber⁵⁴⁹ 'aleyhisselâmın

⁵²⁹ görüp P1, E, P2 : +ve T, B.

⁵³⁰ Ve P1, E, P2 : -T, B.

⁵³¹ mezkûre Şemsiyye'nin P1, P2 : mezkûr Şemsiye'nin E ; mezkûr Şemsiye'nün T, B.

⁵³² ve P1, P2, T : -E, B.

⁵³³ göre P1, E, P2 : +gözede T, B.

⁵³⁴ Süleymân P1, P2, T, B : +Peygamber E.

⁵³⁵ 'aleyhisselâm E, T, B : -P1, P2.

⁵³⁶ eylemeye P1, P2 : itmeğe E, T, B.

⁵³⁷ ana P1, E, T, B : -P2.

⁵³⁸ 'azîme gümâşte E : 'azîm gümâşte P1, P2 ; 'azîm kâşte T, B.

⁵³⁹ hâdî P1, E, P2 : hünâdî T, B.

* **Kur'ân-ı Kerîm**'de Hz. Muhammed, Hz.Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ için kullanılan tabir. Daha detaylı bilgi için bkz. Muhammed Aruçi, "Ülü'l-azm", **DİA**, C. XLII, İstanbul 2012, s. 294-295.

⁵⁴⁰ rüsül P1, E, P2 : mürselîn T, B.

⁵⁴¹ çekegeldikleri ... gibi : P1: çekegeldikleri şedâ'id ü mülimmât ve beliyyât ü eziyyât gibi E, P2 ; çekegeldi geldikleri ve mülimmât ü nebiyât ve eziyyât T ; çekegeldikleri şedâ'id ü mülimmât ve beliyyât ü eziyyât B "geldi" kelimesi T'de yuvarlak içine alınmıştır.

⁵⁴² tayr u vahş P1, P2 : tuyûr u vuhûş E ; taru ve haşere T, B.

⁵⁴³ cemî' E, P2, T : -P1.

⁵⁴⁴ mutasarrıf ... düşdi P1, E, P2 : mutasarrıf iken ol mertebeden ma'zûl olup imtihâna düşüldü T, B.

⁵⁴⁵ Zübde-i ... eylediler P1, E : 'Umde-i rivâyeti ve zübde-i hikâyeti oldur ki ehl-i tefsîrin ekseri ve kısas-ı enbiyânın râvîleri takrîr ü tahrîr ve tenkîh ü tastîr eylediler P2 ; Râvîlerin rivâyeti ve hâkîlerin hikâyet ve ehl-i tefsîrin ve kısas-ı râvîleri takrîr ü tahrîr ve tenkîh ü satîr eylediler T, B.

⁵⁴⁶ dahi P1, E : -P2, T, B.

⁵⁴⁷ *ke's-şemsi* P1, E, P2 : *küllü's-şemsi* T, B.

⁵⁴⁸ كالشمس في نهار الصيف اشكار و مبين "Yaz günü güneş gibi aşikâr ve belli" mealinde bir teşbih.

⁵⁴⁹ Peygamber P2, T, B : -P1, E.

pâdişâhlığı⁵⁵⁰ ve sâ'ir kabâ'il-i ins ü cin ve cemî' esnâf-ı tayr u vahş⁵⁵¹ ve zevî'l-
 'ukûl [9b] ve gayrihüm üzerine hâkim ü mutasarrıf olduğu⁵⁵² mühr-i şerîfin hâssası⁵⁵³
 idi. Zîrâ kim⁵⁵⁴ ol mühr cennetden çıkmış idi. Ve⁵⁵⁵ içinde Hakk teâlânın⁵⁵⁶ İsm-i
 A'zam'ı dahi⁵⁵⁷ yazılmış idi. Ve kaçan Hazret⁵⁵⁸-i Süleymân 'aleyhisselâm anı
 parmağına giyerdi. Ve⁵⁵⁹ ins ü cin ve tayr u vahş⁵⁶⁰ ve yel ve cemî' mahlûkât
 ihtiyârsız demür mîknâtısa mukterib ve çörçöp⁵⁶¹ keh-rübâyâ müncezib olduğu gibi
 İsm-i A'zam'a müsahhar ü münkâd ve Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâma⁵⁶² tâbi-i
 mutlak bî-ta'aruz 'ibâd⁵⁶³ olurlardı. Ve ol mührü dâ'im tahâret üzerine giyerdi ve
 helâyâ girdüğü⁵⁶⁴ zamânda ve cimâ' eylediği hinde⁵⁶⁵ kendüde komazdı. Belki ana
 bir câriye ta'yîn eyledi ki adı Emîne idi⁵⁶⁶ ve mezkûr olan⁵⁶⁷ zamânlarda mührü
 Emîne'ye⁵⁶⁸ teslîm iderdi. Ve Emîne mührü tutar⁵⁶⁹ dururdu. Tâ⁵⁷⁰ Hazret-i Süleymân
 'aleyhisselâm⁵⁷¹ hâcetinden fâriğ olup, tahâret eyleyince andan sonra ana teslîm
 iderdi. Ve ba'zı kussâslar⁵⁷² rivâyet iderler ki mühr-i şerîfe⁵⁷³ kendüden gayrı
 kimesne yapışmazdı. Ammâ cevâhîrle murassa' dürr-i meknûndan hukka gibi zarfı⁵⁷⁴
 var idi. Ve tahâretsiz olduğu zamânda ol zarfın⁵⁷⁵ içine kordı. Ve mezkûre
 Emîne'yi⁵⁷⁶ anı gözetmeğe kordı ve⁵⁷⁷ ta'yîn eylemişdi. Tâ ki⁵⁷⁸ tahâretsiz olunca

⁵⁵⁰ pâdişâhlığı P1, P2 : pâdişâhlık T, B.

⁵⁵¹ cemî' ... vahş P1, E : tayr u vahş ve esnâf P2 ; cemî' esnâf ü tayr ve haşer T, B.

⁵⁵² olduğu P1, E, P2 : oldı T, B.

⁵⁵³ hâssası E, T, B : hâssa P1, P2.

⁵⁵⁴ kim P1, E, P2 : ki T, B.

⁵⁵⁵ Ve P1, E, P2 : -T, B.

⁵⁵⁶ te'âlânın P1, P2, T : te'âlâ hazretlerinin E ; te'âlânun B.

⁵⁵⁷ dahi P2 : -P1, E, T, B.

⁵⁵⁸ Hazret P1, E, P2 : -T, B.

⁵⁵⁹ Ve P1 : -P2, E, T, B.

⁵⁶⁰ vahş P1, E, P2 : vuhuş T, B.

⁵⁶¹ çörçöp P1, E, T, B : خورچوی P2.

⁵⁶² Süleymân 'aleyhisselâma P1, P2 : Süleymân'a E ; Süleymân 'aleyhisselâm T, B.

⁵⁶³ 'ibâd P1, P2, T, B : ve 'inâd E.

⁵⁶⁴ girdüğü P1, E, P2 : girdüken T, B.

⁵⁶⁵ hinde P1, E, P2 : zamânda T, B.

⁵⁶⁶ eyledi ... idi P1, P2 : eyledi adı Emîne idi E ; eylemişdi Âmine idi T, B.

⁵⁶⁷ olan P1 : -E, P2, T, B.

⁵⁶⁸ Emîne'ye P1, E, P2, T : Âmine'ye B.

⁵⁶⁹ Emîne mührü tutar P1 : Emîne mührü tutardı E, P2 ; Emîne mührü tutardı T ; Âmine mührü tutardı B.

⁵⁷⁰ Tâ P1, E, P2 : -T, B.

⁵⁷¹ 'aleyhisselâm E, T, B : -P1, P2.

⁵⁷² kussâslar P1, E, P2 : kussaslar T, B.

⁵⁷³ mühr-i şerîfe P1 : mührü E, P2 ; mezkûr mühr-i şerîfi T, B.

⁵⁷⁴ zarfı P1, E, T, B : sarfı P2.

⁵⁷⁵ zarfın P1, E, P2 : zarfına T, B.

⁵⁷⁶ mezkûre Emîne'yi P1, E, P2 : mezkûr Emîne'yi T ; mezkûr Âmine'yi B.

⁵⁷⁷ anı gözetmeye kordı ve T, B : anı getürmeye gözetmeye E ; anı gözetmeye P1, P2

⁵⁷⁸ ki P1, E, T, B : -P2.

gözede dura⁵⁷⁹ ve illâ Emîne⁵⁸⁰ kendüsü mühre yapışmazdı⁵⁸¹. –*Vallâhu a'lemü eyyü zâlike kad kâne [10a] kemmele⁵⁸² insânin ve 'aklin nev'u âdemiyâtihî muhakkakun ve ma'lûmun ve mücerrebün ve mefhûmun⁵⁸³* –dur ki cin tâ'ifesi ve perî heykelleri⁵⁸⁴ âteşden olup ve âteşe hükm-i kâhir ve kasr-ı kâhir⁵⁸⁵ olmayınca hâk üzerine serkeş olur. Ve⁵⁸⁶ dâ'imâ ana isti'lâ ve sevb kâsı ider. Ve ol sebebdan Hazret-i Süleymân '*aleyhisselâmın* hıdmetinde olan cinnîler ve taht-ı hükûmetinde olan perîler eğerçi mühr[e] kuvvetle ıztırârî itâ'at iderlerdi fe-emmâ ki⁵⁸⁷ kendü tabî'atlarına göre şeytânlıklarını komazlardı. Ve cin tâ'ifesinden bir şeytân-ı azgun⁵⁸⁸ ve dev-i mel'ûn var idi⁵⁸⁹ ki ana Sahr bin Kâhiru'l-cinnî⁵⁹⁰ dirlerdi. Ve mezkûr Sahr ol zamânda⁵⁹¹ sâ'ir cinnîlerin⁵⁹² mürebbîsi idi ve kendüyü Süleymân Peygamber⁵⁹³ '*aleyhisselâm* ile berâber tutardı. Ve her⁵⁹⁴ husûsda tekebbür ü 'inâd iderdi ve Şeytân '*aleyhillâ'ne* dahi anı kandırırdı. Ve ekser devler ana vesvese iderlerdi. Ve ol mel'ûn Hazret-i Süleymân '*aleyhisselâmın* fırsatını gözedirdi⁵⁹⁵. Ammâ mühr[ün] heybetinden⁵⁹⁶ havf iderdi. Ol sebebdan ana zarar değirmeğe veyâhûd bir reng itmeğe kâdir olmazdı⁵⁹⁷. Sonra mührü uğurlamağa kâsı eyledi ve muttasıl ana çalışırdı fe-emmâ ki Hakk te'âlânın kudreti yetiştirdi ve⁵⁹⁸ dev-i mel'ûnun fırsatı düşdi. Ve⁵⁹⁹ Hazret-i Süleymân '*aleyhisselâm*⁶⁰⁰ kalb-i selîm ve hâtır-ı müstakîm [10b] birle tahâret-

⁵⁷⁹ dura P1, E, P2 : –T, B.

⁵⁸⁰ Emîne P1, E, P2, T : Âmîne B.

⁵⁸¹ yapışmazdı P1, E, P2 : للمبشردى T, B.

⁵⁸² kemmele P1, P2 : kemâl E ; küllü T, B.

⁵⁸³ “Allah her şeyi bilendir. Bilindiği, tecrübe edildiği ve anlaşıldığı üzere her insanın aklı da muhakkak kendininidir” mealinde İslam literatüründe bir vecize.

⁵⁸⁴ heykelleri P1, E, P2 : mîkelleri T, B.

⁵⁸⁵ ve kasr-ı kâhir P1: kâsira E ; kasr P2 ; kâsi T, B.

⁵⁸⁶ Ve P1, E, P2, B : –T.

⁵⁸⁷ ki P2 : –P1, E, T, B.

⁵⁸⁸ tâ'ifesinden ... azgun P1, T, B : tâ'ifesinde var bir azgun ve bir şeytân E ; tâ'ifesinde bir şeytân-ı azgun P2.

⁵⁸⁹ idi P1, E, P2 : eyledi T, B.

⁵⁹⁰ Sahr bin Kâhiru'l-cinnî P1, P2 : Kâhiru'l-cinnî E ; Sahr bin قالراجن T, B.

⁵⁹¹ Sahr ol zamânda P1, E, P2 : ol zamânla T, B.

⁵⁹² cinnîlerin P1, E, P2 : cinlerün T, B.

⁵⁹³ Süleymân Peygamber P1 : Süleymân E ; Hazret-i Süleymân P2, T, B.

⁵⁹⁴ her P1, E, T, B : –P2.

⁵⁹⁵ gözedirdi P1, E, P2 : gözedirlerdi T, B.

⁵⁹⁶ heybetinden P1, E, P2 : cenînden T, B.

⁵⁹⁷ zarar ... olmazdı P1, E, P2 : zarar görmeğe kâdir olmazlardı ve bir reng itmeğe kâdir olamazlardı T, B.

⁵⁹⁸ ve P1, E, P2 : –T, B.

⁵⁹⁹ Ve P1, P2 : –E, T, B.

⁶⁰⁰ '*aleyhisselâm* T, B : –P1, P2 ; '*aleyhisselâmın* E.

hâneye girdi ve⁶⁰¹ mühr-i şerîfi âdet üzerine Emîne'ye⁶⁰² teslîm eyledi. Allâhu te'âlânın⁶⁰³ irâdetiyle helâda biraz eğlendi ve Sahr-ı lâ'în fursatı⁶⁰⁴ ganîmet bilüp, fi'l-hâl helânın⁶⁰⁵ içinde⁶⁰⁶ hâşâ⁶⁰⁷ Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâmın⁶⁰⁸ şekline girdi ve anın giydiği kaftanlar sûretin üzerine giydi ve anın başındaki dülbendini ve tâcını⁶⁰⁹ aynıyle benzetdi başına aldı⁶¹⁰. Ve sözüne ve kelimâtına taklîd idüp⁶¹¹ Emîne'nün önüne⁶¹² çıkageldi. Ve Emîne⁶¹³ anı Süleymân 'aleyhisselâm⁶¹⁴ sandı. Evvelki 'âdet üzerine hâtemi ana teslîm eyledi ve ol mel'ûn mührü parmağına geçürüp ol şekl ü endâmla geçüp taht üzerinde oturdu. Bir vechile ki⁶¹⁵ aslâ kimesne şekk eylemezdi ki Süleymân 'aleyhisselâm kendüsü ola. Ve dâ'imâ Hazret⁶¹⁶-i Süleymân 'aleyhisselâmın hıdmetinde durup, cemî' hükm ü tasarrufâtını ve sa'y ü tedbirâtını görürdi. Ve götürü ahvâlinden haber-dâr idi. Yine ol üslûb üzerine hükm ü hükûmete⁶¹⁷ ve emr ü nehy itmeğe başladı ve cemî' ins ü cin ve tayr u vahş ve rîh⁶¹⁸ ve bi'l-cümle Süleymân 'aleyhisselâma⁶¹⁹ itâ'at eyleyen eşyânın cümlesi buna⁶²⁰ dahi sâmi' vü mutî' oldılar. Ol sebeble ki mühür anın elinde idi ve anlar İsm-i [11a] A'zam'a müsahhar idiler. Ve hâtemi gözedirlerdi ve çâr u nâ-çâr mühür tutana⁶²¹ tâbi' olurlar idi. Ve⁶²² ol zamânda mezkûr lâ'în her ne istese idi iderdi⁶²³. Ammâ Hakk te'âlânın hikmeti ve peygamberlik makâmının heybeti şöyle iktizâ⁶²⁴ eyledi ki Süleymân Peygamber⁶²⁵ 'aleyhisselâm mihnete düşüp, ol felâketden halâs

⁶⁰¹ ve P1, E, P2 : -T, B.

⁶⁰² Emîne'ye P1, E, P2 : Âmîne'ye T, B.

⁶⁰³ Allâhu te'âlânın P1 : Allâh tebârek ve te'âlânın E ; Allâh'ın P2, T, B.

⁶⁰⁴ fursatı P1, E, P2, B : fursatını T.

⁶⁰⁵ helânın P1, E, P2 : nun T, B.

⁶⁰⁶ içinde T, B : içinden P1, E, P2.

⁶⁰⁷ hâşâ P1, E, P2 : -T, B.

⁶⁰⁸ 'aleyhisselâmın P1, E, T, B : 'aleyhisselâm P2.

⁶⁰⁹ dülbendini ve tâcını P1, E, P2 : dülbendi ve tâcı T, B.

⁶¹⁰ başına aldı P1, P2 : ve başına aldı E ; -T, B.

⁶¹¹ idüp E, P2, B : iderdi P1 ; idüp ve T.

⁶¹² Emîne'nün önüne T : Emîne'nin üzerine P1, E ; Emîne üzerine P2 ; Âmîne'nün önüne B.

⁶¹³ Emîne P1, E, P2, T : Âmîne B.

⁶¹⁴ 'aleyhisselâm T, B : -P1, E, P2.

⁶¹⁵ ki P1, E, P2 : kim T, B.

⁶¹⁶ Hazret P1, E, P2 : -T, B.

⁶¹⁷ hükûmete P1, E, P2 : hükûmet T, B.

⁶¹⁸ vahş ve rîh P1, E, P2 : ve haşer ve rîhe T, B.

⁶¹⁹ Süleymân 'aleyhisselâma P1, E : Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâma P2 ; Süleymân 'aleyhisselâm hazretlerine T ; Süleymân Peygamber 'aleyhisselâm hazretlerine B.

⁶²⁰ buna E, P2, T, B : bu P1.

⁶²¹ mühür tutana P1, E, P2 : mührü T, B.

⁶²² Ve P1, E, P2, B : -T.

⁶²³ idi iderdi P1, E, P2 : ider idi T, B.

⁶²⁴ iktizâ P1, E, P2 : -T, B.

⁶²⁵ Süleymân Peygamber T, B : Süleymân P1, P2 ; Hazret-i Süleymân E.

bulunca⁶²⁶, mezkûr Sahrû'l-cinnî⁶²⁷ anın tahtında⁶²⁸ sûret-i cemâl gibi dururdu. Ve Hazret-i Süleymân'ın⁶²⁹ şer'inden ve buyuruğundan hâric⁶³⁰ bir zerre kadar⁶³¹ tasarruf itmeğe kâdir olmazdı. Hakk sübhâne ve te'âlânun⁶³² hıfz u hırâseti⁶³³ ve 'avn⁶³⁴ ü himâyeti ile⁶³⁵ bu cânibde Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâm ki⁶³⁶ tahâret-hâneden çıkup, Emîne'yi bulamadı⁶³⁷ ve mühürden⁶³⁸ ve mâcerâsından haber-dâr olmadı. Sarâyda arayup, Emîne'yi buldı ve andan mührü istedi. Emîne⁶³⁹ eyitdi: “*Sen kimsin ve*⁶⁴⁰ *benden ne istersin. Mührü Süleymân aldı*”. Ve sarây halkı bu⁶⁴¹ hâli duyunca seğırttiler gördiler ki taht üzerinde Süleymân durıdurur⁶⁴². Ve⁶⁴³ buna kimi 'ayyârdır ve kimi dîvânedir didiler⁶⁴⁴. Hâsılı⁶⁴⁵ Süleymân 'aleyhisselâm bu kaziyye[yi]⁶⁴⁶ görünce ziyâde bî-huzûr oldu. Ve ne kadar söylediye ana inanmadılar. Ol dahi hâl ne idüğün bilüp⁶⁴⁷ **[11b]** –*liyakdiya'llâhu*⁶⁴⁸ *emren kâne mef'ûlâ*⁶⁴⁹ – muktezâsınca rızâ vü teslîm –*vasbır ve mâ sabruke illâ bi'l-lâh*⁶⁵⁰ – mefhûmiyle 'âmil olup, çâr-nâ-çâr baş alup çıkup gitdi. Terk-i diyâr eyledi. Ve bu cânibde⁶⁵¹ Âsaf-ı devrân mezkûr devin ahvâlini müşâhede iderdi. Giderek ba'zı şer'e muhâlif

⁶²⁶ bulunca P1, E, P2 : olunca T, B.

⁶²⁷ Sahrû'l-cinnî P1, E, P2 : Sahr-ı La'în T, B.

⁶²⁸ tahtında P1, E, P2 : tahtından T, B.

⁶²⁹ Süleymân'ın P1, P2 : Süleymân E ; Süleymân 'aleyhisselâm T, B.

⁶³⁰ ve buyuruğundan hâric P1 : ve buyuruğundan hâric E ; ve buyuruğundan P2 ; buyuruğundan hâric T, B.

⁶³¹ kadar P1, E, P2 : –T, B.

⁶³² Hakk sübhâne ve te'âlânun B : Hakk te'âlânın P1, P2 ; Hakk te'âlâ hazretlerinin E ; Hakk te'âlânun T.

⁶³³ hıfz u hırâseti P1, E, P2 : hıfz-ı hırâseti T, B.

⁶³⁴ ve 'avn P1, E, T, B : –P2.

⁶³⁵ himâyeti ile E : himâyetle P1, P2 ; himâtiyle T, B.

⁶³⁶ ki P1 : –E, P2, T, B.

⁶³⁷ Emîne'yi bulamadı T : Emîne'yi bulmadı P1, E, P2 ; Âmine'yi bulamadı B.

⁶³⁸ mühürden P1, E, P2 : mühür T, B.

⁶³⁹ Emîne P1, E, P2, T : Âmine B.

⁶⁴⁰ kimsin ve P1, E, P2 : kimesne T, B.

⁶⁴¹ bu P1, E, P2 : –T, B.

⁶⁴² durıdurur P1, E, P2 : dururdu T, B.

⁶⁴³ Ve P1, E, P2 : –T, B.

⁶⁴⁴ 'ayyârdır ... didiler P1, E : dîvânedir ve kimi 'ayyârdır didiler P2 ; 'ayyârdır du ve kimi dîvânedir derler T ; 'ayyârdır der ve kimi dîvânedir derler B.

⁶⁴⁵ Hâsılı P1, P2, T, B : +Hazreti

⁶⁴⁶ bu kaziyye[yi] P1 : bunu E, P2, T, B.

⁶⁴⁷ Ol dahi ... bilüp P2 : Ol dahi hâl ne idüğün bilüp *liyakdiye* P1 ; Ol dahi hâl ne idüğün bilüp âyet E ; –T, B.

⁶⁴⁸ *Allâhu* P1, E, P2 : *ileyhi* T, B.

⁶⁴⁹ لَيْقُضِي اللهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا = “Çünkü Allah o mukadder olan işi yerine getirecekti.”, **Kur'ân-ı Kerîm**, Enfal, 8/44 (Ayetin tamamı değil, sadece bir kısmıdır).

⁶⁵⁰ وَسَبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِأَنَّهُ = “(Ey Peygamber!) Sabret! Sabrın da ancak Allah'ın yardımı ilemdir.”, **Kur'ân-ı Kerîm**, Nahl, 16/127 (Ayetin tamamı değil, sadece bir kısmıdır).

⁶⁵¹ Ve bu cânibde P1, E, P2 : Bu cânibden T, B.

nesneler⁶⁵² işlemeğe kasd ider⁶⁵³ oldu. Eğerçi elinden gelmezdi ammâ fikri ve re'yi⁶⁵⁴ bâtil cânibine nâzır⁶⁵⁵ idi. Ve⁶⁵⁶ ekser cin tâ'ifesine mâ'il olurdu ve gördi ki durmayup işini⁶⁵⁷ azdırdı, bâ-husûs ki sâbıkâ Emîne⁶⁵⁸ kıssasına ve Süleymân 'aleyhisselâm sarâyında mühür evcinden vâki' olan ahvâle vukûf bulmuşıdi⁶⁵⁹. Fikr ü firâsetle bildi ki tahtda⁶⁶⁰ oturan Süleymân değildir ve mahfice sarây halkından istifsâr-ı ahvâl eyledi. Ve anlar dahi duymuşlardı ve 'avretleri ve câriyeleri didiler ki "Evvel hayz gördüğümüz zamânda yanumuza uğramazdı, şimdi temiz olduğumuz vaktin bize gelmez. Hayz gördüğümüz vaktin gelüp, bizimle yatmak ister, biz⁶⁶¹ dahi kaçarız". Ve dahi gördiler ki⁶⁶² yemek yemez. Ve'l-hâsıl⁶⁶³ cemî' ahvâlini Âsaf'a didiler⁶⁶⁴ ve Âsaf İsm-i A'zâm'ı bilürdi ve sihirde ve gayrıda mâhir [12a] idi. Ana göre tedârük idüp, mezkûr la'înin yakması⁶⁶⁵ kasdına İsm-i A'zâm okumağa başladı. Ve bu niyyetle ki eğer Süleymân değil ise Hakk te'âlâ bizi andan kurtara ve eğer Süleymân kendüsü⁶⁶⁶ ise Hakk te'âlâ anı ıslâha⁶⁶⁷ getüre. Ve Âsaf İsm⁶⁶⁸-i A'zâm okuyunca mel'ûn-ı mezkûr tahtın yanına⁶⁶⁹ uğramaz oldu. Ve gördi ki cemî' işleri bağlandı⁶⁷⁰ ve şeytânlığı duyuldu, hemân kaçdı gitdi ve mührü deryâ-yı muhîtin çâk orta yerinde bıraktı⁶⁷¹. Ve cin tâ'ifesine "sizi Süleymân'ın hükmünden kurtardım" didi. Anlar dahi târ-mâr⁶⁷² oldılar. Ve⁶⁷³ Hakk te'âlânın irâdetiyle mührü bir⁶⁷⁴ balık yutdı ve yutduğı birle helâk oldu. Ve Hakk te'âlânın⁶⁷⁵ takdîriyle mevc ol balığı deniz kenârına atdı. Hazret⁶⁷⁶-i Süleymân 'aleyhisselâm felâketle ac ü zelîl gezer yürürdi.

⁶⁵² nesneler P1, E, P2 : işler T, B.

⁶⁵³ ider P1 : eyler E, P2, T, B.

⁶⁵⁴ fikri ve re'yi P1, E : fikri ve re'y P2 ; fikre varır T, B.

⁶⁵⁵ nâzır P1, P2, E : +ider T, B.

⁶⁵⁶ Ve P1, E, P2 : -T, B.

⁶⁵⁷ işini P1, E, P2 : -T, B.

⁶⁵⁸ sâbıkâ Emîne P1, E, P2 : bâkâ Emîne T, bâkâ Âmîne B.

⁶⁵⁹ vukûf bulmuşıdi P1, P2 : vukûf bulmuş idi E; vukûf bulmuşdu P2 ; vâkıf olmuşdu T, B.

⁶⁶⁰ tahtda P1, E, P2 : tahtında T, B.

⁶⁶¹ biz P1, E, P2 : -T, B.

⁶⁶² gördiler ki P1, E, P2 : götürdükleri T, B.

⁶⁶³ Ve'l-hâsıl P1, P2, T, B : el-hâsıl E.

⁶⁶⁴ ahvâlini Âsaf'a didiler P1, E, P2 : ahvâlin Âsaf bildirdiler T, B.

⁶⁶⁵ yakması P1, P2 : yakası E ; ba'ması T, B.

⁶⁶⁶ kendüsü P1, E, T, B : kendü P2.

⁶⁶⁷ anı ıslâha P1, E, P2 : ıslâh T, B.

⁶⁶⁸ İsm P1, P2, T, B : + isim E.

⁶⁶⁹ tahtın yanına P1, E, P2 : tahtın T, B.

⁶⁷⁰ bağlandı P1, E, P2 : bağladı T, B.

⁶⁷¹ bıraktı P1, E, P2 : +gitdi T, B.

⁶⁷² târ-mâr P1, T, B : târ ü mâr E, P2.

⁶⁷³ Ve E, P2 : -P1, T, B.

⁶⁷⁴ bir E, P2, T, B : -P1.

⁶⁷⁵ Ve Hakk te'âlânın P1, E, P2 : -T, B.

⁶⁷⁶ Hazret P1, P2 : Ve Hazret E ; -T, B.

Âhirü'l-emr⁶⁷⁷ deniz kenârına irişdi ve kasd eyledi ki bir gemiye binüp, ırâk memlekete baş alup gide. İttifâk gemi bulunmadı ve birkaç gün deniz yalısında gezdi yürüdü⁶⁷⁸. Bir gün muhkem aç kalmışdı. Ve yanında yiyeceği yoğidi. Mecrûhü'l-kalb, münkesirü'l-hâtır gezerken deniz kenârında bir balık buldı. Ve cû' belâsından kasd eyledi ki ol balığı gıdâ' idine⁶⁷⁹, içini temizleyüp, karnını yarduğı [12b] birle mühür⁶⁸⁰ çıkageldi. Ve gün gibi gözüne ve kalbine ziyâ virdi. Hemân bildi ki mihnet nihâyetin buldı. Hakk te'âlâ hazretlerine⁶⁸¹ vâfir şükürler eyledi ve mührü yuyup öpdü⁶⁸², başına kodı ve parmağına geçürdi. Ve secde-i şükür için başın⁶⁸³ yere kodı. Henüz başını⁶⁸⁴ yerden kaldırmadan cemî' ins ü cin ve tayr u vahş⁶⁸⁵ evvelki 'âdet üzerine üstüne cem' oldı ve başını⁶⁸⁶ secdeden kaldurup, yele emr eyledi ki⁶⁸⁷ varup tahtını getüre⁶⁸⁸. Bir ânın içinde yanında hâzır eyledi⁶⁸⁹. Ve Âsaf hazretleri ve cemî' ekâbir⁶⁹⁰ ü a'yân insden ve cinden ta'zîm ü tekrîm birle memlekete donadup⁶⁹¹, Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâmi istikbâl eylediler. Ve cân tene 'avdet eyledüğü gibi gerü evvelki hâline rücû' eyledi. Ve mel'ûn Sahrü'l-cinnî⁶⁹² mührü deryâ-yı muhîte bıraktıktan⁶⁹³ sonra baş alup, yedi deryânın öte ucunda⁶⁹⁴ bir sarb mekâna kaçdı gitdi idi⁶⁹⁵. Hemân ol hinde⁶⁹⁶ cin azgunları ve şeyâtîn⁶⁹⁷ tayyârları ana yetişüp, kayd u bendiyle tutup, Hazret-i Süleymân 'aleyhisselâmın hâkpâyına⁶⁹⁸ dürlü dürlü zecr⁶⁹⁹ ü 'ikâbla getürdiler. Ol dahi ana vâfir haşm ü 'itâb eyledikten sonra emr eyledi ki

⁶⁷⁷ Âhirü'l-emr P1, E, P2 : Ammâ T, B.

⁶⁷⁸ gezdi yürüdü P1, E, P2 : gezüp T, B.

⁶⁷⁹ idine P1, P2 : eyleye E ; ideyim T, B.

⁶⁸⁰ birle mühür P1, E, P2 : gibi bir mühr-i şerîf T, B.

⁶⁸¹ te'âlâ hazretlerine T, B : te'âlâya E ; te'âlâ hazretine P1, P2.

⁶⁸² mührü yuyup öpdü P1, P2 : mührü yuyup öpdü ve E ; mühür bulup öpdü T, B.

⁶⁸³ başın P1, P2 : baş T, E, B.

⁶⁸⁴ başını P1, T, B : başın E, P2.

⁶⁸⁵ vahş P1, E, P2 : ve haşer T, B.

⁶⁸⁶ üstüne ... başını P1, P2 : üstüne cem' oldı ve başın E ; üstünde cemî' olup ve başını T ; üstünde cemî' olup ve başını başını B.

⁶⁸⁷ ki P2 : -P1, E, T, B.

⁶⁸⁸ getüre P1, P2 : getürdü E ; getirüp hâzır eyleye ve T, B.

⁶⁸⁹ hâzır eyledi P1, E, P2 : bulundu T, B.

⁶⁹⁰ ekâbir P1, P2, T, B : erkân E.

⁶⁹¹ memlekete donadup P1, E, P2 : memleket donan T, B.

⁶⁹² Sahrü'l-cinnî P1, E, P2 : Sahr-ı enciz T, B.

⁶⁹³ muhîte bıraktıktan E, P2 : muhattata bıraktıktan P1 ; muhîte bıraktı anın T ; muhît bıraktı anın B.

⁶⁹⁴ ucunda P1, E, P2, B : ucundan T.

⁶⁹⁵ bir sarb mekâna kaçdı gitdi idi P1, E, P2, B : -T.

⁶⁹⁶ Hemân ol hinde P1, E, P2 : -T ; Hemân ol cinden B.

⁶⁹⁷ şeyâtîn P1, E, P2, B : şeytân T.

⁶⁹⁸ Süleymân ... hâkpâyına P1, E : Süleymân'ın hâkpâyına P2 ; Süleymân 'aleyhisselâmın hâkpây-ı şerîfine T ; Süleymân 'aleyhisselâmnun hâkpây-ı şerîfine B.

⁶⁹⁹ dürlü dürlü zecr P1, E : dürlü zecr P2 ; dürlü dürlü zecr T, B.

mezkûr lâ'înin şânına lâyük ve boynuna muvâfik bir büyük [13a] dağdan⁷⁰⁰ yekpâre taş kesdirdi⁷⁰¹ ve anın içini⁷⁰² mücevvef eyleyüp mel'ûmı ol taşın⁷⁰³ içinde habs eylediler. Ve taşın⁷⁰⁴ ağzını kurşun ile berkidüp, muhkem eyledikten sonra, üzerine Mühr-i Süleymân 'aleyhisselâmı urup ve⁷⁰⁵ cinn ü şeyâtîn⁷⁰⁶ anı götürüp⁷⁰⁷ deryâ-yı muhîtin orta yerinde⁷⁰⁸ bıraktılar. Ve Hazret⁷⁰⁹-i Süleymân 'aleyhisselâm⁷¹⁰ mihnetde iken mezkûre Şemsiyye⁷¹¹ 'ibâdet eylediği putu yere gömüp çıktı gitdi idi⁷¹². Bundan esbak Hazret-i Süleymân'dan Kuds-i Şerîf'e icâzet almışdı. Hattâ dirler ki Hazret-i Süleymân'ın⁷¹³ mihneti ol putdan ötürü olmuşdı. Ve hem Kuds-i Şerîf'e icâzet isteyince Hazret-i Süleymân'a⁷¹⁴ katî güç geldi. Zîrâ ki ayrıldığı makbûl⁷¹⁵ değildi. Anın için Hakk⁷¹⁶ te'âlâ ana⁷¹⁷ mihnet virdi. Tâ ki min ba'd⁷¹⁸ Hazret-i Hakk'dan gayrıya meyl eylemeye ve dünyâ-yı fânînin alçak⁷¹⁹ nesnelere gönül virmeye. Ve mihnet zamânı geçüp⁷²⁰ mezkûrenin⁷²¹ hâline vâkıf olunca Şemsiyye⁷²² gitmişdi. Hemân fevrî ardınca âdem gönderdi ki yoldan döndürelere ve Hakk te'âlânın⁷²³ yoluna kandıra veyâhûd hakkından gele. Ammâ Allâhu te'âlânın⁷²⁴ takdîriyle varan âdem ana irişmeden⁷²⁵ kendü eceliyle fevt oldu. Ve sanem-i mezkûr Aydıncık'da⁷²⁶ gömülü kaldı ve kimesne [13b] andan haber-dâr olmadı.

⁷⁰⁰ dağdan P1, E, P2 : dağından T, B.

⁷⁰¹ kesdirdi P1 : kesdürüp E, P2 ; kesdirdiler T, B.

⁷⁰² içini P1, E, P2 : için T ; için B.

⁷⁰³ eyleyüp mel'ûmı ol taşın P1, P2 : eyledi ve dev-i mel'ûmı ol taşın E ; eyleyüp mel'ûmı ol taşının T, B.

⁷⁰⁴ taşın P1, E, P2 : taşının T, B.

⁷⁰⁵ urup ve P1, P2 : urup E ; urdılar ve T, B.

⁷⁰⁶ şeyâtîn P1, E, P2 : şeytân T, B.

⁷⁰⁷ götürüp P1, P2 : getürüp E ; -T, B.

⁷⁰⁸ yerinde P1, E, P2 : yerine T, B.

⁷⁰⁹ Hazret P1, E, P2 : -T, B.

⁷¹⁰ 'aleyhisselâm P1, P2, T, B : -E.

⁷¹¹ mezkûre Şemsiyye P1, E : mezkûre Şemsiye P2 ; mezkûr Şemsiye T, B.

⁷¹² gömüp ... gitdi idi P1, E : gömüp çıkup gitdi idi ve P2 ; gömdi ve çıktı gitdi T, B.

⁷¹³ Süleymân'ın P1, E : Süleymân Peygamber'in P2 ; Süleymân 'aleyhisselâmın T ; Süleymân'un B.

⁷¹⁴ Süleymân'a P1, E, P2, B : Süleymân 'aleyhisselâma T.

⁷¹⁵ makbûl E, P2, T, B : makbûli P1.

⁷¹⁶ Hakk P1, P2, T, B : +tebârek ve E.

⁷¹⁷ ana P1, E, T, B : -P2.

⁷¹⁸ min ba'd P1, E, P2 : mezbûr T, B.

⁷¹⁹ alçak P1, E, P2 : el-hak T, B.

⁷²⁰ geçüp P1, E, P2 : geçdi ve T, B.

⁷²¹ mezkûrenin E, P2 : mezkûre P1 ; mezkûrnun T, B.

⁷²² Şemsiyye P1, E, P2 : Şemsiye T, B.

⁷²³ te'âlânın P1, P2 : te'âlâ hazretlerinin E ; te'âlânun T, B.

⁷²⁴ Allâhu te'âlânın P1 : Allâh'ın E, P2, T, B.

⁷²⁵ irişmeden P1, E, P2 : irişmedi T, B.

⁷²⁶ sanem-i mezkûr Aydıncık'da P1, E, P2 : mezkûr صنّانم ایدنکجکدن T, B.

Tâ ol⁷²⁷ zamân ki mezkûr Yanko Kasr-ı Süleymân'ı meremmet itirdi, yeri kazarken buldılar. Ve ol⁷²⁸ esnâda Yanko bundan ziyâde ta'acüb eyledi ve vezîrlere eyitdi: “Hazret⁷²⁹-i Süleymân ‘aleyhisselâm –ki bu denlû binâlar yaptı ve bu kadar yâdigârlar ‘âlemde kodı⁷³⁰ – âdem oğlanı mı idi yoksa firişte mi idi, ne idi?” didi⁷³¹. Vüzerâ eyitdi⁷³²: “Ol dahi bizcileyin âdem idi. Ammâ Hakk te‘âlâ⁷³³ ana hem⁷³⁴ peygamberlik ve hem pâdişâhlık virdi”. Ve ol vezîrlerin arasında bir ziyâde uslu ve tamâm ‘âkıllu bir vezîr var idi ki ana Kantur⁷³⁵ <قنتور> dirlerdi. Ve mezkûr Kantur çok tevârîh bilürdi ve Kuds-i Şerîf’i görmüşdi. Ve Hazret-i Süleymân ‘aleyhisselâmın⁷³⁶ binâ eyledüğü Mescid-i Aksâ’yı dahi⁷³⁷ bilürdi. Anın ahvâlinden biraz söyledi ve Hazret-i Süleymân ‘aleyhisselâmın hikâyetini ve mâcerâsını tafsîl ile takrîr eyledi. Andan sonra eyitdi: “Ey pâdişâh-ı cihân! Sen⁷³⁸ dahi zamânın Süleymân'ısın! Ve senin hazînenin ve memleketin ve kudretin⁷³⁹ ve miknetin andan kalmaz. Eğer anın gibi ‘âlemde anılmak istersen sen de⁷⁴⁰ bir yâdigâr eyle ki senin adın dahi Süleymânleyin⁷⁴¹ zikr oluna”. Yanko Kantur’un böyle didüğünden ziyâde hazz eyledi ve vâfir⁷⁴² âferîn ü tahsîn kıldı ve eyitdi: “Çâk benim [14a] gönlümdeki fikrimi⁷⁴³ söyledin ve gizlû zamîrimi âşikâre⁷⁴⁴ eyledin. İmdi şimden gerü fikr eyledin⁷⁴⁵ ve hâtırınızı gayb cânibine müteveccih kılın ve bu gece size ne hâtıra⁷⁴⁶ olursa, yarın bana i‘lâm eylesin. Umarım ki⁷⁴⁷ Hakk⁷⁴⁸ te‘âlâ bize bir hayırlu iş⁷⁴⁹ göstere ve bu dünyâda hayırla yâd oluncak ‘amel sevk idivire”. Hâsılı ol gece

⁷²⁷ ol P1, E, P2 : evvel T, B.

⁷²⁸ Ve ol P1, P2 : Ve ol zamân ve E ; ol T, B.

⁷²⁹ Hazret T, B : –P1, E, P2.

⁷³⁰ binâlar ... kodı P1, E, P2 : binâları yapırdı ve kadar yâdigârları ‘âlemde kodı T, B.

⁷³¹ didi T, B : –P1, E, P2.

⁷³² eyitdi P1, E, P2 : eyitdiler T, B.

⁷³³ Hakk te‘âlâ P1, P2 : Hakk tebârek ve te‘âlâ E ; Hakk subhânehu te‘âlâ T ; Hakk subhânehu ve te‘âlâ B.

⁷³⁴ hem P1, E, P2 : –T, B.

⁷³⁵ Kantur P1, P2, T, B : +dirler E.

⁷³⁶ ‘aleyhisselâmın P1, E, P2 : ‘aleyhisselâm matlab : câr-ı Mescid-i Aksâ T, B.

⁷³⁷ dahi P1, B : –E, P2, T.

⁷³⁸ Sen P1, E, P2 : Senden T, B.

⁷³⁹ hazînenin ... kudretin P1 : dahi hazînenin ve memleketin ve kadrın E ; hazînenin ve memleketinin ve kudretin P2 ; memleketün ve hazînen ve kudretün T, B.

⁷⁴⁰ de P1, P2 : dahi T, B.

⁷⁴¹ Süleymânleyin P1, P2, T, B : Süleymân gibi E.

⁷⁴² vâfir T, B : –P1 ; ziyâde E, P2.

⁷⁴³ gönlümdeki fikrimi P1, P2 : gönlümdeki fikri E ; gönlüme lâkin fikri T ; gönlüme gelen fikri B.

⁷⁴⁴ zamîrimi âşikâre P2, T, B : zamîri âşikâr E ; zaremî âşikâre P1.

⁷⁴⁵ eyledin P1 : idin E, P2 ; idün T, B.

⁷⁴⁶ hâtıra P1, E, P2 : hâtır T, B.

⁷⁴⁷ Umarım ki P1, E, P2 : Emrin T, B.

⁷⁴⁸ Hakk P1, P2, T, B : +tebârek ve E.

⁷⁴⁹ bir hayırlu iş P1, E, P2 : hayırlu düş T ; bir hayırlu düş B.

vezîrlerin her⁷⁵⁰ birisi bir⁷⁵¹ dürlü fikr eyledi ve ‘aklına ve zannına ve idrâkine ve himmetine göre bir re’y hâzırladı. Ve erte cümlesi dîvâna geldi ve⁷⁵² her biri hâllü hâlince ve⁷⁵³ makâmlu makâmınca durup⁷⁵⁴ pâdişâha du‘â vü senâlar kıldılar. Ve⁷⁵⁵ cemî’sinin fikri bunun üzerine karâr eyledi ki bir ‘azîm şehir binâ eyleyüp anı taht ideler ve gerü kalan memâlikden hayli ricâl ü zahâ’ir ve emvâl getüreler. Pâdişâh anların doğru⁷⁵⁶ fikirlerine, tahsîn ü bülend himmetlerine âferîn eyledi. Ammâ hiçbirisi yapılacak⁷⁵⁷ şehir ne yerde ola ve ne cânibde⁷⁵⁸ münâsib düşe deyü fikr eylemedi. Ve⁷⁵⁹ pâdişâh bunu su’âl eyleyince⁷⁶⁰ bir uğurdan cevâb virdiler ki: “Pâdişâh hazretleri yeğ bilür”. Hemân⁷⁶¹ “buyruk senden ve⁷⁶² hıdmet bizden” didiler. Bir gece dahi Yanko’ya⁷⁶³ düş ‘âleminde didiler ki⁷⁶⁴ “*Senin yapacağın şehir Karadeniz'den Akdeniz'e akup gelen⁷⁶⁵ Halîc'in kenârında olur*”. Ve bunu⁷⁶⁶ erte vezîrlere [14b] açdı⁷⁶⁷ ve “şimden gerü arayup tefahhus eylesen⁷⁶⁸” didi. Ve anların⁷⁶⁹ her birisi kendü maslahatına ve bildüğüne göre bir yer kulavuzladı ve ikisi bir kavlı üzerine ittifâk idemediler. Ve⁷⁷⁰ bir gece dahi⁷⁷¹ pâdişâh tahtından gâ’ib oldu. Bir rivâyetde⁷⁷² anı tahtından döşeğiyle kapdılar ve şimdiki İstanbul⁷⁷³ yerinde bıraktılar. Sabâh uyandı gördi kendüsü yapayalnız bir sahrâda yatur ki⁷⁷⁴ anda deyyârdan nâm ü nişân yokdur⁷⁷⁵. Mütéhayyir olup⁷⁷⁶ ayağ üzerine kalkdı ve sağına

⁷⁵⁰ her P1, P2, T, B : bir E.

⁷⁵¹ bir P1, P2, T, B : -E.

⁷⁵² geldi ve P1, E, P2 : gelüp T, B.

⁷⁵³ ve P1, E, P2 : -T, B.

⁷⁵⁴ durup P2 : -P1, E, T, B.

⁷⁵⁵ Ve P1, E, P2 : -T, B.

⁷⁵⁶ doğru P1, E, P2 : tavîl T, B.

⁷⁵⁷ hiçbirisi yapılacak P1 : hiçbirisi yapacak E, P2 ; hiç yapılacak T, B.

⁷⁵⁸ cânibde P1, E, P2, B : cânibden T.

⁷⁵⁹ Ve P1, E, P2 : -T, B.

⁷⁶⁰ eyleyince E, P2 : eylesen P1 ; eylesen hemân T, B.

⁷⁶¹ Hemân E, P2, T, B : -P1.

⁷⁶² ve P1, E, P2 : -T, B.

⁷⁶³ Yanko’ya P1, E, P2 : -T, B.

⁷⁶⁴ düş ‘âleminde didiler ki P1, P2, T, B : didiler ki düş ‘âleminde E.

⁷⁶⁵ *Karadeniz'den Akdeniz'e akup gelen* P1, P2 : *Karadeniz'den akup Akdeniz'e gelen* E ; *Karadeniz Akdeniz akup* T ; *Karadeniz Akdeniz'e akup* B.

⁷⁶⁶ bunu P1, E, P2 : yine T, B.

⁷⁶⁷ açdı P1, E, P2 : ba’dü ve T ; ba’dü B.

⁷⁶⁸ eylesen P1, E, P2 : eylesen T, B.

⁷⁶⁹ Ve anların P1, P2 : Ve anlar E ; -T, B.

⁷⁷⁰ Ve T, E, B : -P1, P2.

⁷⁷¹ dahi E : -P1, P2, T, B.

⁷⁷² Bir rivâyetde P1 : Ve ba’zı rivâyetde E, P2, T, B.

⁷⁷³ İstanbul P1, E, P2 : İslâmbol T, B.

⁷⁷⁴ yatur ki P1, E, P2 : yaturken T, B.

⁷⁷⁵ nâm ü nişân yokdur P1, E, P2 : nâm-ı nişân yok T, B.

⁷⁷⁶ Mütéhayyir olup P1, E, P2 : متحر olup olup T ; متحر olup B.

ve soluna gözü ucuyla bakup iskeleye geldi. Ve hâliyâ Sarây-ı ‘Âmire’nin yerinde ki sâbıkâ Hazret⁷⁷⁷-i Süleymân Peygamber⁷⁷⁸ ‘aleyhisselâm anda bir köşk yapmışdı. Sonra vîrâne⁷⁷⁹ olmuşdı ve içinde kimesne olmazdı⁷⁸⁰. İttifâk⁷⁸¹ mezkûr köşkün yerini beğenüp çevre yanında gezerken Galata’dan birkaç⁷⁸² kimesne meğer⁷⁸³ av avlamağa çıkup, bu yerlerde gezerler idi. Mezkûr pâdişâhı irakdan görüp cân-ver sandılar⁷⁸⁴. Seğirderek yanına geldiler gördiler ki⁷⁸⁵ yapyalnuz bir mükellef âdem yayan⁷⁸⁶ gezer. Vardılar beylerine haber virdiler. Ol dahi atına binüp geldi⁷⁸⁷. Bakup görse ki⁷⁸⁸ memleket pâdişâhı Yanko’dur : “*Hey sultânım bunda yalnız neden düşdün?*” deyüp atından inüp seğirtti. Pâdişâhın ayağına düşdi ve ol garîb hâlinden⁷⁸⁹ sordı. Pâdişâh dahi mâcerâsını i‘lâm eyledi⁷⁹⁰ ve anlarla **[15a]** buluşduğuna ziyâde üns bağladı. Ve fi’l-hâl ana bir a‘lâ at çekdiler ve gereği gibi hıdmet itdiler⁷⁹¹. Ol dahi ata binüp ve Galata beyini yanına alup cezîrenin etrâfını dolaşdı⁷⁹². Hâsıl-ı kelâm gâyet beğendi ve düş ‘âleminde bana işâret olunan yer budur didi. Ve ol hînde Aydınçık’a ulak gönderdi ki tahtını ve rahtını getüreler ve vüzerâ vü erkân-ı devleti⁷⁹³ çağırılar. Anlar dahi sabâh kalkup, pâdişâhı tahtında⁷⁹⁴ bulmadılar ve ana ne hâl oldu bilemediler⁷⁹⁵. Her tarafâ âdem saldılar ve her nâhiyeye haber gönderdiler. Nâ-gâh ol varan ulak irişdi ve pâdişâhdan haber virdi⁷⁹⁶. Anlar dahi ziyâde sevinüp vâfir nefâ’is ü regâib ve tertîbât ü ‘acâ’ib birle kalkup pâdişâha yetişdiler⁷⁹⁷. Ve ta‘zîm ü tekrîm şartlarını yerine getürdiler ve taht ü haşem ve tabl⁷⁹⁸

⁷⁷⁷ Hazret B : -P1, E, P2 ,T.

⁷⁷⁸ Peygamber P1, E, P2 : -T, B.

⁷⁷⁹ vîrâne P1, E : vîrân P2, T, B.

⁷⁸⁰ kimesne olmazdı P1, P2 : kimesne olmaz idi E ; -T, B.

⁷⁸¹ İttifâk P1, E, P2 : -T, B.

⁷⁸² birkaç E, P2, T, B : bir P1.

⁷⁸³ meğer P1, E, T, B : -P2.

⁷⁸⁴ sandılar P1, E : sanmışlar P2, T, B.

⁷⁸⁵ ki P1, E, P2 : -T, B.

⁷⁸⁶ yayan P1, E, P2 : piyâde T, B.

⁷⁸⁷ geldi P1, E, P2 : gelüp T, B.

⁷⁸⁸ ki P1, E, P2 : kim T, B.

⁷⁸⁹ hâlinden P1, T, B : ahvâlinden E, P2.

⁷⁹⁰ i‘lâm eyledi P1, E, T, B: söyledi P2.

⁷⁹¹ itdiler P1, P2, T, B : eyledi E.

⁷⁹² Ol dahi... dolaşdı P1 : Ol ata binüp ve Galata beyini yanına alup cezîrenin etrâfını dolaşdı E ; Ol dahi ata bindi ve Galata beyini yanına alup cezîrenin etrâfını dolaşdı P2, B ; Ol dahi dolaşdı T.

⁷⁹³ erkân-ı devleti T, B: erkânı P1, E, P2.

⁷⁹⁴ tahtında P1, E, P2 : tahtından T, B.

⁷⁹⁵ oldu bilemediler P1 : oldu bilmediler ve E ; olduğun bilmediler P2 ; oldu bilmediler T , B.

⁷⁹⁶ virdi P1, E, P2 : virdilerdi T, B.

⁷⁹⁷ pâdişâha yetişdiler P1, E, P2: pâdişâh bendiler T, B.

⁷⁹⁸ tabl P1, E, P2 : taleb T, B.

ü ‘alem geldikten sonra pâdişâh⁷⁹⁹ vezîrlere eyitdi: “*Düş ‘âleminde bize işâret olunan yer bu imiş. Hemân şehri bunda yapmak gerek*”. Vüzerâ dahi semî‘nâ ve ata‘nâ⁸⁰⁰ deyüp pâdişâhın fikr ü firâsetine⁸⁰¹ ve tâli‘ vü kiyâsetine⁸⁰² medh ü senâlar itdiler⁸⁰³. Ve bu yeri fevka‘l-hadd beğendiler ve eyitdiler: “*Ey pâdişâh-ı rûy-i zemîn! Senin tâli‘in işledi ve devletin yenin geldi. Süleymân Peygamber ‘aleyhisselâm[in] beğendüğü⁸⁰⁴ makâm-ı ‘azîmi sana nasîb oldu ve ana müyesser olmayan [15b] kâr-ı cesîm sana el virdi*”. Andan sonra binâ ahvâline meşgûl oldılar ve ana göre tedârük itmeğe başladılar. Ve Yanko ol hinde dükeli etrâf beylerine ve sâ‘ir memâlik pâdişâhlarına elçiler ve hakemler⁸⁰⁵ gönderüp şöyle i‘lâm eyledi ki: “*Bana şunun gibi hâl oldu ve bu cezîrede bir şehr-i ‘azîm⁸⁰⁶ ve makam-ı kerîmi yapmağa işâret olundu⁸⁰⁷. Sizler dahi dostluk⁸⁰⁸ muktezâsınca himmet idesiz. Ve⁸⁰⁹ memleketinizde olan üstâdlardan ve mi‘mârlardan ve bildüğünüz yerlerde⁸¹⁰ bulunan dülgerlerden⁸¹¹ ve ırgadlardan ve kereste vü alât ve levâzım-ı mühimmât ne kadar mümkün olur⁸¹² ise bu cânibe gönderesiz. Ve kalb ü kalîle himmet idüp, bu hayırlu maslahatda bile⁸¹³ bulunasız ve bana yardım eylesiz⁸¹⁴”*. Ve Hindistân ve Sind⁸¹⁵ ve Hatâ ve Hotan ve Çîn ve Mâçîn’e ve Deşt-i Kıpçak ve Mesket⁸¹⁶ ve Rus ve Bulgar ve Engürüs ve Rûm ve Frenk’e⁸¹⁷ ve Mağrib ve Maşrık⁸¹⁸ ve Zengibâr ve Hicâz ve Bahreyn ve Mısır ve Şâm ve ‘Irâkeyn ve cemî‘ vilâyetin beyleri ve dükeli etrâfın hâkimleri hâllü hâlince,

⁷⁹⁹ pâdişâh P2 : -P1, E, T, B.

⁸⁰⁰ semî‘nâ ve ata‘nâ P1, E, P2 : sem‘an ve ata‘nen T, B.

⁸⁰¹ fikr ü firâsetine P1, E, P2 : fikr-i firâsetine T, B.

⁸⁰² tâli‘ ü kiyâsetine P1, E, P2 : tâli‘-i kiyâsetine T, B.

⁸⁰³ itdiler P1, E, P2 : eylediler T, B.

⁸⁰⁴ beğendüğü P1, E, P2 : bilendüğü T, B.

⁸⁰⁵ ve hakemler P1, E, P2 : -T, B.

⁸⁰⁶ ‘azîm E, P2, T, B : -P1.

⁸⁰⁷ olundu P1, E, P2 : oldu T, B.

⁸⁰⁸ dostluk P1, P2, T, B : -E.

⁸⁰⁹ Ve P1, E, P2 : -T, B.

⁸¹⁰ bildüğünüz yerlerde P1, E, P2 : bildüklerinden ba‘zı yerlerden T, B.

⁸¹¹ dülgerlerden P1, P2, T, B : yerlerden E.

⁸¹² olur P1, E, P2 : -T, B.

⁸¹³ bile P1, P2 : -E ; bili T, B.

⁸¹⁴ eylesiz P1, E, P2 : idesiz T, B.

⁸¹⁵ Hindistân ü Sind T, B : Hindistân’a P1, E, P2.

⁸¹⁶ Deşt-i Kıpçak ü Mesket T, B : Deşt-i Kıpçak P1, E, P2

⁸¹⁷ Frenk’e T, B : Frenk P1, E, P2.

⁸¹⁸ Mağrib ü Maşrık T, B : Mağrib P1, E, P2.

mikdârlu⁸¹⁹ mikdârınca üstâdlar ve mi‘mârlar ve ırgadlar⁸²⁰ ve alât ü zevâdeler gönderüp, tamâm kereste yığıldıktan⁸²¹ sonra binâ urmağa başladılar.

Yâftan-i Kubbe Der⁸²² Zîr-i Zemîn ve Kerkesân

Ve ol zamânda i‘tikâdları bu idi ki [16a] dünyâ duralı ol yere kimesne⁸²³ el urmamış ola⁸²⁴ ve ol mekânda kimesne binâ yapmamış⁸²⁵ ola. Ve en evvel çepçevre hisârun⁸²⁶ temelini kazdılar ve⁸²⁷ ba‘zı yerde kaya çıkardı ve⁸²⁸ ba‘zı yerde yumuşak toprak olmağın kırk arşun mikdârı temel kazdılar. Tâ kim binâ muhkem ola⁸²⁹. İttifâk bir yerde kırk arşun mikdârı kazılınca bir eski yapu bulundu. Ve anda bir⁸³⁰ a‘la taşlar çıkdı ve anın ardınca oldılar ve dahi ziyâde kazdılar. Ansızın yer altında bir kubbe peydâ oldu ki devri kırk arşun⁸³¹ ve boyu ana göredir. Etrâfını ayırtladılar⁸³² ve çalışarak kapusunu buldılar. Ve⁸³³ dürlü dürlü hîleler ile açdılar. Ve içine girdiler gördiler ki kubbenin⁸³⁴ bir kûşesinde altı aded⁸³⁵ kerkes kuşunun⁸³⁶ sûretleri vardır ki hikmet balçığından düzülmüş ve yünleri ve kanadları yerinde la‘l ü elmâs ve yâkût ü bedahşândan, her kerkesin⁸³⁷ üstünde bin dâne taş fass gibi yapışdırılmışdı⁸³⁸. Ammâ beş sûret tamâm düzülmüş idi⁸³⁹ ve altıncısının⁸⁴⁰ endâmı henüz nâ-tamâm durur ve anın önünde bir altun tahta vardır. Ve⁸⁴¹ ol tahtada bir ‘acîb⁸⁴² yazı yazılmışdır⁸⁴³. Bu

⁸¹⁹ mikdârlu P1, E, T, B : kudret P2.

⁸²⁰ üstâdlar ... ırgadlar P1 : üstâd ve ırgâd P2 ; üstâdlar ve ırgadlar E, T, B.

⁸²¹ yığıldıktan P1, E, P2 : yıkıldıktan T, B.

⁸²² Der P1, E, P2 : Ver T, B.

⁸²³ kimesne P1, E, P2 : kimse T, B.

⁸²⁴ urmamış ola P2 : urmamış P1, E ; vurmuş T, B.

⁸²⁵ yapmamış P1, E, T, B : urmamış P2.

⁸²⁶ çepçevre hisârun T : çevre hisâr P1 ; çepçevre hisâr E, P2 ; çepçevre hisârun ve B.

⁸²⁷ ve T, B : -P1, P2, E.

⁸²⁸ ve P1, E, P2 : -T, B.

⁸²⁹ Tâ kim ... ola P1, E, P2 : Tâ kim ol T, B.

⁸³⁰ anda bir P1, P2 : andan bir E ; andan birle T, B.

⁸³¹ arşun P1, E : arşundur P2, T, B.

⁸³² ayırtladılar P1 : ayırtlatdılar E, P2 ; ayırladı T, B.

⁸³³ Ve P1, E, P2 : -T, B.

⁸³⁴ Ve içine ... kubbenin P1, E : Ve içine girdiler gördiler ki kubbe P2 ; İçinde girdiler ki kubbenün T ; Ve içine girdiler ki kubbenün B.

⁸³⁵ aded T, B : -P1, E, P2.

⁸³⁶ kerkes kuşunun P1, E : çerkes kuşunun P2 ; kerkes kuşu T, B.

⁸³⁷ her kerkesin P1, E : her çerkesin P2 ; kerkesin T, B.

⁸³⁸ fass ... yapışdırılmışdı P1 : fass gibi yapışdırılmışlar E ; fass gibi yapışdırılmışdır P2 ; kasr yapışdırılmışdır T, B.

⁸³⁹ idi T, B : -P1, E, P2.

⁸⁴⁰ altıncısının P1, E, P2 : altıncının T, B.

⁸⁴¹ Ve P1, E, P2 : -T, B.

⁸⁴² ‘acîb P1, E : aceb P2, B ; acâ’ib T.

⁸⁴³ yazılmışdır P1, P2, T, B : yazılmış ammâ E.

hâlden ziyâde ta‘accüb itdiler ve ol kerkesin⁸⁴⁴ hikmetini bilmediler ve ol tahtadaki yazuyu okuyamadılar. Ve ol zamânda [16b] Eflâtûn hekîmin⁸⁴⁵ şâgirdlerinden ve andan okumuş âdemlerden ba‘zı kimesneler var idi. Anların birkaçını getürdüp, kerkesleri ve yazuyu gösterdiler. Anlar dahi fikr ü ‘akl ve müşâhede-i nakl ile bildiler ki nice zamândan evvel bu yerde bir ‘azîm şehr ü memleket var idi. Ve dünyâ duralı ve Hazret-i Âdem Peygamber⁸⁴⁶ ‘aleyhisselâm⁸⁴⁷ mevcûd olalı ne kadar gelmiş⁸⁴⁸ pâdişâh var ise⁸⁴⁹ her biri âlemde bir nişân koyup, kerkes kuşu⁸⁵⁰ bin yıl yaşadığı için anın sûretinde timsâl düzüp her yıl⁸⁵¹ geçdikçe üzerine bir fass⁸⁵² yapıştırırlar imiş. Bin yıl tamâm olunca bir kerkes tamâm olup, andan sonra birin dahi düzerler imiş. Ve bu⁸⁵³ ahvâli tafsîl üzerine⁸⁵⁴ ol altun tahtanın içinde yazmışlardı ve her gelen pâdişâh ol kubbeyi zabt idüp ve tahtadaki yazuyu okuyup, ol şerâ’it üzerine ‘amel iderlerdi. Tâ kim bir zamân muhkem zelzele gelüp, götürü yerleri harâb eyledi ve ol⁸⁵⁵ âdemlerden kimesne kurtulmadı. Ve kubbe-i mezkûre yer altında olmağın bozulmadı kaldı. Sonra gelen âdemlere ‘ibret ola ve⁸⁵⁶ Hakk te‘âlânın kudretine ve ‘azametine ve bu⁸⁵⁷ dünyâ kadîmden nice olduğuna istidlâl eyleyeler. Ve⁸⁵⁸ Yanko ol hâlden ziyâde ta‘accüb eyledi ve Hakk te‘âlâya fevka’l-hadd şükürler eyledi ve mezkûr kerkeslerin taşlarını ve altunlarını⁸⁵⁹ bozup [17a] hayli hazîne hâsıl oldu. Ve mezkûr⁸⁶⁰ kubbenin ahcârını ve âlâtını⁸⁶¹ binaya sarf eyledi. Andan sonra kırk bin mi‘mâr ile iki yüz bin ırgad defter olunup⁸⁶² binâ urmağa başladılar. Ve müneccimler ittifâk eylemişlerdi ki bir sâ‘at vardır ki otuz yılda bir kez vâki‘ olur. Ol sâ‘at rasad alınup⁸⁶³ binâ urulsa⁸⁶⁴ ol memleket aslâ harâb olmaz ve ana ziyân ü ‘avârizdan zarar

⁸⁴⁴ kerkesin T, B : kerkeslerin P1, E, P2.

⁸⁴⁵ hekîmin P1, E, P2 : hâkimin T ; hakemün B.

⁸⁴⁶ Peygamber P1, E, P2 : -T, B.

⁸⁴⁷ ‘aleyhisselâm P1, E, T, B : ‘aleyhissalâtüvesselâm P2.

⁸⁴⁸ gelmiş P1, E, P2 : -T, B.

⁸⁴⁹ ise P1, E, T, B : +ve P2.

⁸⁵⁰ koyup, kerkes kuşu E, T, B : koyup, kerkes kuşun P1 ; ve koyup kerkes kuşunun P2.

⁸⁵¹ timsâl ... yıl P1 : timsâl düzüp her bin yıl E ; timsâl düzdi her bin yıl P2 ; misâl düzdürdi ve her bin yıl T, B.

⁸⁵² fass P1, E, P2 : kasr T, B.

⁸⁵³ bu P1, E, P2 : -T, B.

⁸⁵⁴ tafsîl üzerine P1, E : ‘ale’t-tafsîl P2 ; تفصل üzre T, B.

⁸⁵⁵ ol P1 : -E, P2, T, B.

⁸⁵⁶ ve P1, E, P2 : -T, B.

⁸⁵⁷ bu P1, E, P2 : -T, B.

⁸⁵⁸ Ve P1 : -E, P2, T, B.

⁸⁵⁹ altunlarını T, B : altununu P1, E, P2.

⁸⁶⁰ mezkûr T, B : -P1, E, P2.

⁸⁶¹ âlâtını P1, P2, T, B : dahi +E.

⁸⁶² olunup E, P2, T, B : olundu P1.

⁸⁶³ rasad alınup P1, E, P2 : sadâ olunup T, B.

irmez. Ve⁸⁶⁵ ol sâ'ati gözetmeğe başladılar ve hisârın çevresinde minâre şekillü mîller⁸⁶⁶ yaptılar. Ve⁸⁶⁷ her birisinin üzerinde birer nâkûs kodılar ki sâ'at-i mezkûre⁸⁶⁸ irüşdüğü gibi müneccimler haber vireler ve ol çanlar bir uğurdan çalınup, mi'mârlara ve ırgadlara icâzet olup, bir yerden⁸⁶⁹ bünyâda el uralar. Ammâ⁸⁷⁰ Hakk te'âlânın⁸⁷¹ takdîri ile *-el- 'abdü yüdebbir vallâhü yukaddir*⁸⁷²– muktezâsınca çan⁸⁷³ bekleyen âdemlerden birisi⁸⁷⁴ gaybet eylemişken bir leylek⁸⁷⁵ yılan avlayup ol mîlün üzerine kondı⁸⁷⁶ ve yemeğe başladı. Yılan cân acısından hareket idüp çana dokundu ve gerü kalan bekçiler çan ötdüğün işidüp⁸⁷⁷ sandılar ki müneccimler destûr virdi. Cümle bir uğurdan çaldılar. Ve⁸⁷⁸ mi'mârlar ve ırgadlar hâzır dururlardı. Çan ötdüğün işidince bir yerden binâ urdılar. Ve⁸⁷⁹ müneccimler bu hâli görüp feryâd itdiler ve pâdişâha seğirdüp **[17b]** “*gözettiğümüz sâ'at henüz irişmedin*⁸⁸⁰ *bu asıl hâl oldı*” didiler⁸⁸¹. Pâdişâh duyup bu ahvâle vâkıf olunca[ya] değin hayli⁸⁸² temel yapılmış ve çok kereste sarf olunmuş⁸⁸³. Pâdişâh fikr eyledi ki “*Hakk te'âlânın irâdeti böyle ola ve*⁸⁸⁴ *Hakk te'âlânın takdîr ile 'abdin tedbîri fâ'ide eylemez*⁸⁸⁵”. Hâsılı bu fikirde hayrân kaldı ve ne eyleyeceğini⁸⁸⁶ bilmedi, âhirü'l-emr gördi ki bir işdir⁸⁸⁷ oldı. Tekrâr anı⁸⁸⁸ bozup kaldırmağa mukayyed olmadı ve⁸⁸⁹ eyitdi: “*Böyle olsun nice idelim. Hakk te'âlânın irâdeti böyle imiş*⁸⁹⁰. *Biz bu kadar*⁸⁹¹ *çalışdık.*”

⁸⁶⁴ urulsa P1, E, P2 : olursa T, B.

⁸⁶⁵ Ve T, B : -P1, E, P2.

⁸⁶⁶ mîller P1, E, P2, B : mîr T.

⁸⁶⁷ Ve P1, E, P2 : -T, B.

⁸⁶⁸ mezkûre E, P2, T, B : mezkûr P1.

⁸⁶⁹ bir yerden P1, E, P2 : berden T, B.

⁸⁷⁰ Ammâ P1, E, P2 : Ve T, B.

⁸⁷¹ te'âlânın P1, P2, T, B : te'âlâ hazretlerinin E.

⁸⁷² العبد يدبر والله يقدر “Kul tedbir alır Allah takdir eder” mealinde İslam literatüründe bir vecize.

⁸⁷³ muktezâsınca çan P1, E : minvâlince çan P2 ; muktezâsınca çanını T, B.

⁸⁷⁴ birisi E, P2, T, B : biri P1.

⁸⁷⁵ leylek P1, E, P2 : +boğazında bir T, B.

⁸⁷⁶ mîlün üzerine kondı T, B : mîl üzerinde koydı P1 ; mîl üzerinde kondı E, P2.

⁸⁷⁷ işidüp P1, E, P2 : +ve T, B.

⁸⁷⁸ Ve P1, E, P2 : -T, B.

⁸⁷⁹ Ve P1, E, P2, B : -T.

⁸⁸⁰ *gözettiğümüz ... irişmedin* P1, P2 : *gözettiğümüz sâ'at irişmedin* E ; *gözettiünüz sâ'at henüz irişmedi* T ; *gözettiğümüz sâ'at henüz irişmedi* B.

⁸⁸¹ didiler E, P2, T, B : -P1.

⁸⁸² değin hayli P1, P2 : hayli E ; -T, B.

⁸⁸³ olunmuş P1, E, P2 : olmuş ve T, B.

⁸⁸⁴ *ola ve* P1 : *olsa* E ; *miş* ve P2 ; *ola* T, B.

⁸⁸⁵ *eylemez* P1, E, T, B : *itmez* P2.

⁸⁸⁶ *eyleyeceğini* P1, P2 : *eyleyeceğin* E ; *eyledeceğin* T, B.

⁸⁸⁷ işdir P1, E, T, B : +böyle olmuş P2.

⁸⁸⁸ anı P1, E, P2 : bunu T, B.

⁸⁸⁹ ve P1, E, P2 : -T, B.

⁸⁹⁰ *miş* E, P2, T, B : *olmuş* P1.

Bizim didüğümüz olmadı. Allâhu te‘âlânın⁸⁹² istediği oldu”. İttifâk şenbe günü üçüncü sâ‘atde –ki⁸⁹³ Mirrîh sâ‘atidir– binâ uruldu. Ve⁸⁹⁴ ol sâ‘atin tâli‘ini gördiler ve ahkâmını çıkardılar gördiler ki tâ‘ûn andan⁸⁹⁵ eksik olmaya ve anda sâkin olan kimesne gamm u gussadan hâlî⁸⁹⁶ olmaya ve en son halkı cümle zelzeleden kırılıp ve harâb olması⁸⁹⁷ andan ola. Ammâ devlet ü ‘izzet yeri ola ve cümle dünyânın⁸⁹⁸ mâlları ve a‘lâ tuhfe⁸⁹⁹ ve yâdigârları ana celb olunup dopdolu mâl ola. Hele bu hâline⁹⁰⁰ nazar eylediler ve gayrı belâsından bu mikdârıyla tesellî⁹⁰¹ buldılar. Ve yarının ıssı vardır⁹⁰² deyüp geleceğe bakmayup çâr-nâ-çâr⁹⁰³ kâ’il oldılar. Ve bi’l-cümle kırk bin mi‘mâr ve iki yüz [18a] bin⁹⁰⁴ ırgad şehrin bünyâdını kırk günde tamâm eylediler ve hisârını çevirdiler. Ve hisârın dâ’iresinden üç yüz altmış burgaz eylediler ve her iki⁹⁰⁵ burgazın arasında otuz beden eylediler ve hisârda altmış kapu açdılar. Ve şehir içinde altmış bin ev ve bin kilise ve yüz hammâm ve beş yüz kârbânsarây yaptılar⁹⁰⁶. Andan sonra etrâf memâlikden, ‘Arab’dan ve ‘Acem’dan⁹⁰⁷ ve Rûm’dan ve Frenk’dan ve sâ’ir Yanko pâdişâhın hükm eylediği vilâyetden çok ehl ü ‘ıyâl⁹⁰⁸ ve vâfir erzâk ü emvâl ve haşem ü ricâl sürüp, kimini mâlından ve rızkından ve kimini yerinden ve⁹⁰⁹ yurdundan ve kimini kavminden ve hismından ayırdılar ve zârî zârî⁹¹⁰ ağlatdılar. Ol sebebden her tâ’ife dillü dilince ve hâllü hâlince⁹¹¹ Hakk’a tazarru‘ idüp bu⁹¹² şehre bed-du‘â itdiler. Anın için sonra zelzeleden⁹¹³ harâb oldu. Nitekim zikr olunur, göresiz⁹¹⁴ inşâllâhu te‘âlâ. Ve çün şehir

⁸⁹¹ bu kadar P2 : –P1, E, T, B.

⁸⁹² te‘âlânın P1, P2, T, B : te‘âlâ hazretlerinin E.

⁸⁹³ ki P1, P2, T, B : –E.

⁸⁹⁴ Ve P1, E, P2 : –T, B.

⁸⁹⁵ andan E, P2, T, B : –P1.

⁸⁹⁶ gamm u gussadan hâlî P1, P2 : gussa vü gamdan hâlî E ; gamm-ı gussadan hâliye T, B.

⁸⁹⁷ harâb olması P1, E : har olması P2 ; harâb olmasın T, B.

⁸⁹⁸ dünyânın P1, E, P2 : +matlab: havâss-ı İstanbul T, B.

⁸⁹⁹ tuhfe P1, E, T, B : tuhfeleri P2.

⁹⁰⁰ hâline P1, E, B : hâle P2, T.

⁹⁰¹ bu mikdârıyla tesellî P1 : bu mikdâr ile tesellî E ; bu mikdârı ile tesellî P2 ; bir mikdâr eksili T ; mikdâr eksili B.

⁹⁰² vardır E, T, B : var P1, P2.

⁹⁰³ çâr-nâ-çâr P1, P2 : çâr ü nâ-çâr E, T, B.

⁹⁰⁴ bin P1, E, T, B : –P2.

⁹⁰⁵ her iki E, P2 : her P1 ; her ikide T, B.

⁹⁰⁶ yaptılar P1, P2, T, B : –E.

⁹⁰⁷ ‘Arab’dan ve ‘Acem’dan P1, P2, T, B : ‘Arab ve ‘Acem E.

⁹⁰⁸ ehl ü ‘ıyâl P1, E, T, B : ehl-i ‘ıyâl P2.

⁹⁰⁹ ve P1, E, T, B : –P2.

⁹¹⁰ zârî zârî T, B : zâr ü zâr P1, P2 ; zâr-ı zâr E.

⁹¹¹ ve hallü hâlince P1, P2, T, B : –E.

⁹¹² bu P1, E, P2 : ve şemde T, B.

⁹¹³ zelzeleden P1, P2, T, B : –E.

tamâm oldu, pâdişâhın adını ana kodılar⁹¹⁵, Yanko oldu. Andan sonra şehir etrâfında ve deşt ü sahrâsında üç yüz altmış pâre kal‘a yaptılar. Tâ kim cemî‘⁹¹⁶ ‘asker anda sâkin olalar ve sefere gitdikleri zamânda etrâfdan cem‘⁹¹⁷ olmağa ihtiyâc olmaya ve hem sürgün âdemleri dağılmağa komayalar. Ve dahi şehrin⁹¹⁸ içinde bir ‘azîm kilise yaptılar ki aşâğa ve yukarıda rast⁹¹⁹ bin hücre si vardır. [18b] Ve her bir hücrede ol zamânın dîn ü mezhebince okumuş yedi bin tâlib-i ‘ilm kimesne dururdu.

Ve ol zamânda Hazret-i ‘Îsâ Peygamber ‘*aleyhisselâm*⁹²⁰ henüz zuhûra gelmemişdi. Ammâ ekseri⁹²¹ Hazret-i Hûd Peygamber ‘*aleyhisselâm* dîninde olup suhuf okurlardı. Ve kimi Dâvud Nebî⁹²² ‘*aleyhisselâm* dîninde olup *Zebûr* okurlardı. Ve kimi Hazret⁹²³-i Mûsâ Peygamber ‘*aleyhisselâm* dîninde olup *Tevrât* okurlardı. Ve kimi yıldıza ‘ibâdet iderlerdi ve kimi aya ve kimi⁹²⁴ güneşe ve kimi puta ve kimi âteşe tapardı⁹²⁵. Ve’l-hâsıl çok mezheb var idi. Ve demek isterler ki ol zamânda⁹²⁶ Hûd Peygamber⁹²⁷ ‘*aleyhisselâm* sahâbesinden bir ehl-i fazl kimesne mevcûd idi. Ve Kuds-i Şerîf‘de⁹²⁸ olurdu ve beş yüz yıl yaşamış idi. Ve mezkûr âdemi Yanko Kuds-i Şerîf‘den getürdüp⁹²⁹, mezkûr kiliseye re’îs eyledi. Ve her gün anı ziyâret iderdi ve anın meclisinde otururdu⁹³⁰. Ve îcâbât-ı ‘ilmiyye⁹³¹ ve kelimât-ı hükmiyyesinden istifâde iderdi. Ve dirler ki mezkûr âdem bu kadar yaşamağa sebep bu imiş ki zeytûndan gayrı yemek yemezmiş. Ve her gün birkaç dâne⁹³² zeytûn yiyüp anıla geçünürmüş. Ve dahi Mağrib vilâyetinde bir kâmil kimesne⁹³³ var idi ve⁹³⁴ ol dahi

⁹¹⁴ göresiz E, P2, T, B : göre P1.

⁹¹⁵ kodılar P1, T, B : +adı E, P2.

⁹¹⁶ cemî‘ P1, E, P2 : -T, B.

⁹¹⁷ cem‘ P1, E, P2 : cemî‘ T, B.

⁹¹⁸ şehrin P1 : şehir E, P2, T, B.

⁹¹⁹ aşâğa ve yukarıda rast P1 : aşâğa ve yukarusunda E ; aşâğa ve yukarisında rast P2 ; aşığî ve yukarusunda rast T, B.

⁹²⁰ Peygamber ‘*aleyhisselâm* P1 : *esselâm* P2 ; ‘*aleyhisselâm* E, T, B.

⁹²¹ ekseri P1, E, P2 : ekser T, B.

⁹²² Dâvud Nebî P1 : Hazret-i Dâvud E ; Hazret-i Dâvud Nebî P2 ; Dâvud Peygamber T, B.

⁹²³ Hazret P1, P2 : -E, T, B.

⁹²⁴ kimi T, B : -P1, E, P2.

⁹²⁵ tapardı P1, E, P2 : taparlardı T, B.

⁹²⁶ zamânda P1, E, P2 : zamân T, B.

⁹²⁷ Peygamber P1, P2, T, B : Nebî E.

⁹²⁸ Şerîf‘de P1, E, P2 : Şerîf‘den T, B.

⁹²⁹ getürdüp P2 : +ve P1, E, T, B.

⁹³⁰ otururdu P1, E, P2 : okurdu T, B.

⁹³¹ îcâbât-ı ‘ilmiyye P1, P2 : îcâbet-i ‘ilmiyye E ; el-câs ‘ilminde T, B.

⁹³² dâne P1, E, P2 : -T, B.

⁹³³ kimesne P1, E, T, B : -P2.

⁹³⁴ var idi ve P1 : var idi E ; varimiş ve P2 ; vardı ve T ; varidi ve B.

Aristo <ارسطو> şâgirdlerinden⁹³⁵ ve Mağrib'de çok tılsımlar ve dürlü dürlü mâhyeler işlemiş idi. Kaçan kim [19a] İstanbul'un⁹³⁶ ahvâlini işitdi ve mezkûr kilisenin tertibâtını haber aldı, Mağrib'den hicret idüp İstanbul'a geldi. Ve anda peydâ olan⁹³⁷ 'acâ'ib ü garâ'ibi gördi. Ol dahi⁹³⁸ kasd eyledi ki bir mâhye eyleye ve 'âlemde bir⁹³⁹ nişân koya⁹⁴⁰. Pâdişâha buluşup icâzet aldıktan sonra altundan sığircık kuşu endâmında bir tılsım düzdi. Ve anın gözlerini yâkut-ı ahmerden⁹⁴¹ eyledi ve dahi elmâs taşından zeytûn kadar üç dâne düzdi. Ve birini mezkûr kuşun minkârında ve birini sağ ayağında ve birini sol ayağında kodı⁹⁴². Andan sonra bir yüksek mîl minâre gibi yapı⁹⁴³ ve mezkûr tılsımı anın üstünde kodı ve aynını düzüp, üzerinde bildüğü esmâ' vü tılsımâtı eyledi. Ve her yıl zeytûn zamânında mezkûr kuş⁹⁴⁴ sığircık gibi ötmeğe başladı⁹⁴⁵. Ve her ne yerde ki sığircık kuşu vardır, gayrı memleketden ve bulunduğu yerden üç⁹⁴⁶ dâne zeytûnu⁹⁴⁷ birin ağzında⁹⁴⁸, birin sağ ayağında⁹⁴⁹ ve birin sol ayağında⁹⁵⁰ götürüp, İstanbul'a getirüp⁹⁵¹ mezkûr tılsım üzerinde bırağurlardı. Ve andan evvel İstanbul'da⁹⁵² ve götürü Rûm vilâyetinde zeytûn bulunmazdı. Ve⁹⁵³ mezkûr tılsımdan her yıl bir anbar zeytûn cem'⁹⁵⁴ olup hayli zahîre hâsıl⁹⁵⁵ olurdu. Ve mezkûr kilisenin ekser⁹⁵⁶ harcı andan olurdu. [19b] Ve dahi Frengistân vilâyetinde bir kâmilü'l-vücûd hekîm⁹⁵⁷ var idi ki ana Arganus <ارغونوس> hekîm⁹⁵⁸ dirlerdi. Ol dahi tılsım düzmekde gâyet pehlevân idi. Mezkûr sığircık mâhiyetin işidince Frengistân'dan gelüp seyr eyledi ve pâdişâhdan icâzet istedi. Ve

⁹³⁵ şâgirdlerinden P1 : şâgirdlerinden imiş P2 ; şâgirdlerinden idi E, T, B.

⁹³⁶ İstanbul'un P1, E, P2 : İslâmbol'un T, B.

⁹³⁷ peydâ olan P2, T, B : olan E ; peydâ eylediği P1.

⁹³⁸ dahi P1, E, P2 : +gördi ki ve dahi T, B.

⁹³⁹ bir P1, E, P2, B : -T.

⁹⁴⁰ koya P1, E, T, B : +ve P2.

⁹⁴¹ yâkut-ı ahmerden P1, E, P2 : yâkûtü'l-humrden T, B.

⁹⁴² Ve birini ... kodı P1, P2 : birini mezkûr kuşun minkârında ve birini sağ ayağında ve birini sol ayağında kodı E ; Ve birini sağ ayağında, birini sol ayağında ve birini minkârında kodı T, B.

⁹⁴³ yapı P1, E, P2 : peydâ T, B.

⁹⁴⁴ Ve her ... kuş P1, E, P2 : Ve her yıl mezkûr kuş zeytûn zamânında T, B.

⁹⁴⁵ başladı P1, E, P2 : başladı T, B.

⁹⁴⁶ üç P1, E, P2 : üçer T, B.

⁹⁴⁷ zeytûnu P1, E, P2 : zeytûn T, B.

⁹⁴⁸ ağzında P1, E, P2 : ağzına T, B.

⁹⁴⁹ ayağında P1, E, P2 : ayağına T, B.

⁹⁵⁰ ayağında P1, E, P2 : ayağına T, B.

⁹⁵¹ götürüp ... getirüp P1, P2 : getirüp İstanbul'a E ; götürüp İslâmbol'a getirüp T, B.

⁹⁵² İstanbul'da P1, E, P2 : İslâmbol'da T, B.

⁹⁵³ Ve P1, E, P2 : -T, B.

⁹⁵⁴ cem' P1, E, P2, T : cemî' B.

⁹⁵⁵ hâsıl P1, P2, B : -E ; hasıl T.

⁹⁵⁶ ekser P1, E, P2 : ekserî T, B.

⁹⁵⁷ kâmilü'l-vücûd hekîm P1, E, B : kâhilü'l-vücûd hakem P2 ; kâhilü'l-vücûd hakem T.

⁹⁵⁸ hekîm P1, E, P2, B : hakem T.

Kumkapusu⁹⁵⁹ cânibinde, deniz kenârında bir mâhye yaptı ve tucdan hâven gibi bir müdevver⁹⁶⁰ leğen işledi. Ve anı jîve ile doldurdu ve altun ve⁹⁶¹ ma‘âdinden bir balık sûretin⁹⁶² düzdi. Ve ol jîvenin içine salıvirdi. Ve deryâ üzerinde minâre şekillü bir mîl yaptı ve mezkûr tılsımı anın üzerinde kodı. Ve bildüğü efsûnları ve teshirâtı üstüne okudu. Ve ol mîlin dibinde bir havz yaptı ve her gün güneş doğduğleyin jive harekete gelürdi ve içindeki altun⁹⁶³ balık oynamağa başlardı⁹⁶⁴. Ve ol hînde⁹⁶⁵ deniz balıkları büyükden ve küçükden hep ol yakada cem‘⁹⁶⁶ olurlardı. Gûya ki ‘ibâdetgâhları⁹⁶⁷ ol idi. Ve cümle[si] su yüzünde durup ol mâhyeye bakarlardı. Ve ol esnâda birbirin yemeğe başlardı⁹⁶⁸ ve uvakları büyüklerinden kaçup, cân acısından sudan taşra atılıp mezkûr havzın içine düşerlerdi. Ve⁹⁶⁹ her gün andan vâfir balık hâsıl olurdu ve hayli der-âmed gelürdi⁹⁷⁰. [20a] Ve cümleten mezkûr kiliseye ve içinde olan ‘ulemâya sarf olunurdu. Kimin tâze ve kimin kurudup yerlerdi⁹⁷¹.

Andan sonra mezkûr pâdişâh çok yaşadı ve her gün ol⁹⁷² kiliseye varup mezkûr ‘azîzi ziyâret iderdi. Ve cemî‘ papazlar ve patrikler anın önünde cem‘⁹⁷³ olup, bildükleri ûlûm ü fûnûn okurlardı ve bi’l-cümle ziyâde mâhir oldı⁹⁷⁴ ve götürü⁹⁷⁵ okuduklarını öğrendi⁹⁷⁶ ve kendüsü ziyâde akıllu kimesne idi. Sonra mezhebini azdırdı ve hâliyâ Ayasofya’nın olduğu yerde bir deyr yaptı ve anın önünde bir⁹⁷⁷ mîl kodı. Ve sâbıkâ mezkûr olan putu ol mîlin üzerinde kodı ve sarâydan çıkup⁹⁷⁸ kiliseye varup, geldüğü zamânda ol puta tapardı ve halk ana taklîd idüp tapar oldılar. Giderek halkı⁹⁷⁹ yap

⁹⁵⁹ Kumkapusu P1, E, T, B : Kapumkapusu P2.

⁹⁶⁰ müdevver P1, E, P2, B : mukadder T.

⁹⁶¹ ve P1, E, P2 : -T, B.

⁹⁶² sûretin P1, E, T, B : sadretde P2.

⁹⁶³ harekete ... altun P1, E, P2 : hareket gelüp evi ve içindeki T, B.

⁹⁶⁴ başlardı P1, E, P2 : başladığı gibi T, B.

⁹⁶⁵ Ve ol hînde P1, P2 : ol hînde E ; ol hînde cemî‘ T, B.

⁹⁶⁶ cem‘ P1, E, P2 : cemî‘ T, B.

⁹⁶⁷ ‘ibâdetgâhları P1, E : ‘ibâdethâneleri P2 ; ‘ibâdetgâhlar T, B.

⁹⁶⁸ Ve ol ... başlardı P1, E : Ve ol esnâda birbirini yemeğe başlardı P2 ; Ol esnâda birbirine yemeğe başladılar T, B.

⁹⁶⁹ Ve P1, E, P2 : -T, B.

⁹⁷⁰ gelürdi P1, P2, T, B : gelüp E.

⁹⁷¹ Kimin ... yerlerdi P1, P2 : Kimini tâze ve kimini kurudup yerlerdi E ; Kimini tâze ve kimini kurudurdu yerlerdi T, B.

⁹⁷² ol P1, E, P2 : -T, B.

⁹⁷³ cem‘ P1, E, P2 : cemî‘ T, B.

⁹⁷⁴ oldı P1, E, P2 : -T, B.

⁹⁷⁵ götürü P1, E, P2 : okutdı T, B.

⁹⁷⁶ öğrendi P1, E, P2 : öğrenirdi T, B.

⁹⁷⁷ bir E, P2, T, B : -P1.

⁹⁷⁸ sarâydan çıkup P1, E, P2 : sarâyından çıkup ananelik putu T, B.

⁹⁷⁹ halkı P1, P2 : -E ; halk T, B.

yap igvâ' itmeğe başladı ve evvelâ⁹⁸⁰ putun yanına çıkup dururdu. Ve bir reng ile putu söyledirdi ve halka emr ü nehy buyururdu⁹⁸¹. Hâsılı halkı puta tapdırdı ve kendüsü vâsıtâ gibi oldu ve⁹⁸² kendüsü ulûhiyyet da'vasın eyledi. Ol sebeble ki üç yüz yıl yaşadı ve bu denlü müddetin içinde bir maraz ve bir 'araz⁹⁸³ görmedi. Ve her ne murâd⁹⁸⁴ idinse murâdı hâsıl olurdu. Ve sâ'ir⁹⁸⁵ memalik pâdişâhları ana münkâd ü mutî⁹⁸⁶ [20b] olmuşlardı, *-el-'iyâzü billâhi şeytânu gaddâr ve tab'u garrâr*⁹⁸⁷– kendüye böyle sevk eyledi ki tanrılık da'vâsın eyleye⁹⁸⁸. Bir gün⁹⁸⁹ puta şöyle söyletdi ki: “Şimden gerü Yanko ulûhiyyet mertebesine irişdi. Ve ben anı size halîfe eyledim. Bu gündən sonra anı⁹⁹⁰ ilâh bilün ve ana 'ibâdet idin” deyü andan sonra putu giderdi ve her gün kendüsü⁹⁹¹ evvelki 'âdet üzerine mîlün üzerine çıkup halka karşı gelürdi. Ve istediği gibi emr ü nehy iderdi. *-Te'âlâllâhu*⁹⁹² 'ammâ yekülü'z-zâlimüne 'ulüvven kebîrâ emme'd-Deyyân yümhilü ve lâ yühmilü⁹⁹³– muktezâsınca müddet-i 'ömrü nihâyet buldı⁹⁹⁴ ve⁹⁹⁵ *-cezâ'en bimâ kânü ya'melün*⁹⁹⁶– vakti irişdi. İttifâk yılda bir kez nev-rûz gününde bir 'azîm cem'iyet olup, üç yüz altmış kâfir beyleri ve bey-zâdeler hâzır olurlardı ve yıldan yıla Yanko'nun ahkâmını ve şerâyi'ini ve ne işleyüp ve ne işleyemeyeceklerini mezkûr kilisedeki yedi bin keşîş bunlara ta'lîm iderlerdi⁹⁹⁷. Tâ ki yıldan yıla anınla 'amel ideler ve her yıl anlara⁹⁹⁸

⁹⁸⁰ ve evvelâ P1 : evvelâ ol E ; evvelâ P2 ; ve ol T, B.

⁹⁸¹ buyururdu P1, P2, T, B : buyurup E.

⁹⁸² Hâsılı ... oldu ve P1 : Hâsılı halkı puta tapdırdı ve kendüsü vâsıtaları oldu E ; Hâsılı halkı puta tapdırdı ve kendüsü vâsıtâ gibi oldu P2 ; Hâsıl halk puta tapardı ve kendüsü vâsıtâ gibi oldu ve T ; Hâsılı halk puta tapardı ve kendüsü vâsıtâ gibi oldu ve B.

⁹⁸³ bir 'araz P1, P2 : araz E ; gayrı T, B.

⁹⁸⁴ her ne murâd P1, E, P2, T : +her ne murâd B.

⁹⁸⁵ sâ'ir E, P2, T, B : her P1.

⁹⁸⁶ münkâd ü mutî' P1, P2 : mutî' ü münkâd E, T, B.

⁹⁸⁷ العياذ بالله شيطان غدار وطبع غرار “Sinsi şeytandan ve aldatici huyundan Allah'a sığmırım” mealinde bir dua.

⁹⁸⁸ kendüye ... eyleye P1, E, P2 : kendüye şöyle söylendi ki şimden gerü Yanko sevk eyledi ki tanrılık da'vâsını eyleye T ; kendüye şöyle sevk eyledi ki tanrılık da'vâsını eyleye B (T nüshasındaki cümlede, “...söylendi ki şimden gerü Yanko...” kısmının üzeri çizilmiş vaziyettedir).

⁹⁸⁹ gün P1, P2, T, B : -E.

⁹⁹⁰ anı P1, E, T, B : bunu P2.

⁹⁹¹ her gün kendüsü P1, P2, T, B : kendüsü her gün E .

⁹⁹² Te'âlâllâhu P1, P2, T, B : Te'âlâ E.

⁹⁹³ تعالى الله عما يقول الظالمون علواً كبيراً أما التيان يميل ولا يهمل “Allah zalimlerin söylediği şeylerden çok yücedir. ed-Deyyân mühlet verir fakat ihmal etmez” mealinde İslam literatüründe bir vecize.

⁹⁹⁴ buldı P1, E, P2, B : bulmadı T.

⁹⁹⁵ ve : + va'dühu P1, E, P2, T, B.

⁹⁹⁶ Ayetin tamamı şu şekildedir: اولئك اصحاب الجنة خالدين فيها جزاء بما كانوا يعملون = “İşte onlar cennetliklerdir, yaptıklarına karşılık orada ebedi olarak kalacaklardır.”, **Kur'ân-ı Kerîm**, Ahkâf, 46/14. Metinde ayetin bir kısmı alınmış olup, “va'dühu cezâ'en bimâ kânü ya'melün” şeklinde yazılmıştır. Ayetin orijinalinde bulunmayan “va'dühu” kelimesini metinden çıkarmayı uygun gördük.

⁹⁹⁷ bey-zâdeler ... iderlerdi P1 : bey-zâdeleri kilisede hâzır olup ve yıldan yıla Yanko'nun ahvâlini ve şerâyi'ini ve ne işleyüp ne işleyemeyeceklerini mezkûr kilisedeki yedi bin keşîş bunlara ta'lîm iderdi E ;

başka ahkâm ü tertibât buyurup keşîşlere ta‘lîm⁹⁹⁹ iderdi. Ve¹⁰⁰⁰ anlar dahi cem‘iyyete¹⁰⁰¹ hâzır olan âdemlere öğredirlerdi. Ve¹⁰⁰² bu hâl üzerine her nev-rûzda şöyle iderlerdi¹⁰⁰³: **[21a]** Mezkûr Yanko kendüsü çıkup, mîlin üzerinde dururdu ve zikr olan beyler kiliseden ana tapukalurlardı¹⁰⁰⁴. Ve semi‘nâ ve ata‘nâ deyüp gerü memleketlerine giderlerdi¹⁰⁰⁵. İttifâk bir nev-rûzda bu denlü âdem ü beyler ve şehzâdeler¹⁰⁰⁶ kilisede cem‘ olup, küfr ü dalâletde ve humk¹⁰⁰⁷ ü cehâletde iken bir ‘azîm bâd-ı sarsar kopdı ve harâb idici seller ve mühlik yağmurlar ve dolular¹⁰⁰⁸ yağdı. Ve bir hâ‘il zelzele vâki‘¹⁰⁰⁹ oldu ki mezkûr¹⁰¹⁰ kilise hep yıkıldı ve taşları¹⁰¹¹ toprakları içindeki âdemlerin a‘zâları karış¹⁰¹² katış oldu. Ve dükeli şehrin binâsı ve hisârı ve türâbı ve ahcârı târ ü mâr¹⁰¹³ oldu. Ve¹⁰¹⁴ ba‘zı emkine yere geçdi ve ba‘zısı rûy-ı zemîn ile berâber oldu ve ol etrâfda bulunan¹⁰¹⁵ âdemden ve hayvânâtdan bir cân kurtulmadı ve Yanko‘dan ve gayrıdan bir savt ü sadâ peydâ olmadı. Ve bil‘l-cümle yâbânda¹⁰¹⁶ bulunan efrâddan gayrı hep yapu altında kırıldılar¹⁰¹⁷. Ve taşrada bulunan kimesneler başların alup târ ü mâr¹⁰¹⁸ oldılar ve her biri bir memlekete dağıldılar. Ve bu zelzelede¹⁰¹⁹ çok memleket harâb oldu ve hayli arâzî yere geçdi. Ve bu vâki‘a¹⁰²⁰ havâdis-i i‘zâm ve meşhûr havâss-ı ‘avâm¹⁰²¹ idi. –*Ne‘üzü bi‘l-lâhi*

bey-zâdeler mezkûr kilisede hâzır olurlardı ve yıldan yıla Yanko‘nun ahkâmını ve şerâyi‘ini ve ne işleyüp ne işlemeyeceklerini mezkûr kilisedeki yedi bin keşîşler bunlara ta‘lîm iderdi P2 ; bey-zâdeleri mezkûr kilisedeki yedi bin keşîş bunlara ta‘allüm iderlerdi T, B.

⁹⁹⁸ anlara E, P2, T, B : anlar P1.

⁹⁹⁹ ta‘lîm P1, E, P2 : ta‘allüm T, B.

¹⁰⁰⁰ Ve P1, P2, T, B : –E.

¹⁰⁰¹ dahi cem‘iyyete P1 : cem‘iyyetine E ; dahi cema‘ate P2 ; dahi cema‘atine T, B.

¹⁰⁰² Ve P1, E, P2 : –T, B.

¹⁰⁰³ iderlerdi P1 : iderlerdi ve E, P2 ; ve T, B.

¹⁰⁰⁴ mîlün ... tapukalurlardı P1 : mîl üzerinde dururdu ve zikr olan beyler ana tapukalurlardı E ; mîl üzerinde dururdu ve zikr olan beyler kiliseden ana tapukalurlardı P2 ; mîl üzerine T, B.

¹⁰⁰⁵ giderlerdi P1, E, P2 : giridirdilerdi T, B.

¹⁰⁰⁶ şehzâdeler P1, P2, T, B : beyzâdeler E.

¹⁰⁰⁷ küfr ü dalâletde ve humk P1, E, P2 : küfre ve dalâletde ve ahmak T, B.

¹⁰⁰⁸ ve dolular P1, E, P2 : –T, B.

¹⁰⁰⁹ vâki‘ P1, E, P2, B : –T.

¹⁰¹⁰ mezkûr P1, E, P2 : –T, B.

¹⁰¹¹ yıkıldı ve taşları P1, P2 : yıkılıp taşları ve E ; yığıldı ve taşları ve T, B.

¹⁰¹² karış T, B : +ve P1, E, P2.

¹⁰¹³ târ ü mâr P1, E, P2, B : târ-mâr T.

¹⁰¹⁴ Ve P1, P2, T, B : –E.

¹⁰¹⁵ bulunan P1, E, T, B : +efrâddan ve P2.

¹⁰¹⁶ yâbânda P1, E, P2 : –T, B.

¹⁰¹⁷ yapu altında kırıldılar P1, E, P2 : kırıldı T, B.

¹⁰¹⁸ târ ü mâr P1, E, P2 : târ-mâr T, B.

¹⁰¹⁹ zelzelede P1, T, B : zelzeleden E ; zelzele P2.

¹⁰²⁰ vâki‘a P1, P2, T, B : +ve E.

¹⁰²¹ havâss-ı ‘avâm P1 : havâss ü ‘avâm E, P2 ; havâss-ı ‘âmm T, B.

te‘âlâ¹⁰²² ‘min [21b] sehati'l-lâhi¹⁰²³ – ve bu belâ-yı ‘azîm vâki‘ olunca şehir ıssuz kaldı* ve yâbân cân-âverlerine mesken oldu. Ve içinde bir ma‘mûr yer¹⁰²⁴ kalmadı.

Ve ba‘zı rivâyetde gelmiştir ki¹⁰²⁵ mezkûr zelzelede¹⁰²⁶ yalnız İstanbul halkından bellü başlu yüz¹⁰²⁷ otuz bin âdem helâk oldu. Tevâbi‘ ü levâhıktan gayrı fe-emmâ ki ufak tefek âdemler ve derme ve devşirme olanlar hadden ve hisâbdan hâricdir¹⁰²⁸. Ve mezkûr Yanko’nun bir oğlu var idi ki adına Buzantin <بوزنطين>^{**} dilerdi. Ol zamânda ‘asker ile Engürüs vilâyetine gitmişti. Ma‘hûd zelzelede¹⁰²⁹ bulunmadı ve babasının tevâbi‘inden helâk olmayanlardan şundan bundan cem‘¹⁰³⁰ olup, Buzantin’i pâdişâh eylediler ve anın emrine mutî‘ ü sâmi‘¹⁰³¹ ve hükmüne tâbi‘ oldılar. Ve Hakk¹⁰³² te‘âlâ ana taht ü baht ve ‘ömr ü devlet¹⁰³³ virdi. Tâ Engürüs ü Macar ve Moskov ü Bosna¹⁰³⁴ ve ba‘zı Frengistân vilâyetlerini alup¹⁰³⁵ kırk yıl beylik sürdü. Ve¹⁰³⁶ ol esnâda İstanbul¹⁰³⁷ harâb olup, ejderhâlara¹⁰³⁸ ve yırtıcı¹⁰³⁹ cân-âverlere¹⁰⁴⁰ mesken oldu¹⁰⁴¹. Sonra¹⁰⁴² Buzantin kuvvetlenüp, ‘asker ü re‘âyâ ve halk u berâyâ¹⁰⁴³ cem‘ idüp yine İstanbul’u¹⁰⁴⁴ ta‘mîr eyledi. Ammâ zelzele havfından yeri kazup, kiliseler¹⁰⁴⁵ ve hammâmılar ve kârbânsarâyılar ve anın gibi muhkem kâr-gîr binâları

¹⁰²² te‘âlâ E, T, B : –P1, P2.

¹⁰²³ نعوذ بالله تعالى من سخط الله “Allah’ın öfkesinden Allahu te‘âlâya sığıyoruz” mealinde bir dua.

* P1 nüshasında, varağın sağ üst köşesinde, tam bu satırlara denk gelen bir yerde bir der-kenâr mevcuttur: “Kalup bî-cân gibi boş ve sâhibsiz”. Mana bütünlüğünü bozmaksızın dâhil edemediğimizden dolayı metne almadık.

¹⁰²⁴ yer P1, P2, T, B : –E.

¹⁰²⁵ Ve ba‘zı ... gelmiştir ki P1, P2 : Ve ba‘zı rivâyetde gelmiştir E ; Râvîler ile rivâyet ve hâkîler ile hikâyet iderler ki T, B.

¹⁰²⁶ zelzelede P1, T, B : zelzeleden E ; zelzele P2.

¹⁰²⁷ yüz P1, P2, T, B : –E.

¹⁰²⁸ derme ... hâricdir P1 : derme ve devşirme olanlar hadd ü hisâbdan hâricdir E, P2 ; Rûm devşürmeler olanlar hadd ü hisâbdan hâricdir T, B.

** Byzas: Yunan efsanelerine göre Byzantion şehrini kuran Megaralı kumandan. Vezendu ile aynı kişidir.

¹⁰²⁹ zelzelede P1, E, T, B : zelzele P2.

¹⁰³⁰ cem‘ P1, E, P2, T : cemî‘ B.

¹⁰³¹ sâmi‘ P1, E, P2 : sâmi T, B.

¹⁰³² Hakk P1, P2, T, B : +tebârek ve E.

¹⁰³³ taht ü baht ve ‘ömr ü devlet E, P2 : taht ve ‘ömr-i devlet P1 ; taht ve ‘ömr ü devlet T, B.

¹⁰³⁴ Moskov ü Bosna P1, E, P2 : Moskov’da vesne T, B.

¹⁰³⁵ vilâyetlerini alup P2 : vilâyetini alup P1, T, B ; vilâyetini aldı ve E.

¹⁰³⁶ Ve P1, E, P2 : –T, B.

¹⁰³⁷ İstanbul P1, E, P2 : İslâmbol T, B.

¹⁰³⁸ ejderhâlara T, B : ejdehâlara P1, E, P2.

¹⁰³⁹ yırtıcı T, B : irtıcı P1, P2 ; yırtıcılara E.

¹⁰⁴⁰ cân-âverlere P1, P2, T, B : –E.

¹⁰⁴¹ oldu P1, T, B : olup E, P2.

¹⁰⁴² Sonra P1 : + mezkûr E ; –P2, T, B.

¹⁰⁴³ halk u berâyâ P1, E : berâyâ P2 ; halk-ı berârâyâ T, B.

¹⁰⁴⁴ İstanbul’u P1, E, P2 : İslâmbol’u T, B.

¹⁰⁴⁵ kiliseler P1, E, P2 : kilise T, B.

[22a] zîr-i zemînde yapup, andan sonra yeryüzünde ‘âdetce evler ve mahalleler yaptılar. Tâ ki zelzele vâki’ oldukda zîr-i zemîne kaçup helâk olmayalar. Ve şimdi İstanbul’un¹⁰⁴⁶ neresinde kazılsa¹⁰⁴⁷ muhkem temeller ve dürlü¹⁰⁴⁸ binâlar –ki bulunur– hep andan kalmışdır. Ve mezkûr Buzantin gâyet mücessem ve kuvvetlü¹⁰⁴⁹ âdem idi. Hattâ ki at anı götürmezdi. Dâ’imâ file binerdi. Sonra mezkûr babasının sâbıkâ yapduğı mîlün evvelki yerinde bir mîl dahi yaptı¹⁰⁵⁰. Ve kendü sûretin düzüp mîlin üstünde dikekodı. Ve halkı ana tapdırdı ve ol kimesne ki imtinâ’ idüp, ‘ibâdet itmezdi, mîlin üzerinden¹⁰⁵¹ atup helâk iderdi. Giderek fitne vü fesâdı ziyâde oldu ve zulm¹⁰⁵² ü fıska başladı. Ve ol sebepten Hakk te‘âlâ¹⁰⁵³ anlara bir ‘azîm¹⁰⁵⁴ tâ‘ûn gönderdi ki bir uğurdan hücum eyledi. Ve halk ol denlü kırıldı ki bir uğurdan on bölüğünden biri kalmadı¹⁰⁵⁵. Ve andan kurtulan âdemler dağılıp, her biri bir memlekete gitdi. Ve şehir yine¹⁰⁵⁶ ıssuz kaldı.

Andan sonra¹⁰⁵⁷ İskender-i Rûmî vücûda geldi ve cemî‘¹⁰⁵⁸ Maşrık ü Mağrib’i alup zabt eyledikten sonra bunu ta‘mîr eylemek¹⁰⁵⁹ istedi. Ammâ zamâna müsâ‘id olmadı ve¹⁰⁶⁰ çok yaşamadı. Anın için şehir mu‘attal kaldı ve İskender zamânında mezkûr Buzantin neslinden [22b] Kir Mihal <كیر میخال> adlu bir bey var idi. İskender’in yanında mukarreb ü mu‘teber¹⁰⁶¹ idi. İskender¹⁰⁶² fevt olduktan sonra mezkûr Kir Mihal¹⁰⁶³ bunu ta‘mîr eylemek¹⁰⁶⁴ istedi. Ammâ etrâfda olan memleket halkı istemediler. Ol sebepten ki kendülerin sürüp taşda toprâkda kullanurlardı. Ve mâlların ve rızıkların çeküp zahîre iderlerdi. Ve mezkûr Kir Mihal Engürüs hâkimi idi ve anda fevt oldu ve anın oğlu Alaiye¹⁰⁶⁵ <علائیہ> babası yerine bey oldu ve ol dahi

¹⁰⁴⁶ İstanbul’un P1, E, P2 : İslâmbol’un T, B.

¹⁰⁴⁷ neresinde kazılsa P1, P2 : neresinden kazılsalar E ; neresinden kazılsa T, B.

¹⁰⁴⁸ dürlü P1, P2, T, B : +dürlü E.

¹⁰⁴⁹ ve kuvvetlü P1, E, T, B : –P2.

¹⁰⁵⁰ yaptı P1, E, P2 : peydâ itirdi T, B.

¹⁰⁵¹ üzerinden P1, E, P2 : üzerinde T, B.

¹⁰⁵² zulm P1, E, T, B: zulme P2.

¹⁰⁵³ Hakk te‘âlâ P1, E, P2 : Hakk subhâne ve te‘âlâ T, B.

¹⁰⁵⁴ ‘azîm P1, E, P2 : –T, B.

¹⁰⁵⁵ on bölüğünden biri kalmadı P1, E, P2 : on bin âdemde bir belki kalmadı T, B.

¹⁰⁵⁶ yine P1, P2, T, B : yalnız ve E.

¹⁰⁵⁷ sonra P1, E, P2 : –T, B.

¹⁰⁵⁸ cemî‘ P1, E, P2, B : cem‘ T.

¹⁰⁵⁹ eylemek P1, E, P2 : itmek T, B.

¹⁰⁶⁰ müsâ‘id olmadı ve P1, E, P2 : müsâ‘ade itmeyüp T, B.

¹⁰⁶¹ mu‘teber P1, E, P2, B : makber T.

¹⁰⁶² İskender P1, P2, T, B: –E.

¹⁰⁶³ mezkûr Kir Mihal P2 : Kir Mihal P1 ; Kir ve Mihal E ; Mihal T, B.

¹⁰⁶⁴ eylemek P1, E : itmek P2, T, B.

¹⁰⁶⁵ anın oğlu Alaiye P1, P2 : anın bir oğlu ki Alaiye idi E ; anın oğlu Alaiye T, B.

âdem ü ‘asker sürüp bunu yapmağa kasd eyledi¹⁰⁶⁶. Lâkin gerü memleket halkı istemediler ve ol zamânda Rûm pâdişâhı Herkil <هرقل> idi. Ve Herkil’in tahtı Kayseriyye idi. Ve mezkûr Herkil zamânında Hazret-i ‘Îsâ Peygamber ‘aleyhissalâtüvesselâm¹⁰⁶⁷ vücûda geldi ve anın dîni ekser memâlikde az zamânda şâyi‘ oldu. Ve mezkûr Alaiye İstanbul’un¹⁰⁶⁸ ta‘mirine ikdâm idüp mübâşeret itmişken, memleket halkı cem‘¹⁰⁶⁹ olup Herkil’e şikâyet itdiler. Ve ana şöyle¹⁰⁷⁰ anlattılar ki eğer Alaiye İstanbul’u¹⁰⁷¹ ta‘mîr idecek olursa senin memleketüne küllî zarar ve re‘âyâ tâ‘ifesine ziyâde şor u şerr hâsıl olur¹⁰⁷². Belki anınla tahassun¹⁰⁷³ eyleyüp, pâdişâhlığı elinden ala. Herkil bundan ziyâde mütefekkir oldu ve men‘ine¹⁰⁷⁴ elçi gönderdi¹⁰⁷⁵. Bu dahi¹⁰⁷⁶ mukayyed olmadı. Ve ta‘mirine musır oldu. Tekrâr Herkil’e şikâyet itdiler ve bir dahi [23a] men‘ eylemesine¹⁰⁷⁷ ‘asker gönderdi ve bu dahi mukayyed olmadı. Lâkin Herkil emr itdi¹⁰⁷⁸ ki eğer iyilikle vazgelmese güçle komayalar. Hâsılı Herkil ‘askeri gelüp Alaiye ile hayli ceng ü cidâl vâki‘ oldu. Âhirü’l-emr Alaiye denizden geçüp, Mısır’a vardı¹⁰⁷⁹. Ve Mısır’da ol vaktin¹⁰⁸⁰ ‘Îsa Peygamber¹⁰⁸¹ ‘aleyhisselâm havâriyyûnundan¹⁰⁸² Şem‘ûn adlı bir¹⁰⁸³ ‘azîz var idi¹⁰⁸⁴ ve cemî‘ memâlik pâdişâhları ve etrâf hâkimleri ana i‘tikâd iderlerdi ve du‘âsını iltimâs iderlerdi. Alaiye varup¹⁰⁸⁵ anın üzerine düşdi ve ahvâlini ‘ale’t-tafsîl söyledi ve eyitdi: “Ma ‘lûm-ı hazretidir ki İstanbul¹⁰⁸⁶ benim babalarımın ve dedelerimin ocağıdır ve ana nice mâl u hazîneler harc eylediler¹⁰⁸⁷ ve hâliyâ binâsı

¹⁰⁶⁶ eyledi P1, E, T, B : +ki P2.

¹⁰⁶⁷ Hazret-i ... ‘aleyhissalâtüvesselâm P1 : ‘Îsâ Peygamber ‘aleyhissalâtüvesselâm E, P2 ; Hazret-i ‘Îsâ ‘aleyhisselâm T, B.

¹⁰⁶⁸ İstanbul’un P1, E, P2 : İslâmbol’un T, B.

¹⁰⁶⁹ cem‘ P1, P2, T : cemî‘ B.

¹⁰⁷⁰ şöyle P1, E, P2 : -T, B.

¹⁰⁷¹ İstanbul’u P1, E, P2 : İslâmbol’u T, B.

¹⁰⁷² şor u şerr hâsıl olur P1, E : şor u şerr P2 ; şerr ve ve şor hâsıl olur T, B.

¹⁰⁷³ anınla tahassun P1, E, P2 : küllî tahsîn T, B.

¹⁰⁷⁴ ve men‘ine P1, E, P2, B : vaz‘ına T.

¹⁰⁷⁵ elçi gönderdi P1, P2 : elçi ve âdem gönderdi E ; elçi gönderüp T, B.

¹⁰⁷⁶ Bu dahi P1, P2, T, B : -E.

¹⁰⁷⁷ men‘ eylemesine P1, P2, T, B : men‘ine E.

¹⁰⁷⁸ ve bu dahi mukayyed olmadı. Lâkin Herkil emr itdi P1 : -E, P2, T, B.

¹⁰⁷⁹ vardı P1, E, P2 : varup T, B.

¹⁰⁸⁰ vaktin P1, E, P2 : vakit T, B.

¹⁰⁸¹ Peygamber P1, E, T, B : -P2.

¹⁰⁸² havâriyyûnundan P2, T, B : havâriyyûndan P1, E.

¹⁰⁸³ adlı bir P1, P2 : adlu bir E ; olup T, B.

¹⁰⁸⁴ idi P1, E, P2 : +ki T, B.

¹⁰⁸⁵ varup P1, E, T, B : vardı P2.

¹⁰⁸⁶ İstanbul P1, E, P2 : İslâmbol T, B.

¹⁰⁸⁷ eylediler P1, E, P2 : eyledi T, B.

yerinde¹⁰⁸⁸ durur. Ammâ içinde âdem yokdur. Ve ben kasd eyledim ki¹⁰⁸⁹ ma'mûr eyleyim¹⁰⁹⁰ ve evvelki gibi gerü açam fe-emmâ ki¹⁰⁹¹ Herkil bana mâni 'oldi ve benim niyyetim hayrdır ve¹⁰⁹² murâdım islâhdır. Sizden ricâm budur ki bu hayr niyyete¹⁰⁹³ müsâ'ade buyurasız". Ve Şem'ûn 'aleyhisselâm İstanbul'un ahvâlini¹⁰⁹⁴ ve Yanko'nun ve evlâdının¹⁰⁹⁵ kabîh ef'âlini işitmiş idi. Alaiye'ye eyitdi: "Bildim ki senin murâdın iyüdür ve niyyetin hayrdır. Ammâ¹⁰⁹⁶ senden evvel vâki 'olan fitne vü fesâdları¹⁰⁹⁷ bilürsün ve putlara 'ibâdet itdiklerin işitmişsin ve Herkil ol sebeble anın¹⁰⁹⁸ ta'mîrine mâni 'oldi. Ammâ eğer min ba'd ol dalâletden [23b] ferâgat idüp¹⁰⁹⁹, Hazret-i 'Îsâ Peygamber¹¹⁰⁰ 'aleyhisselâm dînini kabul idersen, ben dahi sana mu'âvenet ideyin ve Herkil'den size varup¹¹⁰¹ icâzet alıvereyin" deyincek Alaiye dahi bu şartı¹¹⁰² kabûl idüp buna¹¹⁰³ göre kavlı ü 'ahd eyledi. Ve Şem'ûn dahi Mısır'dan bile çıkup¹¹⁰⁴ karadan Herkil kasdına teveccüh itdiler. İttifâk¹¹⁰⁵ yolda iken Alaiye helâk oldı ve anın bir oğlu var idi ki¹¹⁰⁶ ana Kostantin <قسطنطين>* dirlerdi ve ol dahi bile idi. Şem'ûn anı bilesince getürüp¹¹⁰⁷ Herkil'e buluşdurdı ve babasının kıssasını takrîr itdi ve eyitdi¹¹⁰⁸: "İstanbul bunun¹¹⁰⁹ babalarının ve dedelerinin ta'mîr[i] ile olmuşdur¹¹¹⁰. Ve ana nice hazâ'in ü emvâl çürütdüler¹¹¹¹ ve hâliyâ binâsı yerinde durur. Ammâ içinde âdem yokdur ve anın gibi 'azîm şehir şöyle ıssuz

¹⁰⁸⁸ yerinde P1, E, P2 : bunda T, B.

¹⁰⁸⁹ ki P1, E, P2 : kim T, B.

¹⁰⁹⁰ eyleyim P1, E, P2 : eylesem T, B.

¹⁰⁹¹ ki P1, P2, T, B : -E.

¹⁰⁹² ve P1, E, P2, B : -T.

¹⁰⁹³ hayr niyyete P1, E, P2 : hayriyyete T, B.

¹⁰⁹⁴ Ve Şem'ûn ... ahvâlini P1, E, P2 : İslâmbol ahvâlin Şem'ûn'a haber virdi T, B.

¹⁰⁹⁵ evlâdının P1, E : evlâd P2 ; evlâdının T, B.

¹⁰⁹⁶ Ammâ P1, P2, T, B : fe-emmâ E.

¹⁰⁹⁷ fesâdları P1, E, P2 : fesâdı T, B.

¹⁰⁹⁸ anın P1, E, P2 : -T, B.

¹⁰⁹⁹ idüp P1, E, P2, B : olup T.

¹¹⁰⁰ Hazret-i 'Îsâ Peygamber P1, P2 : Hazret-i 'Îsâ E ; 'Îsâ Peygamber P2, T, B.

¹¹⁰¹ size varup T, B : -P1, E ; size P2.

¹¹⁰² şartı P1, E, T, B : şerâ'iti P2.

¹¹⁰³ buna P1, E, P2 : ve ana T, B.

¹¹⁰⁴ çıkup P1, E, P2 : çıkdı T, B.

¹¹⁰⁵ İttifâk P1, E, P2 : +bu T, B.

¹¹⁰⁶ ki P1, T, B : -E, P2.

* Constantinus I: Lakabı Büyük Constantinus (ölm. 22 Mayıs 337), 306–337 tarihleri arasında hüküm süren Roma imparatoru. Daha detaylı bilgi için bkz. "Constantinus I", **AnaBritannica**, C. VI, İstanbul 1992, s.136.

¹¹⁰⁷ getürüp P1, E, T, B : götürüp P2.

¹¹⁰⁸ itdi ve eyitdi P1, E, P2 : eyledi ve T, B.

¹¹⁰⁹ İstanbul bunun P1, E : İstanbul bu P2 ; İstambul nun T ; İstanbul nun B.

¹¹¹⁰ ile olmuşdur P1, E, P2 : eylemişdir T, B.

¹¹¹¹ çürütdüler P1, E, P2 : çürütdükleri T, B.

kalmak münâsib değildir. Ve bunlar şimdi Hazret-i 'Îsâ Peygamber 'aleyhisselâm¹¹¹² dînine girdiler ve şimden gerü kendülere mâni' olmayasın ve mülk-i mûrislerine ta'arruz itmeyesin. Tâ ki varup ebâ ü ecdâdının ocağını ma'mûr eyleye".

Nikâh-ı Kostantin be-Safiyeye, Duhter-i Herkil¹¹¹³

Herkil Şem'ûn'un dileğini kabûl eyledi ve kendünün Safiyeye <صفیه> adlu bir kızı var idi¹¹¹⁴. Anı dahi Şem'ûn hâtır için Kostantin'e virdi¹¹¹⁵. Ve andan mâ'adâ mâl-ı vâfir ve 'asker-i mütekâsire¹¹¹⁶ birle İstanbul'a¹¹¹⁷ gönderdi ve kendü memleketinden¹¹¹⁸ hayli yerleri kimin Kostantin'e [24a] zamîme¹¹¹⁹ eyledi ve kimin kızına bağışladı. Ve bi'l-cümle mezkûr Kostantin ziyâde¹¹²⁰ kuvvet buldı ve¹¹²¹ geldi İstanbul'u¹¹²² ma'mûr eyledi. Ve evvelki binâ vü hisârdan¹¹²³ bakılmayan yeri hâli üzerine kodılar. Ve ol ki meremmete muhtâcdır anı¹¹²⁴ meremmet itdiler ve hâliyâ İstanbul'un¹¹²⁵ çevresinde olan hisâr-ı mezkûr, Kostantin meremmet idüp ta'mir eyledüğüdür. Anın için ana nisbet idüp¹¹²⁶ Kostantiniye didiler. Ve ol zamânlarda ki¹¹²⁷ ıssuz kalmışdı. Vâfir yılanlar ve mûzî¹¹²⁸ hayvânlar içinde cem' olup, mesken idinmişler idi ve şehir katı büyük olduğundan mezkûr olan¹¹²⁹ hayvânâtı kırup veyâhûd¹¹³⁰ içinden sürüp¹¹³¹ çıkarmağa kâdir olamadılar. Ol sebebdan Atmeydânı'nda tucdan ol¹¹³² üç başlu ejderhâ¹¹³³ sûretin düzdiler ve¹¹³⁴ üzerine efsûnlar¹¹³⁵ ve du'âlar okudılar ve yılanlar

¹¹¹² Peygamber 'aleyhisselâm P2 : Peygamber P1, E ; 'aleyhisselâm T, B.

¹¹¹³ Duhter-i Herkil P1, E, P2 : Herkil Duhter T, B.

¹¹¹⁴ bir kızı var idi P1, E, P2 : kızını vardı itdi T.

¹¹¹⁵ Anı ... virdi P1, P2 : Anı dahi Şem'ûn'un hâtır için Kostantiniye'ye virdi E ; Şem'ûn hâtırıcak anı Kostantiye virdi T, B.

¹¹¹⁶ mâl-ı vâfir ... mütekâsire P1 : nice mâl ve vâfir 'asker-i mütekâsire P2 ; vâfir 'asker-i mütekâsire E, T, B.

¹¹¹⁷ birle İstanbul'a P1, E, P2 : bu İslâmbol'a T, B.

¹¹¹⁸ memleketinden P1, P2, T, B : + dahi E.

¹¹¹⁹ Kostantin'e zamîme P1 : Kostantiniye'ye zamîme E ; Kostantiniye zamîme P2 ; Kostantiye zamme T, B.

¹¹²⁰ ziyâde T, B : -P1, E, P2.

¹¹²¹ buldı ve P1, E, T, B : bulup P2.

¹¹²² İstanbul'u P1, E, P2 : İslâmbol'u T, B.

¹¹²³ hisârdan P1, E, P2 : hisârın T, B.

¹¹²⁴ anı T, B : -P1, E, P2.

¹¹²⁵ İstanbul'un P1, E, P2 : İslâmbol'un T, B.

¹¹²⁶ idüp P1, E, P2 : +taleb: sebeb-i Kostantiye T, B.

¹¹²⁷ Ve ol zamânlarda ki P2 : ol zamânlarda P1 ; ol zamânlar ki E, T, B.

¹¹²⁸ mûzî P1, E, T, B : +ve mûzî P2.

¹¹²⁹ mezkûr olan P1 : mezkûr E, P2 ; mezbûr T, B.

¹¹³⁰ veyâhûd P1, E, P2 : yâhûd T, B.

¹¹³¹ sürüp P1, P2, T, B : -E.

¹¹³² ol P1 : -E, P2, T, B.

¹¹³³ ejderhâ E, T, B : ejdehâ P1, P2.

¹¹³⁴ ve P1, P2 : -E, T, B.

¹¹³⁵ efsûnlar P1, P2, T, B : +okudular E.

ve ejderhâlar¹¹³⁶ def'ine tılsım itdiler. Ve kalan mûzî nesnelere zarar¹¹³⁷ def'ine yine Atmeydânı'nda ol dört kûşelü sûretli¹¹³⁸ dikilü duran taşı düzüp, üzerinde ol mûzîlerin sûretlerini ve gayrı esmâ' ü tılsımât nakş itdiler. Ve dahi ol Avratpazarı'ndaki taşı düzüp¹¹³⁹, üzerinde düşman 'askerlerinin def'ine ve kasd idici zararların kal'ına tılsımât ü eşkâl rasad idüp [24b] nakş itdiler. Hattâ bundan sonra İstanbul'da¹¹⁴⁰ yılan bulunmaz idi¹¹⁴¹ ve mûzî hayvânât ve muzırr haşerâtdan zarar gelmez idi. Ve gayrı yerden 'asker gelüp almasına kâdir olmazdı ve şimdi dahi ba'zı eserleri müşâheddir. Hâsılı mezkûr Kostantin ihtimâm idüp bu¹¹⁴² şehri evvelkiden dahi a'lâ yaptı. Ve anı taht idüp¹¹⁴³ içinde karâr eyledi ve etrâf memâlikden âdem ü zahîre sürüp bu hâle getürdi. Vallâhu a'lem bundan¹¹⁴⁴ sonra mezkûr Safiyye hâtûn –ki Herkil'in kızı ve mezkûr Kostantin'in hâtûnudur¹¹⁴⁵ – hasta oldu. Mâl u menâli¹¹⁴⁶ ve rızık u emlâki çoğidi. Kimi babasından ve kimi Kostantin'den ve kimi gayrı yerden gelüp¹¹⁴⁷ vâfir emvâl¹¹⁴⁸ ü hazâ'ini var idi. Şöyle vasiyyet eyledi ki cemî'¹¹⁴⁹ mâlını ve mülkünü bir 'ibâdet-hânenin¹¹⁵⁰ bünyâdına sarf ideler ve kendüyü dahi¹¹⁵¹ anın bir bucağında defn ideler. Vefât eyledikten sonra anın mâlıyla küçük Ayasofya'yı yaptılar. Ve¹¹⁵² anın adına nisbet idüp, Ayasofya didiler.

Üstünyanu, Sâhib-i Ayasofya-yı Kebîr

Ve mezkûr Kostantin fevt olup yüz elli yıl geçdikden sonra anın neslinden Üstünyanu <استونيانو>* nâm pâdişâh hâkim oldu¹¹⁵³. Ve mezkûr Üstünyanu katı tâze

¹¹³⁶ ejderhâlar E, T, B : ejdehâlar P1, P2.

¹¹³⁷ zarar P1, P2 : –E ; zarar T, B.

¹¹³⁸ sûretli T, B : sevrî P1, E, P2.

¹¹³⁹ üzerinde ... düzüp P1, E, P2 : –T, B.

¹¹⁴⁰ İstanbul'da P1, E, P2 : İslâmbol'da T, B.

¹¹⁴¹ idi P1, E, P2 : oldu T, B.

¹¹⁴² bu P1, E, P2 : –T, B.

¹¹⁴³ idüp P1, E, P2 : idindi ve T, B.

¹¹⁴⁴ bundan T, B : –P1, E, P2.

¹¹⁴⁵ hâtûnudur P1, E, P2 : hâtûndur T, B.

¹¹⁴⁶ Mâl u menâli E, P2 : Mâlî ve menâli P1; Mâl u menâl T, B.

¹¹⁴⁷ gelüp T, B : –P1, E, P2.

¹¹⁴⁸ emvâl P1, P2, T, B : mâl E.

¹¹⁴⁹ cemî' P1, E, P2 : cem' T.

¹¹⁵⁰ 'ibâdet-hânenin P1, E, P2 : 'ibâdet-hâne T, B.

¹¹⁵¹ dahi E, P2 : –P1, T, B.

¹¹⁵² Ve P1, E, P2 : –T, B.

* Iustinianos I: Latince tam adı Flavius Iustinianus (ölm. 565), 527-565 arasında hüküm süren Bizans imparatoru. Daha detaylı bilgi için bkz. "Iustinianos I", *AnaBritannica*, C. XII, İstanbul 1993, s.156-157.

¹¹⁵³ oldu P1, P2, T, B : olup E.

imiş. Ammâ ‘ilm ü hikmete ve¹¹⁵⁴ ‘ibâdet ü tâ‘ate ziyâde mâ‘il idi ve babaları ve dedeleri semti üzre ‘Îsâ Peygamber ‘aleyhisselâm¹¹⁵⁵ dînine tâbî‘ idi ve bunda kadîmden [25a] putperest tâ‘ifesi¹¹⁵⁶ var idi ki anlara Aryanu¹¹⁵⁷ <اریانو> dirler idi. Ve bunlar sâbıkâ puta tapmağa öğrenmiş tâ‘ifelerin bekâyâsından idiler ve ba‘zı¹¹⁵⁸ anların nuhsend* âdemleri anlara bir mehl¹¹⁵⁹ vaz‘ komuşlardı ki anların cehelesi¹¹⁶⁰ anı şer‘ bilürlerdi. Sonra¹¹⁶¹ Hazret-i ‘Îsâ Peygamber ‘aleyhisselâm ve ‘âlâ nebiyyinâ ve sellem¹¹⁶² şer‘ati zuhûr buldı. Ve Nasârâ tâ‘ifesi muttasıl Aryanular¹¹⁶³ ile ceng ü cidâl iderlerdi ve şer‘-i ahkâmından¹¹⁶⁴ ve dîn bâbından bahs ü nizâ‘ koparırlardı¹¹⁶⁵. Ol sebebdan Üstünyanu emr eyledi ki cümlesinin re‘îsleri ve ‘ukalâsı ve ehl-i fudalâsı¹¹⁶⁶ cem‘ olup imtihân olalar. Bir gün ta‘yîn¹¹⁶⁷ idüp cümlesi Atmeydânı’nda hâzır oldılar¹¹⁶⁸ ve bahs itmeğe başladılar. Ve Aryanuların dilleri¹¹⁶⁹ za‘îf ve hüccetleri vâhî ve Nasârâ tâifesinin bürhânları şer‘-i ilâhî olduğundan Aryanular mağlûb¹¹⁷⁰ ü mülzem oldılar. Ve ol harâretle gavgâ kopardılar. Ve¹¹⁷¹ birbirine dik gelüp** muhkem nizâ‘ ü cidâl itdiler. ‘Âkıbet iki cânibden kılıç kılıca ve bıçak bıçağa olup, bir sâ‘atin içinde beş bin âdem helâk oldı. Ve¹¹⁷² Üstünyanu bu kaziyyeden ziyâde bî-huzûr oldı. Ve ‘askerine ve havâssına emr eyledi ki Aryanuları hep tutup, önüne getüreler¹¹⁷³. Bir bir cümlesin bağlayup önüne getürdiler ve¹¹⁷⁴ [25b] söyletdi

¹¹⁵⁴ ve P1, E, P2 : -T, B.

¹¹⁵⁵ ‘aleyhisselâm P2, T, B : -P1, E.

¹¹⁵⁶ tâ‘ifesi E, P2, T, B : tâ‘ife P1.

¹¹⁵⁷ Aryanu P1, E, P2 : Aryanudlar T, B.

¹¹⁵⁸ ve ba‘zı P1, P2, T, B : -E.

* nuhsend P1, P2 : nuhsende T, B. P1 nüshasında kelime bu imla ile yazmamızı gerektirecek şekilde harekelenmiştir. Ayrıca varığın sol tarafında “çok bilici” şeklinde bir der-kenâr ile kelimenin manası verilmiştir.

¹¹⁵⁹ mehl E, T, B : mühmel P1, P2.

¹¹⁶⁰ cehelesi P1, E, P2 : cümlesi T, B.

¹¹⁶¹ Sonra P1, P2, T, B : -E.

¹¹⁶² Peygamber ... sellem P1 : ‘aleyhisselâm E, P2 ; Peygamber ‘aleyhisselâm dînini T ; Peygamber ‘aleyhisselâm dîni B.

¹¹⁶³ Aryanular E, T, B : Aryanu P1, P2.

¹¹⁶⁴ şer‘-i ahkâmından P1, E, P2 : şer‘ ü ahkâmından T, B.

¹¹⁶⁵ koparırlardı P1, E, P2 : kopardıldardı T, B.

¹¹⁶⁶ ehl-i fudalâsı P1, P2 : ehl-i ‘ilm ve fudalâsı E ; ehl ü fudalâsı T, B.

¹¹⁶⁷ ta‘yîn E : ta‘ayyün P1, P2, T, B.

¹¹⁶⁸ hâzır oldılar P1, E, P2 : fâsıl olalar T, B.

¹¹⁶⁹ dilleri P1, E, P2 : kavller T, B.

¹¹⁷⁰ mağlûb P1, E, P2 : ma‘lûm T ; mağlum B.

¹¹⁷¹ Ve P1, E, P2 : -T, B.

** P1 nüshasında sayfa kenarında “dik gelmek” deyiminin manasını açıklayan bir not mevcuttur: “Unfla sözünü redd itmek”.

¹¹⁷² Ve P1, E, T, B : -P2.

¹¹⁷³ getüreler P1, E, P2 : getüre T, B.

¹¹⁷⁴ ve P1 : -E, P2, T, B.

gördi ki mu‘ânidler ve küfr üzerine musır¹¹⁷⁵ olup ıslâha kâbil değillerdir. Ol demde putlarını denize atdırdı ve cümlesini kılıçdan geçürdi. Meğer birkaçı ‘Îsâ Peygamber ‘*aleyhisselâm*¹¹⁷⁶ dînine tâbi‘ oldılar ve kalanları kimi¹¹⁷⁷ kaçup perâkende oldılar. Ve mezkûr Aryanular¹¹⁷⁸ tâ’ifesinin bir ‘ibâdet-hâneleri var idi ki Ayasofya’nın¹¹⁷⁹ yerinde idi. Ve¹¹⁸⁰ Üstünyanu anı yıkmağa kıyamazdı¹¹⁸¹. Ol sebebden ki ezelden dedelerinin eyyâmından kalmışdı. Anı görüp ‘ibret¹¹⁸² alurlardı ve anların ruhları için incitmezdi¹¹⁸³. Belki ta‘zîm ü tekrîm¹¹⁸⁴ iderdi. Ve ana nezr dahi¹¹⁸⁵ virirdi. Ammâ mezkûr Aryanuları¹¹⁸⁶ kırduğı gün anlara ziyâde bî-huzûr oldu. Ve kasd eyledi ki ol tâ’ifenin nâm ü nişânını¹¹⁸⁷ nâ-bedîd eyleye. Ol gece düşünde gördi ki bir müşekkel ak sakallu ve nûrânî bir pîr bir güzel ata binüp sarâyın¹¹⁸⁸ damları üzerinde¹¹⁸⁹ gezer. Ve¹¹⁹⁰ Üstünyanu bundan¹¹⁹¹ ziyâde ta‘accüb eyledi ve şekline ve endâmına bakup hayrân kaldı. Ve¹¹⁹² ol pîr dolaşarak pâdişâhın önüne vardı¹¹⁹³ selâm virdi. Üstünyanu dahi¹¹⁹⁴ selâmın aldı¹¹⁹⁵ ve eyitdi: “*Ey ‘azîz! Bunda neylersin ve ne maslahatın vardır?*” deyü sordı. Pîr dahi eyitdi: “*Sana bir hayırlu maslahat kılavuzlamağa geldim*”. Pâdişâh eyitdi: “*Buyur hey*¹¹⁹⁶ ‘azîzim! Senin didüğüni cânıma¹¹⁹⁷ minnet bilürüm”. Pîr eyitdi: “*Put [26a] perestlerin dîni bî-bünyâd ve mahz küfr ü ‘inâddır. İyü vardın ki*¹¹⁹⁸ anları kırdın. Ammâ tamâm budur ki anların deyrini yıkasın ve anın yerinde bir a‘lâ ‘ibâdet-hâne yapasın ki¹¹⁹⁹ ‘âlemde gün gibi

¹¹⁷⁵ musır P1, E, T, B: musırlar P2.

¹¹⁷⁶ ‘*aleyhisselâm* P1, T, B : -E, P2.

¹¹⁷⁷ kimi P1, E : -P2, T, B.

¹¹⁷⁸ Aryanular P1, P2 : Aryanu E, T, B.

¹¹⁷⁹ Ayasofya’nın P1, E, T, B : Ayasofya P2.

¹¹⁸⁰ Ve P1, P2, T, B : ki E.

¹¹⁸¹ kıyamazdı E : kıymazdı P1, P2, T, B.

¹¹⁸² ‘ibret P1, E, P2, B : gayret T.

¹¹⁸³ incitmezdi P1, E, P2 : incitmezlerdi T, B.

¹¹⁸⁴ tekrîm P1, E, P2, B : tekerrüm T.

¹¹⁸⁵ dahi P2 : -P1, E, T, B.

¹¹⁸⁶ Aryanuları P1, E, P2 : Aryanusîleri T, B.

¹¹⁸⁷ nâm ü nişânını P1, E, P2 : nâm-ı nişânını T, B.

¹¹⁸⁸ sarâyın P1, E, P2 : sîrânın T ; سيرلنبوك B.

¹¹⁸⁹ damları üzerinde P1, P2 : üzerlerinde E ; damları üzre T, B.

¹¹⁹⁰ Ve P1 : -E, P2, T, B.

¹¹⁹¹ bundan P1, E, P2 : -T, B.

¹¹⁹² Ve P2, T, B : -P1, E.

¹¹⁹³ vardı P1, E, P2 : +ve T, B.

¹¹⁹⁴ dahi P2, T, B : -P1, E.

¹¹⁹⁵ aldı P1, E, P2 : alup T, B.

¹¹⁹⁶ *Buyur hey* P1, E, P2 : *Buyur* T ; *Buyurunuz* B.

¹¹⁹⁷ cânıma P1, E, P2 : cânâ T, B.

¹¹⁹⁸ *vardın ki* P1, T : *vardın* E, P2 ; مدارك كه B.

¹¹⁹⁹ *yapasın ki* P1, P2, T, B : *yapazsız ki tâ ki* E.

meşhûr ve sâ'ir memâlikde İrem zâtü'l-'imâd gibi mezkûr ola. Tâ ki Hazret¹²⁰⁰-i 'Îsâ Peygamber 'aleyhisselâm dîni¹²⁰¹ şâyi' ü râyi' olup, anın tâbi'leri sâ'ir edyân üzerine gâlib olalar". Hem-ân-dem uyandı. Ne pîr ve ne gayrı gördi. Ammâ didüğü sözün sûreti sahîfe-i dilde münakkaş kaldı. Ve bu ilhâm Hakk te'âlâ cânibden olduğuna ziyâde sevindi. Ve¹²⁰² ol demde nezr¹²⁰³ eyledi ki; "Eğer Hakk te'âlâ ecelden emân ve 'ömre zamân¹²⁰⁴ virirse elbette bu vâkı'ayı yerine getirem ve bu işin¹²⁰⁵ husûlünde başım üzerine seğirdem." didi. Ve ol sabâhda bir dîvân-ı 'azîm ve bir cem'iyet¹²⁰⁶-i cesîm eyleyüp, vüzerâsına¹²⁰⁷ ve erkânına ve ehibbâ' ü a'vânına bu düş vâkı'asını¹²⁰⁸ söyledi. Ve ol üzerine iltizâm eyledüğü nezri beyân eyledi¹²⁰⁹. Anlar dahi gâyet ma'kûl gördiler. Ve pâdişâhın bülend fikrine ve 'âlî nazarına tahsîn itdiler ve ol zamânda dükeli rub' meskûnun pâdişâhları İstanbul¹²¹⁰ pâdişâhına mutî' ü sâmi' ve nâsır u tâbi' idiler. Nitekim yukarıda beyân olunmuşdur. Ve ol zamânda Rûmeli ve Anadolu yakasında ne kadar [26b] pâdişâh ü hâkim var idi¹²¹¹ Kostantin pâdişâhına ya harâc virirdi veyâ dostlaşup¹²¹² hediye veyâ¹²¹³ tuhfe gönderirlerdi. Ve muttasıl Üstünyanu'ya emvâl ü hazâ'in ve erzâk u ma'âdin akup gelürdi. Hemân ol vâkı'a gününde her cânibe elçiler¹²¹⁴ ta'yîn idüp Hindistân ve Hatâ ve Hotan ve 'Arab ve 'Acem ve Rûm ve Deylem¹²¹⁵ ve Türkistân beylerine ve Frengistân krallarına birer hükm gönderdi ki her nerde ki¹²¹⁶ direk veyâ üstüvâne mermer veyâ¹²¹⁷ ahcâr-ı mülevven veyâ mahsûs¹²¹⁸ ma'den buluna¹²¹⁹ yerinden koparup, karadan 'arabalar ile ve denizden gemiler ile gönderüp İstanbul'a yetiştiriler ve

¹²⁰⁰ Hazret P1 : -E, P2, T, B.

¹²⁰¹ aleyhisselâm dîni P1, P2, T, B : aleyhisselâmın dînini E.

¹²⁰² Ve P1, E, P2, T, B : -E.

¹²⁰³ nezr P1, P2 : takrîr T, B.

¹²⁰⁴ ecelden emân ve 'ömre zamân P1, P2 : ölümden emân E, T, B.

¹²⁰⁵ işin P1, E, P2 : işinin T, B.

¹²⁰⁶ bir cem'iyet E : cem'iyet P1, P2, B ; cema'at T.

¹²⁰⁷ vüzerâsına E, T, B : ve vüzerâsına P2 ; vüzerâya P1.

¹²⁰⁸ düş vâkı'asını P1, E, P2 : düşü T ; vâki'sine B.

¹²⁰⁹ eyledi P1, E, P2 : itdi T, B.

¹²¹⁰ pâdişâhları İstanbul P1, E, P2 : -T, B.

¹²¹¹ idi P1, P2, T, B : +elbette E.

¹²¹² dostlaşup P1, E, P2 : dostluk T, B.

¹²¹³ veyâ P1 : ve E, P2, T, B.

¹²¹⁴ Hemân ... elçiler P 1: Hemân ol günde her cânibe birer elçi E; Hemân ol vâkı'a gününde her cânibe birer elçi P2 ; Hemân ol vâki' gününden her cânibe birer elçi gönderdi ki her bir sizdeki direk T, B.

¹²¹⁵ Rûm ve Deylem E, T, B : Rûm-ı Deylem P1, P2.

¹²¹⁶ ki P1, E, P2 : -T, B.

¹²¹⁷ veyâ P1, E, P2 : ve T, B.

¹²¹⁸ mahsûs T, B : fusûs P1, E, P2.

¹²¹⁹ buluna P1, E, P2 : bulalar T, B.

sevâbda¹²²⁰ bulunalar. Ve herkes kendü hâline ve kudretine göre cidd ü ihtimâm ve sa'y ü ikdâm¹²²¹ ideler. Ve memleket pâdişâhları dahi bu fursatı ganîmet bilüp her birisi hıdmeti ziyâde¹²²² ideyin ve¹²²³ sevâbda artıcak¹²²⁴ bulunayın deyü fevka'l-hadd ve'l-âde¹²²⁵ cidd ü cehd eylediler. Evvelâ sekiz summâkî direk –ki hâliyâ Ayasofya'nın içerü¹²²⁶ dört kûşesinde ikişer ikişer vâki' olmuşlardır, kimi sağ ve kimi hicrânludur– bunları çâk Medâ'in cânibde bir¹²²⁷ vîrâne 'ibâdet-hâne içinde bulmuşlardır ve mezkûr vîrâne Harrân nâm terasının(?) şehrin¹²²⁸ içindedir ve anı Oreliyu¹²²⁹ <اورليو> nâm pâdişâh yapmışdı ki Hazret-i İbrâhîm Peygamber 'aleyhisselâm zamânında idi. Ve Nemrûd-ı la'in helâk olduktan sonra¹²³⁰ mezkûr Oreliyu¹²³¹ İbrâhîm Halîlullah¹²³² 'aleyhisselâma¹²³³ çok ri'âyetler eyledi. [27a] Ve mezkûr 'ibâdet-hâneyi¹²³⁴ Hazret-i Halîlullah¹²³⁵ için yaptı¹²³⁶. Sonra mezkûr 'ibâdet-hâne vîrâne¹²³⁷ oldu. Ve zikr olan¹²³⁸ direkleri andan çıkarup bunda getürdiler ve demek isterler ki direkler anda¹²³⁹ on dâne idi. Ammâ söküp çıkardıkları¹²⁴⁰ zamânda ikisi yerinde uvanup hurde¹²⁴¹ olmuşlardı. Ve sekizini bunda getürdiler ve bunların dahi ekseri sakat oldu¹²⁴² ammâ gayrı yerde anlara¹²⁴³ eş bulunmadı. Anın için bakır ile kuşadup üzerine¹²⁴⁴ binâ itdiler. Ve ba'zı kimesneler zu'm iderler ki summâkî¹²⁴⁵ taşın ma'deni Kafdağı'ndan¹²⁴⁶ gayrı yerde bulunmaz ve ba'zılar demek

¹²²⁰ İstanbul'a ... sevâbda P1 : İstanbul'a yetişdireler ve sevâbda bile E, P2 ; İslâmbol'a irişdüreler ve sevâbda bile T, B.

¹²²¹ sa'y ü ikdâm E, P2 : sa'y-ı ikdâm P1, T, B.

¹²²² ziyâde P1 : artıcak E, P2, T, B.

¹²²³ ve P1, E, P2 : –T, B.

¹²²⁴ artıcak P1 : ziyâde E, P2, T, B.

¹²²⁵ ve'l-âde T, B : ve's-sa'âde P1, P2 ; ve'l-gâye E.

¹²²⁶ içerü P1, E, T, B : içerüde P2.

¹²²⁷ çâk Medâ'in cânibde bir P1, P2 : Medâ'in cânibden bir E ; çâk Medâ'in cânibde T, B.

¹²²⁸ içinde ... şehrin P1 : içinde bulmuşlardır ve mezkûr vîrâne Harrân nâm terasının şehri E ; içinde bulmuşlardır ve mezkûr vîrâne Harrân nâm terasın şehri P2 ; –T, B.

¹²²⁹ Oreliyu P1, E, P2: اورليو T, B.

¹²³⁰ sonra P1, E, P2 : +ve T, B.

¹²³¹ Oreliyu P1, E, P2: اورليو T, B.

¹²³² İbrâhîm Halîlullah T, B : İbrâhîm Halîl P1, E ; Hazret-i Halîl P2.

¹²³³ 'aleyhisselâma P1, P2 : 'aleyhisselâm hazretlerine E ; 'aleyhisselâm T, B.

¹²³⁴ 'ibâdet-hâneyi P1, P2, T, B: +dahi E.

¹²³⁵ Hazret-i Halîlullah P1, E, P2 : Hazret-i İbrâhîm Peygamber 'aleyhisselâm T, B.

¹²³⁶ yaptı P1, E, T, B : yapıldıdan P2.

¹²³⁷ mezkûr 'ibâdet-hâne vîrâne P1, P2 : mezkûr 'ibâdet-hâne vîrân E ; vîrân T, B.

¹²³⁸ olan P1, E : olunan P2, T, B.

¹²³⁹ anda P1, E, P2 : –T, B.

¹²⁴⁰ çıkardıkları P1, E, P2, B : çıkardılar T.

¹²⁴¹ hurde P2, T, B : +hurde P1, E.

¹²⁴² oldu E, P2, T, B : –P1.

¹²⁴³ yerde anlara P2, T, B : yerde anda P1 ; anlara E.

¹²⁴⁴ üzerine P1 : üzerlerine E, P2, T, B.

¹²⁴⁵ summâkî P1, E, P2 : +iki T, B.

isterler¹²⁴⁷ ki ‘Acem vilâyetinde Herât şehrinin kurbunda bir ırmak vardır –ki ana Âb-ı Umud¹²⁴⁸ dirler– mezkûr ırmağın gayrı kenârında summâkî¹²⁴⁹ taş ma‘deni vardır ve anda¹²⁵⁰ kesilürmüş. Ammâ henüz ma‘dende iken biraz mülâyim olur. Ve kesmeğe ve yonmağa elvirir¹²⁵¹ ammâ eskidikçe ziyâde¹²⁵² bek olur ve seng-tirâş¹²⁵³ âletleri anda ‘âciz kalur ve ba‘zı kimesneler dirler¹²⁵⁴ ki sâbıkâ anın ma‘deni var idi. Ammâ şimdi hiçbir yerde yokdur ve ba‘zı ‘âkiller dirler ki summâkî direkler¹²⁵⁵ taş değildir. Belki eczâdan terkîb¹²⁵⁶ olunmuş nesnedir ki sırça gibi düzilür. Ve ol zamân hekîmleri altundan ve gümüşden ve sırçadan ve birkaç dürlü¹²⁵⁷ eczâdan cem‘ idüp kaynadırlardı¹²⁵⁸. Kaynayup tamâm mütehammil [27b] olduğu gibi kum ile karışdurup¹²⁵⁹ ve istedükleri direğin veyâ¹²⁶⁰ gayrı dürlü¹²⁶¹ taşın sûretinde ve endâmında balçıkdan kâlib düzerler ve mezkûr eczâları¹²⁶² ol kâlibin içine tökerler ve töküp¹²⁶³ sovdukdan sonra¹²⁶⁴ kâlibi üstünden bozup çıkarırlardı. Ve bu zamânda anın san‘atına kimesne kâdir değildir. Ve esrârına dahi vâkîf olunmaz¹²⁶⁵ ve bu söz ba‘îd değildir. Ve kalan direkler ki ekseri yeşile mâ’ildir ve¹²⁶⁶ ba‘zısına serçe gözü dirler. Ayasluğ nâhiyesinden kesmişlerdir. Ve ak ve saru mermerler Akdeniz’de cezîre-i Marmara dimekle ma‘rûf adadan istihrâc itmişlerdir. Ve bir dürlü sar[u] mermer¹²⁶⁷ dahi vardır ki kızıla mâ’ildir. Ol dahi Mihaliç cânibinden gelmiştir. Ve şeffâf mermerler ki sâfi ak¹²⁶⁸ olup sufrete mâ’ildir. Yunan vilâyetinden gelmiştir ve ol yeşil mermerler ki bileyüye(?) benzer ve kiminin içinde dürlü dürlü nakışlar ve

¹²⁴⁶ Kafdağı’ndan P1 : Kafdağı’ndadır E, P2, T, B.

¹²⁴⁷ ba‘zılar demek isterler P1, P2 : ba‘zılar dirler E ; ba‘zı kimesneler demek isterler T, B.

¹²⁴⁸ Umud: P1, P2, T ve B nüshalarında امود, E nüshasında امو şeklinde yazılmıştır.

¹²⁴⁹ summâkî P1, E, P2 : +iki T, B.

¹²⁵⁰ ve anda P1, P2, T, B : andan E.

¹²⁵¹ Ve kesmeğe ... elvirir P1, E, P2 : Sonra kesildikde ve yonmağa elvirir T, B.

¹²⁵² ziyâde P1, E, P2 : –T, B.

¹²⁵³ seng-tirâş P1, P2 : seng-tirâşlar E ; seng-tirâşı T, B.

¹²⁵⁴ dirler P1, P2, T, B : demek isterler E.

¹²⁵⁵ direkler P1, E, T, B : –P2.

¹²⁵⁶ terkîb P1, E, P2 : terekküb T, B.

¹²⁵⁷ dürlü T, B : –P1, E, P2.

¹²⁵⁸ kaynadırlardı P1, E, P2 : karışdurup T, B.

¹²⁵⁹ karışdurup P1 : karışdırırlar E, P2 ; karışdırırlardı T, B.

¹²⁶⁰ veyâ P1, P2, T, B : ve E.

¹²⁶¹ dürlü P1, E, T, B : –P2.

¹²⁶² düzerler ve mezkûr eczâları P1, E : düzüp ve mezkûr eczâları P2 ; düzüp eczâyı T, B.

¹²⁶³ tökerler ve töküp P1, E : dökerler ve döküp E ; döküp töküp P2 ; dökerler ve töküp T, B.

¹²⁶⁴ sonra P1, P2, T, B : +mezkûr E.

¹²⁶⁵ olunmaz T, B : olamaz P1, E, P2.

¹²⁶⁶ ve P1, E : +بعضل P2 ; –T, B.

¹²⁶⁷ Akdeniz’de ... mermer T, B : –P1 ; Akdeniz’de cezîre-i Marmara dimekle ma‘rûf adadan istihrâc itmişlerdir. Ve bir dürlü saru mermer E ; Akdeniz’de cezîre-i Marmara dimekle ma‘rûf adadan ihrâc itmişlerdir. Ve bir dürlü sar mermer P2.

¹²⁶⁸ mermerler ki sâfi ak P1, E, P2 : mermer ki sâf T, B.

‘acâ’ib ü garâ’ib sûretler görünür. Çâk Habeşe vilâyetinden kesmişlerdir. Ve’l-hâsıl her kangı memleketde ki bir¹²⁶⁹ a’lâ taş ve¹²⁷⁰ muhkem direk bulunduyduysa tav‘an ve kerhen İstanbul’a¹²⁷¹ sürülüp, Ayasofya için nakl olundu ve mezkûr ahcâr ü de‘â’im¹²⁷² ve kereste ve sâ’ir levâzım¹²⁷³ ihzâr olunup cümle¹²⁷⁴ olunca yedi yıl altı ay geçdi. Andan sonra binâya el urdılar. Ve yapmakda dahi¹²⁷⁵ sekiz yıl on ay eğlendiler. Ve Üstünyanu’n[un] bir mi‘mârbaşısı¹²⁷⁶ var idi¹²⁷⁷ ki dib Frengistân’dan gelmişdi. Ve ziyâde hünermend-i kâmil¹²⁷⁸ ve fenn-i hendesede [28a] hâzık¹²⁷⁹ ü fâzıl idi. Ve anın ismi Ignatios* <اغناديوس> idi. Ve anın taht-ı tasarrufunda yüz üstâd-ı bennâ¹²⁸⁰ ve mezkûr üstâdların her birisinin hıdmetinde yüzer dülger¹²⁸¹ ü ırgad ve taşçı var idi ki¹²⁸² cümleten on bin yüz bir¹²⁸³ âdem idiler. Andan sonra yapmağa başladılar ve en evvel mezkûr putperestlerin deyrini yıkdılar. Zîrâ ki üstâdların ittifâkıyla ve mühendislerin re’yi ile mezkûr¹²⁸⁴ deyrin¹²⁸⁵ yerini beğenüp anın yerinde temel bırakmağa kâd itmişlerdi¹²⁸⁶ ve hem sâbıkâ düşünde gördüğü vâkı‘ayı yerine getürmek istedi. Hemân başdan ayağa varınca yıkdılar ve¹²⁸⁷ anın çevre yanında olan mahallât ü buyût ve ‘imârâtı¹²⁸⁸ ashâbından akçe ile alup ana katdılar. Tâ ki bu denlü yapu yapmağa¹²⁸⁹ kâbil ola ve mezkûr Üstünyanu gâyetle ‘âdil ve ‘ilmiyle ‘âmil pâdişâh idi. Ve¹²⁹⁰ şöyle emr eyledi ki hiç kimesnenin evini ‘unfla

¹²⁶⁹ bir T, B : -P1, E, P2.

¹²⁷⁰ ve P1 : veyâ E, P2 ; -T, B.

¹²⁷¹ İstanbul’a P1, E, P2 : İslâmbol’a T, B.

¹²⁷² de‘â’im: P1, P2, T, ve B nüshalarında E nüshasında دعاع şeklinde bozuk imlâ ile yazılmıştır. Düzelterek metne aldık.

¹²⁷³ sâ’ir levâzım P2, T, B : levzım-ı mühimmât P1; levâzım-ı mühimmât E.

¹²⁷⁴ cümle P1 : cem‘ E, P2, B ; cemı‘ T.

¹²⁷⁵ yapmakda dahi P1, E, P2 : yapmağa T, B.

¹²⁷⁶ bir mi‘mârbaşısı P1, E, P2 : mi‘marbaşın T, B.

¹²⁷⁷ idi P1, E, P2 : eyledi T, B.

¹²⁷⁸ hünermend-i kâmil P1, E, P2 : hünermend-i küllü kâmil T, B.

¹²⁷⁹ hâzık P1, E, T, B : + ve kâmil P2.

* Ayasofya’nın gerçek mimarları Batı Anadolu’dandır. Bunlar Trallesli (Aydın) Anthemios ve Miletoslu (Milet-Balat) İsidoros’tur. Bkz. Semavi Eyice, “Ayasofya”, **DİA**, C. IV, İstanbul 1991, s. 207.

¹²⁸⁰ bennâ P1, E, P2 : binâ T, B.

¹²⁸¹ hıdmetinde yüzer dülger P1, P2 : hıdmetlerinde yüzer dülger E ; hıdmetinde yüz dülgerler T ; hıdmetinde yüzer dülgerler B.

¹²⁸² ki P1, P2, T, B : -E.

¹²⁸³ bir P1, P2, T, B : -E.

¹²⁸⁴ mezkûr E, P2, T, B : -P1.

¹²⁸⁵ deyrin P1, E, P2 : +yerin başdan ayağa varınca yıkdılar. Zîrâ anın T, B.

¹²⁸⁶ itmişlerdi P1 : itmişler idi E ; eylemişlerdi P2, T, B.

¹²⁸⁷ ve P1, P2, T, B : -E.

¹²⁸⁸ ve imârâtı P1, E, P2 : imârâtı ve T, B.

¹²⁸⁹ Tâ ki bu denlü yapu yapmağa P1, E, P2 : Bu denlü yapmağa T, B.

¹²⁹⁰ Ve P1, P2, T, B : -E.

müft almayalar¹²⁹¹. Ve ol ki ihtiyâr ile evini veyâ¹²⁹² mülkünü Allâh¹²⁹³ için bağışlaya¹²⁹⁴ andan kabûl ideler ve illâ istediği kadar hazîneden bahâsın vireler. Ve¹²⁹⁵ ol etrâfda olan evler ve mülkler cümle alındı. Meğer kible cânibinde bir fakîre ‘acûzenin mülk evceğizi¹²⁹⁶ var idi. Ol kadar recâlaşup elinden alamadılar ve ana vâfir mâl u menâl bezl itdiler, kabûl¹²⁹⁷ eylemedi. Ve andan gâyet ‘âciz kaldılar. ‘Âkıbet [28b] Üstünyanu varup tevâzu‘lar eyledi¹²⁹⁸. Mezkûre¹²⁹⁹ karı çün¹³⁰⁰ pâdişâhın bu mertebe gönül alçaklığını göricek ayağına düşdi ve önünde yer öpdü ve çok du‘â¹³⁰¹ eyledi ve ‘özür diledi¹³⁰² ve eyitdi: “*Ey pâdişâh-ı rûy-ı zemîn*¹³⁰³! *Benim bu kadar dayandüğüm ve evi teslim eylemedüğüm ‘inâd için değildir veyâhûd dünyâdan ötürü itmiş olam! Böyle değildir. Ve benim pâdişâhdan*¹³⁰⁴ *gayrı vârisim yokdur. Ve ol dahi anın ba‘zı mâlındandır fe-emmâ senin ‘adlünü halka*¹³⁰⁵ *izhâr eylemeğe*¹³⁰⁶ *kasd eyledim. Tâ*¹³⁰⁷ *kıyâmete dek seni anup diyeler ki*¹³⁰⁸ *Hakk te‘âlânın rızası için bir fakîrenin ayağına vardı. Ve hem senden bir murâdım vardır ve beni sana buluşdurmazlardı*¹³⁰⁹ *ki murâdım sana diyem. Çün ‘inâyet itdünüz ve kadem rencîde kıldunuz şimdi mahalli*¹³¹⁰ *geldi. Eğer insân buyurulursa diyem”*. Pâdişâh eyitdi: “*Hey ‘azîze*¹³¹¹! *Murâdın her ne ise virelim ve gönlün ne ile hoş ise anı*¹³¹² *idelim”*. Pîrezen eyitdi: “*Bu ev değil belki cemi*¹³¹³ *mâl u emlâkim ve esbâb ü alâtım bu ibâdet-hâneye vakf olsun ve anın ‘ivazından bir akçe ve bir habbe*

¹²⁹¹ müft almayalar P1, E, P2 : müfte eylemeye T, B.

¹²⁹² ihtiyâr ile evini veyâ P1, E : -P2 ; ihtiyâr ile evini ya T, B.

¹²⁹³ Allâh P1, E, P2 : -T, B.

¹²⁹⁴ bağışlaya P1, E, P2 : bağışla T, B.

¹²⁹⁵ Ve T, B : -P1, E, P2.

¹²⁹⁶ mülk evceğizi E, P2, T, B : evceğizi P1.

¹²⁹⁷ kabûl P1, E, P2 : kâbil T, B.

¹²⁹⁸ ‘Âkıbet ... eyledi P1 : ‘Âkıbet Üstünyânu bi-nefsihî varup tevâzu‘lar eyledi E, P2 ; Âhir Üstünyanu bi-nefsihî varup tevassul eyledi T, B.

¹²⁹⁹ Mezkûre P1, E, P2 : Mezkûr T, B.

¹³⁰⁰ çün P1, P2, T, B : -E.

¹³⁰¹ du‘â P1 : du‘â vü senâlar P2 ; du‘âlar E, T, B.

¹³⁰² ve ‘özür diledi P1, P2, T, B : -E.

¹³⁰³ rûy-ı zemîn P1, E, P2 : rû-yı zemîn T, B.

¹³⁰⁴ *Ve benim pâdişâhdan* P1 : *benim hûd pâdişâhdan* E, P2, T, B.

¹³⁰⁵ ‘adlünü halka P1 : ‘adlini halka E; ‘adâletünü halka P2 ; ‘adliün T, B.

¹³⁰⁶ eylemeğe P1, E : itmeğe P2, T, B.

¹³⁰⁷ Tâ P1, T, B : Tâ kim E ; Tâ ki P2.

¹³⁰⁸ diyeler ki P1, E, P2 : dîrler ki T, B.

¹³⁰⁹ *Ve hem ... buluşdurmazlardı* E, P2 : *Ve hem senden bir murâd vardır ve beni sana buluşdurmazlardı* P1 ; -T, B.

¹³¹⁰ *itdünüz ... mahalli* P1, E, P2 : *itdüğün ve kader rencîde kılduğün şimdi mahalle* T ; *itdüğün ve kader rencîde kılduğün şimdi mahalli* B.

¹³¹¹ ‘azîze P1, E, T, B : +di P2.

¹³¹² *ile hoş ise anı* P1, E, P2 : *eyleye hoş olursa* T, B.

¹³¹³ *cemi*‘ P1, E, P2, B : *cem*‘ T.

*istemezim fe-emmâ ki*¹³¹⁴ *murâdım budur ki bu evin bir kûşeciğın bu fakîreye ta'yîn eylesiz*¹³¹⁵ *ki öldüğüm [29a] zamânda beni anda defn ideler. Umarım ki bu bahâne ile Hakk*¹³¹⁶ *te'âlânın 'azâbından halâs bulam ve*¹³¹⁷ *sevâba müstahıkka olam". Üstünyanu karının*¹³¹⁸ *böyle didüğünden*¹³¹⁹ *ziyâde hazz eyledi ve emr eyledi ki karının beğendüğü yeri*¹³²⁰ *kendüye ta'yîn eyleyeler*¹³²¹ *ve ana türbe yapalar. Fevt olduğu zamânda anda gömeler*¹³²². Andan¹³²³ sonra mezkûre¹³²⁴ pîrezen evini¹³²⁵ ve emlâkini ve cemî'¹³²⁶ alât ü esbâbını Hakk te'âlânın yoluna kodı. Ve kendüsü bel bağlayup ırgadlarla Ayasofya'nın ta'mirine ölünce çalışdı. Ve fevt olduğu zamânda ta'zîm ü ihtirâmıla ve tekrîm ü ihtimâm ile techîz¹³²⁷ ü tekfîn eylediler ve¹³²⁸ pâdişâh ü ekâbir¹³²⁹, cemî'¹³³⁰ halk anın cenazesine hâzır oldılar ve kendünün¹³³¹ ta'yîn idüp istediği yere¹³³² defn eylediler*. Andan sonra binâya el urdılar. Ve¹³³³ ol gün ki temel kazmağa başladılar, pâdişâh emr eyledi ki ne kadar patrik ve kıssıs var ise ol yerde cem' olalar, du'âlar ve senâlar¹³³⁴ ideler. Tâ ki Hakk te'âlâ ol işi âsân eyleye. Ve dahi emr eyledi ki beş bin koyun ve iki yüz sığır ve yüz deve ve ana göre kaz ve

¹³¹⁴ ki P1, P2 : -E, T, B.

¹³¹⁵ eylesiz P1, E, P2, T : siz T.

¹³¹⁶ Hakk P1, P2, T, B : +tebârek ve E.

¹³¹⁷ ve E, T, B : -P1, P2.

¹³¹⁸ karının P2 : -P1, E, T, B.

¹³¹⁹ didüğünden P1, P2, T, B : didikden sonra E.

¹³²⁰ karının ... yeri P1, E : hâtûnun beğendüğü yeri P2 ; karınun beğendüğü yere T, B.

¹³²¹ eyleyeler P1, E, P2 : eylediler T, B.

¹³²² gömeler P1, P2, T, B : defn ideler E.

¹³²³ Andan E, P2, T, B : -P1.

¹³²⁴ mezkûre P1, E, P2 : mezkûr T, B.

¹³²⁵ evini P1, E, P2 : varını T, B.

¹³²⁶ cemî' P1, E, P2, B : cem' T.

¹³²⁷ techîz P1, E, P2 : tecehhüz T, B.

¹³²⁸ ve P1, E, B : -P2, T.

¹³²⁹ ekâbir P1, E, P2 : ana T, B.

¹³³⁰ cemî' P1, E, P2, B : cem' T.

¹³³¹ ve kendünün T, B : ve kendüyü P1, P2 ; kendüyü E.

¹³³² yere T, B : yerde P1, E, P2.

* Ayrıntılarda farklı fakat temelde benzer bir rivayet Selimiye Camii için de anlatılmaktadır. Hikâyeye göre II. Selim Mimar Sinan'dan kendi için bir cami yapmasını ister. Sinan uygun bir yer aramaya başlar. Padişah'ın Edirne'de yaptırmayı düşündüğü cami için Sinan'ın beğendiği yerin sahibi aksi bir kadındır. Bu nedenle arsa sahibinin rızasını almak öyle sanıldığı kadar kolay olmaz. Kadın arazisini vermek istemez. Bunun üzerine Mimar Sinan, Sultan II. Selim ile birlikte, bir Balkan seferi dönüşünde Edirne'deki arsaya gelir. Kadın, karşısında Padişah'ı görünce ve aynı teklifi ondan da duyunca arsasını vermeyi kabul eder. Yalnız bir şart ileri sürer. Cami için beğenilen yerde o zamanlar lale bahçesi vardır. Kadın camide lale motifleri kullanılmasını ve bir zamanlar burasının lale bahçesi olduğunun unutulmamasını ister. Mimar Sinan kadının arzusunun yerine getirir ve caminin tam ortasında yer alan müezzin mahfilinin sol ön ince mermer ayağının iç kısmına, yaklaşık 5 cm boyunda ve ters biçimde duran bir lale motifi işletir. Bu figür, caminin arsası içinde eskiden bir lale bahçesi olduğunu, ters yapılması ise sahibinin tersliğini ifade etmektedir. Bkz. Suphi Saatçi, "Sinan Söylenceleri", ed. Coşkun Yılmaz, **Mimar Sinan'ın İstanbul'u**, İstanbul 2016, s. 408.

¹³³³ Ve P1, E, P2 : -T, B.

¹³³⁴ du'âlar ve senâlar P1 : du'â vü senâlar E, P2 ; du'â-yı senâ T, B.

tavuklar¹³³⁵ boğazlayup bir ‘azîm ziyâfet eylediler. Ve ta‘âm yiyüp du‘âdan fâriğ olunca fukarâya ve gurebâya¹³³⁶ ve müstahikk olanlara yüz bin altun sadaka eyledi ve eyitdi: “*Cân ü dilden du‘â okun ve himmet ile yardım [29b] idin. İnşâllahu te‘âlâ eğer ecelden emân, ‘ömr-i zamân¹³³⁷ bulursam nezrim olsun ki tamâm olduğu gün üç yüz bin altun sadaka idüp ve götürü esîrleri –ki benim memleketimde vardır– âzâd ideyim ve¹³³⁸ memleketlerine duyum göndereyim*”. Bu niyyetle du‘âya el kaldurup her biri kendü hâline ve bildüğüne göre du‘â vü senâ¹³³⁹ okudılar. Andan sonra pâdişâh kendüsü eteğin beline sokup eline kazma aldı¹³⁴⁰ ve temel kazmağa başladı. Ve cemî‘ halk anı görüp cân ü dilden kazmağa başladılar. Ve¹³⁴¹ temel tamâm kazıldıktan sonra ana bir münâsib sâ‘at gözedüp kirecini ve taşını yine en evvel Üstünyanu kendü¹³⁴² eliyle bıraktı. Ve mi‘mârlar ve bennâlar anın¹³⁴³ ardınca bir yerden başladılar. Ve ittifâk kible vü maşrık cânibi¹³⁴⁴ som kaya imiş. Ol tarafın temelini çâk taşın üzerinde yaptılar ve şimâl ü garb¹³⁴⁵ cânibi yumuşak toprak olmağla kırk arşun mikdârı dahi artık ve eksük¹³⁴⁶ kazup od taşından ve büyük ‘azîm kayalardan doksan iki sıra¹³⁴⁷ yaptılar. Tâ kible tarafıyla berâber olunca ve temel çün¹³⁴⁸ yeryüzüne çıktı. Bu¹³⁴⁹ aralıkda Üstünyanu emr eyledi ki bir muhtasarca dîvân-hâne yapalar¹³⁵⁰. Tâ kendüsü anda¹³⁵¹ dîvân eyleyüp muttasıl binâ¹³⁵² üzerine ola. Hâliyâ Sarây-ı ‘Âmire’nin içinde idi¹³⁵³ ki Ayasofya kurbunda bir kubbe [30a] vardır ki ana cebe-hâne dirler¹³⁵⁴. En evvel anı yaptılar ve pâdişâhın sarâyından¹³⁵⁵ ol kubbeye dek yer altından bir lağım eylediler. Ve Üstünyanu ol lağımın sarâyına varup gelüp ve kimesne anı duymazdı. Ve hergün anda dîvân iderdi ve dîvân dağıldıktan sonra

¹³³⁵ tavuklar P1, P2, T, B : tavuk E.

¹³³⁶ gurebâya P1, E, P2 : garîbler T, B.

¹³³⁷ ‘ömr-i zamân T, B : ve ‘ömürden zamân E ; –P1, P2.

¹³³⁸ âzâd ideyim ve P1, P2 : –E ; âzâd ideyim T, B.

¹³³⁹ vü senâ P1, T, B : –E, P2.

¹³⁴⁰ aldı P1, P2, T, B : alup E.

¹³⁴¹ Ve T, B : –P1, E, P2.

¹³⁴² kendü P1, E, P2 : kendime T, B.

¹³⁴³ anın P1, P2, T : –E ; anun B.

¹³⁴⁴ kible vü maşrık cânibi P1, E : kible cânibi ve maşrık tarafı P2 ; kible vü maşrık cânibinde T, B.

¹³⁴⁵ garb P1, E, P2 : garîb T, B.

¹³⁴⁶ dahi artık ve eksik T, B : artık eksik P1, P2 ; artuk ve eksik E.

¹³⁴⁷ sıra P1, E, P2 : rasde T, B.

¹³⁴⁸ çün P1, E, P2, B : çok T.

¹³⁴⁹ Bu P1, E, P2 : Ve T, B.

¹³⁵⁰ yapalar P1, E, P2 : yaptılar T, B.

¹³⁵¹ Tâ kendüsü anda P1, P2 : kendüsü anda E ; Tâ kendüsü T, B.

¹³⁵² muttasıl binâ P1, E, P2 : maslahatı T, B.

¹³⁵³ idi P1, E, P2 : eyledi T, B.

¹³⁵⁴ dirler P1, E, P2, B : der T.

¹³⁵⁵ ve pâdişâhın sarâyından P1, E, P2 : pâdişâhın sarâyında T, B.

ahşama dek çıkup iskemlenin¹³⁵⁶ üzerinde otururdu. Ve ırgadlara ve mi‘mârlara bakardı¹³⁵⁷ ve iş üzerine kindirirdi. Ve¹³⁵⁸ kaçan birisinden artucak hıdmet görse ana bahşış virirdi ve ziyâde¹³⁵⁹ in‘âm ü ihsân iderdi. Ve bu vechile ırgadlar cân ü gönülden¹³⁶⁰ çalışurlardı. Ve¹³⁶¹ pâdişâh dâ’imâ ol kubbede¹³⁶² oturup, sarâyına gitdüğün kimesne görmezdi. Şöyle sanurlardı ki muttasıl anda ola, ana göre çalışup iş işlerdi. Ve çün temel tamâm olup¹³⁶³ binâ yeryüzüne çıkdı, üstâdların her birisi bir vaz‘ ihtiyâr idüp, mihrâb ve nîm kubbeler ve¹³⁶⁴ kûşeler ve pencereler vasfında¹³⁶⁵ birer kâr-nâme¹³⁶⁶ düzüp pâdişâha ‘arz eylediler. Lâkin¹³⁶⁷ hiç birisi gönlüne makbûl gelmedi. Yine tekrâr vaz‘ların tagayyür¹³⁶⁸ idüp özge vechile resm eylediler. Hâsılı râst bir hafta¹³⁶⁹ mikdârı bu hâl üzerine oldılar. Hiçbirisi bir vaz‘ beğendiremedi¹³⁷⁰. Yedinci gece pâdişâh bu fıkır ile yatur görür ki **[30b]** vâkı‘ada¹³⁷¹ bir güzel ak sakallu yeşil kaftanlu müşekkel¹³⁷² âdem binâ yerini seyr ider ve elinde bir gümüş levha¹³⁷³ vardır. Ve ol levhada¹³⁷⁴ bir kâr-nâme tasvîr olunmuşdur. Üstünyanu eyitdi: “*Ey ‘azîz! Bunda neylersin ve bu elindeki levha¹³⁷⁵ nedir?*”. Pîr eyitdi: “*Bu levha¹³⁷⁶ Ayasofya'nın kâr-nâmesidir*”. Pâdişâh eyitdi: “*Ayasofya didiğün nedir?*”. Pîr eyitdi: “*Ayasofya didüğüm bu yerde yapılacak ‘ibâdet-hânedir ki anın ezel-i âzâlde adı budur. Ve sûreti dahi bu levhadaki¹³⁷⁷ sûretidir ve tâ kıyâmete dek anın adı ve sûreti bu olsa gerekdir*”. Üstünyanu ol isimden ve resimden ziyâde hazz eyledi ve ol levhayı¹³⁷⁸ eline alup içindeki sûreti gâyet beğendi ve hâtırına aldı. Ve¹³⁷⁹ ziyâde

¹³⁵⁶ ahşama ... iskemlenin P1, E, P2 : ahşamdan çıkup iskemle T, B.

¹³⁵⁷ ırgadlara ... bakardı E, T, B : ırgadlara ve mi‘mârlara bakarlardı P1: mi‘mârlara ve ırgadlara bakardı P2.

¹³⁵⁸ Ve P1, E, P2 : -T, B.

¹³⁵⁹ ziyâde P1, P2, T, B : -E.

¹³⁶⁰ cân ü gönülden P1 : cân ü dilden E, P2 ; cân-ı gönülden T, B.

¹³⁶¹ Ve P1, E, P2 : -T, B.

¹³⁶² kubbede P1, E, T, B : kubbe P2.

¹³⁶³ temel tamâm olup P2 : temel olup P1 ; tamâm-ı itmâm bulup E ; temel tamâm olunup T, B.

¹³⁶⁴ kubbeler ve P1, E, P2 : kibleler T, B.

¹³⁶⁵ vasfında P1, E, P2 : vaz‘ında T, B.

¹³⁶⁶ kâr-nâme P1, E, T, B : kâr-nâmeler P2.

¹³⁶⁷ Lâkin P1 : -E, P2, T, B.

¹³⁶⁸ tagayyür P1, E, P2 : ta‘yîn T, B.

¹³⁶⁹ râst bir hafta P1, E, P2 : bir hafta râst T, B.

¹³⁷⁰ beğendiremedi T, B : beğendirmede P1, P2 ; beğendiremedi E.

¹³⁷¹ görür ki vâkı‘ada P1, P2 : görse ki vâkı‘ada E ; görür ki vâkı‘de T, B.

¹³⁷² müşekkel E, P2, T, B : şekl P1.

¹³⁷³ levha P1, E, P2 : levh T, B.

¹³⁷⁴ levhada P1, E, P2 : levhde T, B.

¹³⁷⁵ levha P1, E, P2 : levh T, B.

¹³⁷⁶ levha P1, E, P2 : levh T, B.

¹³⁷⁷ Ve sûreti dahi bu levhadaki P1, P2 : sûreti bu levhaya ki E ; dahi bu levhdeki T, B.

¹³⁷⁸ levhayı P1, E, P2 : levhi T, B.

¹³⁷⁹ Ve P1, E, P2 : -T, B.

sevindüğünden sıçrayup uyanıgeldi. Ne pîr¹³⁸⁰ ve ne levha¹³⁸¹ buldı. Ammâ ol¹³⁸² kâr-nâmenin sûreti hâtırında kaldı ve endâmı ve hey‘eti¹³⁸³ fikrinde münakkaş oldu. Ve ittifâk ol gece dahi mi‘mârbaşı Ignatios ‘aynî¹³⁸⁴ ile ol vâkı‘ayı gördi. Ve ol nakş-ı sûret¹³⁸⁵ hâtırında mahfûz kaldı ve bir levhanın üzerine nakş eyledi. Ve henüz elinde iken ol mahalde¹³⁸⁶ pâdişâhdan çavuş geldi ve Ignatios’u istedi. Tâ ki pâdişâh düşünde gördüğü vâkı‘ayı ana diye ve ol sûret hisâbınca bir kâr-nâme peydâ eyleye. Ve¹³⁸⁷ ol höd görmüş ve sûretin dahi¹³⁸⁸ yazmışdı. **[31a]** Hemân elindeki levhayı¹³⁸⁹ getirüp pâdişâhın nazarına vardı. Pâdişâh eyitdi: “*Seni neden ötürü çağurdım bilür misin?*”. Ignatios eyitdi: “*Buyur pâdişâhim¹³⁹⁰!*”. Üstünyanu eyitdi: “*Şimdicek vâkı‘ada¹³⁹¹ şöyle gördüm*”. Ignatios¹³⁹² eyitdi: “*Ben dahi ‘aynile ol vâkı‘ayı gördüm*” ve ol kâr-nâmeyi pâdişâhın nazarına gösterdi. Baksa görse¹³⁹³ kendünün vâkı‘ada gördüğü nakş ü sûretdir. Andan dahi ziyâde hazz eyleyüp¹³⁹⁴ Hazret¹³⁹⁵-i Hakk’a¹³⁹⁶ çok şükürler eyledi. Ve ol ism ü resm¹³⁹⁷ Hakk te‘âlâ cânibinden olduğuna şâd-ı handân¹³⁹⁸ oldu. Ve ol sûreti cemî‘ üstâdlara gösterdi. Anlar dahi teslîm¹³⁹⁹ idüp ziyâde beğendiler ve ana göre yapu tedârükün eyleyüp maslahat üzerine oldılar.

Ve râvîler¹⁴⁰⁰ şöyle rivâyet iderler ki kaçan¹⁴⁰¹ Ayasofya’nın aşağıdaki dîvârları ve direkleri ve nîm kubbeleri ve’l-hâsıl¹⁴⁰² fevkâniyeye varınca yapılup, fevkâniyeye¹⁴⁰³

¹³⁸⁰ pîr P1, E, P2 : +var T, B.

¹³⁸¹ levha P1, P2 : levhayı E ; levh T, B.

¹³⁸² ol E, P2 : -P1, T, B.

¹³⁸³ endâmı ve hey‘eti P1, P2 : endâm ü heyâtı E ; endâmı vasfı T, B.

¹³⁸⁴ mi‘mârbaşı Ignatios ‘aynî P1, P2 : mi‘mârbaşı Ignatios ‘aynî E ; mi‘mârbaşısı olan Ignatios ‘ayn T, B.

¹³⁸⁵ nakş-ı suret P1 : nakş ü sûret E, P2, T, B.

¹³⁸⁶ ol mahalde P2 : -P1, E, T, B.

¹³⁸⁷ Ve T, B : -P1, E, P2.

¹³⁸⁸ dahi E : -P1, P2, T, B.

¹³⁸⁹ levhayı E, P2 : levha P1 ; levh T, B.

¹³⁹⁰ *Buyur pâdişâhim* P1, E, P2 : *Buyurun pâdişâhim* didi T, B.

¹³⁹¹ *vâkı‘ada* E, P2 : *vâkı‘a* P1 ; *vâkı‘de* T, B.

¹³⁹² Ignatios P1 : +dahi E, P2, T, B.

¹³⁹³ Baksa görse P1, T, B : Baksa baksa görse E; Baksa görse görse P2.

¹³⁹⁴ dahi ziyâde hazz eyleyüp P1 : andan ziyâde hazz eyleyüp E ; gâyet hazz eyledi P2, T, B.

¹³⁹⁵ Hazret P1, E, T, B : -P2.

¹³⁹⁶ Hakk’a P1, P2, T, B : +te‘âlâya E.

¹³⁹⁷ ism ü resm P1, E, P2 : sim-i resm T, B.

¹³⁹⁸ şâd-ı handân P1 : şâd ü handân E, P2, T, B.

¹³⁹⁹ dahi teslîm E, P2, B : teslîm P1 ; dahi tesellüm T.

¹⁴⁰⁰ Ve râvîler P1, P2 : râvîler E ; -T, B.

¹⁴⁰¹ kaçan P2 : -P1, E, T, B.

¹⁴⁰² ve’l-hâsıl P1, E, P2 : -T ; ve’l-hâsılı B.

¹⁴⁰³ fevkâniyeye P1 : fevkâniye ve büyük dîvârları E ; -P2 ; fevkâniye T, B.

ve büyük kubbeye henüz şürû‘ itmedin mi‘mârbaşı¹⁴⁰⁴ Ignatios –ki emr ü nehy ve hall¹⁴⁰⁵ ü ‘akd anın elinde idi ve anın¹⁴⁰⁶ emrinsiz bir taş komazlardı– bir gece gâ’ib oldu. Ve kimesne andan haber bilmedi ve binâ şöyle mu‘attal kaldı. Ve beş yıla değin gâ’ib olup¹⁴⁰⁷ binâ hâli üzerine kaldı ve bir rivâyetde on sekiz yıl gâ’ib [31b] olmuştur. Sonra çıkageldi. Ve¹⁴⁰⁸ pâdişâha buluşdı ve ‘özü beyân eyledi ki “*bunun gibi ağır binâ tâ ki kuruyup oturmadın bir uğurdan fevkâniyesi ve kubbesi*¹⁴⁰⁹ *üstüne yüklencek olursa aşağısı*¹⁴¹⁰ *doymaz. Belki zamân-ı kalilde bozulup harcı zâyî‘ olur. Ve eğer böyle*¹⁴¹¹ *gaybet eylemese idim elbette*¹⁴¹² *pâdişâhın bülemlend himmeti tezce hâsıl*¹⁴¹³ *olduğun iktizâ idüp binâ halâl-pezir olurdu*¹⁴¹⁴”. Andan sonra binâyı ölçdü. Gördi ki dört arşun mikdârı evvelkiden¹⁴¹⁵ eksik olmuştur. Ol sebeble ki muhkem kurumuş ve oturuşmuş¹⁴¹⁶. Pâdişâh bundan yine hazz eyledi. Ve ol demde emr eyledi ki maslahat üzerine olalar, yine evvelki üstâdlar ve ırgâdlar fevkâniyeyi nîm kubbeler ile ve direkler ile tamâm yapup hemân büyük kubbe kaldı. Bir gün yazıcılar ve nâzırlar ve defterdârlar muhâsebe eylediler. Ve¹⁴¹⁷ gördiler ki iki bin dört yüz elli kendinar altın harc olunmuş ve kendinar didikleri ol zamânın¹⁴¹⁸ hisâbınca on bin altın olurmuş¹⁴¹⁹. Ve bu¹⁴²⁰ meblağ yalnız¹⁴²¹ Üstünyanı hazînesinden çıkmıştır. Ve¹⁴²² bu memâlik pâdişâhlarının gönderdikleri direklerden ve taşlardan ve yâdigârlardan ve tuhfelerden¹⁴²³ gayrıdır¹⁴²⁴. Ve¹⁴²⁵ eğer cümle kendüden ve gayrıdan olan harc hisâb olursa katı çok olur ve bu muhâsebe tamâm olunca

¹⁴⁰⁴ mi‘mârbaşı P1, E, P2 : mi‘mârbaş olan T, B.

¹⁴⁰⁵ ve hall P1, E, P2 : cümle T, B.

¹⁴⁰⁶ anın E : –P1, P2, T, B.

¹⁴⁰⁷ olup P1, E, P2 : oldı T, B.

¹⁴⁰⁸ Ve P1, E, P2 : –T, B.

¹⁴⁰⁹ *fevkâniyesi ve kubbesi* P1, E : *fevkâniyesi* P2 ; *fevkâniyesini ve kubbesi* T, B.

¹⁴¹⁰ *aşağısı* P2, T, B : *aşağa* P1 ; –E.

¹⁴¹¹ *Ve eğer böyle* P1 : *Eğer bu vechile* E ; *Ve eğer bu vechile* P2, T, B.

¹⁴¹² *elbette* P1, P2, T, B : –E.

¹⁴¹³ *hâsıl* P1, E, P2 : *hâl* T, B.

¹⁴¹⁴ *idüp binâ halâl-pezir olurdu* E : *iderdi* P1, P2, T, B.

¹⁴¹⁵ evvelkiden E, P2, T, B : –P1.

¹⁴¹⁶ kurumuş ve oturuşmuş P1, P2 : kurumuş ve oturmuş E ; kurulmuş ve oturuşmuşdur T, B.

¹⁴¹⁷ Ve P1 : –E, P2, T, B.

¹⁴¹⁸ zamânın P1, E, P2 : zamândanun T, B.

¹⁴¹⁹ olurmuş P2 : olurdu P1, T, B ; olur E.

¹⁴²⁰ bu P1, E, P2 : –T, B.

¹⁴²¹ yalnız P1, E, T, B : +mezkûr P2.

¹⁴²² Ve E, P2, T, B : –P1.

¹⁴²³ pâdişâhlarının ... tuhfelerden P1, E : pâdişâhları gönderdikleri direklerden ve taşlardan ve yâdigârlardan ve tuhfelerden P2 ; pâdişâhların gönderdikleri tuhfelerden ve diklerden ve taşlardan ve yâdigârlardan T, B.

¹⁴²⁴ gayrıdır P1, P2, T, B : gayrı E.

¹⁴²⁵ Ve P1, E, P2 : –T, B.

hazînedâr başı¹⁴²⁶ pâdişâhın önünde [32a] secde eyledi ve eyitdi: “Pâdişâh hazretleri sağ olsun hazînedede altun ve akçe cinsinden bir dâne ve bir habbe kalmadı”. Üstünyanu bundan müteşevviş¹⁴²⁷ oldu. Ve baş aşağı eyleyüp¹⁴²⁸ biraz fikr eyledi ve eyitdi: “Bu ‘ibâdet-hânenin ta‘miri cânib¹⁴²⁹-i Hakk’dan oldu¹⁴³⁰. Eğer bizim hazînemiz¹⁴³¹ ana vefâ itmediyse Allâhu¹⁴³² te‘âlânın hazîneleri dopdoludur. Umarım ki Hakk¹⁴³³ te‘âlâ bunun evvelin müyesser eylediği gibi âhirin dahi âsân¹⁴³⁴ eyleye. Ve bu hâle gelmişken şöyle mu‘attal komaya”. Andan sonra birkaç gün binâ kurusun deyü te‘hîr¹⁴³⁵ idüp, hâtırında niyyet eyledi ki kaçan etrâfdan¹⁴³⁶ harâc mâlî gele yine¹⁴³⁷ mübâşeret idüp, itmâm eyleye. Bir iki gün bennâlar ve dülgerler ve ırgadlar işlemediler. Üçüncü gün yapucu şâgirdlerinden birisi binâ yanında durup¹⁴³⁸ âlât-ı binâyı beklerdi. Bir yüzü nurlu müşekkel firişteye¹⁴³⁹ benzer âdem gelüp binâyı seyr eyledi. Ve ol oğlana eyitdi: “Niçün bunu tamâm eylemezler?”. Oğlan eyitdi: “Pâdişâhın hazînesi dükendi ve memleket harâcı gelince şöyle mu‘attal kalsa gerek” didi. Pîr eyitdi: “Var ustana ki¹⁴⁴⁰ bana çağırın, ana bir yerde mâl göstereyin çıkarsunlar ve buna sarf¹⁴⁴¹ eylesünler. Ve¹⁴⁴² bu kadar cüz’î nesne için şöyle mu‘attal kalmasun”. Oğlan vardı ustasına haber eyledi¹⁴⁴³. [32b] Ol dahi bir iki

¹⁴²⁶ başı E, P2, T, B : -P1.

¹⁴²⁷ müteşevviş P1, P2 : müşevveş E ; شفتت T, B.

¹⁴²⁸ eyleyüp P1, E, P2 : eyliyordı T, B.

¹⁴²⁹ cânib P1, E, P2 : cenânib T, B :

¹⁴³⁰ oldu P1, E, P2 : +ve T, B.

¹⁴³¹ hazînemiz P1, P2, T : hazînemüz B ; hazînelerimiz E.

¹⁴³² Allâhu P1, P2, T, B : tebârek ve E.

¹⁴³³ Hakk P1, P2, T, B : +subhâne ve E.

¹⁴³⁴ âsân P1, E, P2 : ihsân T, B.

¹⁴³⁵ te‘hîr P1, E, P2 : te‘ehhür T, B.

¹⁴³⁶ etrâfdan P2 : -P1, E, T, B.

¹⁴³⁷ yine P1, P2, T, B : -E.

¹⁴³⁸ durup P1, E, T, B : dururdı P2.

¹⁴³⁹ firişteye P1, E, T, B : firişte P2.

¹⁴⁴⁰ ustana ki E, T, B : usta ki P1 ; ustanı P2.

¹⁴⁴¹ sarf P1, E, P2, B : harc P2.

¹⁴⁴² Ve P1, E, P2 : -T, B.

¹⁴⁴³ Oğlan ... eyledi P1, E, P2 : Ve oğlan vardı ustasına haber eyle deyücek, oğlan cevâb eyledi ki “ben âlâtları ve binâyı bekler nün” didi. Ol dahi “ben beklerin sen gelince” deyü cevâb eyledi. Oğlan dahi vardı ustasına haberdâr eyledi. Cevâbından haber aldıkda “gâlibâ bu sana haber virin firişte olmak ihtimâl vardır deyü. Çünkü sen gelince beklerin deyü va‘de eyledi”. Artık oğlanı götürmediler. Dimek isterler ki ol firişte kıyâmet gününe dek Ayasofya-yı Kebîr’de mü’elkeldir” deyü rivâyet iderler ki ve T ; Oğlan vardı ustasına haber eyle deyücek, oğlan cevâb eyledi ki “ben âlâtları ve binâyı bekler nün” didi. Ol dahi “ben beklerin sen gelince” deyü cevâb eyledi. Oğlan dahi vardı ustasına haberdâr eyledi. Cevâbından haber aldıkda “gâlibâ bu sana haber virin firişte olmak ihtimâl vardır deyü. Çünkü sen gelince beklerin deyü va‘de eyledi”. Artık oğlanı götürmediler. Dimek isterler ki ol firişte kıyâmet gününe dek Ayasofya-yı Kebîr’de mü’elkeldir” deyü rivâyet iderler ki ve B.

âdemle gelüp gördiler ki¹⁴⁴⁴ oğlanın didüğü gibi¹⁴⁴⁵ bir âdem durur. Hemân bunları gördüğü gibi irakdan parmağla bir yere işâret eyledi ve eyitdi: “*Bu yeri kazın ve her ne bulursanız bunun ‘imâretine ve levâzımına sarf eylen*” didi¹⁴⁴⁶. Ve bunlar ol hâlden ta‘accüb idüp, ‘acabâ didüğü gerçek mi ki¹⁴⁴⁷ yoksa efsâne mi ki¹⁴⁴⁸ deyüp işâret eyledüğü yere bakışdılar durdılar ve anlar bu hâlde iken mezkûr âdem gâ‘ib oldu. Ne bilürler ki göğe çıkdı yoksa yer içine mi¹⁴⁴⁹ yatdı. Eyle¹⁴⁵⁰ olsa bildiler ki Hakk te‘âlâ cânibinden olmuştur. Hemân didüğü yeri kazmağa meşgûl oldılar ve bî-nihâye mâl buldılar. Ve pâdişâha seğirdip haber eylediler¹⁴⁵¹. Pâdişâh dahi bi-nefsihî zikr olunan yerin üzerine geldi gördi ki kendünün harc eyledüğü mâldan ez‘âf-ı muzâ‘af var idi. Hakk te‘âlâyâ ziyâde şükür¹⁴⁵² eyledi ve mezkûr mâlı hep zabt eyledi ve Ayasofya’nın ‘imâretine harc¹⁴⁵³ eyledi.

Ve bir rivâyetde dahi menkûdür ki kaçan Üstünyanu’nun¹⁴⁵⁴ hazînesi dükendi, ol gece bî-huzûrluğundan uyumadı. Sabâha karşı biraz¹⁴⁵⁵ ımızgandı. Vâkı‘asında ol mukaddemâ düşünde¹⁴⁵⁶ gördüğü pîri gördi ki¹⁴⁵⁷ yeşil kaftanlar giyüp, binâ üzerinde gezüp [33a] aşğa yukarı seyr ider. Üstünyanu anın¹⁴⁵⁸ önüne seğirdip eyitdi¹⁴⁵⁹: “*Hay ‘azîz¹⁴⁶⁰! Kandasın¹⁴⁶¹? Ben seni¹⁴⁶² çokdan ararım*”. Ol Tengri hakkı için ki mevcûdâtın ser-çeşme-i hayâtını ‘adem zulmünden vücûd sahrâsına akıtdı: “*Size kim dirler ve bunda niye geldin?*” deyü tazarru‘ eyledi. Pes¹⁴⁶³ pîr eyitdi: “*Ben Hızr-ı*

¹⁴⁴⁴ Ol dahi ... gördiler ki P1 : Ol dahi bir iki âdemler ile gelüp gördiler ki E ; Ol dahi bir iki âdemler gelüp gördiler ki P2 ; -T, B.

¹⁴⁴⁵ gibi P1, P2 : -E, T, B.

¹⁴⁴⁶ didi E : -P1, P2, T, B.

¹⁴⁴⁷ ki P1, E, P2 : -T, B.

¹⁴⁴⁸ yoksa efsâne mi ki P1, P2 : -E ; yoksa efsâne mi T, B.

¹⁴⁴⁹ mi E, P2, T, B : -P1.

¹⁴⁵⁰ Eyle P1, E, P2 : Üle T, B.

¹⁴⁵¹ ve bî-nihâye mâl buldılar. Ve pâdişâha seğirdip haber eylediler P1 : -E ; ve bî-nihâye mâl buldılar. Ve seğirdip pâdişâha haber eylediler P2 ; ve bî-nihâye mâl buldılar. Ve pâdişâh seğirdip haber eylediler T, B.

¹⁴⁵² şükür P1, E : şükürler P2, T, B.

¹⁴⁵³ harc P1, P2 : sarf E ; harc T, B.

¹⁴⁵⁴ Ve bir rivâyetde ... Üstünyanu’nun E, P2, T, B : Ve bir rivâyetde gelmişdir ki kaçan ki Üstünyanu’n P1.

¹⁴⁵⁵ biraz P1, E, P2 : -T, B.

¹⁴⁵⁶ düşünde P1, P2, T, B : -E.

¹⁴⁵⁷ pîri gördi ki P1, P2 : pîri gördi E ; -T, B.

¹⁴⁵⁸ anın P2 : -P1, T, B ; bunun E.

¹⁴⁵⁹ eyitdi P1, E, P2 : -T, B.

¹⁴⁶⁰ ‘azîz P1, P2, T, B : ‘azîzim E.

¹⁴⁶¹ Kandasın E, P2, T, B : Kanda P1.

¹⁴⁶² Ben seni P1, E, P2 : -T, B.

¹⁴⁶³ Pes T, B : -P1, E, P2.

zinde¹⁴⁶⁴ ve dest-gîr-i fîrû-mândeyim. Ve bunda anın için geldim ki bu 'ibâdet-hâne maslahatını görem". Üstünyanu eyitdi¹⁴⁶⁵: "Ey 'azîz-i hûb-sîret ve ey kâmil-i sâhib-kudret! Hazrete hûd ma'lûmdur ki bu 'ibâdet-hâne bu hâle gelince cümle hazînelerümü harc eyledim. Ve hâliyâ benim¹⁴⁶⁶ mülkümde bir akçe ve bir habbe kalmadı ve zulm ile kimesnenin mâlını almak bana revâ değildir. Ve bu husûsda ziyâde ıztırâbım vardır ve ne¹⁴⁶⁷ eyleyeceğim bilmezim". Pîr eyitdi: "Gam çekme! Ve¹⁴⁶⁸ bu cüz'î nesneden ötürü bî-huzûr olma. Yarın Silivrikapusu'ndan taşra çıkup fülân yerde üç depecik vardır. Ve ol depelerin garb cânibinde gök mermerden bir direk vardır. Ol direği koparın¹⁴⁶⁹ ve altında her ne bulursanız buna harc eylen" didi. Üstünyânu ziyâde sevindüğünden¹⁴⁷⁰ uyanıgeldi görse ki sabâh olmuşdur. Hâs âdemlerinden birkaçını bile¹⁴⁷¹ alup, Silivrikapusu'ndan çıkup¹⁴⁷² [33b] zikr olunan yere varup gördi ki pîrin didüğü gibi üç depe vardır ve anların garb yanında¹⁴⁷³ bir direk pâresi dikilüp durur. Pâdişâh¹⁴⁷⁴ emr eyledi fevrî¹⁴⁷⁵ kopardılar. Meğerki ol¹⁴⁷⁶ direk kapu imiş ve¹⁴⁷⁷ anın altında girîz¹⁴⁷⁸ gibi bir serdâb çıkageldi. Yel mumların¹⁴⁷⁹ yakup içine girdiler gördiler¹⁴⁸⁰ ki serdâbın dönendüğü yerde bir demür kapu vardır ve üzerinde bir 'azîm kilîd urmuşlardır¹⁴⁸¹. Ve kilîdin¹⁴⁸² miftâhı yanında asılıp durur. Bismillâh deyü kilîdi açdılar ve içine girüp gördiler ki tucdan yedi küp vardır¹⁴⁸³ ki altunla dopdolu durur. Hazret-i Hakk'a fevka'l-hadd hamd ü şükürler eylediler¹⁴⁸⁴ ve şehirden develer ve katırlar getürdüp, bulunan altunu yükledüp,

¹⁴⁶⁴ Hızr-ı zinde P1, E, P2, B : Hazret-i zinde T.

¹⁴⁶⁵ eyitdi E, P2, T, B : -P1.

¹⁴⁶⁶ Ve hâliyâ benim P1, E, P2 : -T, B.

¹⁴⁶⁷ ne P1, E, P2 : -T, B.

¹⁴⁶⁸ Ve P1, P2 : -E, T, B.

¹⁴⁶⁹ koparın P1, E, P2 : koparup T, B.

¹⁴⁷⁰ sevindüğünden P1, P2, T, B : sevindüğü ecilden E.

¹⁴⁷¹ bile P1, E, T, B : -P2.

¹⁴⁷² çıkup P2, T: çıkdı P1, E, B.

¹⁴⁷³ yanında P1, E, P2 : cânibinde T, B.

¹⁴⁷⁴ Pâdişâh P1 : -E, P2, T, B.

¹⁴⁷⁵ fevrî P1, E, P2 : -T, B.

¹⁴⁷⁶ Meğerki ol P1, P2 : Meğerki E ; Meğerkim ol T, B.

¹⁴⁷⁷ ve P1, E, P2, B : -T.

¹⁴⁷⁸ girîz T, B : gihrîz P1, E, P2.

¹⁴⁷⁹ Yel mumların P1, E, P2 : mumlar T, B.

¹⁴⁸⁰ gördiler P1, E, P2 : -T, B.

¹⁴⁸¹ kilîd urmuşlardır P1, E, P2 : kilîdün T, B.

¹⁴⁸² Ve kilîdin E, P2 : -P1, T, B.

¹⁴⁸³ vardır P1, P2 : var E, T, B.

¹⁴⁸⁴ Hazret-i ... eylediler P2 : Hazret fevka'l-hadd hamd ü şükürler itdiler P1 ; Hazret-i Hakk'a fevka'l-hadd şükürler eylediler E, T, B.

şöhret ü dârât birle alup¹⁴⁸⁵, şehre getürdiler ve pâdişâhın hazînesi bi'l-küllîye harâb olmuşken ma'mûr u memlû itdiler. Andan sonra Atmeydânı'nda bir 'azîm donanma itdiler ve ümerâya ve 'ulemâya ve fukarâya¹⁴⁸⁶ ve gurebâya ve cemî' şehirde olan âdemlere 'âlî ta'âmîlar ve nefâ'isler¹⁴⁸⁷ pişürüp ziyâfet itdiler¹⁴⁸⁸ ve ol mâldan¹⁴⁸⁹ elli bin flori üleşdürdiler. Andan sonra çün bu kadar mâl bulundu ve Hakk¹⁴⁹⁰ te'âlâ cânibinden Ayasofya'nın itmâmına işâret olundu¹⁴⁹¹. Mühendisler ve mi'mârlar cümle ittifâk [34a] eylediler ki kubbenin¹⁴⁹² devrini gâyet hafîf toprakdan düzmek gerek. Zîrâ kim kubbe hem boldur ve hem yüksektir. Ve ne kadar yeyni¹⁴⁹³ olsa âfet ihtilâlinden ba'îd olur. Avluya her memleketin toprağınan getürdiler ve¹⁴⁹⁴ bir kâlib düzüp, ol kâlibla her toprakdan¹⁴⁹⁵ birer mikdâr kerbiç kesdiler. Andan sonra başka başka bişürdüler ve birbiriyle¹⁴⁹⁶ tartdılar¹⁴⁹⁷. İttifâk Rodos Adası'nın toprağı cümlesinden hafîf geldi. Hattâ dirler ki Rodos toprağının dokuz kiremidi İstanbul¹⁴⁹⁸ toprağının bir kiremidi ağırınca geldi. Ol icmâ'ı eylediler ki¹⁴⁹⁹ kubbeyi andan yapalar. Hem-ân-dem Rodos beyine hükm¹⁵⁰⁰ yazup birkaç kiremidci usta-kâr ile vâfir ırgadlar Rodos'a gönderdiler. Tâ ki varup anda kiremid işleyüp bunda göndereler¹⁵⁰¹. Rodos beyi dahi anlara küllî ta'zîm ü tekrîm eyleyüp¹⁵⁰², beğendikleri yerden toprak kazdılar ve firunlar düzüp pişürmeğe başladılar. Ve hergün Rodos beyi bi-nefsihî kendü¹⁵⁰³ varup, ırgadlar üzerine dururdu ve anlara kendü re'âyâsından nice¹⁵⁰⁴ yardımcılar koşdı. Ve gemiler hazırlayup muttasıl işlediklerini İstanbul'a¹⁵⁰⁵ gönderirlerdi. Ve bir rivâyetde gelmişdir ki Ayasofya'nın kubbelerini summâki mermerden yapmışlardır. Ve'l-hâsıl kubbenin kirecini [34b] ve horâsânını ve

¹⁴⁸⁵ alup P1, P2, T, B : -E.

¹⁴⁸⁶ ümerâya ve 'ulemâya ve fukarâya P1: 'ulemâya ve ümerâya ve fukarâya E ; ümerâya ve 'ulemâ ve fukarâ P2 ; ümerâya ve 'ulâmâya ve fukarâya T, B.

¹⁴⁸⁷ nefâ'isler E, P2, T, B : nefâ'is P1.

¹⁴⁸⁸ itdiler P1, E, P2 : itdi T, B.

¹⁴⁸⁹ ve ol mâldan P1, P2, T, B : -E.

¹⁴⁹⁰ Hakk P1, P2, T, B : +tebârek ve E.

¹⁴⁹¹ olundu P1, E, P2 : olunup T, B.

¹⁴⁹² ki kubbenin P1, P2 : kubbenin E ; ki kubbeyi T, B.

¹⁴⁹³ yeyni P1, E, P2 : seni T, B.

¹⁴⁹⁴ ve P1, E, T, B : -P2.

¹⁴⁹⁵ toprakdan P1, E, P2 : etrafdan T, B.

¹⁴⁹⁶ birbiriyle P1, E, P2 : birbir T, B.

¹⁴⁹⁷ tartdılar E, T, B : tartlar P1, P2.

¹⁴⁹⁸ İstanbul P1, E, P2 : İslâmbol T, B.

¹⁴⁹⁹ icmâ'ı eylediler ki P1 : icmâ'a eylediler ki E ; icmâ' ile P2 ; icmâ' eylediler ki T, B.

¹⁵⁰⁰ hükm P1, E, P2, B : -T.

¹⁵⁰¹ ziyâfet ... göndereler : Bu kısım T nüshasında mükerrer.

¹⁵⁰² ta'zîm ü tekrîm eyleyüp P1, P2, T, B : ta'zîm eyleyüp ve tekrîm idüp E.

¹⁵⁰³ kendü E : -P1, P2, T, B.

¹⁵⁰⁴ re'âyâsından nice P1, E, P2 : re'âsından T, B.

¹⁵⁰⁵ İstanbul'a P1, E, P2 : İslâmbol'a T, B.

kiremidini tamâm eyledikten sonra Ignatios emr eyledi ki büyük kazanlar getürdiler ve içlerinde *lisânü'l-'usfûr* adlu bir ma'rûf ağacın kabuğuyla arpasuyla pişürdiler, tutkal gibi oldu. Andan sonra kireci anun ile yoğurdılar ve kubbeyi andan bünyâd itdiler. Ve¹⁵⁰⁶ evvelâ ol dört kürsîyi –ki¹⁵⁰⁷ kubbe anların üzerinde yapılmışdır¹⁵⁰⁸ – ol vechile yaptılar¹⁵⁰⁹. Anın için muhkem olup kubbeyi götürdi fe-emmâ ki mihrâbın üstündeki nîm kubbeyi¹⁵¹⁰ ve kemeri gayrı toprakdan yapmışlar idi¹⁵¹¹. Anın için¹⁵¹² dayanmadı çökdi. Nitekim beyân olunsa gerek¹⁵¹³ inşâllâhu te'âlâ ve kubbe tamâm olunca anın dâ'iresinde olan câm kemerlerini gümüşden eylediler. Ve büyük kubbelerin ve bi'l-cümle haremın içine nûrunu¹⁵¹⁴ aşağıdan eylediler. Ve çok yerde şimdi görünür¹⁵¹⁵. Husûsâ fevkâniyede ba'zı yerler¹⁵¹⁶ vardır ki¹⁵¹⁷ henüz işlenmiş gibi gelür ve dahi kandîller asmak için zencîrler ve halkaları hep gümüşden eylediler. Ve ol mermerler ki dîvârlar¹⁵¹⁸ üstünde konulmuşdur. Binâ¹⁵¹⁹ tamâm olduktan sonra mermer taşlarını iki biçerlerdi ve¹⁵²⁰ içlerinden dürlü dürlü renk ve sûretler çıkardı. Ve ikisini¹⁵²¹ endâma koyup birbir yanında bir vechile korlardı¹⁵²². İkisinin ictimâ'ından bir nakış veyâ bir sûret peydâ olurdu ve dahi haremın döşemesini¹⁵²³ mülevven mermerlerden ve mevvac taşlardan itdiler ki âdem bakup hayrân olurdu. [35a] Ve¹⁵²⁴ aşağı harem içinde dört kûşede dört şemse¹⁵²⁵-i füsûs-kârî eylediler ki ana nazar iden kimesne letâfet¹⁵²⁶ ve hüsnünden bakamazdı. Ve hâliyâ Ayasofya'nın mahfili kurbunda ve hasîr altında nişânları vardır ve dahi mihrâbın sağ yanında patrik için yedi gümüşlü direk, üzerinde bir musanna' kubbe

¹⁵⁰⁶ Ve P1, P2, T, B : –E.

¹⁵⁰⁷ ki P1, E, P2 : –T, B.

¹⁵⁰⁸ yapılmışdır P1, E, T, B : yapmışlar P2.

¹⁵⁰⁹ ol vechile yaptılar P1, E, T, B : –P2.

¹⁵¹⁰ kubbeyi P1, E, P2, B : kubbe T.

¹⁵¹¹ yapmışlar idi P2 : yapmışlar P1, T, B ; yapılmışdır E.

¹⁵¹² Anın için P1, E, T, B : Ol ecilden P2.

¹⁵¹³ gerek P1, P2, T, B : gerekdir E.

¹⁵¹⁴ içine nûrunu T, B : iç yüzünü P1, E, P2.

¹⁵¹⁵ Ve çok ... görünür P1 : Ve şimdi çok yerinde görünür E, P2 ; Ve şimdicek yerinden görünür T ; Ve şimdi çok yerinden görünür B.

¹⁵¹⁶ ba'zı yerler P1, E, P2 : yerlerde T, B.

¹⁵¹⁷ ki E, P2 : –P1, T, B.

¹⁵¹⁸ dîvârlar P1, E, P2 : dîvâr T, B.

¹⁵¹⁹ Binâ E, P2, T, B : Binâm P1.

¹⁵²⁰ ve P1, E, P2 : –T, B.

¹⁵²¹ Ve ikisini E, P2 : Ve ikisi P1 ; ikisini T, B.

¹⁵²² korlardı P1, E, P2 : +ki T, B.

¹⁵²³ haremın döşemesini P1, P2 : haremın döşemesi E ; mermerin düşersi T, B.

¹⁵²⁴ Ve P1, E, P2 : –T, B.

¹⁵²⁵ şemse P2, T, B : şems P1 ; şemsiyye E.

¹⁵²⁶ letâfet P2 : letâfetden P1, E ; letâfetinden T, B.

yapdılar ki sâfi altundan çubuk eyleyüp¹⁵²⁷ birbirine dolaşdurup kubbe gibi çatdılar. Ve aşağıya direkden direğe altun müşebbek¹⁵²⁸ eylediler. Ve mezkûr kubbenin üstünde sâfi altundan bir salîb kodılar ki anda yâkût-ı rummânî ve elmâs-ı bedahşanî ve la‘l ü cevâhirle¹⁵²⁹ murassa‘ olmuşdı ki âdem ana¹⁵³⁰ bakup hayrân olurdu. Ve kubbenin orta yerinde çepçevre cevâhirden ve ma‘âdinden ve elvân-ı mülevveneden ve ahcâr-ı mütenevvi‘adan meyveler ve çiçekler dürlü dürlü şekiller nakş itdiler ki gözler görmüş değil. Ve dimek isterler ki mezkûr kubbe altı yüz kerre¹⁵³¹ bin altuna olmuşıdi. Ve dahi mihrâbın sol tarafında sâfi yeşim taşından bir nerd-bân düzdiler ve üstünü billûr-ı sâfiden itdiler ve billûrun üstünde yine altundan cevâhirle murassa‘ bir büyük salîb kodılar. Ve mihrâbın üstünde Hazret-i ‘Îsâ Peygamber ‘aleyhisselâmın sûretin sâfi altundan bir gümüş hâcın üstünde yapışdırdılar¹⁵³² ve anın iki yanında on¹⁵³³ iki havâriyyûnun¹⁵³⁴ [35b] sûretlerini birer gümüş kürsî üzerinde yine sâfi altundan eylediler. Ve her bir havâriyyûnun önünde¹⁵³⁵ birer zer-nişân kürsî ve her bir kürsînin üstünde¹⁵³⁶ altun hilye ile¹⁵³⁷ yazılmış ve cildleri¹⁵³⁸ sâfi altun ve¹⁵³⁹ la‘l ü cevâhirle¹⁵⁴⁰ murassa‘ *İncîl* kodılar ve her birisinin üzerinde¹⁵⁴¹ a‘lâ çatma kumâş perde kodılar. Ve dahi¹⁵⁴² mihrâbın iki yanında dört şem‘-dân kodılar ki yukaruları billûrdan ve aşağıları altundan ve dört şem‘-dân dahi¹⁵⁴³ sâfi gümüşden cümle mihrâbın sağında ve solunda sekiz şem‘-dân oldu. Ve mezkûr şem‘-dânlarda kalem işiyle¹⁵⁴⁴ ra‘nâ¹⁵⁴⁵ nakş olmuş¹⁵⁴⁶ şekiller var idi ki âdem bakduğu vakit¹⁵⁴⁷ bî-hôd

¹⁵²⁷ altundan çubuk eyleyüp E, P2 : altundan eyleyüp P1 ; altundan çubuk ile T, B.

¹⁵²⁸ müşebbek E : مشبق P1, P2, T, B.

¹⁵²⁹ cevâhirle P2, T, B: cevâhir P1 ; cevâhirden E.

¹⁵³⁰ ana P1, E, P2 : -T, B.

¹⁵³¹ kerre P1, E, P2 : -T, B.

¹⁵³² üstünde yapışdırdılar P1, E : üstünde yapıştırdılar P2 ; üzerine yapışdırdılar T, B.

¹⁵³³ on P1, E, P2 : olan T, B.

¹⁵³⁴ havâriyyûnun P1, E, P2 : havâriyyûn T, B.

¹⁵³⁵ yine ... önünde P1, P2, B: -E ; yine sâfi altundan eylediler. Ve her bir havâriyyûn önünde T.

¹⁵³⁶ ve her ... üstünde P1, P2 : her bir kürsînin üstünde E; ve her birisinin üzerinde T, B.

¹⁵³⁷ hilye ile : P1 ve P2 nüshalarında خلیه, E nüshasında ; T nüshasında خليل, B nüshasında حلیتی şeklinde bozuk imla ile yazılmıştır. Düzelterek metne aldık.

¹⁵³⁸ cildleri P1, P2, T, B : hilyeleri E.

¹⁵³⁹ ve P1, E, P2 : -T, B.

¹⁵⁴⁰ cevâhirle P1, P2, T, B : cevâhir birle E.

¹⁵⁴¹ birisinin üzerinde P1, T, B : birisinin E ; bir kürsînin üzerine P2.

¹⁵⁴² Ve dahi P1, P2, T, B : -E.

¹⁵⁴³ ki yukaruları billûrdan ve aşağıları altundan ve dört şem‘-dân dahi P1, P2 : -E ; ki yukaruları billûrdan ve aşağıları altundan dört şem‘-dân dahi T, B.

¹⁵⁴⁴ işiyle P1, E, P2 : işli T, B.

¹⁵⁴⁵ ra‘nâ P1, E, T, B : -P2.

¹⁵⁴⁶ olmuş P1, E, P2, B : olunmuş P2.

¹⁵⁴⁷ vakit E, P2, T, B : vaktin P1.

olurdu. Ve her bir¹⁵⁴⁸ şem‘-dânın içinde birer fermûde¹⁵⁴⁹ beyâz kâfûrî mumlar kodılar ki muttasıl gece ve gündüz yanardı. Ve dahi henüz firişte sûretlerinin ekserleri¹⁵⁵⁰ vardır, kubbenin dört tarafında durur. Ve her birisinin altında sâfi gümüşden birer kürsî kodılar. Ve her bir kürsînün üzerinde birer *İncil* kodılar ki¹⁵⁵¹ cild ü kürsîleri la‘l ü cevâhir ile murassa‘ ve hatları dahi¹⁵⁵² altun u pîrûze cedvellerle musanna‘ idi. Ve her¹⁵⁵³ bir *İncil*‘e onar keşîş ta‘yîn olunup gece ve¹⁵⁵⁴ gündüz nevbetiyle¹⁵⁵⁵ muttasıl¹⁵⁵⁶ okurlardı. Ve her birisinin [36a] önünde birer buhur-dân kodılar. Ve aşağı ve yukarısında altun ve¹⁵⁵⁷ gümüş kandîller ve top aynalar hadden ziyâde idi. Ve mihrâbın karşusunda olan büyük kapunun süddesini Hazret-i Nûh Peygamber ‘*aleyhisselâmın*¹⁵⁵⁸ seffinesi ağacından eylediler ve bir rivâyetde gelmişdir ki medrese cânibindeki dış kapularının şark tarafındaki kapudur ve şimdiki zamânda halk vâfir yonmuşlardır. Hattâ üzerine¹⁵⁵⁹ tuc kapladılar yine kâbil değildir. Tucun altından bile yonup çıkarırlar¹⁵⁶⁰. Ve mezkûr kapu altun ile mülebbes ve la‘l ü cevâhirle murassa‘ idi. Hattâ bir ağır hazîne denirdi¹⁵⁶¹. Ammâ merhûm ve mağfûr¹⁵⁶² Sultân Mehemmed –‘*aleyhi‘r-rahme mine‘l-lâhi‘s-samed*¹⁵⁶³–¹⁵⁶⁴ İstanbul‘u¹⁵⁶⁵ feth idüp sâbıkâ içinde olan keferi beylerine çıkup gitmeğe icâzet virildikde yedi barçayı¹⁵⁶⁶ mâlla dopdolu idüp denizden çıkdılar gittiler. Ve ol zamânda mezkûr kapuyu ve ekser Ayasofya‘da olan¹⁵⁶⁷ mâhyelerin götürülmeğe kâbil olanı hep bile alup gitdiler. Ve dahi yukarı fevkâniyenin kenârında –sıra¹⁵⁶⁸ ki vardı– olan direklerin arasında direkden direğe sâfi gümüşden

¹⁵⁴⁸ bir P1, E, P2 : –T, B.

¹⁵⁴⁹ fermûde E, T, B : فَرْمُودَه P1 ; فَرْمُودَه P2.

¹⁵⁵⁰ ekserleri P1, P2 : ekseri E ; eserleri T, B.

¹⁵⁵¹ ki P1, P2, T, B : –E.

¹⁵⁵² hatları dahi P2 : hatları P1, E ; hatâları T, B.

¹⁵⁵³ her P1, E, P2 : –T, B.

¹⁵⁵⁴ ve P1, P2, T, B : –E.

¹⁵⁵⁵ nevbetiyle P1, E : nevbetle P2, T, B.

¹⁵⁵⁶ muttasıl P1, E, P2 : –T, B.

¹⁵⁵⁷ altun ve P1, P2, T, B : olan birer E.

¹⁵⁵⁸ ‘*aleyhisselâmın* P1, E, T, B : ‘*aleyhisselâm* P2.

¹⁵⁵⁹ üzerine E, T, B : üzerinde P1 ; –P2.

¹⁵⁶⁰ çıkarırlar P1, P2, T, B : +idi E.

¹⁵⁶¹ denirdi P1, P2, T, B : +denirdi E.

¹⁵⁶² ve mağfûr E : –P1, P2, T, B.

¹⁵⁶³ *mine‘l-lâhi‘s-samed* P1, P2 : *mine‘l-lâhi‘s-samed* E ; معن الداليم T, B.

¹⁵⁶⁴ *عليه الرحمة من الله الصمد* “Hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah‘ın rahmeti onun üzerine olsun” mealinde bir dua.

¹⁵⁶⁵ İstanbul‘u P1, E, P2 : İslâmbol T, B.

¹⁵⁶⁶ virildikde yedi barçayı P2 : virdiler yedi barçayı P1, E ; virdiler idi barçayı T, B.

¹⁵⁶⁷ olan P1, E, P2 : –T, B.

¹⁵⁶⁸ sıra P1, E, P2 : hasra T, B.

müşebbekler¹⁵⁶⁹ düzmeğe kasd itmişlerdi fe-emmâ erkân-ı devlet ve a'yân-ı hazret ana râzı olmayup eyitdiler ki: “*Bu denlü harc gidüp ve¹⁵⁷⁰ bu kadar zînet¹⁵⁷¹ [36b] var iken gümüşden trabzanlar işlemek zâ'iddir¹⁵⁷²”.* Ve pâdişâh-ı mezkûr¹⁵⁷³ bülend himmet idi. “*Elbette olmak gerek*” didi¹⁵⁷⁴. Ve ol esnâda Hindistân mühendislerinden birisi –ki üstâd-ı kâmil ve feylesof-ı fâzıl ve nice dürlü kemâlâta ‘ârif ve fûnûn-ı san‘atlara vâkıf idi. Ve ‘acâ’ib ü garâ’ib¹⁵⁷⁵ mâhyeler işlemeğe kâdir ve pâdişâh katında makbûl ve san‘atında mâhir idi– Üstünyanu’ya¹⁵⁷⁶ eyitdi: “*Ey pâdişâh-ı rûy-ı zemîn! Senin şânına ve ‘azametine lâyıktır. Eğer bu trabzanı gümüşden ve¹⁵⁷⁷ altundan veyâ¹⁵⁷⁸ la’l ü cevâhirden¹⁵⁷⁹ idesin fe-emmâ bir¹⁵⁸⁰ budur ki aşağıdan iken görünmez ve bir¹⁵⁸¹ budur ki altuna ve gümüşe¹⁵⁸² tama‘ artacaktır. Elvere ki¹⁵⁸³ sonra bir¹⁵⁸⁴ tama‘-kâr kimesne pâdişâh olup, mâl tama‘ından ötürü kopara ve ihtimâldir ki andan bu ‘ibâdet-hâneye zarar küllî hâsıl¹⁵⁸⁵ ve hayrınız zâyi‘ ola. Ve fakr bir san‘at bilürüm ki¹⁵⁸⁶ eğer buyurulursa¹⁵⁸⁷ birkaç dürlü ma‘âdinden halt idüp, size bir a’lâ müşebbek¹⁵⁸⁸ trabzan ideyim ki harcı cüz’î ola ve kimesne ana tama‘ itmeye. Zîrâ ki bundan gayrı¹⁵⁸⁹ işe yaramaz ve hem¹⁵⁹⁰ leme‘ânı ve şeffâfi ve endâmı şöyle lâtif¹⁵⁹¹ ü makbûl ola ki gümüşden ve altundan dahi ziyâde mergüb ola”.* Ve¹⁵⁹² Üstünyanu bu ma‘küle sözden çıkmadı ve ol¹⁵⁹³ [37a] üstâda emr eyledi

¹⁵⁶⁹ müşebbek (مشبك): P1, E, P2, T ve B nüshalarında مشبك şeklinde yazılmıştır. Düzelterek metne aldık.

¹⁵⁷⁰ ve P1, P2 : –E, T, B.

¹⁵⁷¹ zînet P1, E, P2 : –T, B.

¹⁵⁷² zâ'iddir P1, E, P2 : revâ idedir T ; zâ'idedir B.

¹⁵⁷³ mezkûr P1, E, P2 : mezkûre T, B.

¹⁵⁷⁴ didi P1, E, P2 : didiler T, B.

¹⁵⁷⁵ ‘acâ’ib ü garâ’ib P1, E, P2 : ‘acâ’ib T, B.

¹⁵⁷⁶ Üstünyanu’ya P1, E, P2 : Üstünyanu terîbe T, B.

¹⁵⁷⁷ ve P1 : veyâ E, P2, T, B.

¹⁵⁷⁸ veyâ P1, E, P2 : ve T, B.

¹⁵⁷⁹ cevâhirden P1, E, P2 : cevâhir T ; cevâhirde B.

¹⁵⁸⁰ bir P1, E, P2 : –T, B.

¹⁵⁸¹ ve bir P1, E, P2 : biri T, B.

¹⁵⁸² altuna ve gümüşe P1 : gümüşe ve altuna E, P2 ; gümüşden altundan T, B.

¹⁵⁸³ elvere ki P1, P2 : anzusun ki E ; evdeki T ; اولوركي B.

¹⁵⁸⁴ bir P1, E, P2 : –T, B.

¹⁵⁸⁵ küllî hâsıl E, P2 : küllî P1 ; küllü vâki‘ T, B.

¹⁵⁸⁶ ki E : –P1, P2, T, B.

¹⁵⁸⁷ buyurulursa P1, E, P2 : buyurabilürse T, B.

¹⁵⁸⁸ müşebbek (مشبك): P1, E, P2, T ve B nüshalarında مشبك şeklinde yazılmıştır. Düzelterek metne aldık.

¹⁵⁸⁹ gayrı P1, E, P2 : –T, B.

¹⁵⁹⁰ hem P1, P2, T, B : –E.

¹⁵⁹¹ şöyle lâtif P1, E, P2 : söyleye lutf T, B.

¹⁵⁹² ve T, B : –P1, E, P2.

¹⁵⁹³ ol P1, P2, T, B : –E.

ki san'atını ve makdûrunu sarf eyleyüp didüğünü yerine getüre¹⁵⁹⁴. Ol dahi bakırdan ve kalaydan ve kurşundan bir¹⁵⁹⁵ mikdâr alup ve¹⁵⁹⁶ anlara cüz'î altun ve gümüş katdı. Ve ba'zı cevâhir halt itdi¹⁵⁹⁷ ve ocağa koyup eritdi¹⁵⁹⁸. Ve mezkûr direklerin arasında direkden direğe hikmet balçığından müşebbek¹⁵⁹⁹ kâlıblar düzdi. Ve mezkûr kâlıbın dış cânibinden ba'zı la'1 ü cevâhir¹⁶⁰⁰ ve dürlü dürlü¹⁶⁰¹ ma'âdin yapışdırdı. Ve mezkûr ocakdaki eczâ'lar¹⁶⁰² eridüğü birle te'lîf ü tasnîf birle¹⁶⁰³ mezkûr olan kâlıbların içine¹⁶⁰⁴ dökdi. Ve kâlıbda olan cevâhir dökdüğüleyin yüzünde murassa' kaldılar¹⁶⁰⁵. Sonra mezkûr kâlıbı üstünden bozup çıkardı. İçinden bir¹⁶⁰⁶ ra'nâ cevherî, mülevven trabzan çıkageldi ki¹⁶⁰⁷ gözler görmüş değildir. Andan sonra¹⁶⁰⁸ mezkûr trabzanın yüzünü perdâht eyledikten¹⁶⁰⁹ sonra bir cevher-i şeffâf ve¹⁶¹⁰ la'1 ü cevâhirle murassa' mâhye oldı ki gözler ana bakduğı vaktin kamaşur dururdu¹⁶¹¹ ve andan bakmağa doymazdı. Belki¹⁶¹² sâfi gümüş veyâhûd¹⁶¹³ altun olsa ol kadar mergûb düşmezdi. Sonra sâbıkâ mezkûr olan putperestleri bundan çıkardıktan sonra¹⁶¹⁴ bir dahi¹⁶¹⁵ şundan bundan cem' olup, biraz kuvvet buldılar ve İstanbul¹⁶¹⁶ [37b] üzerine 'asker çeküp¹⁶¹⁷, gelüp 'İsevîler¹⁶¹⁸ elinden alup nice zamân hâkim oldılar. Ve mezkûr trabzanı¹⁶¹⁹ kıymetlü nesne sanup cümlesini koparup¹⁶²⁰ aldılar ve

¹⁵⁹⁴ getüre P1, P2, T, B : +ve E.

¹⁵⁹⁵ bir P1, T, B : birer E, P2.

¹⁵⁹⁶ ve P1, E, P2 : -T, B.

¹⁵⁹⁷ itdi P1, E, T, B : idüp P2.

¹⁵⁹⁸ eritdi P1, E, P2 : eridi T, B.

¹⁵⁹⁹ müşebbek (مشبك): P1, E, P2, T ve B nüshalarında مشبق şeklinde yazılmıştır. Düzelterek metne aldık.

¹⁶⁰⁰ la'1 ü cevâhir P1, E, P2 : la'1-i cevâhir T, B.

¹⁶⁰¹ dürlü P1, E, P2 : -T, B.

¹⁶⁰² ocakdaki eczâ'lar P1 : ocakdaki eczâ' E, P2, B ; ocakda eczâ' T.

¹⁶⁰³ tasnîf birle E ; tasannufla P1 ; tasnifle P2, T, B.

¹⁶⁰⁴ içine E, P2, T, B : -P1.

¹⁶⁰⁵ kaldılar P1, E : kaldı P2 ; kalurdu T, B.

¹⁶⁰⁶ İçinden bir P1, P2, T, B : İçinde birer E.

¹⁶⁰⁷ ki P1, P2, T, B : -E.

¹⁶⁰⁸ sonra P1, E, T, B : -P2.

¹⁶⁰⁹ eyledikten P1 : eyleyüp mühürledikten E, P2 ; eyleyüp mühre oldan T, B.

¹⁶¹⁰ ve P1, T, B : -E, P2.

¹⁶¹¹ kamaşur dururdu P1, P2, T, B : kamaşurdu E.

¹⁶¹² Belki P1, T, B : -E, P2.

¹⁶¹³ veyâhûd P1, E, P2 : veyâ T, B.

¹⁶¹⁴ çıkardıktan sonra P1, E, P2 : çıkardı andan sonra T, B.

¹⁶¹⁵ dahi P1, E, P2 : +biraz T, B.

¹⁶¹⁶ İstanbul P1, E, P2 : İslâmbol T, B.

¹⁶¹⁷ 'asker çeküp P1, E, P2 : 'asker ve bir mikdâr [gü]vendiği 'askeri çeküp T, B.

¹⁶¹⁸ 'İsevîler P1, E, P2 : 'İsevîlerin T, B.

¹⁶¹⁹ trabzanı P1, E, T, B : +bir P2.

¹⁶²⁰ koparup E, T, B : kopardılar P1, P2.

dahi her ne yerde ki altun veyâ¹⁶²¹ gümüş var ise bozup aldılar. Sonra ak mermerden işlediler¹⁶²². Nitekim şimdi görünür ve bu didüğümüz kaziyyeler¹⁶²³ ‘ale’t-tafsîl Ayasofya’nın içinde şark tarafında¹⁶²⁴ Yunan yazusuyla yazılmışdır. Bir kaç mermer tahtaları vardır ve¹⁶²⁵ onların¹⁶²⁶ içinde kazılmışdır. Ve dahi Ayasofya’nın dört yanında dört kapu var idi ki birbirine mukâbil¹⁶²⁷ vâki‘ olmuşlardır. Ve her birisinin yanında yeşil mermerden yonulmuş birer¹⁶²⁸ a‘lâ havz durur¹⁶²⁹ ve her birisinin içinde bir dürlü nesne var idi¹⁶³⁰. Birinde su ve birinde şarâb ve birinde süt ve birinde şeker şerbeti mâl-â-mâl dururdu. Ve her kim bir¹⁶³¹ günâh işlese idi¹⁶³² onların patriği hâline göre ve günâhı hasebince bir cerîme emr iderdi¹⁶³³. Ol dahi cerîmesin götürüp kilisenin kayyımlarına virirdi. Anlar dahi anın mukâbelesinde ol havzlardan içirirlerdi. Ve böyle itmekle günâhı afv olur deyü¹⁶³⁴ i‘tikâd iderlerdi. Ve dahi Ayasofya’nın çâk orta yerinde birkaç summâkî taşdan sekiz kûşelü yekpâre havz var idi. Ve sekiz¹⁶³⁵ yüzünde sekiz dâne ser ü sûretleri kazılmış¹⁶³⁶ [38a] idi. Ve ol havzın üzerinde bir kubbe yapılmışdı. Ve ol kubbenin çevre yanında ‘Îsâ Peygamber ‘aleyhisselâmın ve on iki havâriyyûnun sûretleri yazılmışdı. Ve dahi Üstünyanu zamânına¹⁶³⁷ değin ne kadar pâdişâh geçdiyse her birinün sûreti mezkûr kubbenin üstünde nakş olmuşdı. Ve kubbe-i mezkûre¹⁶³⁸ tâ İslâm zamânına değin mevcûd idi. Ve merhûm¹⁶³⁹ Sultân Mehemmed Hân¹⁶⁴⁰ –‘aleyhi'r-rahme ile'l-ebed¹⁶⁴¹– İstanbul’u¹⁶⁴² feth eyleyüp, Ayasofya’yı küfr eserinden pâk eyleyüp câmi‘ eylince gördiler ki mezkûr kubbe harem¹⁶⁴³ orta yerinde¹⁶⁴⁴ müzâyaka virir ve üstündeki

¹⁶²¹ veyâ E, P2, T, B : ve P1.

¹⁶²² işlediler P1, E, P2 : istediler T ; işdiler B.

¹⁶²³ kaziyyeler P1, P2 : kıssalar E ; kasdlar T, B.

¹⁶²⁴ tarafında P1, P2 : tarafından E ; cânibinde T, B.

¹⁶²⁵ ve T, B : –P1, E, P2.

¹⁶²⁶ onların P1, E, P2 : anın T ; anın B.

¹⁶²⁷ mukâbil P1, E, P2 : mukâbele T, B.

¹⁶²⁸ yonulmuş birer P1 : yonulmuş bir E, P2 ; yazılmış birle T, B.

¹⁶²⁹ durur P1 : dururdu E, P2, T, B.

¹⁶³⁰ var idi P2, T, B : vardır P1, E.

¹⁶³¹ bir P2 : –P1, E, T, B.

¹⁶³² idi P1, E, P2 : –T, B.

¹⁶³³ iderdi P1 : ider iderdi E, P2 ; idüp T, B.

¹⁶³⁴ olur deyü P1, E, P2 : olurdu T, B.

¹⁶³⁵ Ve sekiz P1, E, P2 : –T, B.

¹⁶³⁶ kazılmış E, P2, T, B : +kazılmış P1.

¹⁶³⁷ zamanına P1, E, P2 : zamânında T, B.

¹⁶³⁸ mezkûre P1, P2 : mezkûr E, T, B.

¹⁶³⁹ merhûm P1, T, B : –E, P2.

¹⁶⁴⁰ Hân P2 : –P1, E, T, B.

¹⁶⁴¹ عليه الرحمة الى الابد “Ebediyete kadar rahmet onun üzerine olsun” mealinde bir dua.

¹⁶⁴² İstanbul’u P1, E, P2 : İslâmbol’u T, B.

¹⁶⁴³ harem T, B : –P1, E, P2.

nakş u sûretleri âdemi güçle bakdurup, namâz kılanların ‘adem-i huşû‘una bâ‘is olduğundan ortadan göttürdiler. Ve mezkûr havz-ı summâkî hâlâ¹⁶⁴⁵ Sarây-ı ‘Âmire’nin içinde yatur¹⁶⁴⁶ ve dahi şimdiki hâlde Ayasofya’nın medresesi yerinde iki¹⁶⁴⁷ büyük havzlar var idi ve anları için¹⁶⁴⁸ suyla dâ‘imâ dopdolu iderlerdi. Ve yaz zamânında ikindin şehrin ekser halkı¹⁶⁴⁹ anda cem‘ olup, kimi soyunup havz içinde yüzer¹⁶⁵⁰ ve kimi ayağ üstünde durup seyr iderdi¹⁶⁵¹. Tâ ahşam olunca¹⁶⁵² seyrân iderlerdi. Ve dahi dirler ki Ayasofya’nın çevre yanında üç yüz hücre var idi. Papazlara ve keşişlere¹⁶⁵³ ta‘yîn ü mesken kılınmışdı. **[38b]** Ve sabâh ve¹⁶⁵⁴ ahşam yemekleri çâk ayaklarına gelürdi ve muttasıl vâkıfın rûhu için *İncil* okurlardı ve sevâbını ana hediye eylerlerdi. Ve fevkâniye¹⁶⁵⁵ bütün yalnız ehl-i ‘ilimlere mahsûs idi ki muttasıl¹⁶⁵⁶ anda mutâli‘a-yı ‘ulûm¹⁶⁵⁷ ve mübâhase-i fûnûn iderlerdi. Ve¹⁶⁵⁸ bi’l-cümle eğer Ayasofya’nın cemî‘ ahvâli ve tertîbâtı zikr oluncak olursa tatvîl-i kelâm ve tasdî‘-i rû‘ûs-ı fihâm olurdu. Pes evlâsı budur ki hayru’l-keâm mefhûmuyla ‘âmil olup ihtitâm bula ve¹⁶⁵⁹ çün mezkûr ‘ibâdet-hâne-i dil-pezîr ve binâ-yı a‘lâ-yı¹⁶⁶⁰ bî-nazîr¹⁶⁶¹ tamâm oldu. Üstünyanu emr eyledi ki¹⁶⁶² Ayasofya’nın çâk orta yerinde mezkûr summâkî havzın önünde tahtı kurdılar ve kendüsü¹⁶⁶³ anın üzerine geçüp¹⁶⁶⁴ oturdu. Ve sağında ve solunda vüzerâ vü ümerâ ve¹⁶⁶⁵ a‘yân ü küberâ¹⁶⁶⁶ ve ‘ulemâ vü fudalâ ve a‘yân-ı devlet ve erkân-ı memleket¹⁶⁶⁷ yerlü yerinde ve

¹⁶⁴⁴ orta yerinde P1 : ortasında E ; orta yerde P2 ; orta yere T, B.

¹⁶⁴⁵ hâlâ P1 : hâliyâ E, P2, T, B.

¹⁶⁴⁶ yatur P1, E, P2 : -T ; yanaz B.

¹⁶⁴⁷ iki P1, E, P2 : ki T, B.

¹⁶⁴⁸ için T, B : البحر P1, P2 ; için E.

¹⁶⁴⁹ şehrin ekser halkı P1, E, P2 : şehir halkı ekserî T, B.

¹⁶⁵⁰ içinde yüzer P1, E : içinde yüzerdi P2 ; yüzerdi T, B.

¹⁶⁵¹ iderdi P1, E, P2 : iderlerdi T, B.

¹⁶⁵² Tâ ahşam olunca P1, T, B : ahşam olunca E ; Tâ ahşama değin P2.

¹⁶⁵³ Papazlara ve keşişlere P1, E, P2 : Papazlar ve keşişler T, B.

¹⁶⁵⁴ ve P1, E, P2 : -T, B.

¹⁶⁵⁵ fevkâniye P1, E, P2 : fevkâniyede T, B.

¹⁶⁵⁶ muttasıl P1, P2, T, B : -E.

¹⁶⁵⁷ mutâli‘a-yı ‘ulûm P1, E, P2 : mutâli‘-i ve ‘ulûm T, B.

¹⁶⁵⁸ Ve P1, E, P2 : -T, B.

¹⁶⁵⁹ ihtitâm bula ve P1, P2 : ihtitâm birle ve E ; ahşam yol T, B.

¹⁶⁶⁰ a‘lâ-yı P1, E, P2 : -T, B.

¹⁶⁶¹ bî-nazîr P1, E, P2 : bî-nazar T, B.

¹⁶⁶² ki P1, E : -P2, T, B.

¹⁶⁶³ kendüsü P1, E, P2 : kendü T, B.

¹⁶⁶⁴ kendüsü anın üzerine geçüp P1, P2 : kendüsü üzerine geçüp E ; kendü anın üzerine geçüp üzerine T, B.

¹⁶⁶⁵ ve P1, E, P2 : -T, B.

¹⁶⁶⁶ a‘yân ü küberâ’ P1, E, P2 : a‘yân-ı küberâ’ T, B.

¹⁶⁶⁷ a‘yân-ı devlet ve erkân-ı memleket P1, E, P2 : erkân-ı devlet memleket T, B.

makāmlu makāmında durup bir a‘zîm dîvân eylediler. Ve Hakk te‘âlâ hazretine¹⁶⁶⁸ hamd ü şükür¹⁶⁶⁹ eylemeğe başladılar ve pâdişâhın sa‘y-yı cemîline¹⁶⁷⁰ âferîn kıldılar. Ve ol gün dahi on bin¹⁶⁷¹ koyun ve dört bin sığır ve altı yüz kebg ve üç bin¹⁶⁷² kaz ve bin¹⁶⁷³ ördek ve bin dâne¹⁶⁷⁴ horoz ve beş¹⁶⁷⁵ bin tavuk boğazladılar. Ve ana göre nefâ’is ta‘âmlar ve ra‘nâ sükkerî halvâlar ve¹⁶⁷⁶ dürlü dürlü yemişler [39a] ve yemekler¹⁶⁷⁷ ve içmekler cümle hazırlayup¹⁶⁷⁸ hâssa vü ‘âmmе ihsân-ı şâmil¹⁶⁷⁹ ve ziyâfet-i ‘âmm eylediler. Ve üç yüz bin altun fukarâya ve gurebâya ve bi’l-cümle¹⁶⁸⁰ müstahıkk olanlara nisâr eylediler¹⁶⁸¹. Andan sonra ol zamânun¹⁶⁸² patriği üç yüz keşîş birle –ki¹⁶⁸³ her birinin elinde bir¹⁶⁸⁴ büyük balmumu yanar– bu vechile pâdişâhın tehniyesine¹⁶⁸⁵ geldiler ve pâdişâh dahi¹⁶⁸⁶ patriğe istikbâl idüp, elini eline alup mihrâba dek bile yürüdü. Ve ol keşîşlerin her birisine bir hıdmet ta‘yîn idüp ‘ulûfe buyurdu. Ve¹⁶⁸⁷ patrik dahi mihrâbın sağındaki¹⁶⁸⁸ kubbenin üzerine çıkup Hakk¹⁶⁸⁹ te‘âlâya hamd ü şükür¹⁶⁹⁰ eyledi. Ve geçmiş peygamberler¹⁶⁹¹ ervâhına salâvât virdi ve andan sonra Üstünyanu’ya vâfir medh söyledi. Ve ana çok du‘â’ vü senâlar¹⁶⁹² okudu. Ve Ayasofya’nın ta‘mirini zikr eyledi. Hâsılı yedi güne değin bu hâl üzerine oldılar. Andan sonra vakıf-nâmesini¹⁶⁹³ yazdılar ve üzerine harc eyledikleri mâlî hisâb eylediler. Cümle hedâyâdan ve pîş-keşlerden ve etrâf

¹⁶⁶⁸ Hakk te‘âlâ hazretine P1, P2 : Hakk te‘âlâya E ; Hakk te‘âlâ T, B.

¹⁶⁶⁹ hamd ü şükür P1, E, P2 : hamd-i şükür T, B.

¹⁶⁷⁰ cemîline P1, E, P2 : cümlesine T ; cemîlesine B.

¹⁶⁷¹ Ve ol gün dahi on bin P1, E, T, B : Ve on gün on bin P2.

¹⁶⁷² bin P1, E, T, B : –P2.

¹⁶⁷³ bin T, B : –P1, E, P2.

¹⁶⁷⁴ dâne P1, E, P2 : –T, B.

¹⁶⁷⁵ beş P1, P2, T, B : –E.

¹⁶⁷⁶ ve P1, E, P2 : –T, B.

¹⁶⁷⁷ ve yemekler P1, E, P2 : –T, B.

¹⁶⁷⁸ ve içmekler cümle hazırlayup P1, E : cümle hazırlayup P2 ; ve içmekler cümle hazırlanup T, B.

¹⁶⁷⁹ şâmil P1, E, P2 : şâhî T, B.

¹⁶⁸⁰ ve bi’l-cümle P1, E, P2 : ve’l-cümle T, B.

¹⁶⁸¹ nisâr eylediler P2 : nisâr eyledi P1, E ; şâd eylediler T ; şâd eyledi B.

¹⁶⁸² ol zamânun T, B : zamânın P1, E ; zamâna P2.

¹⁶⁸³ keşîş birle ki P1, E, P2 : keşîşler birle T, B.

¹⁶⁸⁴ bir P1 : birer E, P2, T, B.

¹⁶⁸⁵ pâdişâhın tehniyesine P1, E : pâdişâha tehniye P2 ; pâdişâhun tehniyesine T ; pâdişâhınun tehniyesine B.

¹⁶⁸⁶ dahi P1, E, T, B : –P2.

¹⁶⁸⁷ Ve P1, E, P2 : –T, B.

¹⁶⁸⁸ mihrâbın sağındaki P1 : mihrâbın sağ yanındaki E ; mihrâbın sağ yanında P2 ; mihrâbınun sağına yanında T, B.

¹⁶⁸⁹ Hakk P1, P2, T, B : +subhâne ve E.

¹⁶⁹⁰ hamd ü şükür P1, P2 : hamd ü şükürler E ; hamd-i şükür T, B.

¹⁶⁹¹ peygamberler P1, E : peygamberlerin P2 ; peygamberlere T, B.

¹⁶⁹² senâlar P1, P2, T, B : senâ E.

¹⁶⁹³ vakıf-nâmesini P1, P2 : vakıf-nâmesin E ; vakıf-nâmesi T, B.

pâdişâhlarının gönderdikleri âlâtdan¹⁶⁹⁴ ve ma‘âdinden gayrı bu denlü¹⁶⁹⁵ 12.000.000.000¹⁶⁹⁶ kerre altun harc olunmuş buldılar. Andan sonra Hakk te‘âlâ hazretlerinin¹⁶⁹⁷ takdîriyle altı ay mikdârı yaşadı ve ana¹⁶⁹⁸ ansızın hâdimü'l-lezzât [39b] ve müferriku'l-cemâ‘at peki* irişüp âhirete intikâl eyledi ve ittifâk kendünün sulbü oğlu yoğidi. Ammâ karındaşı oğlu¹⁶⁹⁹ vardı idi ki Üstinus <اوستينوس>^{**} dirlerdi ve Üstünyanu¹⁷⁰⁰ dünyâdan göçüp gitmeği mukarrer bildi. Ekâbir ü a‘yânı¹⁷⁰¹ ve efâzıl u erkânı cem‘ idüp, şöyle vasiyyet eyledi ki kendüden sonra Üstinus’u pâdişâh eyleyeler. Ve dahi Ayasofya’nın önünde bir direk dikekoyalar¹⁷⁰² ve ol direğin üstünde kendünün sûretini tucdan ve atını bakırdan tasvîr idüp, atına¹⁷⁰³ bindürüp direk üstünde koyalar¹⁷⁰⁴. Ve bir elinde altun elma¹⁷⁰⁵ ve bir elini şöyle açuk koyalar ve mezkûr sûret henüz Cemşid-i zamân ve İskender-i devrân¹⁷⁰⁶ Hazret-i Sultân Süleymân Hân zamânına değin¹⁷⁰⁷ kalmışdı. Ve¹⁷⁰⁸ Ayasofya’nın çarşu cânibinde olan kapusu önünde dururdu. Ammâ zelzeleden düşdi ve çok yerleri harâb oldu. Hâsıl-ı kelâm mezkûr¹⁷⁰⁹ Üstünyanu dâr¹⁷¹⁰-ı âhirete intikâl eyledi¹⁷¹¹ ve erkân-ı devlet ve a‘yân-ı memleket anın vasiyyetini tutup Üstinus’u pâdişâh eylediler. Ve

¹⁶⁹⁴ âlâtdan P1: âlât E, P2, T, B.

¹⁶⁹⁵ bu denlü P1, E, P2 : -T ; +harce B.

¹⁶⁹⁶ 12.000.000.000 P1, E : -P2 ; 120.000.000 T ; 1.200.000.000 B. Verilen sayının nüshaların her birinde farklı olduğu dikkat çekmektedir. P1 nüshasındaki sayıyı muteber bulup metne almamızın sebebi, nüshada tam burada şöyle bir der-kenâr mevcudiyetindedir: “Yüz yirmi yüz bin kerre yüz bin flori urulmuştur, yüz bin hesâbı.” Ayrıca 12.000.000.000 sayısının altında ve üstünde yer almak üzere şu üç farklı not görülmektedir: “Yüz yirmi bin”, “On iki kerre yüz”, “On iki bin flori”. Yine bu sayıya ilişkin olarak bir başka not da yan varakta (38b) altta mevcuttur: “Yüz yirmi bin kerre yüz bin”

¹⁶⁹⁷ te‘âlâ hazretlerinin P1, T, B : te‘âlânın E, P2 ; te‘âlâ hazretlerinin B.

¹⁶⁹⁸ ana P1, E, T, B : -P2.

* Peki: Kelimenin nüshaların beşinde birden imlası şu şekildedir: پکی . Akla gelen bir ihtimal, kelimenin aslında “sabahın erken vakti” manasındaki “pegeh” olabileceğidir. Ancak emin olmadığımızdan ötürü kelimeyi metne alırken orijinal imlasına sadık kaldık.

¹⁶⁹⁹ karındaşı oğlu P1 : kendünün karındaşı oğlu E, P2 ; kendünün karındaşı T, B.

** Iustinos II : (ö. 4 Ekim 578), 565’ten sonra Bizans imparatoru. Iustinos 574’te komutan Tiberios’a “caesar” ünvanını verdi ve bundan sonra görünüşte imparator olmasına karşın ölümüne değin devlet işlerine karışmadan yaşadı. Daha detaylı bilgi için bkz. “Iustinos II”, **AnaBritannica**, C. XII, İstanbul 1993, s. 158.

¹⁷⁰⁰ Üstünyanu T, B : -P1, E, P2.

¹⁷⁰¹ a‘yânı P1, E, P2 : ‘ibâdını T, B.

¹⁷⁰² dikekoyalar P1, E, P2 : dikekodılar T, B.

¹⁷⁰³ atına P1, E, P2 : ana T, B.

¹⁷⁰⁴ koyalar P1, E, P2 : kodılar T ; kodular B.

¹⁷⁰⁵ elma P1, E, T, B : +verüp P2.

¹⁷⁰⁶ devrân P1, E, P2 : devrânı ya‘nî T, B.

¹⁷⁰⁷ değin P1 : dek E, P2, T, B.

¹⁷⁰⁸ Ve P1, E, P2 : -T, B.

¹⁷⁰⁹ mezkûr E, P2, T, B : -P1.

¹⁷¹⁰ dâr P1, E, P2 : -T, B.

¹⁷¹¹ eyledi P1, P2, T, B : -E.

didüğü gibi direği ve sûreti dikekodılar¹⁷¹². Andan sonra¹⁷¹³ iki yıl mikdârı geçince bir ‘azîm zelzele vâki’ oldu ve Ayasofya’nın büyük kubbesi bir yerden düştü. Ve içinde olan mâhyelerin [40a] ekseri bozuldu ve bu kadar emek çekdikleri sanâyi¹⁷¹⁴ zâyî‘ oldu. Ammâ fevkâniyesine aslâ zarar dokunmadı. Hikmet Allâh’ın cemî‘¹⁷¹⁵ mâhyeleri sağ kaldı. Ve Ignatios dahi hayâtda idi. Bir dahi Rodos’a âdemler gönderüp kiremid kesdirdiler. Ve çalışup kubbeyi yine¹⁷¹⁶ tekrâr yaptılar* ve Üstinus şöyle fehm eyledi ki kubbenin çökmesi¹⁷¹⁷ Ignatios’un taksîrinden ola. Ol husûsdan¹⁷¹⁸ Ignatios’a muhkem gazab eyledi ve nefsinde şöyle niyyet eyledi ki bir vechile öldürem ki¹⁷¹⁹ kimesne anı duymaya ve bu fikrini kimesneye dimedi. Hele kubbe¹⁷²⁰ tamâm olunca sabr eyledi. Andan sonra Ignatios’a emr eyledi ki kendü için dahi bir mîl¹⁷²¹ düzüp ve sûretini anın üzerinde dikekoya. Ve¹⁷²² Ignatios dahi bu maslahata mübâşeret eyledi. Ammâ bütün direk bulunmadığı için summâkî direk pâreleri var idi. Birbirine uydurup san‘atla Tavukpazarı¹⁷²³ kurbunda olan dikilitaş yapıdı¹⁷²⁴ ve tamâm olduğundan sonra Üstinus’un¹⁷²⁵ sûretini ve atını düzdükten sonra bir uzun nerd-bân eylediler ve dikilitaş¹⁷²⁶ üzerine dayandırdılar¹⁷²⁷. Ve Ignatios ol nerd-bânın üzerine çıkup mezkûr sûreti düzüp dururken –Üstinus ısmarlamışdı– hemân [40b] nerd-bânı iki tarafından¹⁷²⁸ yıkdılar ve¹⁷²⁹ Ignatios taşın depesinde¹⁷³⁰ kaldı. Ve ol zamânda mezkûr dikilitaşın etrâfında ‘imâret ü mahalle yoğ idi. Hemân sahrâ yer¹⁷³¹ idi. Hâsılı Ignatios bu hâli müşâhede¹⁷³² eyleyince

¹⁷¹² dikekodılar P1, E, P2 : dikip kodılar T, B.

¹⁷¹³ sonra P1, E, T, B : –P2.

¹⁷¹⁴ sanâyi‘ P1, P2 : –E, T, B.

¹⁷¹⁵ cemî‘ P1, E, P2, B : cem‘ T.

¹⁷¹⁶ yine P1, E, P2 : –T, B.

* Çöken kubbeyi tekrar inşa eden Genç İsidoros’tur. İlk mimarlardan İsidoros’un yeğenidir. Bkz. Semavi Eyice, “Ayasofya”, **DİA**, C. IV, İstanbul 1991, s. 207.

¹⁷¹⁷ çökmesi P1, E, P2 : –T, B.

¹⁷¹⁸ Ol husûsdan P1 : Ol husûsda E, P2, B ; husûsda T.

¹⁷¹⁹ öldürem ki : öldüre P1 ; öldüre ki P2, T, B.

¹⁷²⁰ kubbe P1, P2, T, B : –E.

¹⁷²¹ mîl P1, E, P2, B : –T.

¹⁷²² Ve P1, E, P2 : –T, B.

¹⁷²³ Tavukpazarı P1, E, P2 : Tavukpazarı’nda T, B.

¹⁷²⁴ yapıdı P1, E, P2 : peydâ B ; beyda T.

¹⁷²⁵ Üstinus’un P1, E : Üstinus P2, T, B.

¹⁷²⁶ dikilitaş P1, T, B : dükili E ; dikilitaşın P2.

¹⁷²⁷ dayandırdılar P1, E, P2 : bindirdiler T, B.

¹⁷²⁸ iki tarafından T, B : –P1, E, P2.

¹⁷²⁹ ve P1, E, P2 : –T, B.

¹⁷³⁰ depesinde P1, E, P2 : ortasında T, B.

¹⁷³¹ yer P1, E, P2 : –T, B.

¹⁷³² müşâhede P1, E, P2 : müşâhid T, B.

duydu kazıyye ne idüğün¹⁷³³ anladı*. Ammâ gāyet ‘âkıl ü fâzıl¹⁷³⁴ ve cihân-dîde ve¹⁷³⁵ merd-i kâmil idi. Bu hâlden ceza¹⁷³⁶ itmedi ve¹⁷³⁷ kazâya rızâ gösterdi. Baş¹⁷³⁸ aşığa eyleyüp taş üzerinde yatdı. Ve kendünün bir ‘âkile ve¹⁷³⁹ ehl-i tedbîre hâtûnu var idi. Ignatios’un bu kazıyyesin işidince feryâd iderek seğırtti. Taşın altına gelüp¹⁷⁴⁰ ağlayup zârılık itmeğe başladı¹⁷⁴¹. Ignatios kendü ‘avretinin âvâzını işitdi ve bakup ana işâret eyledi ki: “*Halk dağılduğundan sonra yalnız gelesin*¹⁷⁴². *Sana söyleyeceğim vardır*” deyü ‘avret dahi biraz¹⁷⁴³ eylendi ve halk yatdıktan¹⁷⁴⁴ sonra taşın altına geldi¹⁷⁴⁵. Ignatios yukarıdan bakdı gördi ki¹⁷⁴⁶ kimesne yokdur. ‘Avrete eyitdi: “*Yarın bana irişmeden bir ip düzesin. Şöyle ki yeyni ve ince ola. Andan sonra başdan başa zift ile tılâ’ idesin*¹⁷⁴⁷ ve yarın gece¹⁷⁴⁸ halk yatdıktan sonra getirüp gelesin ve bu râzı kimesneye açmayasın”. ‘Avret dahi erte didüğü gibi irişmeden bir uzun, ince, muhkem¹⁷⁴⁹ ip [41a] düzüp ve ziftle yağladı. Ve ahşam halk yatdıktan sonra bilesince alup taşın altına vardı. Gördi ki Ignatios ana katlanup durur ve anın

¹⁷³³ ne idüğün: P’de نیدوکن , E’de نیدوکنی , P2’de نیدوکنی , T ve B’de ise نیدوکن imlası ile yazılmış olmakla beraber, metne “ne idüğün” şeklinde düzelterek aldık.

* Büyük yapıların mimarlarının kusurlu buldukları için cezalandırıldıklarına dair rivayetler yer yer karşımıza çıkar. Fatih Camii için de böyle bir hikâye vardır. Fatih Sultan Mehmed, Mimar Atik Sinan’dan kubbesi Ayasofya’nınkinden daha büyük bir cami yapmasını ister. Atik Sinan inşaata başlar fakat malzemeler arasında bulunan sütunların fazla yüksek olduğunu düşünerek boyunu kısalttır. Cami bitince II. Mehmed caminin istediği kadar heybetli olmadığını, kubbenin ise Ayasofya’nınkinden küçük olduğunu görür. Emrinin neden yerine getirilmediğini sorunca, Atik Sinan büyük bir zelzele olması durumunda kubbenin çökmesi ihtimalini ortadan kaldırmak için sütunların boyunu kısalttırdığını ve kubbenin küçük yapıldığını söyler. Padişah gazap eder ve mimarın ellerinin kesilmesini emreder ve kesilir. Mimar haksızlığa uğradığını düşünür ve II. Mehmed’i mahkemeye verir. Maruzatını ve hesaplamalar neticesinde kubbenin küçük yapıldığını mahkemede beyan eder. Kadı mimarı haklı bulur ve ceza olarak kısasa karar verir. Mimar, koca cihan padişahının mahkemede suçlu bulunmasına, kısas kararına hayret eder, uygulanan adaleti görünce pişman olur ve şikâyetinden vazgeçer. Ceza maddi para cezasına çevrilir ve mimara yüklü miktarda tazminat ödenmesine hükmedilir. Bu hikayenin farklı bir versiyonunda mimar Hristiyan’dır ve mahkemenin kısas kararından sonra Müslüman olur. Başka bir rivayete göre ise mimar hapiste Fatih tarafından döve döve öldürtülmüştür. Esasında böyle bir olay vuku bulmamıştır. Murat Belge, **İstanbul Gezi Rehberi**, İstanbul 2006, s. 166; **Anonim Tevârih-i Âl-i Osman**, s. 103; Zeki Sönmez, “Sinân-ı Atık”, **DİA**, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 228.

¹⁷³⁴ ‘âkıl ü fâzıl P1, E, P2 : ‘âkıl T, B.

¹⁷³⁵ ve T, B : -P1, E, P2.

¹⁷³⁶ ceza‘ P1, E, T, B : feza‘ P2.

¹⁷³⁷ ve P1 : -E, P2, T, B.

¹⁷³⁸ Baş P1, E : Başın P2, T, B.

¹⁷³⁹ âkile ve P2 ; âkile P1, E ; âkıl T, B

¹⁷⁴⁰ Taşın altına gelüp P1, E, P2 : Taşın altına geldi T ; Taşımın altına geldi B.

¹⁷⁴¹ başladı P1 : +ve E, P2, T, B.

¹⁷⁴² gelesin P1, P2, T, B : +bana E.

¹⁷⁴³ biraz P1, E, P2, B : yüz T.

¹⁷⁴⁴ yatdıktan P1, E, P2 : yanından gitdikden T, B.

¹⁷⁴⁵ geldi P1, E, T, B : gelüp P2.

¹⁷⁴⁶ ki P1, P2, T, B : -E.

¹⁷⁴⁷ tılâ’ idesin P1 : eyleyesin E, P2, T, B.

¹⁷⁴⁸ gece P1, P2, T, B : -E.

¹⁷⁴⁹ ince, muhkem P1, P2, T, B : muhkem, ince E.

cebinde¹⁷⁵⁰ bir incecik sicim var idi ki mi‘mârlar anı götürüp üstüne¹⁷⁵¹ yapı yaparlar. Ol sicimi sarkıtdı ve karı¹⁷⁵² elindeki ipin ucunu ol sicime bağladı ve Ignatios çekdi. İpin ucunu¹⁷⁵³ yanına aldı ve yukarı taş¹⁷⁵⁴ başında dolayup muhkem eyledi. Andan¹⁷⁵⁵ sonra iki eliyle kavrayup sarılıp¹⁷⁵⁶ âsânlığla aşağı indi. Ve yanında¹⁷⁵⁷ çakmak hâzır dururdu fi‘l-hâl od yakup mezkûr ipin ucunu tutuşdurdu. Bir uğurdan yandı gitdi. Ve¹⁷⁵⁸ ol sâ‘atde tebdîl-i sûret eyleyüp şehirden çıkup gitdi. Ve nice olduğın kimesne¹⁷⁵⁹ duymadı. Birkaç yıl geçdikden sonra keşîş sûretinde yine İstanbul‘a¹⁷⁶⁰ geldi. Silivrikapusu‘ndan¹⁷⁶¹ taşra bir ayazma var idi. Ana Balıklı Ayazma dirler. Varup¹⁷⁶² içinde mücâvir kaldı ve mezkûr Üstinus haftada bir gün varup mezkûr ayazmayı¹⁷⁶³ ziyâret iderdi. Bir gün ‘âdetince ayazmanın içine girdi¹⁷⁶⁴. Ve¹⁷⁶⁵ Ignatios fırsatını gözedüp dururdu¹⁷⁶⁶. Keşîş sûretinde seğirdüp pâdişâhın eteğın öpdi. Ve çok du‘â¹⁷⁶⁷ vü senâlar [41b] eyledi. Ve¹⁷⁶⁸ Üstinus eyitdi: “*Ne makûle âdemsin ve ne murâdın vardır?*” deyücek¹⁷⁶⁹ Ignatios dahi¹⁷⁷⁰ tebessüm iderek¹⁷⁷¹ eyitdi : “*Ben¹⁷⁷² ol kimesneyim ki beni helâk itmeğe kasd eyledin. Ammâ Hakk¹⁷⁷³ te‘âlâ lutfundan beni¹⁷⁷⁴ kurtardı*”. Hâsıl-ı kelâm mâcerâsını bir bir¹⁷⁷⁵ söyledi ve ‘özl diledi. Pâdişâh bundan ziyâde ta‘accüb eyledi¹⁷⁷⁶ ve itdüğine peşîmânlık itdi¹⁷⁷⁷ ve Ignatios‘a ziyâde ta‘zîm ü tekrîm eyleyüp, evvelki ‘ulûfesinden

¹⁷⁵⁰ cebinde P1, E, T, B : yanında P2.

¹⁷⁵¹ anı götürüp üstüne P1, E, P2 : anın ile üzerine T ; anun ile üzerine B.

¹⁷⁵² karı P1, E : ‘avret P2, T, B.

¹⁷⁵³ İpin ucunu P1 : İpin E ; ucunu T, B.

¹⁷⁵⁴ taş P1, E, P2 : taşın T ; taşun B.

¹⁷⁵⁵ eyledi. Andan P1 : eyledikden E, P2 ; eyledin T, B.

¹⁷⁵⁶ kavrayup sarılıp E : karuyup sıyrılıp P1; karuyup sarılıp P2 ; tutup sarılıp T ; karup sarılıp B.

¹⁷⁵⁷ yanında P1, E, T, B: cebinde P2.

¹⁷⁵⁸ Ve P1, P2, T, B : -E.

¹⁷⁵⁹ olduğın kimesne P1, P2: olduğunu kimesne de T ; nice olduğunu kimesne E, B.

¹⁷⁶⁰ yine İstanbul‘a P1, E, P2 : İslâmbol‘a T, B.

¹⁷⁶¹ Silivrikapusu‘ndan T, B : Ve Topkapusu‘ndan P1, E, P2.

¹⁷⁶² Ana Balıklı Ayazma dirler. Varup T, B : Varup P1, P2 ; -E.

¹⁷⁶³ ayazmayı P1, E, T, B : ayazma P2.

¹⁷⁶⁴ girdi P1, E, P2 : girüp T, B.

¹⁷⁶⁵ Ve P1, E, P2 : -T, B.

¹⁷⁶⁶ dururdu P1 : -E, P2, T, B.

¹⁷⁶⁷ du‘â P1, E, P2 : du‘âlar T, B.

¹⁷⁶⁸ Ve T, B : -P1, E, P2.

¹⁷⁶⁹ deyücek T, B : -P1, E, P2.

¹⁷⁷⁰ dahi E : -P1, P2, T, B.

¹⁷⁷¹ iderek P1 : idüp E, P2, T, B.

¹⁷⁷² Ben P1, P2, T, B : Benim E.

¹⁷⁷³ Hakk P1, P2, T, B : subhâne ve E.

¹⁷⁷⁴ lutfundan beni P2, T, B: beni P1 ; beni lutfundan E.

¹⁷⁷⁵ bir bir P1, E, P2 : -T, B.

¹⁷⁷⁶ eyledi P1, E, P2 : idüp T, B.

¹⁷⁷⁷ ve itdüğine peşîmânlık itdi P1, E, T, B : peşîmânlık eyledi P2.

ve ri'âyetinden dahi ziyâde eyleyüp sonra cümlesi âhirete intikâl eylediler ve Ayasofya ol hâl üzerine kaldı. Ve cemî¹⁷⁷⁸ memâlikden ana nezr ü sadakât çekilüp gelürdi. Ve her yıl etrâfdan ana gelüp¹⁷⁷⁹ hacc iderlerdi. Sonra Nûşirevân-ı 'Âdil* –ki arâzî-i ma'mûrenin bilâd-ı mu'azzamı anın hükm-i tasarrufunda¹⁷⁸⁰ idi ve İstanbul¹⁷⁸¹ dahi anın tevâbi'inden idi¹⁷⁸²– her yıl İstanbul'a gelüp hacc ü ziyâret¹⁷⁸³ iderdi. İttifâk ol¹⁷⁸⁴ yıl ki hazret-i risâlet penâh ve güzîde-i hulk âlihi seyyidi'l-mürselîn ve habîb-i Rabbi'l-'âlemîn fahru'l-enbiyâ' ve hâtem-i asfiyâ' Hazret¹⁷⁸⁵-i Muhammed Mustafâ¹⁷⁸⁶ –'aleyhi's-salâtü ve's-selâm mine'l-lahi'l-meliki'l-'âllâm¹⁷⁸⁷– vücûda geldi. Mezkûr¹⁷⁸⁸ Nûşirevân bunda Ayasofya ziyâretine gelmiş idi. Ol gece ki fahr-ı 'âlem vilâdet olundu. Ayasofya'nın kubbesinden sülüs mikdârı –ki kible cânibindedir– on dört câm kemeri birle secde eyleyüp yere düşdi. Ve Nûşirevân-ı [42a] 'Âdil bunda bulunmağla anın harcını ve levâzımını görüp gerü yapırdı. Ammâ evvelki üslûbuna uydurmamışlardır**. Nitekim şimdi Ayasofya'yı görene¹⁷⁸⁹ ma'lûmdur. Ve bu kazıyye mu'cizât kitâblarında beyân olunmuşdur. 'Ale't-tafsîl ve bir rivâyetde nakl olunmuşdur ki¹⁷⁹⁰ Hazret-i Resûl¹⁷⁹¹ *sallâllâhu 'aleyhi*¹⁷⁹² ve *sellem* vilâdet olunduğı gecede yıkılan Nûşirevân'ın eyvânı idi ki 'Acem

¹⁷⁷⁸ kaldı. Ve cemî' P1, E, P2 : kaldılar cem' T ; kaldılar cemî' B.

¹⁷⁷⁹ gelüp E : –P1, P2, T, B.

* Enûşirvân: Kisrâ Enûşirvân I. Hüsrev b. Kubâd (ö. 579), 531 – 579 yılları arasındaki Sâsânî hükümdarı. Daha detaylı bilgi için bkz. Ahmed Tefazzülî, "Enûşirvân", **DİA**, C. XI, İstanbul 1995, s. 255.

¹⁷⁸⁰ hükm-i tasarrufunda P1, P2 : hükm ü tasarrufunda E, T, B.

¹⁷⁸¹ İstanbul P1, E, P2 : İslâmbol T, B.

¹⁷⁸² idi P1, E, P2 : +ve T, B.

¹⁷⁸³ her yıl İstanbul'a gelüp hacc ü ziyâret P1, E, P2 : İslâmbol'a gelüp hacc-ı ziyâret T, B.

¹⁷⁸⁴ İttifâk ol P1, E, P2, B : –T.

¹⁷⁸⁵ Hazret P2, T, B : –P1, E.

¹⁷⁸⁶ Mustafâ P1, E, P2 : el-Mustafâ T ; el-Mutafâ B.

¹⁷⁸⁷ عليه الصلاة والسلام من الله الملك العلام "Her şeyi bilen ve mülkün gerçek sahibi Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun" mealinde bir dua.

¹⁷⁸⁸ mezkûr P1, E, P2 : –T, B.

** Berlin nüshasında burada bir der-kenâr mevcuttur:

"Bir rivâyet[de] demek isterler ki mezkûr hedîm olunan on dört câm kemeri birkaç def'a ta'mîr olup andan sonra yine yere düşdi. Ancak Nûşirevân-ı 'Âdil bir 'akl-ı evvel âdem idi. Hazret-i Muhammed *sallâllâhu 'aleyhi ve sellem*in mübârek ağız yarından bir mikdâr penbe içinde getürdüp, mezkûr kemerlerinin balçığı içine mahlût olunduktan sonra muhkem olup durmuşdur". Bu der-kenâr Topkapı nüshasında metnin içine dâhil edilmiş vaziyettedir. Fakat bu arada, nüshanın müstensihinin der-kenârı metnin içine dâhil ederken hataya düşmüş olduğu da belirtilmelidir. Berlin nüshasında "uyduramamışlardır" kelimesi satır sonunda bölünerek yazılmış ve söz konusu der-kenâra da tam bu bölünmüş satırın yanında yer verilmiştir. Topkapı nüshasının müstensihisi de sehven bu der-kenârı metne tam olarak hecenin bölündüğü yerde dâhil etmiştir.

¹⁷⁸⁹ Ayasofya'yı görene P1, E, P2 : Ayasofya'yıda görünür T, B.

¹⁷⁹⁰ ki E, P2, T, B : –P1.

¹⁷⁹¹ Resûl P1, P2, T, B : Resûlullah E.

¹⁷⁹² *sallâllâhu 'aleyhi* P1, T, B : *sallâllâhu te'âlâ 'aleyhi* P2 ; *sallâllâhu 'aleyhi te'âlâ* E.

memleketindedir ve Kızılbaş-ı evbaş memleketine¹⁷⁹³ varanlar¹⁷⁹⁴ görmüşlerdir. –*Vallâhu a‘lemu bi‘l-hâl ve ileyhi‘l-merci‘i ve‘l-meâl*¹⁷⁹⁵–.

Ve çün Ayasofya’nın târîh-i binâsından bin dokuz yüz otuz yıl geçti ki¹⁷⁹⁶ Resûlullah hazretlerinin Hicret-i şerîfenden sekiz yüz elli yedi yıl geçmişti. Merhûm u mağfûr ve me‘cûr u mebrûr Sultân Mehemed Hân¹⁷⁹⁷ –*hassahu Allâhu te‘âlâ bi‘r-rahmeti ve‘l-gufrâni ve rûhahu*¹⁷⁹⁸–*‘l-mukaddesetü fi ‘gurafi‘l-cinân*¹⁷⁹⁹– Rûmeli cânibinden ‘asker-i cerrâr ve cünûd-ı bî-şümârla yürüyüp İstanbul¹⁸⁰⁰ üzerine geldi. Ve bunun gibi mu‘azzam hisârı ve muhkem diyârı feth eyledi ve karadan gemiler donadıp Kasımpaşa ile Hâsköy arasında¹⁸⁰¹ ‘arabalar üzerinden¹⁸⁰² yürüdüp ve¹⁸⁰³ top ejderhâlar ve bahâdır nehenglerle¹⁸⁰⁴ doldurup Fenerkapusu’na doğru denize saldılar. Ve ol tarafın hisârını zîr ü zeber itdiler ve ol rahnedan şehre girüp yürüdiler. [42b] Ve Hakk te‘âlânın ‘avniyle ve dîn¹⁸⁰⁵-i İslâm’ın bereketiyle zamân-ı kalîlde aldılar –*elhamdülillâhi Rabbi‘l-âlemîn*¹⁸⁰⁶–. Sonra emr eyledi ki şehrin orta yerinde ve a‘lâ mekânda ol câmi‘-i şerîfi ve makâm-ı münîfi yaptılar. Ve câmi‘in havlinde cennet misâl sekiz medrese –ki Semâniye demekle meşhûrdur¹⁸⁰⁷– ve her medresenin ardında bir¹⁸⁰⁸ tetimme dahi mükemmel ve ma‘mûrdur. Ve bir cânibde bîmâr-hâne ve bir cânibde matbah ü müsâfir-hâneler vâki‘ oldı. Ve anların tafsîli ve icmâli ve¹⁸⁰⁹ cümle tertibâtı ve ahvâli İstanbul’da¹⁸¹⁰ olanlara ve görenlere şâhid¹⁸¹¹ ü müşâhid ve ma‘lûm u mü’ekked olduğuna tahrîrine ihtiyâc yokdur. Ve ba‘dehu sa‘îdü‘l-hayât ve

¹⁷⁹³ memleketine P1, P2 : vilâyetine E ; ziyâretine T, B.

¹⁷⁹⁴ varanlar E, P2, T, B : varan P1.

¹⁷⁹⁵ *والله اعلم بالحال واليه المرجع والمآل* “Allah her şeyi en iyi bilendir. Dönüş ve son O’nadır” mealinde İslam literatüründe bir vecize.

¹⁷⁹⁶ ki P1, P2 : +Hazret E ; –T, B.

¹⁷⁹⁷ Hân E, P2, T, B : –P1.

¹⁷⁹⁸ *rûhâhu ruhâhu* P1, P2 : *rûh rûha* E ; *rûh rûhatü* T, B. Mana bütünlüğünü bozduğu için mükerrer olan rûhahu kelimesini metinden çıkardık.

¹⁷⁹⁹ *حصه الله تعالى بالرحمة والقران و روحه المقدسة في غرف الجنان* “Allahu teâlâ O’na rahmet etsin ve bağışlasın. Mukaddes ruhu için cennetin odalarını versin” mealinde bir dua.

¹⁸⁰⁰ İstanbul P1, E : –P2 ; İslâmbol T, B.

¹⁸⁰¹ arasında P1, E : arasından P2, T, B.

¹⁸⁰² üzerinden P1, P2 : üzerinde E, T, B.

¹⁸⁰³ ve P1, E, P2, B : –T.

¹⁸⁰⁴ ejderhâlar ... nehenglerle T, B : ejderhâ pekirlerle E ; ejdehâlarla ve bahâdır nehenglerle P1, P2.

¹⁸⁰⁵ ve dîn P1, P2, T, B : –E.

¹⁸⁰⁶ *elhamdülillâhi Rabbi‘l-âlemîn* T, B : –P1, E, P2.

¹⁸⁰⁷ meşhûrdur P1 : meşhûr E, P2, T, B.

¹⁸⁰⁸ ardında bir P1, P2 : ardında birer E ; üzerinde birer T, B.

¹⁸⁰⁹ ve P1, E, P2 : –T, B.

¹⁸¹⁰ İstanbul’da P1, E, P2 : İslâmbol’da T, B.

¹⁸¹¹ şâhid P1, E, P2 : zeheb T, B.

şehîdü'l-memât, sâhibü'l-fazlu'l-mezîd hazret-i merhûm¹⁸¹² Sultân Bâyezid Hân¹⁸¹³ Eski Sarây'ın kible cânibinde¹⁸¹⁴ bir câmi'-i mu'allâ ve medrese-i a'lâ ve matbah ü müsâfir-hâneler ve ihsâniyât ü hayrât-ı vâfireler tecdîd¹⁸¹⁵ ü te'bîd eyledi. Ve onların dahi hâli¹⁸¹⁶ manzûr u ma'lûmdur¹⁸¹⁷ ve beyâna ihtiyâc yokdur. Ve şimdiki zamânda sultânü'l-İslâm ve'l-Müslimîn sâhibü'l-'izzi ve'n-nasîr ve't-temkîn, melîkü'l-maşrîkayni ve'l-mağribeyn ve mâlikü'l-berreyni¹⁸¹⁸ ve'l-bahreyn, halîfetü'l-'Arab¹⁸¹⁹ ve kistrâ'l-'Acem ve hâkânü't-Türk ve râyü'l-Hind ve'd-Deylem ve kayserü'r-Rûm ve İskenderü'l-Yunan, 'azîz-i Mısır ve şehdâdü'l [43a]-Yemen ve necâyîşü'l-Habeşe¹⁸²⁰ ve's-Sudan ve Süleymânü'z-zamân, zâbitü'l-ekâlîmi's-seb'a bi-etrafî'l-benân¹⁸²¹, Hazret¹⁸²²-i Sultân Süleymân Hân –*edâ mellâhu teâlâ 'ale'l-müslimîn eyyâmehu*¹⁸²³ *vefreten bi'l-cûdi ve şühûren ve a'vâmehu*^{1824–1825} bu şehirde itdüği hayrât ve yapduğı câmi' ü medâris¹⁸²⁶ ve 'imâret –*azherü mine's-şems ve eşherü mine'l-ems*¹⁸²⁷–dir. Evvelâ merhûm u mağfûr ve mebrûr u meşkûr vâlidleri¹⁸²⁸ Hazret¹⁸²⁹-i Sultân Selîm Hân¹⁸³⁰ –*aleyhi'r-rahmet ve'r-ridvân minallâhi'l-'azîzi'l-'alîm*^{1831–1832} rûhu için bir câmi'-i mu'azzam ve makâm-ı mükerrerem ve türbe-i 'âliye ve medrese-i sâmiye¹⁸³³ ve 'imâret-i 'azîme¹⁸³⁴ ve hayrât-ı cesîme bünyâd ü nihâd buyurdılar. Ve

¹⁸¹² merhûm P1, T, B : –E, P2.

¹⁸¹³ Hân E, P2, T, B : –P1.

¹⁸¹⁴ cânibinde P1, E : cânibde P2, T, B.

¹⁸¹⁵ hayrât-ı vâfireler tecdîd P1, E : hayrât-ı vâfirler tecdîd P2 ; cezât-ı vâfir tecdiye T, B.

¹⁸¹⁶ onların dahi hâli P1, E, P2 : anun hâli dahi T, B.

¹⁸¹⁷ manzûr u ma'lûmdur P1, E, T, B : ma'lûm u manzûrdur P2.

¹⁸¹⁸ el-berreyni P1, E, P2 : berrî T, B.

¹⁸¹⁹ 'Arab P1, E, P2 : –T, B.

¹⁸²⁰ necâyîşü'l-Habeşe P1, P2 : necâşi'l-Habeşe E ; el-Habeşe T, B.

¹⁸²¹ benân P1, P2, T, B : +a'nî E.

¹⁸²² Hazret P1, E, P2 : –T, B.

¹⁸²³ *eyyâmehu* P1, E, P2 : *eyyâm* T, B.

¹⁸²⁴ *a'vâmehu* P1, E, P2 : *a'vâm* T, B.

¹⁸²⁵ "Allahu teâlâ Müslümanlar üzerindeki iktidarını bereketle, el açıklığı ile devam ettirsin. Aylarını ve yıllarını da." mealinde bir dua.

¹⁸²⁶ câmi' ü medâris P1, E : cevâmî' ü medâris P2 ; cevâmî' ü medârise T, B.

¹⁸²⁷ "Güneşten bile açık ve dünkü günden bile şöhretli" mealinde bir teşbih.

¹⁸²⁸ vâlidleri P1, E, T, B : +merhûm u mağfûr ve mebrûr u me'cûr P2.

¹⁸²⁹ Hazret P1, E : –P2, T, B.

¹⁸³⁰ Hân P1, E, P2 : –T, B.

¹⁸³¹ '*aleyhi'r-rahmet ... minallâhi'l-'azîzi'l-'alîm* P1 : '*aleyhi'r-rahmet ve'l-gufrân minallâhi'l-'azîzi'l-'alîm* E ; –P2; '*aleyhi'r-rahmet min ileyhi'l-berîni'l-'ilm* T ; '*aleyhi'r-rahmet min ileyhi'l-berîni'l-'alîm* B.

¹⁸³² "Yüce ve çok bilici olan Allah'ın rahmeti ve rızası onun üzerine olsun" mealinde bir dua.

¹⁸³³ türbe-i ... sâmiye P1, P2 : türbe-i 'aliyye ve medrese-i sâmiye E ; medrese-i sâmiye ve türbe-i 'âliye T, B.

¹⁸³⁴ 'azîme P1, E, P2 : 'azîm T, B.

sâniyâ¹⁸³⁵ kendülerin veled-i ‘azîzi¹⁸³⁶ Şehzâde Sultân Mehmed – ‘aleyhi’-rahmet¹⁸³⁷ mine’-ezel ile’-ebed¹⁸³⁸ – rûhu için dahi¹⁸³⁹ bir câmi’-i mu‘azzam-ı ‘âlî-erkân¹⁸⁴⁰ ve medrese-i neffise-i ‘azîmü’ş-şân ve ‘imâret-i ‘âmire ve hayrât-ı mütekâsire ta‘mîr ü tevkîr eylediler*. Ve sâlisâ¹⁸⁴¹ duhter-i mu‘azzama ve bint-i mükerremeleri¹⁸⁴² Meryem-iffet ve Belkîs-‘azamet ve ‘Âyişe-kerâmet ve Fâtıma-hürmet hazret-i Hanım Sultân** sevâbı¹⁸⁴³ için karşı Üsküdar’da bir câmi’-i sâmi’ ve bir¹⁸⁴⁴ medrese-i nâmî ta‘mîr eylediler. Ve râbi’â¹⁸⁴⁵ hânedân-ı tâhire sâhibetü’l-hayrâtü’l-vâfire [43b] Hâsekî Sultân*** te‘ammedehâ Allâhu te‘âlâ¹⁸⁴⁶ bi’r-rahmeti ve’r-rıdvân hâtır için Avratpazarı kurbunda bir câmi’-i şerîf ve medrese-i münîf ve bîmâristân-ı latîf ta‘mîr buyurdılar. Ve¹⁸⁴⁷ hâmisen merhûm ferzend-i ahîr¹⁸⁴⁸ ve şehzâde-i bî-nazîr Sultân Cihângir – ‘aleyhirrahmetü’l-melikü’l-kadîr¹⁸⁴⁹–¹⁸⁵⁰ câni için Tophâne cânibinde bir câmi’-i a‘lâ ve makâm-ı esmâ¹⁸⁵¹ yaptılar****. Ve sâdisen¹⁸⁵² ol gurre-i rûy u hurrem¹⁸⁵³ ve harem-i çehârüm-i müslimîn ki ehl-i fazl ü i‘tibâr ve ashâb-ı ‘ilm ve ‘akl-ı vakârdır ki ta‘zîmen ve tekrîmen ve temeyyüzen ve

¹⁸³⁵ Ve sâniyâ P1, E, B : İkinci P2 ; ثانياً T.

¹⁸³⁶ kendülerin ... ‘azîzi P1 : kendü veled-i ‘azîzi E ; kendülerin veled-i ‘azî P2 ; kendülerin veled-i ‘azîz T, B.

¹⁸³⁷ ‘aleyhi’-rahmet P1, P2, T, B : –E.

¹⁸³⁸ Rahmet ezelden ebediyete kadar onun üzerine olsun” mealinde bir dua. عليه الرحمة من الأزل الى الأبد

¹⁸³⁹ dahi P1 : –E, P2, T, B.

¹⁸⁴⁰ mu‘azzam-ı ‘âlî-erkân P1 : mu‘azzam ü ‘âlî-erkân E ; mu‘azzam ve ‘âlî-erkân P2 ; mu‘azzâm-ı ‘âlî-erkân T, B.

* Kanûnî Sultan Süleyman, Manisa sancağında vali iken 1543 yılında vefat eden oğlu Mehmed için Şehzade Külliyesi’ni yaptırmıştır.

¹⁸⁴¹ Ve sâlisâ P1, E, T, B : sâlisen P2.

¹⁸⁴² mükerremeleri E, P2 : مكرلرى P1 ; mükerremeleri T, B.

** Mihrimah Sultan: Kanûnî Sultan Süleyman’ın Hürrem Sultan’dan olan kızı (ölm. 1578).

¹⁸⁴³ sevâbı P1, E, P2 : serâbı T, B.

¹⁸⁴⁴ bir P1 : –E, P2, T, B.

¹⁸⁴⁵ Ve râbi’â P1, E : râbi’an P2 ; Ve râbi’ T, B.

*** Hürrem Sultan: Kanûnî Sultan Süleyman’ın hanımı ve II. Selim’in annesi (ölm. 1558). Batı kaynaklarında Rossa, Roza, Rosanna, Rvziae yahut yaygın olarak Roxelane adlarıyla, Osmanlı kaynaklarında ise genellikle Haseki Sultan olarak geçer. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Cahit Baltacı, “Hürrem Sultan”, *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 498-500.

¹⁸⁴⁶ ta‘mîrhâ Allâhu te‘âlâ P1, P2 : ta‘mîri ‘ömr ha Allâhu te‘âlâ E ; ta‘mîr mâ ileyhi te‘ T, B.

¹⁸⁴⁷ Ve P1, E, T, B : –P2

¹⁸⁴⁸ ahîr P1, E, P2 : için T, B.

¹⁸⁴⁹ ‘aleyhirrahmetü’l-melikü’l-kadîr P1, P2 : er-rahmetü’l-melikü’l-kadîr T, B.

¹⁸⁵⁰ Kudretin ve mülkün gerçek sahibinin rahmeti onun üzerine olsun” mealinde bir dua. عليه الرحمة الملك القدير

¹⁸⁵¹ esmâ E, P2 : semâ P1 ; semmîn T, B.

**** Kanûnî Sultan Süleyman 1553 yılında ölen oğlu Şehzade Cihangir için bulunduğu semte adını da veren Cihangir Camii’ni yaptırmıştır.

¹⁸⁵² Ve sâdisen E : Sâdisen P1, P2 ; Ve sâdis T, B.

¹⁸⁵³ rûy ve hurrem P1, P2 : rûy E ; vürûdî hurrem T, B.

tefhîmen Süleymâniye dirler ve bu¹⁸⁵⁴ nisbet sevâlif-i selâtîn-i ‘izâm ve sevâbık-ı pâdişâhân¹⁸⁵⁵ zevî'l-fazl ve'l-ihtirâm üslûbu üzerine vâki‘ olmuşdur. Nitekim İskenderiye ve Kâhire’ye ve gayrîhâdirler. Ve mezkûr câmi‘-i a‘zam ve ‘imâret-i efham ve hayrât-ı dil-pezîr ve medâris¹⁸⁵⁶ -i bî-nazîr ki biri¹⁸⁵⁷ tefsîr-i ‘azîm ve hadîs-i kerîm¹⁸⁵⁸ için ve dördü dahi ‘ulûm-ı ‘usûl¹⁸⁵⁹ ve fûrû‘ ve envâ‘-i fûnûn-ı ma‘kûl ü meşrû‘ için ve biri ilm-i tıbb¹⁸⁶⁰ ü hikmet ve kalanı fûnûn-ı âdâb ü kırâ‘at¹⁸⁶¹ için tayîn ve binâ¹⁸⁶² olunmuşdur. Ve anlara tâbi‘ olan vücûh-ı hayrât* ve esnâf-ı müberrât ve bîmâr-hâne-i zu‘afâ ve mesâkîn ü müsâfir-hâne-hâ** ve zâd u idrârât-ı ‘ulemâ ve erzâk-ı [44a] fukarâ’ ve ihsâniyât-ı erâmil ve sadakât-ı yetâmâ ke‘ş-şemsi fi vasati’n-nehâr zâhir ü âşikârdır^{1863***}. Ve ol binâ-yı ‘âlfîl-erkân ve câmi‘-i bedî‘ü’l-vaz¹⁸⁶⁴ ve muhkemü’l-benân ol dört bî-nazîr¹⁸⁶⁵ minâresiyle ve ol ‘acîb üslûb ü tertîbiyle değme pâdişâha müyesser belki rûy-ı zemînde kimesneye mukadder olmuş değildir. Ve anda olan esbâb ü âlât ve¹⁸⁶⁶ ahcâr u üstüvânât her biri bir memleketin harâcı ve bir vilâyetin şem‘-i sirâcı¹⁸⁶⁷ idi. Ve ol summâkî ‘amûdları birer pâdişâhın yâdigârı idi. Ve¹⁸⁶⁸ birkaçı Hazret-i Süleymân Peygamber¹⁸⁶⁹ ‘aleyhisselâm tahtından ve birkaçı İskender-i Zülkarneyn¹⁸⁷⁰ âyinesi tahtından idiler –inne’l-arza li’l-lâhi yûrisühâ men yeşâ‘ü¹⁸⁷¹ min ‘ibâdihî ve’l-‘âkabetü li’l-müttakîn¹⁸⁷²–. Ve bâkî

¹⁸⁵⁴ bu P1, E, P2 : –T, B.

¹⁸⁵⁵ pâdişâhân P2, T, B : pâdişân P1 ; pâdişâh E.

¹⁸⁵⁶ medrese P1, P2, T, B : medâris E.

¹⁸⁵⁷ ki biri P1, P2 : biri E ; ki bir T, B.

¹⁸⁵⁸ hadîs-i kerîm P1, E, P2 : cedîd-i tekrîm T ; cedîd-i nekrîm B.

¹⁸⁵⁹ dahi ‘ulûm-ı ‘usûl P1, T, B : ‘ulûm-ı ‘usûl E ; dahi ‘ulûm ü ‘usûl P2.

¹⁸⁶⁰ tıbb P1, E, P2 : taleb T, B.

¹⁸⁶¹ fûnûn-ı âdâb ü kırâ‘at P1, E, P2 : fûnûn ü âdâb-ı kırâ‘at T, B.

¹⁸⁶² ve binâ P1 : –E, P2, T, B.

* P1’de varak kenarında tam bu satırın sırasına denk gelen yerde, sağda “mebrûrât” kelimesi not düşülmüştür. Mana bütünlüğünü bozmaksızın dâhil edemediğimizden dolayı metne almadık.

** Metin tesisinde kullandığımız nüshaların hepsinde bu kelime hây imlası ile yazılmıştır.

¹⁸⁶³ âşikârdır P1, P2 : âşikâradır E ; âşikârede T, B.

*** Nüshaların hepsi söz “كاشمس في تموز نهارا ظاهر و اشكارد” şeklinde yazılmıştır. Biz metne teşbihin orijinalini dâhil ettik.

¹⁸⁶⁴ câmi‘-i bedî‘ü’l-vaz‘ P1, E, P2 : câmi‘ü’l-vaz‘ T, B.

¹⁸⁶⁵ bî-nazîr P1, E, P2 : bî T, B.

¹⁸⁶⁶ ve P1, E, P2: –, T, B.

¹⁸⁶⁷ şem‘-i sirâcı P1, P2 : şem‘ ü sirâcı E ; şehri-i sirâcı T, B.

¹⁸⁶⁸ Ve P1 : –E, P2, T, B.

¹⁸⁶⁹ Hazret-i Süleymân Peygamber P1, P2 : Süleymân Peygamber E ; Hazret-i Süleymân T, B.

¹⁸⁷⁰ İskender-i Zülkarneyn E, T, B : İskenderü’l-Karn’ın P1, P2.

¹⁸⁷¹ yeşâ‘ü P1, E, P2 : +ve T, B.

¹⁸⁷² Ayetin tamamı şu şekildedir:

“ = قال موسى لقومه استعينوا بالله واصبروا ان العرض لله يورثها من يشاء من عباده والغلبة للمتقين
 “Allah’ın yardımını ve lütfunu isteyin ve sabır gösterin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah’ındır. Kullarından dilediğini ona mirasçı kılar. Sonunda kurtuluş müttakilerindir.”, **Kur’ân-ı Kerîm**, A‘râf, 7/128. Metinde ayetin bir kısmı alınmış olup, “kul inne’l-arza li’l-lâhi yûrisühâ men yeşâ‘ü min ‘ibâdihî ve’l-

ahvâl¹⁸⁷³ ale't-tafsîl mezkûr câmi'-i şerîf ve havlinde olan emâkin-i münîfi seyr eyleyen kimsenin¹⁸⁷⁴ lutf-ı nazarına havâle olundu ve anın ibtidâ-i binâsına 957 câmi'ü'l-ahbâr¹⁸⁷⁵ vâki' oldu. Ve itmâm¹⁸⁷⁶-ı nihâyetine 964 haber-i mecâmi'¹⁸⁷⁷ düşdi. Ve hâliyâ âsaf-ı zamân ve sâhib-kırân-ı a'zam, vüzerâ'i'l-enâm-ı efhâm¹⁸⁷⁸, hulefâyı's-selâfîni'l-'izâm, hâfızü'l-kalem¹⁸⁷⁹ ve hâmilü's-seyf ve nâşirü'l-'adl ve kâhirü'l hayf velîni'metünâ [44b] ve mevlâ ihsânünâ ve'l-mu'arrefi'l-ferdi min gayri reddin fî-zemâninâ Ebûbekir-sadâkat*, Ömer¹⁸⁸⁰-'adâlet, Osmân-hayâ, 'Alî-mehâbet sümmiye esedullâhi'l-gâlib serâ'l-meşârik ve'l-megârib Hazret-i 'Ali Paşa en'ame Allâhu te'âlâ¹⁸⁸¹ 'aleyhi bimâ yeşâ'¹⁸⁸² sâ'ir hayrât ü hasenât-ı mütekâsirât ve vakf¹⁸⁸³-ı âsâr-ı sâlihât ve levâhık-ı sadakât-ı bî-nihâyâtından mâ-'adâ Edirnekapusu cânibde¹⁸⁸⁴ ve gâyet gerek¹⁸⁸⁵ olacak mahallinde ve yerinde bir medrese-i 'azîmi ve¹⁸⁸⁶ hayr-ı celîlü'l-esmâ ta'mîr ü teşeyyüd ve tavnîd ü tecdîd buyurdılar ki anın binâsı 'acîb¹⁸⁸⁷ ve üslûb-ı latîf-i garîb ve rif'at-ı mekânî¹⁸⁸⁸ ve tertîb-i 'azîmü'ş-şânî içinde vâkf¹⁸⁸⁹ olan 'ulûm-ı şer'iyenin kitâbları ve fûnûn-ı asliyye ve fer'iyenin âlât ü esbâbları bir yerde mevcûd değildir. Belki dükeli medârisde¹⁸⁹⁰ yoktur. Ve bu¹⁸⁹¹ denlü fazîlet ü kerâmet bir ferde müyesser¹⁸⁹² ve bir ahde mukadder olmuş değildir. Farzâ talebe-i 'ilm-i kelime¹⁸⁹³ belki müderrisleri bile sinîn ü şühûr ve a'vâm-ı dühûr medreseden çıkmayalar. Ve aslâ bir nesneye ihtiyâc çekmeyeler. Ve

'âkabetü li'l-müttakîn" şeklinde yazılmıştır. Ayetin orijinalinde bulunmayan "kul" kelimesini metinden çıkarmayı uygun gördük.

¹⁸⁷³ ahvâl P1, P2 : ahvâli E, T, B.

¹⁸⁷⁴ münîfi seyr eyleyen kimsenin P1 : münîfi seyr eyleyen kimesnenin E, P2 ; تفتى سى ابلجان كمننه نوك T, B.

¹⁸⁷⁵ 957 câmi'ü'l-ahbâr P1 : câmi'ü'l-ahbâr 957 E ; câmi'ü'l-ahbâr sene 957 P2, T, B.

¹⁸⁷⁶ Ve itmâm P1, P2, T, B : -E.

¹⁸⁷⁷ 964 haber-i mecâmi' P1 : haber-i mecâmi' 964 E ; haber-i mecâmi' sene 964 P2, T, B.

¹⁸⁷⁸ vüzerâ'i'l-enâm-ı efhâm P1, P2 : vüzerâ'-i efhâm E ; vüzâ'i'l-enâm ve efhâm T, B.

¹⁸⁷⁹ kalem P1, E, P2 : 'ilm T, B.

* Esere ait tüm yazmalarda bu kelimedede bir karışıklık söz konusudur. Ancak literatürde, 4 halifeden ilki olan Hz. Ebûbekir ekseriyetle sadakati ile anıldığından dolayı tasarrufta bulunarak metne "Ebûbekir-sadâkat" şeklinde aldık.

¹⁸⁸⁰ Ömer P1, E, P2, B : -T.

¹⁸⁸¹ Allâhu te'âlâ P1 : Allâhu E, P2 ; ileyhi te'âlâ T, B.

¹⁸⁸² yeşâ' P1, E, P2, B : -T.

¹⁸⁸³ vakf P1, E : sevâbık P2, T, B.

¹⁸⁸⁴ cânibde P1, P2 : cânibinde E ; yanında T, B.

¹⁸⁸⁵ gerek P1, E, P2 : -T, B.

¹⁸⁸⁶ 'azîmi ve P1, E, B : 'azîmi P2 ; 'azîm ve T.

¹⁸⁸⁷ binâsı 'acîb P1, E, P2 : binâ-yı 'aceb T, B.

¹⁸⁸⁸ mekânı P1, E, P2 : mekân T, B.

¹⁸⁸⁹ vakf P1, E, P2 : vâkıf T, B.

¹⁸⁹⁰ dükeli medârisde P1, E, P2 : dükeli medresede T ; dükeli medârisde B.

¹⁸⁹¹ bu P1, E, P2 : -T, B.

¹⁸⁹² müyesser P1, P2, T, B : -E.

¹⁸⁹³ kelime P1, P2, T, B : hikme E.

kangı yerde bunun gibi miknet ü esbâb veyâ kangı sâhib-i hayr bu denlü sevâb kazanmağa kâdir ola. Hâşâ ki bunun gibi¹⁸⁹⁴ sa‘âdet-i ‘azîme¹⁸⁹⁵ gayrı yerde [45a] buluna –mâ raeynâhu şebîhen¹⁸⁹⁶ fî mekânin ve lâ¹⁸⁹⁷ bi-mislihî semi‘nâ¹⁸⁹⁸ – ve medrese-i mezkûre-i fâykaya bu¹⁸⁹⁹ kıt‘a-yı Farsî-i lâyika vâki¹⁹⁰⁰ oldu. Târîhü li-muharririhi fî hakki‘l-medrese¹⁹⁰¹;

<i>Âsaf-ı sâhib-kırân-ı zamân,</i>	<i>An ki der do cihân sa‘âdet-mend,</i>
<i>Sırr-ı ehl-i kerem ‘Ali Paşa,</i>	<i>Sadr-ı kişver-güşâyî düşmen-bend,</i>
<i>Kerde in dâr-ı ‘ilm râ bünyâd,</i>	<i>Hakkâ ki ta‘azzüz âmed ü latîf ü bülend,</i>
<i>Hakk kabûleş konâd u hayr dehed,</i>	<i>Bâşedeş sayd-ı kâm-ı dil be-kemend,</i>
<i>Vakt-i itmâm hâtîf-ı gaybeş,</i>	<i>Güft târîh “Hayr-ı bî-mânend¹⁹⁰².”</i>

sene 967¹⁹⁰³. Hakk subhâne ve te‘âlâ sâhib-i sa‘âdetimizin zıll-i re‘fetini¹⁹⁰⁴ ‘ibâd üzerine memdûd ve binâ-yı zât-ı şerîflerin ke‘l-beyti‘l-ma‘mûr ve‘s-sakfi‘l-merfû‘ idi el-vücûd eyleye. Âmîn bi-hürmeti seyyidi‘l-mürselîn. Temmet kad vaka‘a‘l-ferâğı min tahrîri hazâ‘r-risâle min şühûri şehr-i Cemâziye‘l-evvel sene selâse ve erba‘în ve elf min Hicreti‘n-nebî ‘aleyhissalâtüvesselâm. Ketebehu el-fakîr ez-za‘îf el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi‘l-lâtîf Rıdvân bin ‘Abdülmennân gaferallâhu lehu veliveliyyihi ve‘l-üstâziye ve li-sâ‘iril-mü‘minîne ve‘l-mü‘minât el-ahyâ‘i minhüm ve‘l-embât¹⁹⁰⁵.

¹⁸⁹⁴ bunun gibi E, P2, T, B : –P1.

¹⁸⁹⁵ sa‘âdet-i ‘azîme P1, E, P2 : şefât-ı ‘azîm T ; شغات azîme B.

¹⁸⁹⁶ raeynâhu şebîhen P1, P2 : raeynâhu E ; raeynâ şehîd T, B.

¹⁸⁹⁷ lâ P1, E, T, B : illâ P2.

¹⁸⁹⁸ ما رأيناه شبيهاً في مكان ولا بمثله سمعنا “Benzerini bir yerde görmedik ve onun gibisini işitmedik” mealinde bir methiye.

¹⁸⁹⁹ medrese-i mezkûre-i fâykaya bu P1 : mezkûr medrese-i fâykaya bu E, P2 ; mezkûr medrese-i fâykaya bir T, B.

¹⁹⁰⁰ vâki‘ P1, E, P2 : –T, B.

¹⁹⁰¹ Târîhü ... hakki‘l-medrese P1, E : P2; Târîh muharrir fî hakki‘l-medrese T; Târîh li-muharrir fî hakki‘l-medrese B.

¹⁹⁰² Zamanın yıldızı kutlu Vezir‘i, İki dünyada saadeti gören insan,
Kerem sahiplerin sırrı olan Ali Paşa, Cihangirliğin başı düşmanı bağladı,
Bu ilim yuvasını kurdu, Gerçekten değerini buldu, hoş, yüksek bir bina oldu,
Allah kabul etsin, hayırlar versin, Allah gönlünün muradını versin,
Bina tamamlandığında gaipden gelen bir ses, tarih olarak “Hayr-ı bî-mânend” dedi.

¹⁹⁰³ sene 967 P1, P2 : 967 E ; –T, B.

¹⁹⁰⁴ zıll-i re‘fetini P1, E, P2 : zıll ü re‘fetini T, B.

¹⁹⁰⁵ Âmîn ... ve‘l-embât P1 : Âmîn. Kad vaka‘a‘l-ferâğı min tahrîri hâzâ‘r-risâleti‘ş-şerîfe min şühûri şehr-i Cemâziye‘l-âhir. Sene erba‘a ve erba‘în ve elf E ; Âmîn. Yâ Rabbi‘l-âlemîn bi-hürmeti seyyidi‘l-mürselîn. Kad vaka‘a‘l-ferâğı min tahrîri hâzâ‘r-risâleti‘ş-şerîfe min şühûri evâil-i şehr-i Şevvâlü‘l-mükerrerem. Sene ve hamse ve erba‘în ve elf P2 ; bi-hürmeti ism-i Vedûd. Âmîn. Yâ mucîbu‘s-sâ‘ilîn. Kad [va]ka‘a‘l-ferâgati min tahrîri‘r-risâleti fî yevmi‘l-cum‘a vakti‘d-du[h]â ba‘de erba‘a aşer eyyâm-ı halevv min Saferi‘l-hayr sene sitte ve erba‘în ba‘de‘l-âlâf ‘an yed-i ez‘af-i ‘ibâd ileyhi el-Kavî Mes‘ûd bin İbrâhîm bin Emrullâh bin ‘Abdî el-Edirnevî ve‘ale cem‘uhüm rahmetullahi‘l-meliki‘l-‘aliyy.

Şerh^{1906*}

Sefîne-i Hazret-i Nûh Nebîyyullâh¹⁹⁰⁷ ‘*aleyhisselâm*: Tûlühâ zirâ‘ 1300¹⁹⁰⁸, ‘arzuhá zirâ‘ 600, ‘umkuhá zirâ‘ 300, tabakâtühâ 3, tabakatü'l-evvel¹⁹⁰⁹ ins, tabakatü's-sânî vuhûş¹⁹¹⁰, tabakatü's-sâlis et-tuyûr¹⁹¹¹.

Ayasofya-i Kebîr: Tûlen zirâ‘ 110, ‘arzen zirâ‘ 95

Câmi‘-i Sultân Mehemmed Hân Gâzî¹⁹¹²: Tûlen zirâ‘ 75, ‘arzen zirâ‘ 54

Câmi‘-i Sultân Bâyezîd Hân-ı Velî¹⁹¹³: Tûlen zirâ‘ 50, ‘arzen zirâ‘ 47¹⁹¹⁴

Câmi‘-i Sultân Selîm Hân Gâzî¹⁹¹⁵: Tûlen zirâ‘ 36, ‘arzen zirâ‘ 30

Câmi‘-i Sultân Süleymân Hân Gâzî¹⁹¹⁶: Tûlen zirâ‘ 87, ‘arzen zirâ‘ 87

Koca Mi‘marbaşı merhûmun *Tezkire*'sinden bu¹⁹¹⁷ vechile nakl ü ihrâc olunmuşdur¹⁹¹⁸.

Temmet bi-hamdillâhi subhâne ve te‘âlâ es-salavâtü alâ eşrefi’r-rüsül Muhammed ‘*aleyhissalâtüvesselâm* el-hamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn T, B.

¹⁹⁰⁶ Şerh P2 : –P1, E ; Hâzâ şerh T, B.

* Eserin sonunda yer alan bu şerh P2, T, B ve E nüshalarında mevcut olup P1ve E nüshalarında yoktur. Bu bölümde Müslümanlar nazarında itibar gören bazı yapıların boyutlarından bahsedilir. Bu bağlamda önce Nuh *aleyhisselâmın* gemisinin ölçüleri verilir ve geminin katlarındaki hayvanlar zikredilir. Sonra Büyük Ayasofya'nın ve selatin camilerinin boyutları verilir. Şerhin sonunda **Tezkire** adı geçmektedir. Mimar Sinan'ın ağzından, hayatının ve eserlerinin anlatıldığı **Tezkiretü'l-bünyan ve Tezkiretü'l-ebniye** adlı iki eser mevcuttur. Sâî Mustafa Çelebi'nin yazdığı bu eserler III. Murad zamanında telif edilmiştir. Bu bilgi şerhin eserin orijinaline ait olmadığını muhakkak bir surette göstermektedir. Ancak yine de metne alınmasını uygun gördük. Şerhte **Tezkire**'ye atıfta bulunulmuş olmakla beraber, bilgiler **Tezkiretü'l-bünyan** ve **Tezkiretü'l-ebniye**'nin incelediğimiz neşrinde mevcut değildir. Nitekim bu konuya daha ayrıntılı bir biçimde giriş kısmında değindik.

¹⁹⁰⁷ Nebîyyullâh P2 : –P1, E ; Peygamber T, B.

¹⁹⁰⁸ 1300 P2 : –P1, E ; +ve T, B.

¹⁹⁰⁹ tabakatü'l-evvel P2 : –P1, E ; tabaka-i evvel T, B.

¹⁹¹⁰ tabakatü's-sânî vuhûş P2 : –P1, E ; tabaka-i sânî T, B.

¹⁹¹¹ tabakatü's-sâlis et-tuyûr P2 : –P1, E ; tabaka-i sâlis tuyûr T, B.

¹⁹¹² Gâzî P2 : –P1, E, T, B.

¹⁹¹³ Câmi‘-i Sultân Bâyezîd Hân-ı Velî P2 : –P1, E ; Câmi‘-i Merhûm Sultân Bâyezîd T, B.

¹⁹¹⁴ 47 P2 : –P1, E ; 45 T, B.

¹⁹¹⁵ Câmi‘-i Sultân Selîm Hân Gâzî P2 : –P1, E ; Sultân Sel[i]m T, B.

¹⁹¹⁶ Câmi‘-i Sultân Süleymân Hân Gâzî P2 : –P1, E ; Sultân Süleymân T, B.

¹⁹¹⁷ Koca Mi‘marbaşı merhûmun *Tezkire*'sinden bu P2 : –P1, E ; Merhûm Koca Mi‘marbaşı'nun *Tezkire*'sinde bir T ; Merhûm Koca Mi‘marbaşı'nun *Tezkire*'sinde bu B.

¹⁹¹⁸ olunmuşdur P2 : –P1, E ; +Tevârih-i Binâ-yı Şehr-i Kostantiniyye ve Ayasofya-i Kebîr ve Sağır Ebniye-i Sultân Süleymân tâbe serâhu. Temmet el-kitâbü bi-‘avni'l-Meliki'l-Vehhâb T; +Tevârih-i Binâ-yı Şehr-i Kostantiniyye ve Ayasofya-i Kebîr ve Sağır Ebniye-i Sultân Süleymân tâbe serâhu. Temmet. Beyt: Ümmet-i Muhammed Rebî‘ü'l-evvel ayı kutlu olsun, hem[i]şe dîl ü dîn kutlu olsun.

KAYNAKLAR

A. Yazma Kaynaklar

AHMED B. AHMED EL-CEYLÂNÎ, **Kal‘a-i Kostantiniyye ve Binâ-i Ayasofya**, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, no. 3024.

ALÂEDDÎN ALÎ EL-ARABÎ EL-HALEBÎ, **Şerh-i Mu‘ammâ-yı Esmâ’ü'l-Hüsnâ**, Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 827.

ALÎ EL-ARABÎ İLYAS, **Histoire de Constantinople**, BnF, Turc 147.

_____, **Tevârîh-i İbtidâ-i Şehr-i İstanbul**, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1803/4.

_____, **Evsâf-ı Binâ-yı İstanbul ve Binâ-yı Ayasofya**, BnF, Suppl. Turc, nr. 404.

_____, **Târîhi Kostantiniyye ve Ayasofya**, TSMK, Hazine 1640.

_____, **Tevârîh-i Kostantiniyye ve Ayasofya ve Ba‘zı Hikâyât**, Süleymaniye Ktp., Fotokopi, nr. 00192.

_____, **Târîh-i Kostantiniyye ve Ayasofya**, Sadberk Hanım Müzesi Ktp., Hüseyin Kocabaş Kitaplığı, S.H.M.H.K.Yaz. 505.

_____, **Tevârîh-i Kostantiniyye ve Ayasofya**, İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. K. 284/2.

_____, **Târîh-i Kostantiniyye**, British Library, Or. 11195.

_____, **Târîh-i Kostantiniyye ve Ayasofya**, Österreichische Nationalbibliothek, Flügel 1661/5.

_____, **Tevârîh-i İbtidâ-i Şehr-i İstanbul ma‘a Aya Sofya**, Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, Or I-40.

Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman, nşr. Friedrich Giese, haz. Nihat Azamat, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul 1992.

BURSALI MEHMED TAHİR, **Osmanlı Müellifleri**, C. I-II-III, Matba‘a-yı Âmire, İstanbul 1333.

EVLIYA ÇELEBÎ, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. I-II, sad. Tefik Temelkuran, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1984.

Feth-i Kostantiniyye ve Ta‘rîf-i Ayasofya, İBB Atatürk Kitaplığı, Osmanlıca Kitaplar, nr. O. 389/1.

HEMDEMÎ Solakzâde Mehmed, **Solakzâde Tarihi**, C.I, haz. Vahid Çabuk, Sevinç Matbaası, Ankara 1989.

Hey'et-i Sâbika-i Kostantiniyye, müt. Yorgaki Petropulo, nşr. Şemsi Bey, İBB Atatürk Kitaplığı, Osmanlıca Kitaplar, nr. K. 2402.

HOCA SÂDEDDİN EFENDİ, **Tâcü't-tevârîh**, C. II, sad. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı yay., Eskişehir 1992.

KOSTANTİNİDİ, Alexander, **Târîh-i Ayasofya**, İBB Atatürk Kitaplığı, Osmanlıca Kitaplar, nr. O. 1108, İstanbul 1285.

Kostantiniyye Manzûmî Türkî Tarihi, İBB Atatürk Kitaplığı, Osmanlıca Kitaplar, nr. O. 389/2.

MEHMED SÜREYYA, **Sicill-i Osmânî**, C. I, haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 1996.

SÂÎ MUSTAFA ÇELEBİ, **Tezkiretü'l-bünyan ve Tezkiretü'l-ebniye**, haz. Hayat Develi, K. Kitaplığı, İstanbul 2003.

YÛSUF BİN MÛSÂ BİN MÛSÂ EL-BALIKESRÎ, **Târîh-i Ayasofya**, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2057/2.

B. Araştırma-İncelemeler

AFYONCU, Erhan, “Semiz Ali Paşa”, **DİA**, C. XXXVI, İstanbul 2009.

AKGÜNDÜZ, Ahmet - ÖZTÜRK, Said - BAŞ, Yaşar, **Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2005.

ARUÇI, Muhammed, “Ülü'l-azm”, **DİA**, C. XLII, İstanbul 2012.

ASLAN, Ferhat, **Ayasofya Efsaneleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmış Doktora Tezi, İstanbul 2009.

ASLAN, Ferhat – DOĞAN, Enfel, “Mahmud Paşa Menkıbesi Üzerinde Dil Bilgisel ve Halk Bilimsel Bir İnceleme”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 39(2008), İstanbul 2010, s. 47-102.

BAŞBUĞ, Fatih, “Bazı Avrupalı Ressamların Kana'da Düğün Konulu Eserleri Üzerine”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. VII, Sayı 3, Bişkek 2018, s. 249-259.

BALTACI, Cahit, “Hürrem Sultan”, **DİA**, C. XVIII, İstanbul 1998.

BELGE, Murat, **İstanbul Gezi Rehberi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2006.

BUSBECQ, O. G., **Türk Mektupları**, çev. Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 2011.

DAŞDEMİR, Özkan, “Davutoğlu Süleyman Hikâyesinde Tevrat Kaynaklı Dönüşümler”, **Turkish Studies**, Volume 11/20, Ankara 2016, s. 11-24.

DENİZ, Anıl, **Tarih-i Kostantiniye ve Ayasofya**, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Siirt 2018.

EFE, Seyfullah, “Ebû'l-Fütûh Râzî'nin Tefsirinde Kadın Konulu Ayetler”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 38, İzmir 2013, s. 129-159.

EMECEN, Feridun, **Fetih ve Kıyamet 1453**, Timaş yay., İstanbul 2012.

_____, Feridun, “Süleyman I”, **DİA**, C. XXXVIII., İstanbul 2010.

EYİCE, Semavi, “Ayasofya”, **DİA**, C. IV, İstanbul 1991.

HARMAN, Ömer Faruk, “Kudüs”, **DİA**, C. XXVI, Ankara 2002.

_____, Ömer Faruk, “Buhtunnasr”, **DİA**, C. VI, İstanbul 1992.

İNALCIK, Halil, **Devlet-i 'Aliyye**, C. I, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 2011.

KARAZEYBEK, Mustafa, “Kanûnî Döneminde Yazılmış Bir Târîh-i Âl-i Osmân”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Sayı 4, İzmir 2000, s. 183-198.

KÜTÜKOĞLU, Mübühat S., **Tarih Araştırmalarında Usûl**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

NECİPOĞLU, Gülru, “Mediterranean Portable Archeology”, ed. by Alina Payne, **Dalmatia and the Mediterranean Portable Archeology and the Poetics Influence**, Koninklijke Brill, Leiden 2014.

SAATÇI, Suphi, “Sinan Söylenceleri”, ed. Coşkun Yılmaz, **Mimar Sinan'ın İstanbul'u**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 2016, s. 404-410.

SÖNMEZ, Zeki, “Sinân-ı Atîk”, **DİA**, C. XXXVII, İstanbul 2009.

TEFAZZÜLÎ, Ahmed, “Enûşirvân”, **DİA**, C. XI, İstanbul 1995.

YAKAR, Halil İbrahim, “Polonya Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe El Yazmaları”, **Gaziantep Üniveritesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. VIII, Sayı 1, Gaziantep 2009, s. 257-273.

YERASİMOS, Stefanos, **Türk Metinlerinde Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri**, çev. Şirin Tekeli, İletişim yay., İstanbul 2014.

C. Müracaat Kaynakları

BABİNGER, Franz, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı yay., nr. 435, Ankara 1992.

“Constantinus I”, **AnaBritannica**, C. VI, Ana yayıncılık, İstanbul 1992, s. 136-137.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2013.

FLÜGEL, Gustav, **Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften Der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien**, Wien 1867.

“Justinianos I”, **AnaBritannica**, C. XII, Ana yayıncılık, İstanbul 1993, s. 156-157.

“Iustinos II”, **AnaBritannica**, C. XII, İstanbul 1993, Ana yayıncılık, s. 158.

REDHOUSE, James W., **Turkish and English Lexicon**, İstanbul 2015.

ŞEMSEDDİN SÂMÎ, **Kāmûs-ı Türkî**, Çağrı yay., İstanbul 2010.

YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, **Hak Dini Kur’ân Dili**, C. IV-V-VII, sad. İsmail Karaçam-Emin Işık-Nusrettin Bolelli-Abdullah Yücel, Azim Dağıtım, İstanbul 2007.

D. İnternet Kaynakları

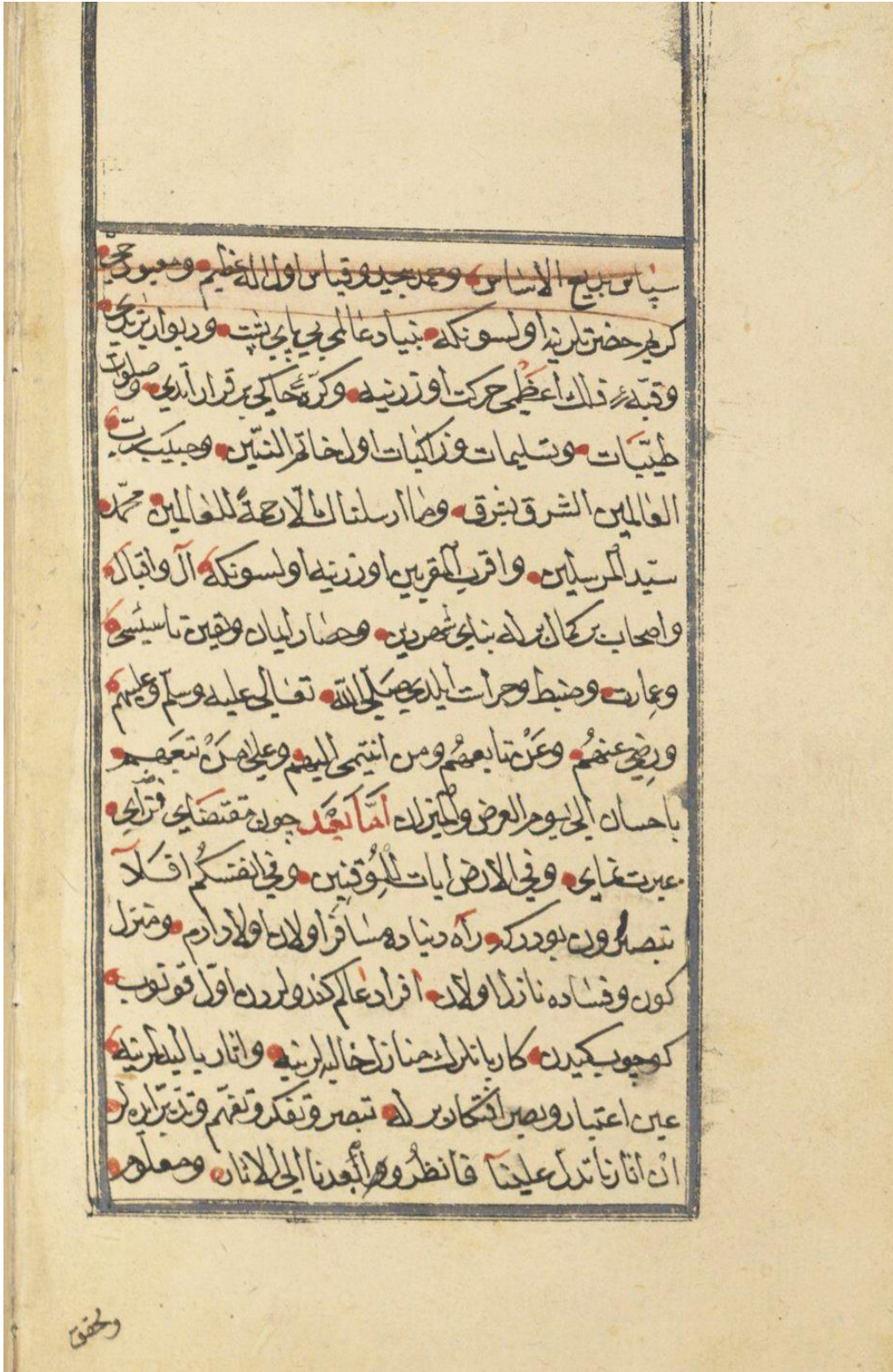
Kubbealtı Lügati, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, <http://lugatim.com/>, (Erişim Tarihi: 29.03.2019)

EKLER

EK A: Nüshalar

Şekil A.1 : Paris 147 nüshası

اوصاف بناء استنبول و بناء اياصوفيه

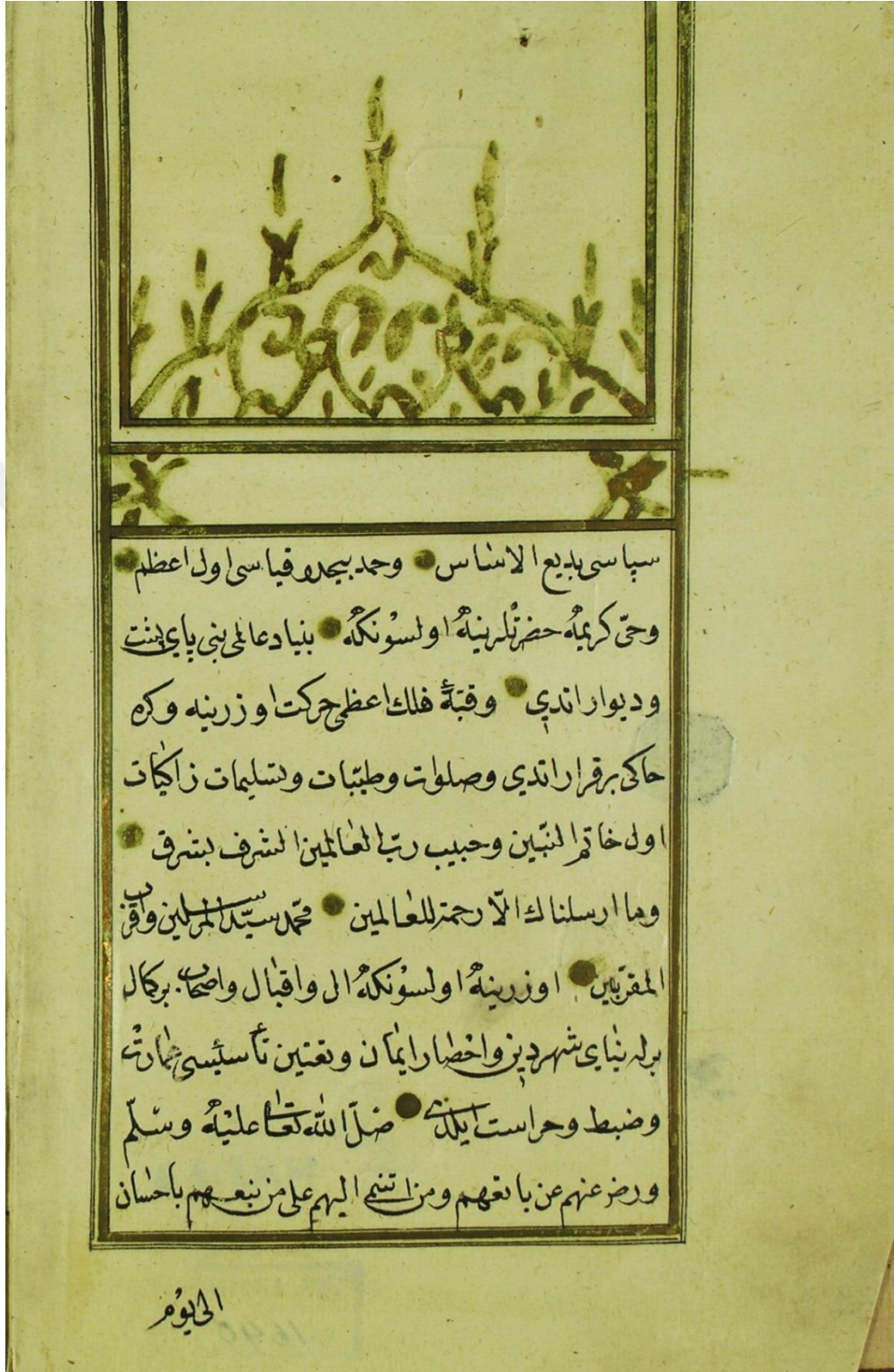
سياس يدع الاساس. و حمد جيد و تياس. اول الله عظيم.
و معبود حتى كريم حضرت تارنيه. اولسونكه بنيا رعا لى بي ابي.
و بيت و ديوار يتدي. و قيه فلك اعطى حركت او زينه و كيه
حاكى برقرار تدي. و صلوات طيبات و تسلمات و ذكيات. اول
حام النبي و جيب تر العالمين. الشرق و بترق و ما ارسلناك
الا رحمة للعالمين. محمد سيد المرسلين و انزل المقربين.
او زينه اولسونكه اول اقبال. و اصحاب بحال برله بناي شيخي
دين و حضار ليمان و يقين. تا شتر و عمارت و ضبط هرات
ايدي. صلى الله تعالى عليه و سلم. و عليهم و رضخ عنهم.
و عن تابعهم و من انتبى اليهم. و علي من تبعهم باحسان
الي يوم العرض و الميزان **اما بعد** چون مقتضاي داي بيت
نماي و في الارض ايات اللوقين. و في انفسكم افلا تبصرون
بوردكه. كه دنيا نه مسافر اولان اولار ارم. و منزل كون
فساده نازد اولان. انرا عالم كند و لورد اول قوتوب.
كو چوب كيدن كار با نوك منازد. حال بطرنيه و انار باليه
عين اعتبار. و بصير افكار برله تبصر و تفكر و تفهم و تدبير
ايده لو. ان انا ناندك علينا فانظر و العنا الي الانار. و علوم
و محقق و مشهور و صدق دكه. حاليا شهر قسطنطينيه.

سما

Şekil A.2 : Paris 404 nüshası

بها رسالت انشرفیغ تواریخ ایله ایله شهر
استنبول صحابیه صوفیه کبیر نای اعلاهی لا یظلم
سپاس بویغ الاساسی و محمدی قیاسی اول ال اعظم و عبودیتی کیم
خطونه اولسونکه بنیاد عالی می پادشاهی و دیار تیزی و قیودک اعظمی کون اوردنی و کوه عالی قیود
اولیاد طیبیات و طبیات کلمات اولیاد علم ال اقبال و احبابه کمال له بنای شهرت و هصار ایمان و تقین
اتدی و صلاه طیبیات و طبیات کلمات اولیاد علم ال اقبال و احبابه کمال له بنای شهرت و هصار ایمان و تقین
تاسیسی عمارت و ضبط و راست ایدی علی الله تعالی علیه وسلم و علیهم و علیهم و علیهم و علیهم
الارض للعالین محمدی رسیدن اولیاد علم ال اقبال و احبابه کمال له بنای شهرت و هصار ایمان و تقین
کون و فاده نازل اولان اولیاد علم ال اقبال و احبابه کمال له بنای شهرت و هصار ایمان و تقین
آرما تامل علی فائز و البنا الی انار و اسکی و یکی عاز که عجب العجایب روزگار و اولیاد علم ال اقبال و احبابه کمال له بنای شهرت و هصار ایمان و تقین
امصار و چنده و طنده اولان بار و اسکی و یکی عاز که عجب العجایب روزگار و اولیاد علم ال اقبال و احبابه کمال له بنای شهرت و هصار ایمان و تقین
بیل مستحق المشرک بویغی و معتزف التقصیر علی التوبی البیاس القصر المعلوم فی خدمت حضرت البویغی و اولیاد علم ال اقبال و احبابه کمال له بنای شهرت و هصار ایمان و تقین
الماک فی طریق الاضفاف احد ال مالک فظهر الغضل و الامتسان مظهر خوی آن پامر بالعدل و الاحسان علم الیوم کوی کوی لطف الوری لمت الفضل و العظم
ساحب السیف و صاحب العلم ملاذ الخلق و بنای الامم و یومکم حضرت علی باب سادت مناب و ابد الله تعالی ایام دوله العلیه و تقین
اسب بایونیک جاگری اینه اولوب لاجل عندک تسویها و الامال علیسوی النطق ان لم یسجد الخالق
و اتع اولان اولیاد علم ال اقبال و احبابه کمال له بنای شهرت و هصار ایمان و تقین و ایغوی قیودک و بعضی شهرت و ذکر ایاز
بوتقصر بنیاد ایدوب بو که رساله شهر استهولک ابتداء سندن بوزمانه کجی
اولان بارک نصیله کیمی تواریخین و بی
انورون و یکی شاهده دن
بیتعج و خیر

Şekil A.3 : Esad Efendi nüshası

Şekil A.4 : Topkapı nüshası

اولديرا اول ساعت يتمش آيت كريمه جبرائيل تيشو

كلدي منزل اولدي آل عمران سورسني كوردې

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الْمِ اللّٰهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ • تَأْتَا كَاد كُنْ

كَمْ • إِنَّ مَثَل عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ آدَم خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ

حَقِّ تَعَالَى • قَوْلُنْ • عِيسَى بَعِیْبِ كِفِیْتُنْ •

حَطْرَ رَسُوْلَه • خَبْرُو بَرْدِ • الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ •

تواریخ قسطنطیه و آیه صوفیه و بعضی حکایات

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ • وَبِهِ تَعَلَّیْ

سِیَاسِی بَدِیْعِ الْاَسَاسِ • وَحَمْدِ سَجْدِ وَقِیَاسِ • اَوْلِ اعْظِیْمِ وَحِیِّ

Şekil A.5 : Berlin nüshası

سینا سید علی الاسیر و حجراته
 اول له عظیم و معبود حتی که بعد حضرت نه اوله سون کجی
 علی بیله لست و دیوار براندی و قه فاک اعظمی حرکت
 او زینت و کرمه و برقرار اندی لسخه در غفلت و نومه آدمی مایه
 عقل بیله ماکمل و سیرایه نطق اله محمل بلایه و صلا
 الطیبات تسلیمات زکات اول خانه النبیین و حبیب
 زین العالمین المشرف لبشر لولاک من لاله تسد امرین
 محمد رسول الله او زینت متعالی و متوکی اولسون که ال اقبال
 و صحاب اهل کمال بیله بنای شهر دین و حصار ایمان و بقیه
 تاسس عمارت و ضبط و خواست بلادی فصل الله و سنه
 علیه و علیهم و رضی الله عنهم و عن تابعیهم و عن العلماء العظام
 و منسجه باحسان ای یوم الدین اما بعد چون مقتضای مغزی
 غیرت غای و فی الارض آیات الموقنین بود که بوره دنا ده مسافر
 اولان در میار کند و نردن اول قیوب کجی کیدن کار بیارن
من لینه عن اعتبار نظر انوار
 نذل علینا فانظر و بعدنا الی انوار مقتضایه تصور و افکار بیله
 و یوزماندر شهر قیطنه حرمتها الله عن الافان و حفظها من لینه
 اشهر ممالک و اکبر مضار و ایچنده اولان نیار و بی و سکی عمارت
 اعجب عجاب روز کار در و یوزمانده که رسول الله علیه سائر الله
 حضرتشک هجرت شریفه سندن طغوز و زینتین سل منقذ و مستدر
 بو حقیق معترف بالیقصر علی العرفی المقادیرات لوزیر و الذی حتی خاص خاد
 الامیر اعن لوزیر الاعظم و الذی سقوا لخدمه القایم بدین و یوزمانه ممالک
 الستات فی طریق الانصاف شرف ممالک حضرت غی با شحفظ الله
 تعالی عن السوء و الفحشاء کجیت و الشمس و صحتها و النیل اذ بغشی
 و الامیر الاکرم و الاتابک المعظم صاحب خیر و الاحسان علیهم
 و اقره فصل و الامستان کجی ممالک استلوه و یسوا کجی
 دام الله تعالی یامر و لیتها و ایدیه قیام
رفعتمها الی الزمان و اختلف
 و لیس

Şekil A.6 : Sadberk Hanım nüshası

Şekil A.7 : Atatürk Kitaplığı nüshası

ÖZGEÇMİŞ

Ayşegül Muhcu 1980 yılında Sakarya'nın merkez ilçesi Adapazarı'nda doğdu. 1991'de Ahmet Akkoç İlkokulu'ndan, 1997'de Adapazarı İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 2008 yılında Newport International University, Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği bölümünü bitirdi. 2014'de Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Tarih bölümünden de lisans derecesi aldı. 2015 senesinde aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Programında Yüksek Lisans eğitimine başladı. İngilizce ve Osmanlı Türkçesi bilmektedir.

